

INFANT INDUSTRY PROTECTION IN
NEGENTIENDE-EEUWS BELGIË EN DE
TRANSITIE VAN PROTECTIONISME
NAAR VRIJHANDEL

EEN RECHTSHISTORISCHE STUDIE

Aantal woorden: 122.259

Florenz Volkaert

Studentennummer: 01302136

Promotor: Prof. dr. Dirk Heirbaut

Commissaris: Prof. dr. Georges Martyn

Masterproef voorgelegd voor het behalen van de graad master in de richting Master of Laws in de Rechten

Academiejaar: 2017 – 2018

I heard a story, the other day, of a man who had a valet to whom he paid high wages, subject to deduction for faults. One of his deductions was, "For lack of imagination, five dollars." The lack is not confined to valets. The object of ambition, power, generally presents itself nowadays in the form of money alone. Money is the most immediate form, and is a proper object of desire. "The fortune," said Rachel, "is the measure of intelligence." That is a good text to waken people out of a fool's paradise. But, as Hegel says, "It is in the end not the appetite, but the opinion, which has to be satisfied." To an imagination of any scope the most far-reaching form of power is not money, it is the command of ideas. If you want great examples, read Mr. Leslie Stephen's History of English Thought in the Eighteenth Century, and see how a hundred years after his death the abstract speculations of Descartes had become a practical force controlling the conduct of men. Read the works of the great German jurists, and see how much more the world is governed today by Kant than by Bonaparte. We cannot all be Descartes or Kant, but we all want happiness. And happiness, I am sure from having known many successful men, cannot be won simply by being counsel for great corporations and having an income of fifty thousand dollars. An intellect great enough to win the prize needs other food besides success. The remoter and more general aspects of the law are those which give it universal interest. It is through them that you not only become a great master in your calling, but connect your subject with the universe and catch an echo of the infinite, a glimpse of its unfathomable process, a hint of the universal law.

- O. W. Holmes Jr., "The Path of the Law"

Voorwoord

Deze masterproef zou er niet zijn zonder uitstekende leermeesters: *“If I have seen further it is by standing on the shoulders of Giants”*. Ieder van hen verdient een dankbetuiging. In chronologische volgorde, geenszins in volgorde van belangrijkheid, ben ik de volgende mensen de nodige dankbaarheid verschuldigd. Vooreerst dien ik Joris Clemminck te bedanken, mijn leraar geschiedenis aan de middelbare school die mij vier jaar lang uitdaagde na te denken over geschiedenis, politiek en economie. Ten tweede komt prof. dr. Georges Martyn de eer toe mij definitief te winnen voor de opleiding rechten. Het is dankzij zijn enthousiaste en uiterst boeiende lessen over rechtsgeschiedenis in de eerste bachelor dat ik besloot de opleiding te volgen. Een derde persoon aan wie ik de nodige lof verschuldigd ben, is prof. dr. Alberto Alvarez (University of Waikato), die mij wegwijst in de wondere wereld van het internationaal economisch recht. Tevens zou deze masterproef geen hoofdstuk over neutraliteit bevatten zonder de goede raad van prof. dr. Frederik Dhondt. Tot slot komt de grootste dankbetuiging toe aan mijn promotor prof. dr. Dirk Heirbaut, die mij de nodige vrijheid gaf mijn ideeën volledig uit te werken en mij steeds aanmoedigde verder te blijven schrijven, ondanks het (ruimschoots) overschrijden van de woordenlimiet. Tegelijkertijd stond hij ook steeds klaar met raad en suggesties, die ongetwijfeld de kwaliteit van deze masterproef verbeterd hebben. Het schrijven van een masterproef is zo een waar plezier geweest. *Last but not least*, ben ik heel wat verschuldigd aan mijn beide ouders. Mijn dank aan hen valt echter niet in woorden uit te drukken. In de woorden van Philip Glass: *“Count the stars in the sky, measure the waters of the oceans with a teaspoon, number the grains of sand on the seashore. Impossible, you say?”* Enige verdere dankbetuiging in dit voorwoord kan hen enkel te kort doen.

Inhoudsopgave bij “*Infant industry protection* in negentiende-eeuws België en de transitie van protectionisme naar vrijhandel: een rechtshistorische studie”

Voorwoord	5
I. Inleiding en methodologie	10
1. Onderwerp	10
2. Stand van zaken	11
1.2.1. Stand van zaken in de Belgische context.....	11
1.2.2. Invloed vanuit het internationaal recht, de internationale betrekkingen en neutraliteit.....	17
3. Probleemstelling	18
4. Relevantie.....	19
1.4.1. Inleiding	19
1.4.2. Donald Trump en de terugkeer van protectionisme	19
1.4.3. Brexit.....	21
1.4.4. Academische relevantie	24
5. Beperkingen.....	26
6. Onderzoeksvraag	28
1.6.1. Centrale onderzoeksvraag.....	28
1.6.2. Deelonderzoeksvragen	28
7. Onderzoeksmethode.....	29
8. Conclusie bij inleiding en methodologie	33
II. Theoretische beschouwingen.....	33
1. Historische kritiek en het anachronisme	33
2. Rechtstheoretisch kader	43
2.2.1. Inleiding	43
2.2.2. Premissen ontleend aan de rechtsvergelijking	43
2.2.3. De geschiedenis van het “internationaal handelsrecht”	46
2.2.4. Tot welke rechtstak behoren de douanerechten?	49
3. Het belang en functie van tarieven	71

4.	Conclusie bij deze theoretische beschouwingen	73
III.	Het internationaal recht in de negentiende eeuw	75
1.	Algemeen: het negentiende-eeuws internationaal publiekrecht	75
2.	Een positivistisch tijdperk	75
3.	Afwijkende opvattingen over het internationaal publiekrecht.....	79
3.3.1.	De liberale school	80
3.3.2.	Saint-Simonisme: een alternatief voor het liberalisme op het continent?	93
4.	Conclusie: het internationaal recht in de negentiende eeuw	97
IV.	Neutraliteit.....	98
1.	Algemeen: wat is neutraliteit?	98
2.	Neutraliteit in de zeventiende en achttiende eeuw.....	101
4.2.1.	Een netwerk van verdragen en MFN clausules: voorganger van het Cobden-Chevalier netwerk?	101
4.2.2.	De invloed van de mercantilistische school op neutraliteit (17 ^e -18 ^e eeuw).....	103
3.	De negentiende eeuw: de Verklaring van Parijs (1856).....	105
4.3.1.	Voorgeschiedenis	105
4.3.2.	Totstandkoming van de Verklaring van Parijs	106
4.3.3.	De Verklaring van Parijs, vrede en vrijhandel.....	108
4.	De Belgische neutraliteit.....	110
4.4.1.	Ontstaan en begrip permanente neutraliteit	110
4.4.2.	Permanente neutraliteit en vrede-door-handel	113
4.4.3.	<i>Balance of power</i> als verklarend principe voor het onderscheid tussen klassieke en permanente neutraliteit	115
4.4.4.	De positieve effecten van (permanente) neutraliteit op de handel.....	116
4.4.5.	Permanente neutraliteit en de Belgische handelspolitiek: twee <i>case studies</i>	120
5.	Conclusie bij neutraliteit	126
V.	<i>Infant industry protection</i> in België (1794-1860)	129
1.	Inleiding	129
2.	De verschillende protectionistische maatregelen	130

5.2.1.	Bescherming door invoertarieven	130
5.2.2.	Exportsubsidies	131
5.2.3.	Exportrestricties.....	132
5.2.4.	Conclusie bij de verschillende protectionistische maatregelen.....	136
3.	Protectionisme voorafgaand aan de Belgische Revolutie	136
5.3.1.	De Franse periode	136
5.3.2.	Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)	139
5.3.3.	De Voorlopige Regering	140
5.3.4.	Algemene tendenzen in de periode 1830-1850	143
5.3.5.	Conclusie bij de periode 1794-1830	144
4.	Agrarisch protectionisme	145
5.4.1.	Inleiding	145
5.4.2.	De Wet van 1834: de glijdende schaal	147
5.4.3.	Evaluatie van de Wet van 1834	149
5.4.4.	De Wet van 1834 en soortgelijke maatregelen ter bescherming van de landbouw: een vorm van <i>infant industry promotion</i> ?	153
5.	Industrieel protectionisme.....	157
5.5.1.	Inleiding	157
5.5.2.	Staal- en metaalindustrie.....	158
5.5.3.	Textielindustrie	163
5.5.4.	Glasindustrie	180
5.5.5.	Conclusie bij industrieel protectionisme	182
6.	De Wet op de Differentiële Heffingen van 1844.....	182
5.6.1.	Vorbereidingen op de Wet van 1844	182
5.6.2.	De Wet op de Differentiële Heffingen	193
5.6.3.	Evaluatie van de Wet op de Differentiële Heffingen: hoogmis voor protectionisme of een maat voor niets?.....	198
5.6.4.	Epiloog: de langzame weg naar liberalisering vanaf 1848	202
7.	Conclusie: <i>infant industry protection</i> in België	203

VI.	De transitie van protectionisme naar vrijhandel (1860-1865)	205
1.	Methode.....	205
2.	Het Belgisch handelsbeleid 1830-1860.....	206
6.2.1.	Voorwaardelijke most-favoured-nation clausules in de vroege periode na de Belgische onafhankelijkheid	206
6.2.2.	De Frans-Belgische Lijnwaadconventie (1842)	207
3.	Het Anglo-Frans Verdrag (1860)	210
6.3.1.	De economische situatie in België voorafgaand aan het Anglo-Frans Verdrag	210
6.3.2.	Een beknopte geschiedenis van de Anglo-Franse handelsrelaties voor 1860.....	212
6.3.3.	De Verklaring van Parijs en de discussie over steenkool als contrabande	213
6.3.4.	Het Anglo-Frans Verdrag: ontstaansgeschiedenis	214
6.3.5.	De eerste moderne most-favoured-nation clausule.....	218
6.3.6.	Conclusie bij het Anglo-Frans Verdrag	221
4.	Het Franco-Belgisch Verdrag (1861)	222
6.4.1.	De onofficiële onderhandelingen tussen Frankrijk en België.....	222
6.4.2.	De bevraging van de Kamers van Koophandel	235
6.4.3.	Frère-Orban en de gemeentelijke octrooirechten als obstakel	258
6.4.4.	Firmin Rogier en het Franco-Belgisch Verdrag.....	259
6.4.5.	Tekstuele analyse van het Franco-Belgisch Verdrag	265
6.4.6.	Conclusie bij het Franco-Belgisch Verdrag	268
VII.	Algehele conclusie	269
1.	Beantwoorden deelonderzoeksvragen	269
7.1.1.	Toelichting bij werkwijze	269
7.1.2.	De structuur van het internationaal publiekrecht: een eeuw van positivisme, met “concurrenten”	270
7.1.3.	De Verklaring van Parijs en het internationaal handelsrecht: de afbraak van handelsbarrières op zee	272
7.1.4.	Permanente neutraliteit en de handelspolitiek: het Europese machtsevenwicht als <i>juridische</i> beperking op de Belgische soevereiniteit	273
7.1.5.	<i>Infant industry protection</i> en het Belgisch intern recht: een verhaal van gematigdheid	274

2.	Beantwoorden centrale onderzoeksvraag.....	276
VIII.	Bibliografie.....	278

I. Inleiding en methodologie

1. Onderwerp

Deze masterproef onderzoekt de geschiedenis van het internationaal economisch recht in België. De klemtoon ligt op de jaren 1830-1865. Het onderzoek omvat een analyse van de belangrijkste interne wetgeving die het handelsregime van België tijdens de genoemde periode vormgeeft. Eén van de vragen hierbij is of deze interne wetgeving een systeem van *infant industry protection* instelt. Tevens richt de studie zich op de beschrijving van een aantal belangrijke internationale verdragen en hoe deze de Belgische economie gaandeweg liberaliseren (waarbij de afbouw van *infant industry protection* wordt belicht). Deze vragen zijn van bijzonder belang, gezien België het eerste land was op het continent om te industrialiseren¹, in navolging van Groot-Brittannië (hierna ook “Engeland”, dat reeds tijdens de negentiende eeuw frequent als *pars pro toto* gebruikt wordt voor Groot-Brittannië). Het eerste deel van het onderzoek is als zodanig voornamelijk beschrijvend. Een beschrijvend gedeelte is noodzakelijk om het Belgisch handelsregime te kunnen contextualiseren en verklarend te werk te kunnen gaan. Naast de vraag *hoe* de douanepolitiek van België eruit ziet, wil de studie ook (trachten te) verklaren *waarom* het Belgische handelsregime dergelijke vorm aanneemt (i.e. de vraag naar de oorzaak). Evoluties in het internationaal recht, de internationale politiek en de economische wetenschap spelen in de overgang van een gesloten naar een open economie een belangrijke rol. Deze ontwikkelingen zullen worden belicht. Het past echter nu reeds aan te geven dat deze evoluties niet steeds van elkaar te onderscheiden zijn, maar frequent overlappen.

---

¹ Over het begrip industrialisatie bestaat onenigheid, zie M. SCHMOECKEL, *Rechtsgeschiede der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 66-71.

2. Stand van zaken

1.2.1. Stand van zaken in de Belgische context

a) Overzicht

De hedendaagse standaardwerken over de Belgische geschiedenis hebben over het algemeen weinig aandacht voor de douanepolitiek. De bestaande literatuur besteedt in de meeste gevallen slechts één of meerdere paragrafen aan het vigerende handelsregime tijdens de negentiende eeuw. Dit is geheel onterecht: het belang van handel en export valt nauwelijks te overschatten voor het jonge België en het proces van staatsvorming.² Wanneer de literatuur wel aandacht besteedt aan douanerechten, blijft de juridische context veeleer onderbelicht. Hierna volgt een overzicht.

In haar algemene handboek, maakt Deneckere melding van een systeem van differentiële rechten, ingevoerd in 1844.³ Zij omschrijft dit systeem als volgt: “toltarieven die varieerden naargelang de goederen werden aangevoerd met een Belgisch of een buitenlands schip en naargelang ze al dan niet rechtstreeks van het productiegebied afkomstig waren.”⁴ Verder vermeldt de auteur nog het sluiten van het Frans-Belgisch handelsverdrag van 1861.⁵

Witte op haar beurt schrijft dat onder het Voorlopig Bewind *binnen* België de graanhandel vrij is, doch er een uitvoer- en transitverbod geldt.⁶ Vanaf 1834 komt er een glijdend schaalstelsel, waarmee agrarisch protectionisme de regel wordt. In dit systeem bepalen de grondbezitters een gemiddelde prijs die hen een normale winst oplevert: “Zolang de prijs dat gemiddelde niet overschreed, of lager lag, bleef de handel in graangewassen volledig vrij. Gebeurde dat wel, dan trad het systeem van de glijdende schaal in werking en naargelang de omvang van de daling stegen dan de invoerrechten, terwijl de uitvoer en transit vrij bleven.”⁷ Zonder dit systeem het label *infant*

---

² A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 173-174: “The market problem, which seemed so serious in 1830, was intensified by the treaty of 1839 [...]. There were many plans, most of them hopeless from the start. [...] There was an air of panic about it all, indeed, but for railway building the economy would in all probability have been at a standstill.” Tarieven reflecteren bovendien het maatschappelijk evenwicht binnen een land, zie A. MILWARD, “Tariffs as constitutions” in S. STRANGE en R. TOOZE (eds.), *The international politics of surplus capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, (57) 65.

³ G. DENECKERE, T. DE PAEPE, B. DE WEVER, G. VANTHEMSCHE, *Een geschiedenis van België*, Gent, Academia Press, 2014, 103.

⁴ *Ibid.*

⁵ *Ibid.*

⁶ E. WITTE, A. MEYNEN, D. LUYTEN, *Een politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 40.

⁷ *Ibid.*

industry protection op te kleven, maakt Witte bovendien melding van het feit dat er bepaalde industrietakken om protectionistische maatregelen vragen (en krijgen), omdat zij zich nog in de beginfase van hun expansie bevinden.⁸ De lezer blijft echter in het ongewisse over welke precieze maatregelen het gaat. Verder volgt nog beperkte informatie over handelsverdragen afgesloten met de Zollverein (om de Duitse markt te openen voor Belgisch staal) en de algemene handelspolitiek van België, die Witte als protectionistisch bestempelt. Deze stelling baseert zij (correct) op een beschrijving van “de wet op de differentiële rechten van 1844”, maar meer dan de vermelding dat deze wet een systeem omvat van invoerrechten die de vrije invoer belemmeren, komt Witte niet.⁹ Een dertigtal pagina’s verder besteedt de auteur wel opnieuw aandacht aan de wet op de differentiële rechten, waarbij ze aangeeft dat de afbouw van het ingevoerde systeem plaatsvindt in de periode 1852-1856. Deze afbouw realiseert zich door het sluiten van handelsverdragen met Nederland, Groot-Brittannië en Frankrijk.¹⁰ Begin jaren 1860 volgt een tweede ronde van onderhandelen, waarbij de regering nieuwe verdragen sluit met opnieuw Frankrijk (1861), Groot-Brittannië (1862), Nederland (1863) en de Zollverein (1863). Een inhoudelijke bespreking van deze verdragen krijgt de lezer echter niet.

In zijn monumentale *België en zijn buitenlandse politiek* toont Coolsaet dat hij van de hedendaagse schrijvers het best op de hoogte is van de Belgische douanepolitiek, wat op zich niet mag verwonderen, aangezien douanepolitiek een belangrijk element van het buitenlands (handels)beleid vormt. Net als Witte bespreekt hij de Wet van 1834, die de Belgische landbouw- en vlasindustrie moet beschermen tegen respectievelijk de import van goedkoop buitenlands graan en Duits linnen.¹¹ Voordien verlaagt de wetgever in 1831-1832 de nog uit de periode van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden daterende heffingen op Franse producten.¹² Gedurende de jaren 1830 sluit België bovendien handelsverdragen met Brazilië, Turkije en Mexico, waarin men “de gelijkschakeling van elkaars paviljoen en het statuut van meest begunstigde natie” overeenkomt.¹³ In welke mate deze verdragen ook effectief een invloed hebben op de Belgische industrie is niet helemaal duidelijk. Vervolgens is er in 1842 de Frans-Belgische Lijnwaadconventie, waarbij Frankrijk de

---

⁸ *Ibid.*, 43.

⁹ *Ibid.*, 43.

¹⁰ *Ibid.*, 71.

¹¹ R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 53.

¹² *Ibid.*, 56.

¹³ *Ibid.*, 58.

invoerheffingen op Belgische vlas halveert in ruil voor een aantal Belgische toegevingen.¹⁴ Daaropvolgend dwingt een economische crisis België tot het invoeren van de bij andere auteurs eveneens vermelde “Wet op de Differentiële Heffingen” van 1844.¹⁵ Naast de vaststelling dat België zich met deze wetgeving protectionistisch opstelt, gaat Coolsaet niet dieper in op de kwestie. Aansluitend volgt nog een opsomming van handelsverdragen gesloten tijdens de jaren 1840. Deze verdragen beginnen als eerste met de uitholling van het protectionisme, zoals ingevoerd door de Wet op de Differentiële Heffingen.¹⁶ Tot slot stelt de auteur dat Europa vanaf 1860 de afbraak van het protectionisme in Europa definitief inzet, hoewel Frère-Orban reeds vanaf 1852 wetten invoert ter afschaffing van handelsbelemmeringen.¹⁷ Welke wetten dit zijn, behandelt het boek echter niet. Tot slot treedt België vanaf 1860 toe tot het “netwerk van de Cobden-verdragen” door de herziening van een tiental handelsverdragen.¹⁸

Minder recent, doch nog steeds toonaangevend is het werk van Chlepner, *Cent ans d’histoire sociale en Belgique*. Deze auteur vestigt in eerste instantie de aandacht op de kritiek van *L’Economiste Belge* op de regelgeving m.b.t. de douanetarieven. De volgende passage is het citeren waard: “De même qu’il ya trente ans, M. Cobden pouvait dire qu’il suffirait à un habitant de la lune de jeter ses yeux sur les lois céréales pour affirmer que l’Angleterre était gouvernée par une aristocratie de propriétaires fonciers, il lui suffirait d’un coup d’oeil sur notre législation industrielle pour se convaincre que la Belgique est gouvernée par une bourgeoisie.”¹⁹ In het verlengde daarvan stelt *L’Economiste Belge* een vereenvoudiging van het tarievenstelsel voor, waarbij men ervoor pleit om aan het douaneregime een uitsluitend fiscaal karakter toe te bedelen.²⁰ Chlepner schrijft voorts dat vanaf 1850 het excessief protectionisme, zoals geïntroduceerd door de wetten van 1834 en 1844, geleidelijk aan wordt afgebouwd.²¹ De voedselcrisis in 1845 dwingt tot het tijdelijk toelaten van de vrije import van graan en tot een verbod op de export van aardappelen, zij het slechts voorlopig. In 1855 wordt de vrije import terug toegelaten “à titre provisoire”. Vanaf 1873 is de vrije import pas definitief. Daarnaast is er de afbouw van uitvoerverboden en -taksen, evenals van de taksen op

---

¹⁴ *Ibid.*, 81.

¹⁵ *Ibid.*, 83-84.

¹⁶ *Ibid.*, 84.

¹⁷ *Ibid.*, 112.

¹⁸ *Ibid.*

¹⁹ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d’histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l’université de Bruxelles 1956, 60.

²⁰ *Ibid.*, 61.

²¹ *Ibid.*, 74.

transit. Tot slot maakt Chlepner nog gewag van het Frans-Engels (1861) en het Frans-Belgisch verdrag (1861), die tot een gematigder douaneregime leiden.²²

Baudhuin daarentegen stelt dat twee wetten van 1821 en 1822 de basis vormen voor de materie van douane en accijnzen “devaient nous servir pendant un siècle.”²³ De daarin vastgelegde tarieven trachten de tegengestelde belangen van Noord (meer bepaald dat van de nationale vloot) en Zuid (dat van de eigen industrie) te verzoenen.²⁴ Van de onafhankelijkheid tot 1840 verhoogt de Belgische regering de tarieven op ijzer, linnen, graan, beddengoed en koffie.²⁵ Baudhuin gaat vervolgens enkel dieper in op de graantarieven. Na 1830 dwingt de stijging van de graanprijs tot de vrije import ervan, maar in 1833 voert de wetgever het tarief uit de Hollandse periode uit 1826 terug in. De Wet van 1834 voert daaropvolgend “le curieux système” van de glijdende schaal in. Hoe hoger de graanprijs, hoe lager het van toepassing zijnde tarief. De bedoeling van de wet is dat bij een Belgisch productietekort, het systeem een snelle import uitlokt om een crisis snel te bezweren. Eenmaal de Belgische productie terug op peil is, kunnen de tarieven weer stijgen.²⁶ Verder sluit de regering in 1842 n.a.v. de crisis in de vlasindustrie de eerste Lijnwaadconventie met Frankrijk. België verlaagt enerzijds hierbij de heffingen op wijn, zijde en zout; anderzijds verhoogt het de tarieven voor linnen stoffen en draden niet afkomstig uit Frankrijk, tot de hoogte van het tarief gelijk is aan dat van Frankrijk.²⁷ In 1844 volgt een verdrag met de Zollverein, waarbij België voordelen verkrijgt voor de eigen havens en metaalindustrie. In 1845 en 1846 sluit België nog verdragen met de Verenigde Staten en Nederland, maar algemeen gesproken blijft protectionisme zegevieren.²⁸

Voor men tot het sluiten van deze verdragen overgaat, neemt de wetgever in 1844 nog een systeem van differentiële rechten aan. Dit systeem taxeert goederen verschillend naargelang een Belgisch dan wel een vreemd schip ze importeert (met het oog op het stimuleren van een eigen marine zodat handelsverdragen minder belangrijk worden).²⁹ Meer zegt Baudhuin niet over de Wet op de Differentiële Heffingen, die hij zelfs niet bij naam noemt. Wel volgen nog een aantal kritische

---

²² *Ibid.*, 74.

²³ F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique* in *Histoire de la Belgique contemporaine, 1830-1914*, Brussel, A. Dewit, 1928, 272.

²⁴ *Ibid.*

²⁵ *Ibid.*, 273.

²⁶ *Ibid.*, 274.

²⁷ *Ibid.*, 276.

²⁸ *Ibid.*, 277.

²⁹ *Ibid.*, 278.

bemerkingen: “La Belgique, surpeuplée pour l’époque, ne pouvait nourrir ses habitants que par l’échange des produits manufacturés contre des céréales; elle ne pouvait vivre dans le protectionnisme [...]”. Daar voegt hij nog volgende economische overweging (eerder afwezig bij de overige auteurs) aan toe: “Un droit de 30 à 60% grevait les fils et les tissus de coton, de laine ou de lin, sur les fers, la verrerie et la cristallerie, il existait des droits atteignant 85%. Comment dans ces conditions avoir de bas prix intérieurs et produire à bon compte?”³⁰

Baudhuin meent verder dat de crisis van 1845-1848 zeker een rol speelt bij de overgang van protectionisme naar vrijhandel, maar dat deze niet beslissend is. De crisis had namelijk heel Europa in zijn greep, maar dit leidde niet overal tot liberalisering. Vrijhandelsideeën worden wel meer en meer “geïmporteerd” vanuit Engeland en breken door vanaf de jaren 1850, wanneer een periode van economische voorspoed aanvangt.³¹ Vanaf 1850 worden ook meer en meer verenigingen opgericht die voor vrijhandel pleiten: l’Association belge pour la liberté commerciale, la Société belge d’économie politique en l’Association belge pour la réforme douanière. Er zijn ook tegenstemmen die protectionisme blijven verdedigen, zoals l’Association pour la défense du travail national.³² In 1853 worden verder de meeste heffingen op transit en export afgeschaft.³³ In 1856 schaft de wetgever tot slot de laatste differentiële rechten af en in 1857 verlaagt zij de meeste invoerrechten.³⁴

De belangrijkste evoluties doen zich echter voor vanaf 1860, wanneer Frankrijk met Groot-Brittannië een vrijhandelsverdrag sluit (waarbij de figuur van Napoleon III van groot belang is). In de nasleep daarvan sluit ook België met Frankrijk in 1861 een verdrag. Hierbij komt aan de periode van protectionisme in België definitief een einde.³⁵ Na 1861 generaliseert België de aan Frankrijk toegestane reducties door verdragen met achtereenvolgens Groot-Brittannië (1862) en de Zollverein (1863). In 1865 verklaart een Belgische wet deze regimes tot gemeen recht.³⁶

Daarnaast schrijft ook nog Jacquemyns één en ander over protectionisme en het Belgisch douaneregime, hoewel het niet het hoofdthema van zijn studie is (dat is nl. de economische crisis en sociale omstandigheden in Vlaanderen). Vooreerst bespreekt hij de Wet van 1834, die Ducpétiaux

---

³⁰ *Ibid.*, 278.

³¹ *Ibid.*, 279.

³² *Ibid.*, 279-280.

³³ *Ibid.*, 279.

³⁴ *Ibid.*, 280.

³⁵ *Ibid.*, 281.

³⁶ *Ibid.*, 281.

“l’oreiller sur lequel s’endormit l’industrie nationale” noemt, omdat deze wet de tarieven op voornamelijk linnen sterk omhoog trekt (dewelke de linnenindustrie dus als het ware in slaap wiegt). In 1841 en 1842 volgt nog meer wetgeving m.b.t. linnen en in 1842 wordt daarenboven de Lijnwaadconventie met Frankrijk gesloten.³⁷ Over de Wet van juli 1834 schrijft Jacquemyns het volgende i.v.m. de landbouwcrisis: “le système de l’échelle mobile devait assurer à l’agriculture un prix rémunérateur et autant que possible uniforme par le jeu d’un double droit d’entrée et de sortie.” Als laatste vermeldt hij nog kort de wet op de differentiële rechten, zonder bijkomende toelichting.³⁸ Als zodanig belicht de auteur de wetgeving vnl. vanuit een economisch perspectief en beschrijft hij de nadelige gevolgen van het douaneregime op de linnen- en landbouwindustrie. De wetgeving zelf is echter niet prioritair voor hem, die rol komt toe aan de economische aspecten van de crisis.

Tot slot is er nog Suetens die het Belgisch handelsregime van de Hollandse periode tot midden twintigste eeuw uitgebreid beschrijft. Aangezien hij de eerste honderd pagina’s wijdt aan de periode 1830-1865, voorwerp van de eigen studie, is het onbegonnen werk om dit alles samen te vatten en hier weer te geven.³⁹ Ook bij Suetens is duidelijk dat de voornaamste interne wetgeving in Belgische context enerzijds de Wet van 1834 is, anderzijds de Wet op de Differentiële Heffingen van 1844. Op internationaal vlak zijn vooral het Cobden-Chevalier verdrag (1860) en het Frans-Belgisch verdrag van 1861 belangrijk voor België. Voor een overzicht van de handelspolitiek van België is Suetens algemeen gesproken het beste naslagwerk, bovendien op een vrij exhaustieve wijze.

Wat betreft *infant industry protection* bevatten voorgaande werken weinig informatie. Het beste aanknopingspunt dat specifiek aandacht besteedt aan opvoedend protectionisme, is H.-J. Chang’s *Kicking away the ladder*. Deze auteur wijdt een volledig deelhoofdstuk aan *infant industry protection* in België.⁴⁰

b) Samenvatting

Kort samengevat geeft de bestaande literatuur een weinig verhelderend beeld van de negentiende-eeuwse douanepolitiek van de jonge Belgische staat. De materie is weinig geordend en komt eerder

---

³⁷ G. JACQUEMYNS, *Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850)*, Brussel, Lamertin, 1929, 166-167.

³⁸ *Ibid.*, 268.

³⁹ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 1-103.

⁴⁰ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 42-43.

chaotisch over; theorievorming blijft geheel afwezig. Deze masterproef wil daarin hoofdzakelijk vanuit juridisch perspectief verandering brengen en orde scheppen in de materie.

Uit het gegeven overzicht kan men de volgende conclusies trekken. Op vlak van interne wetgeving zijn de belangrijkste maatregelen 1) de Wet van 1834 voor landbouwprotectionisme en 2) Wet op de Differentiële Heffingen van 1844 voor protectionisme meer algemeen. Voor de verdragspolitiek geldt dat 1) de Frans-Belgische Lijnwaadconventie van 1842 vaak aangehaald wordt en 2) in verband met de periode van liberalisering steeds de Cobden-Chevalier verdragen aan het begin van de jaren 1860 naar voren komen. Deze masterproef neemt zich dan ook voor de wetten van 1834 en 1844 te bestuderen voor het interne recht. Voor de verdragspolitiek zijn de verdragen van 1842, 1860 en 1861 de voornaamste. Deze studie zal de gegeven verdragen onder de loep nemen.

1.2.2. Invloed vanuit het internationaal recht, de internationale betrekkingen en neutraliteit

Wat betreft de invloed van de internationale betrekkingen is de volgende passage in Baudhuin essentieel: “Il est certain cependant que le libre-échange nous a puissamment aidés en abissant les barrières douanières dans les autres pays... Mais c’est, on le voit, un tout autre point de vue. Un grand pays peut vivre sur lui-même; le marché intérieur lui permet d’écouler une fabrication en masse, indispensable actuellement; il trouve à l’intérieur de ses frontières la plus grande partie de ce qui lui est nécessaire. Mais un petit pays est forcé d’avoir un commerce extérieur fort actif et souffre beaucoup des entraves apportées aux échanges.”⁴¹ Baudhuin illustreert in deze passage treffend de verregaande afhankelijkheid van België ten opzichte van buitenlandse markten. België is tijdens de negentiende eeuw nl. in de eerste plaats sterk afhankelijk van de Franse douanepolitiek en in mindere mate van de Engelse. Een belangrijke vaststelling is dat liberalisering pas echt in België doorbreekt wanneer Napoleon III in Frankrijk met de afbouw van het protectionisme begint.⁴² Vanuit het perspectief van de internationale betrekkingen is voor België in die zin het aantreden van Napoleon III en de doorbraak van de vrijhandel in Engeland essentieel. De bestaande werken brengen deze evoluties slechts vrij oppervlakkig in verband met de afbouw van *infant industry protection* en liberalisering in België. De focus is bovendien veelal historisch, eerder dan juridisch.

---

⁴¹ F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique* in *Histoire de la Belgique contemporaine, 1830-1914*, Brussel, A. Dewit, 1928, 284.

⁴² M. SUTENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 82-83.

Een verband dat geen van de bestaande werken legt, is de invloed van de Verklaring van Parijs (16 april 1856).⁴³ Deze verklaring had een niet te onderschatten impact op het internationaal handelsrecht. Frankrijk en het Verenigd Koninkrijk kiezen in die verklaring voor het free ships, free goods-principe. Zoals bovenstaande passage van Baudhuin aangeeft, is België tot die tijd aangewezen op de goodwill van zijn handelspartners, aangezien de grootmachten geen voordeel hebben bij het opgeven van de bescherming van de eigen industrie om een klein land op de eigen, grotere interne markt toe te laten. De relatie tussen de Verklaring van Parijs en het Belgisch douaneregime is vooralsnog nergens beschreven.

Tevens is de Belgische neutraliteit i.v.m. de handelspolitiek weinig bestudeerd.⁴⁴ Toen de grootmachten de Belgische onafhankelijkheid erkenden en de nieuw opgerichte staat een permanent neutraal statuut toebedeelden, was deze permanente neutraliteit juridisch gezien een leeg begrip, dat nog moest worden ingevuld door de statenpraktijk. De handelspolitiek maakt, minstens tot op zekere hoogte, deel uit van de statenpraktijk. De analyse zoals hierboven beschreven kan dus nieuw licht werpen op hoe de Belgische neutraliteit invulling krijgt aan de hand van de statenpraktijk i.v.m. handel.

3. Probleemstelling

Uit het voorgaande blijkt dat de overgang van protectionisme naar vrijhandel in België een grondige studie verdient. De interne wetgeving is tot dusver eerder oppervlakkig beschreven. Zo komen de voorbereidende werken nergens exhaustief aan bod. Verder is de internationale context veeleer afwezig. De invloed van de Verklaring van Parijs blijft onderbelicht. Hoe de Belgische (permanente) neutraliteit als juridisch begrip moet worden ingevuld in zijn relatie tot de handelspolitiek en statenpraktijk van de grootmachten is tot slot niet eerder bestudeerd.

---

⁴³ Algemeen zie J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014; zie ook J.M. LEMNITZER, "That Moral League of Nations against the United States: the Origins of the 1856 Declaration of Paris", *The International History Review* 2013, 1068-1088.

⁴⁴ Over de Belgische neutraliteit in het algemeen, zie G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 212 p. en F. DHONDT, "La neutralité belge 1830-1914: nouvelles approches ou retour à l'histoire diplomatique?", *Journées internationales d'histoire du droit et des institutions des pays flamands, picards et wallons* 2016, file:///C:/Users/Acer/Downloads/F._DHONDT_La_neutralite_permanente_de_la.pdf.

4. Relevantie

1.4.1. Inleiding

Globalisatie komt vandaag meer en meer in een negatief daglicht te staan, zowel bij media als beleidsmakers. De twee meest sprekende illustraties zijn de verkiezing van Donald Trump en de Brexit (die symptomatisch is voor de druk op de Europese Unie in zijn geheel).⁴⁵ Beide worden hierna uitvoerig besproken om de relevantie van de bestudeerde themata aan te tonen. Overigens is het toenemend protectionisme geen uitsluitend westers fenomeen: ook in Azië stelt men een toename van handelsbarrières vast.⁴⁶ Dit laatste aspect wordt niet verder uitgediept. Achtereenvolgens bespreekt deze studie 1) de handelspolitiek van Donald Trump, 2) Brexit en 3) de academische relevantie van een rechtshistorische studie over protectionisme en vrijhandel.

1.4.2. Donald Trump en de terugkeer van protectionisme

Het aantreden van president Trump in de VS heeft wereldwijd de aandacht op protectionisme gevestigd. In zijn inaugurale toespraak bepleit hij een protectionistische handelspolitiek. Trumps discours luidt als volgt: “We must protect our borders from the ravages of other countries making our products, stealing our companies, and destroying our jobs.” Vervolgens trok de VS zich terug uit de onderhandelingen over het Trans-Pacific Partnership Verdrag en werd een heronderhandeling van NAFTA aangekondigd.⁴⁷ De nieuwe president ziet internationale handel als een *zero-sum game*, waarbij de VS enkel wint of verliest, met de handelsbalans als scorekaart.⁴⁸ In de gevallen waarin de VS verliest, trekt het zich beter terug op het eigen continent. Commentatoren spreken van “economisch nationalisme”.⁴⁹ Deze visie impliceert ook een voorkeur voor bilaterale verdragen, eerder dan een multilaterale aanpak. Daartoe zijn stappen gezet ten aanzien van Japan en het VK.⁵⁰

---

⁴⁵ Vgl. A. JANSSEN, “Brexit: Der Herzinfarkt der Europäischen Union”, *European Review of Private Law* 2016, 731-732.

⁴⁶ Zie J. CHAISSE, “Rising protectionism threatens global trade: WTO law and litigation in Asia”, *Asian Dispute Review* 2017, 112-118.

⁴⁷ D. IRWIN, “The false promise of protectionism: why Trump's trade policy could backfire”, *Foreign Affairs* 2017, (45) 45; L. FRAEDRICH en C. KANIECKI, “The American agenda on trade: what's happened and what's next?”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (262) 262.

⁴⁸ D. IRWIN, “The truth about trade: what critics get wrong about the global economy”, *Foreign Affairs* 2016, (84) 85.

⁴⁹ D. IRWIN, “The false promise of protectionism: why Trump's trade policy could backfire”, *Foreign Affairs* 2017, (45) 45.

⁵⁰ L. FRAEDRICH en C. KANIECKI, “The American agenda on trade: what's happened and what's next?”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (262) 265-266.

In het verlengde daarvan kwam begin 2018 het US Department of Commerce met een rapport *The effects of imports of steel on the national security*⁵¹ en *The effects of imports of aluminium on the national security*⁵². The executive summaries van beide rapporten zijn bijzonder lezenswaardig. Een essentiële vaststelling is de volgende: “Excessive steel imports have adversely impacted the steel industry. Numerous U.S. steel mill closures, a substantial decline in employment, lost domestic sales and market share, and marginal annual net income for U.S.-based steel companies illustrate the decline of the U.S. steel industry.” Vooral de Chinese export van staal wordt aangeklaagd. Het staalrapport concludeert bijgevolg “Due to the threat, as defined in Section 232, to national security from steel imports, the Secretary recommends that the President take immediate action by adjusting the level of these imports through quotas or tariffs. The quotas or tariffs imposed should be sufficient, even after any exceptions (if granted), to enable U.S. steel producers to operate at an 80 percent or better average capacity utilization rate based on available capacity in 2017.” Het aluminiumrapport loopt grotendeels gelijk. Op 8 maart 2018 kondigde president Trump vervolgens voor het eerst uitgesproken nieuwe protectionistische maatregelen aan, m.n. in twee presidential proclamations (Presidential Proclamation on Adjusting Imports of Steel into the United States⁵³ en Presidential Proclamation on Adjusting Imports of Aluminum into the United States⁵⁴). Op basis van de Trade Expansion Act van 1962 kan de president direct werkende maatregelen nemen bij een bedreiging van de nationale veiligheid. Door de achteruitgang van de Amerikaanse staal- en aluminiumindustrie is “the United States at risk of becoming reliant on foreign producers of aluminum [and steel] to meet our national security needs — a situation that is fundamentally inconsistent with the safety and security of the American people.” De Trump administratie meent dat een *ad valorem* tarief van respectievelijk 10% (voor aluminium) en 25% (voor staal) deze problemen zal remediëren. Het uiteindelijke doel van de maatregelen luidt als volgt: “This relief

---

⁵¹ United States Department of Commerce, Bureau of Industry and Security Office of Technology Evaluation, *The effects of imports of steel on the national security*, 11 januari 2018, geraadpleegd op https://www.commerce.gov/sites/commerce.gov/files/the_effect_of_imports_of_steel_on_the_national_security_-_with_redactions_-_20180111.pdf

⁵² United States Department of Commerce, Bureau of Industry and Security Office of Technology Evaluation, *The effects of imports of aluminium on the national security*, 17 januari 2018, geraadpleegd op https://www.commerce.gov/sites/commerce.gov/files/the_effect_of_imports_of_aluminum_on_the_national_security_-_with_redactions_-_20180117.pdf

⁵³ Geraadpleegd op <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-adjusting-imports-steel-united-states/>

⁵⁴ Geraadpleegd op <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-proclamation-adjusting-imports-aluminum-united-states/>

will help our domestic steel [and aluminium] industry to revive idled facilities, open closed mills, preserve necessary skills by hiring new steel [and aluminium] workers, and maintain or increase production, which will reduce our Nation's need to rely on foreign producers for steel [and aluminium] and ensure that domestic producers can continue to supply all the steel [and aluminium] necessary for critical industries and national defense.” De vraag is of deze politiek van *decaying industry protection* de industrie in de VS zal doen herleven.⁵⁵ Allicht niet: eerder dan slechte *trade deals*, zijn nieuwe technologie en vooral automatisering verantwoordelijk voor het verlies aan jobs in de fabrieken.⁵⁶ Vanuit dit oogpunt kan men een groot vraagteken stellen bij de effectiviteit van het afschermen van de Amerikaanse markt door hogere tarieven. Gelet op de *global supply chains* die de wereldeconomie vandaag kenmerken⁵⁷, zouden nieuwe handelsbarrières ook ongewenste, negatieve gevolgen kunnen hebben.⁵⁸ China heeft bovendien aangekondigd tegenmaatregelen te nemen, zodat een handelsoorlog dreigt te ontstaan.

1.4.3. Brexit

De Brexit en een mogelijk uiteenvallen van de EU kan tevens verregaande gevolgen hebben voor de interne markt en dus voor het douaneregime dat België vandaag kent. Wat betreft de Brexit is duidelijk dat de Britten een proces van jaren wacht om hun bilaterale, plurilaterale, regionale en

---

⁵⁵ Vgl. D. IRWIN, “The false promise of protectionism: why Trump's trade policy could backfire”, *Foreign Affairs* 2017, (45) 49: “One should look back at the Reagan-era protectionism not with nostalgia but with regret, because it proved to be a costly failure. The restrictions on automobile imports raised the average price of a Japanese car by 16 percent in the early 1980s, socking it to consumers and handing billions of dollars to Japanese exporters. The limitations on steel imports punished steel-using industries, and those on textile and apparel imports raised prices for low-income consumers. When it comes to using protection to help revitalize domestic industries, the United States has been there, done that. It didn't work.”

⁵⁶ D. IRWIN, “The truth about trade: what critics get wrong about the global economy”, *Foreign Affairs* 2016, (84) 88: “Automation and other technologies have enabled vast productivity and efficiency improvements, but they have also made many blue-collar jobs obsolete.”

⁵⁷ K. SOBEL-READ, “Global value chains: a framework for analysis”, *Transnational Legal Theory* 2014, (364) 380: “Almost two thirds of all traded goods today are intermediate goods, meaning parts, components or other unfinished items that are, after value-adding activities, destined for incorporation into a completed product. Many such goods, by definition, are both imported into and exported out of supplier countries during the course of their transit through the value chain.”

⁵⁸ Zie D. IRWIN, “The false promise of protectionism: why Trump's trade policy could backfire”, *Foreign Affairs* 2017, (45) 50-52.

multilaterale handelsrelaties te heronderhandelen.⁵⁹ Zo zal het VK haar betrekkingen met en binnen de WTO moeten herzien.⁶⁰

De werkelijke uitdagingen situeren zich echter op het Europese niveau. De EU heeft op vlak van handel zowel interne (vnl. deze met betrekking tot de interne markt) als externe bevoegdheden (o.m. de bevoegdheid om vrijhandelsakkoorden te sluiten voor alle Unie-lidstaten). Aangezien het Verenigd Koninkrijk de EU verlaat, zal het:

- 1) enerzijds voor de materie die binnen de interne bevoegdheidsfeer van de EU valt, zijn handelsrelatie rechtstreeks met de EU moeten heronderhandelen;
- 2) anderzijds voor de materie die binnen de externe bevoegdheidsfeer van de EU valt, zijn handelsrelatie met derde landen regelen of (her)onderhandelen.⁶¹

Wat betreft de externe bevoegdheidsfeer ziet de situatie er uit als volgt. Door het verlaten van de EU kan het VK niet langer genieten van de vrijhandelsakkoorden en *preferential market access deals* die de EU in naam en voor rekening van de EU-lidstaten heeft gesloten. Het zal dus nieuwe

---

⁵⁹ T. DOLLE en D. LEYS, “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 117.

⁶⁰ T. DOLLE en D. LEYS, “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 120-121; over de precieze gevolgen van Brexit in het kader van de WTO bestaat heel wat discussie. Bepaalde auteurs menen dat het VK zijn verplichtingen onder art. II GATT en art. XX GATS zal moeten heronderhandelen. Ook m.b.t. landbouwsubsidies en zgn. TRQ's (*tariff rate* quotas) zouden nieuwe onderhandelingen nodig zijn. Hetzelfde geldt wat betreft het WTO Government Procurement Agreement.

Wat betreft het lidmaatschap van de WTO argumenteert Bartels dat het VK zijn lidmaatschap na Brexit behoudt op basis van artikel XI:1 van het WTO Agreement, zie L. BARTELS, “The UK's status in the WTO after Brexit”, *SSRN Research Paper*, 23 september 2016, 3-7, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841747>.

Wat betreft de specifieke rechten en verplichtingen m.b.t. de WTO schedules van het VK onder de GATT en GATS geldt dat “[...] the UK has commitments, in respect of UK territory, set out in Schedule CLXXIII, for goods, and GATS/SC/31, for services. The other EU Member States which are bound by these schedules are, correspondingly, bound in respect of their territories. Finally, the EU is bound by these commitments in respect of its territory, which generally matches the territories of its EU Member States but is also subject to changes specified in the EU Treaties. When the UK leaves the EU, the UK will keep its existing commitments, but will establish these in new schedules, and the EU will remain responsible for the commitments applicable to the territories of the remaining Member States.”, zie L. BARTELS, “The UK's WTO Schedules”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (83) 86.

Voor de stand van zaken inzake landbouwsubsidies en TRQ's, zie C. HÄBERLI, “Brexit without WTO-Problems: for the UK? The EU? Global business?”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (87) 89-91.

Voor het WTO Government Procurement Agreement geldt het international gewoonterecht inzake staatsopvolging, zie L. BARTELS, “The UK's status in the WTO after Brexit”, *SSRN Research Paper*, 23 september 2016, 18-21, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841747>

⁶¹ T. DOLLE en D. LEYS, “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 118.

vrijhandelsakkoorden en andere *deals* moeten sluiten met deze derde landen om een gelijkaardige (concurrentie)positie ten aanzien van de EU te bekomen.⁶²

Voor de onderhandelingen met de EU bestaat een specifieke procedure onder art. 50 VEU; grosso modo zijn een zestal toekomstscenario's mogelijk.⁶³ Het VK zou de European Free Trade Association (“EFTA”)⁶⁴ kunnen vervoegen, wat inhoudt dat alle Britse niet-landbouwgoederen tariefvrij de Unie binnenkomen en omgekeerd. Een tweede optie is het European Economic Agreement (“EAA”)⁶⁵ ratificeren. In dat geval blijft het VK grotendeels binnen de interne markt van de EU, aangezien EEA-lidstaten van de zgn. “four freedoms” kunnen genieten. De tegenmunt van dit voordeel is dat de *case law* van het Hof van Justitie van de EU (hierna “HvJEU”) wel van toepassing blijft voor de materie die onder de EAA valt. Externe tarieven vis-à-vis derde staten kunnen EAA-lidstaten wel vrij bepalen. Een derde mogelijkheid is dat de EU en het VK een vrijhandelsakkoord naar Zwitsers model sluiten. De toegang tot de Europese markt is in dergelijk scenario beperkter; daartegenover staat een groter behoud van soevereiniteit.⁶⁶ Een douane-unie naar Turks voorbeeld⁶⁷ is eveneens een mogelijkheid: dit wil zeggen dat de EU en het VK een gemeenschappelijk extern tarief aannemen ten aanzien van derde staten. Opnieuw geldt dat er in zulk geval meer obstakels bestaan voor toegang tot de Europese markt, maar tevens een groter behoud van soevereiniteit, vnl. inzake het sluiten van vrijhandelsakkoorden en *trade defence*

---

⁶² T. DOLLE en D. LEYS, “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 121-122. De EU heeft maar liefst 58 *preferential market access deals* wereldwijd en ruime vrijhandelsakkoorden gesloten met o.m. Zuid-Korea, Vietnam, Singapore en Canada.

⁶³ T. DOLLE en D. LEYS, “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 118-119; vgl. P. VAN ELSUWEGE, “Tussen interne markt, douane-unie en vrijhandelszone: op zoek naar een model voor de toekomstige economische relaties tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk”, *Sociaal-Economische Wetgeving* 2017, (182) 182.

⁶⁴ Huidige lidstaten zijn IJsland, Liechtenstein, Noorwegen en Zwitserland.

⁶⁵ Huidige lidstaten zijn IJsland, Liechtenstein en Noorwegen (m.a.w. de EFTA zonder Zwitserland).

⁶⁶ T. DOLLE en D. LEYS, “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 119; P. VAN ELSUWEGE, “Tussen interne markt, douane-unie en vrijhandelszone: op zoek naar een model voor de toekomstige economische relaties tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk”, *Sociaal-Economische Wetgeving* 2017, (182) 183-185.

⁶⁷ Vgl. C. ZEYNEP PIRIM, “The EU-Turkey customs union: from a transitional to a definitive framework?”, *Legal issues of economic integration* 2015, (31) 33-46; P. VAN ELSUWEGE, “Tussen interne markt, douane-unie en vrijhandelszone: op zoek naar een model voor de toekomstige economische relaties tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk”, *Sociaal-Economische Wetgeving* 2017, (182) 185-186.

measures.⁶⁸ Daarnaast is er nog het Oekraïens, Zuid-Koreans of Canadees model⁶⁹, m.n. het *deep and comprehensive* vrijhandelsakkoord, waarbij douanerechten wederzijds worden afgeschaft. Op vlak van technische regulering, milieubescherming en eerlijke concurrentie komen de partners daarenboven bepaalde minimumstandaarden overeen. Een laatste mogelijkheid is dat de EU en het VK geen akkoord sluiten: in dat geval vallen het VK en de EU voor hun onderlinge relatie terug op de regels van de WTO (vnl. GATT en GATS).⁷⁰ Het VK behoudt dan nagenoeg geheel zijn soevereiniteit op vlak van handel; Britse goederen geïmporteerd in de EU zullen bijgevolg wel onderworpen zijn aan het gemeenschappelijk extern tarief van de EU. Er is m.a.w. geen enkele vorm van *preferential market acces*.⁷¹

Hoe dan ook, in de periode 1860-1892 functioneerde op basis van een netwerk van verdragen een soort van gemeenschappelijke markt in Europa.⁷² De Brexit betekent in die zin een terugkeer naar het verleden, waarbij de Britten voor hun regulering van de internationale handel zullen moeten terugvallen op (een netwerk van) bilaterale verdragen. Het verleden kan de voor- en nadelen van dergelijke aanpak illustreren en verduidelijken. Dat deze masterproef deels het vermelde verdragsnetwerk bestudeert, maakt haar bevindingen des te relevanter. De hele Brexit-saga toont aan dat internationale handel veel meer is dan louter een economisch gegeven, maar ook raakt aan fundamentele vraagstukken, waaronder statelijke soevereiniteit.

1.4.4. Academische relevantie

De vorige pagina's hebben aangetoond dat protectionisme een begrip is dat meer en meer opduikt in het politiek discours. Kort samengevat, kan betere kennis van het verleden, specifiek m.b.t. protectionisme in West-Europa, bijdragen tot een grondiger maatschappelijk debat. Historische

---

⁶⁸ T. DOLLE en D. LEYS, "The trade and customs law consequences of Brexit", *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 119-120; Vgl. M. LUX en E. PICKETT, "The Brexit: implications for the WTO, free trade models and customs procedures", *Global Trade and Customs Journal* 2017, (92) 101.

⁶⁹ Vgl. P. VAN ELSUWEGE, "Tussen interne markt, douane-unie en vrijhandelszone: op zoek naar een model voor de toekomstige economische relaties tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk", *Sociaal-Economische Wetgeving* 2017, (182) 186-187.

⁷⁰ P. VAN ELSUWEGE, "Tussen interne markt, douane-unie en vrijhandelszone: op zoek naar een model voor de toekomstige economische relaties tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk", *Sociaal-Economische Wetgeving* 2017, (182) 187-188.

⁷¹ T. DOLLE en D. LEYS, "The trade and customs law consequences of Brexit", *Global Trade and Customs Journal* 2017, (117) 120; Vgl. M. LUX en E. PICKETT, "The Brexit: implications for the WTO, free trade models and customs procedures", *Global Trade and Customs Journal* 2017, (92) 101-105.

⁷² P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 3.

kennis laat tevens toe een historisch niet-onderbouwd politiek discours te door prikken. Er zijn echter ook redenen waarom het voorgenomen onderzoek academisch relevant is.

Een betere kennis van het verleden, ook vanuit rechtshistorisch oogpunt, kan leiden tot het herzien van bepaalde ideeën over economische ontwikkeling. Hierover schrijft Chang: “[...] the historical facts about the developmental experience of the developed countries should be more widely publicized. This is not only a matter of ‘getting history right’, but also of allowing the developing countries to make informed choices about the policies and institutions that may be appropriate for them.”⁷³ Naast het “juist krijgen van de geschiedenis” geldt bovendien algemeen dat de geschiedenis van het economisch recht vooralsnog vrij veel lacunes bevat. Voor de rechtsgeschiedenis als discipline is het aldus van belang dat zij ook de meer economisch gerichte aspecten van recht onder de loep neemt.⁷⁴

Daarnaast stelt men binnen de academische literatuur over het internationaal economisch recht meer en meer een “turn to history” vast. De idee dat geschiedenis er toe doet, maakt opgang.⁷⁵ Dit belang situeert zich in de eerste plaats op het functionele niveau, d.w.z. met het oog op het beter begrijpen van hedendaagse problemen en trends. Pragmatisme mag echter niet de enige reden zijn voor rechtshistorisch onderzoek. Studies louter gericht op het beter begrijpen van vandaag lopen het risico anachronistisch te worden.⁷⁶ Het verleden is wat het is en niets meer dan dat, althans volgens deze opvatting.⁷⁷ Deze visie werd overtuigend beargumenteerd door Quentin Skinner⁷⁸, maar mag

---

⁷³ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 140.

⁷⁴ Zie D. HEIRBAUT, “Een pleidooi voor meer geschiedenis van het economisch recht in België”, *PM* 2010, 207-208: “Wil de rechtsgeschiedenis een toekomst hebben, dan moet zij de geschiedenis schrijven van het gehele recht en niet enkel van die rechtstakken die in de middeleeuwen of de negentiende eeuw de curricula domineerden”, al moet toegegeven worden dat het internationaal handelsrecht en de douanereggeving vandaag evenmin een hoofdrol spelen in de curricula. Aan de Universiteit Gent bestaat in de master rechten enkel een bijzondere studie “Internationaal economisch recht”.

⁷⁵ S. SCHILL, C. TAMS, en R. HOFMANN, “International investment law and history: an introduction” in S. SCHILL, C. TAMS, R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (3) 5 en 36, waar zij expliciet stellen: “What is needed, in short, is a real turn to history in the field.”

⁷⁶ Waarover meer *infra*, H2.1 Historische kritiek en het anachronisme.

⁷⁷ S. SCHILL, C. TAMS, en R. HOFMANN, “International investment law and history: an introduction” in S. SCHILL, C. TAMS, R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (3) 24. Vgl. M. BOONE, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2015, 189: “Een [...] risico ligt in de intellectuele fascinatie die nu eenmaal van het modelmatige en de conceptualisering uitgaat en daaraan verbonden het voorbarig en fout generaliseren. Historici dienen beducht te blijven voor het eenmalige van het historisch proces en mogen hun basismateriaal, het feitenarsenaal, niet verwaarlozen.

⁷⁸ Q. SKINNER, “Meaning and understanding in the history of ideas”, *History and Theory* 1969, 3-53; zie ook R. WHATMORE, *What is intellectual history?*, Cambridge, Polity Press, 2016, 80-85.

ook niet overdreven worden. Het recht kent nl. een zekere eigenheid.⁷⁹ De rechtshistoricus kan zich dan ook in enige mate meer vrijheid veroorloven bij de studie van het verleden. De boutade “the past is always another country” illustreert dit.⁸⁰ In zekere zin is rechtsgeschiedenis een vorm van rechtsvergelijking op de tijdsdimensie: deze opvatting is zelfs expliciet anachronistisch. Het is echter wel van belang om de methodologische valkuilen waar historici terecht op wijzen niet uit het oog te verliezen en minstens stil te staan bij het debat.⁸¹ Een middenweg tussen enerzijds de eigenheid van de rechtsgeschiedenis en anderzijds het inherent eenmalige karakter van historische feiten is zeker geen onmogelijkheid.⁸² Deze masterproef tot slot beaamt het belang van de geschiedenis voor vandaag, inclusief het recht, en beoogt bij te dragen tot deze tendens.

5. Beperkingen

Ten eerste beperkt het voorgenomen onderzoek zich tot de periode van de Belgische onafhankelijkheid tot 1865. De keuze valt op het jaar 1830 om twee redenen. Het is in de eerste plaats vooral in de eerste jaren na de onafhankelijkheid dat België zich protectionistisch opstelt. In de tweede plaats is het bovendien in deze periode dat internationaalrechtelijk gezien de neutraliteit van België een “nieuw” juridisch begrip is. Zoals eerder toegelicht, is het de bedoeling de invulling van het begrip neutraliteit te beschrijven aan de hand van de statenpraktijk, zoals mede vormgegeven door de handelspolitiek. Daarvoor zijn de eerste decennia na de onafhankelijkheid cruciaal. Hoofdstuk 5.3. bestudeert echter ook de periode 1796-1830, omdat in deze periode belangrijke protectionistische maatregelen werden genomen door respectievelijk de Franse overheerser en Willem I.

---

⁷⁹ A. ORFORD, “On international legal method”, *London Review of International Law* 2013, (166) 174.

⁸⁰ Zie bijv. de methodologische aanpak van Roscoe Pound, M. LASSER, “Comparative readings of Roscoe Pound’s Jurisprudence”, *American Journal of Comparative Law* 2002, (719) 723-726; vgl. D. ROEBUCK, “The past is another country: legal history as comparative law”, *Asia Pacific Law Review* 1994, 9-23.

⁸¹ Vgl. S. SCHILL, C. TAMS en R. HOFMANN, “International investment law and history: an introduction” in S. SCHILL, C. TAMS en R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (3) 24-26.

⁸² J. WEBB YACKEE, “The first investor-state arbitration? The Suez Canal dispute of 1864 and some reflections on the historiography of international investment law” in S. SCHILL, C. TAMS, R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (70) 83-89: “The basic problem is that lawyers – and, by extension legal scholars – are often not interested in simple ‘knowledge’. They are looking for arguments or ideas about what the law of today should be. A Skinnerian emphasis on the inherent remoteness of the past risks making legal history irrelevant to much of the legal world” (85-86) en “Not everyone has to do [legal] history as Skinner or Lesaffer would insist it be done; but those who choose to do [legal] history should, in my view, consciously choose how they wish to do it and what they wish to accomplish with it.” (87).

De afbakening tot midden jaren 1860 is evenmin arbitrair. Vooreerst is de eerste golf van liberalisering in Europa omstreeks deze periode voltooid, o.m. onder invloed van de Verklaring van Parijs en de buitenlandpolitiek van Napoleon III. Tegen het eind van de jaren '60 taant de macht van de keizer echter en vanaf 1870 stelt Frankrijk zich terug meer protectionistisch op. Bovendien neemt ook Suetens deze periodisering aan.⁸³ Tevens ent de Belgische handelspolitiek zich vanaf midden jaren 1860 sterk op de afkoop van de Scheldetol, reeds adequaat beschreven in andere werken.⁸⁴

Een tweede beperking van het onderzoek is dat zij enkel de relatie van België tot Frankrijk en Groot-Brittannië bestudeert. Het beschrijven van de relaties met andere landen valt dus buiten het voorwerp van de voorgenomen studie. Zo zou het onderzoek aandacht kunnen besteden aan de handelsrelaties van België met Nederland en de Zollverein. Tijdens de negentiende eeuw zijn deze echter minder bepalend voor het Belgisch douaneregime. Frankrijk en Engeland krijgen bijgevolg de voorkeur. Waar nuttig, zal deze masterproef echter beperkte aandacht aan andere landen besteden.

Op empirisch vlak tot slot is volgende opmerking passend. Enerzijds omdat het onderzoek de focus wenst te leggen op België, anderzijds omwille van praktische redenen, worden enkel voor België de primaire bronnen geraadpleegd. Voor Frankrijk en Engeland wordt goeddeels op secundaire literatuur vertrouwd. Met andere woorden, er wordt enkel archiefwerk verricht voor de studie van het Belgische recht. De geraadpleegde primaire bronnen voor België, betreffen hoofdzakelijk de voorbereidende werken (voor de interne wetgeving) evenals de oorspronkelijke verdragen en bijhorende diplomatieke correspondentie (voor het internationale gedeelte). Dit sluit aan bij de onderzoeksmethode, waarover meer *infra*.

---

⁸³ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 103-105.

⁸⁴ Vgl. R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 114: "Op die manier waren de afkoop van de Scheldetol en de uitbreiding van de vrijhandel via de herziening van alle handelsverdragen *na 1866*, onlosmakelijk met elkaar verbonden: het ene was een middel tot het andere." (eigen cursivering). Zie ook R. DEPOORTERE, *Le rachat du péage de l'Escaut*, Brussel, Académie royale de Belgique, 1991.

6. Onderzoeksvraag

1.6.1. Centrale onderzoeksvraag

Het hoofddoel van de masterproef is te beschrijven *hoe* en *waarom* het Belgisch handelsregime, waarvan de juridische veruiterlijking in wetgeving en handelsverdragen terug te vinden is, de overgang van protectionisme naar vrijhandel maakt midden negentiende eeuw.

De centrale onderzoeksvraag kan dus als volgt worden geformuleerd: met welke juridische instrumenten verwezenlijkt België in het midden van de negentiende eeuw de overgang van protectionisme naar vrijhandel, en waarom vindt deze evolutie plaats?

1.6.2. Deelonderzoeksvragen

Zoals eerder aangetoond, is de interne Belgische context inzake handel nauw gelieerd aan de internationale. Wanneer de handel overwegend grensoverschrijdend is, is het niet onlogisch dat ook het recht aan grensoverschrijdende invloeden onderhevig is. Hetzelfde geldt voor de economische wetenschap. Aangezien de internationale context de Belgische wetgeving sterk beïnvloedt, kiest deze studie ervoor eerst deze internationale aspecten te beschrijven. Vervolgens is het de bedoeling de internationale factoren (zowel politiek als juridisch) die bijdragen tot de evolutie van protectionisme naar vrijhandel te identificeren. Volgende deelonderzoeksvragen moeten dus beantwoord worden:

- Hoe ziet het internationaal publiekrecht (juridische structuur, doctrine) eruit tijdens de negentiende eeuw?
- In welke mate verandert de Verklaring van Parijs de structuur van het internationaal publiekrecht en welke gevolgen heeft dit voor België?
- Hoe past de Belgische neutraliteit als nieuw juridisch begrip binnen dit kader en welk verband heeft permanente neutraliteit met de handelspolitiek?

Omdat de regels in verband (permanente) neutraliteit een zekere eigenheid kennen binnen het meer algemene internationaal publiekrecht, worden beiden in een afzonderlijk hoofdstuk behandeld. Eenmaal de internationale context geschetst, kan het onderzoek zich richten op het bestuderen van de Belgisch interne wetgeving vanuit dit internationaal perspectief. De invloed van de internationale factoren op het Belgisch intern recht kunnen dan beschreven worden. Aansluitend dringen zich volgende deelonderzoeksvragen op:

- Hoe ziet het Belgisch intern recht eruit (vorm en inhoud)?
- Heeft België gebruik gemaakt van *infant industry protection of promotion* om de ontwikkeling van de industrie te stimuleren, en zoja, welke juridische instrumenten heeft het daartoe gebruikt?

Deze eerste deelonderzoeksvraag wordt vooral beantwoord door de studie van de interne wetgeving tijdens de periode 1796-1844. Nadien verliest de interne wetgeving aan belang. Handelsverdragen zetten de toon.⁸⁵ Voor de periode 1844-1865 worden de twee belangrijkste verdragen onder de loep genomen, het Anglo-Frans verdrag van 1860 en het Franco-Belgisch Verdrag van 1861.

Samengevat valt de masterproef dus uiteen in drie grote delen: deel één behandelt het internationaal publiekrecht, deel twee de regels in verband met (permanente) neutraliteit en deel drie het nationaal recht, inclusief handelsverdragen.

7. Onderzoeksmethode

Voor het internationaal gerichte gedeelte van dit onderzoek, rijst de vraag hoe een studie de geschiedenis van het internationaal recht in verband kan brengen met de Belgische. Principieel beschouwt een jurist beide rechtsordes als van elkaar gescheiden.⁸⁶ Zoals *supra* beschreven, kan men het Belgische douaneregime echter niet los zien van die van haar buurlanden, vanwege de verwevenheid van de handel, die zich in de negentiende eeuw steeds meer internationaliseert.⁸⁷ Duve schrijft in die zin: “A long-term consequence of such processes of interrelation was the emergence of ‘interlegality’ and some specific transnational or ‘global’ normative orders, like international law. Yet, there are still many more cases—one need only think about the law of the

---

⁸⁵ Handelsverdragen incorporeren zich door omzetting bovendien in het interne recht, zodat het onderscheid tussen interne wetgeving en handelsverdragen vervaagt.

⁸⁶ Hoewel dit idee zeker vandaag niet steeds meer opgaat en dus een meer genuanceerde discussie verdient, wordt op dit punt niet verder ingegaan.

⁸⁷ Vgl. L. HEIMBECK, “Discovering Legal Silence: Global Legal History and the Liquidation of State Bankruptcies (1854–1907)” in T. DUVE (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, Frankfurt am Main, Max Planck Institute for European Legal History Open Access Publication, 2014, (464) 461-487, <http://dx.doi.org/10.12946/gplhl>: “The 19th century is said to be a period of globalization, in which people, traditions, languages, goods, and money crossed state borders back and forth. Especially the volume and significance of international financial transactions had grown enormously since the 1820s. This was due to several reasons; amongst others, due to industrialization, the number of people able and willing to invest money in cross-border transactions had increased enormously.” Zie ook J.M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 6-7.

Catholic Church or even practical moral theology, about maritime, *trade*, and business law [...].⁸⁸ Bijgevolg noopt deze “interlegaliteit” tot het beschrijven van het Belgisch douaneregime binnen een internationaal kader: “global-historical perspectives should assist in changing, expanding, or supplementing the content and forms of legal historiography that have grown out of national, continental, or via other traditions.⁸⁹ In die zin biedt een internationaal perspectief dus een meerwaarde. Dit neemt niet weg dat de verhouding tussen het lokale en het globale een open vraag blijft. Een methodologische oplossing biedt het concept “glocalization”: hierbij neemt de auteur een open houding aan ten aanzien van het internationale perspectief, doch mag hij niet uit het oog verliezen dat het recht in de eerste plaats een nationale creatie is en lokaal toepassing vindt. Het is nl. in de eerste plaats op dit lokale niveau dat recht zijn betekenis krijgt.⁹⁰ Dit internationaal perspectief kan men best weergeven door te focussen op de geschiedenis van doctrine en verdragen.⁹¹ Een mogelijk tegenargument is dat ondanks het internationale perspectief dat deze studie aanneemt, enkel de Europese (rechts)geschiedenis onder de loep genomen wordt. Op zich is deze kritiek terecht, al mag men niet uit het oog verliezen dat om het globale correct te begrijpen, eerst het lokale en (sub)nationale degelijk beschreven moeten zijn.⁹² De opzet van deze masterproef is in eerste instantie het lokale en Europese plaatje te beschrijven vanuit een internationaal perspectief.⁹³ Waar mogelijk wordt echter ook gewezen op de niet-Europese, globale context (vnl.

---

⁸⁸ T. DUVE, “Global Legal History – A Methodological Approach”, *Max Planck Institute for European Legal History Research Paper Series No. 2016-04*, 5, <https://ssrn.com/abstract=2781104>. (eigen cursivering)

⁸⁹ *Ibid.*, 2. Voor Duve heeft “global legal history” echter ook een anti-eurocentrische connotatie, vooral i.v.m. (post)koloniale settings. Voor het eigen onderzoek kan dergelijk perspectief, jammer genoeg, niet worden aangenomen, maar wordt wel getracht om het louter nationale en eurocentrische plaatje te overstijgen. Vgl. *Ibid.*, 2: “Global legal history refers to the attempt to write the legal histories of any given place or time in a way other than it has been done traditionally, i.e. from a national perspective.” Het is eerder in deze zin dat het eigen onderzoek wordt geconcipieerd. Vgl. ook L. HEIMBECK, “Discovering Legal Silence: Global Legal History and the Liquidation of State Bankruptcies (1854–1907)”, *supra* vn. 53, 462: “When using historical material as a basis for the application of global legal history, we need to be very careful not to ‘Europeanize’ the units of comparison in how they are chosen. Or – if we choose such units – we have to be aware of that fact.”

⁹⁰ T. DUVE “Global Legal History – A Methodological Approach”, *supra* vn. 54, 11-12: “Conceiving of global legal history as a process of ‘glocalization’ thus means to reconstruct the appropriation of (global) normativity, transmitted in whatever way to those who are producing law, by looking at the local circumstances of producing meaning.”

⁹¹ De voorgenomen methode is in die zin eerder traditioneel, zie volgende paragraaf en F. DHONDT, “Looking beyond the tip of the iceberg: diplomatic praxis and legal culture in the history of public international law”, *Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte Edition Rechtskultur* 2013, afl. 2, (31) 31-42.

⁹² E. VANHAUTE, “The end of peasantries? Rethinking the role of peasantries in a world-historical view”, *Review: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations* 2008, (39) 40.

⁹³ Een onoverkomelijk probleem hierbij is dat het “internationaal” publiekrecht in de negentiende eeuw nog grotendeels een Europees publiekrecht is. Wat betreft het “internationaal” (beter: Europees) handelsrecht stelt men pas op het einde van de negentiende eeuw de integratie vast van niet-Europese staten, beginnende met Japan.

door aandacht te besteden aan wereld-systeem analyse, globaliseringstheorie en de ontwikkelingseconomie).

Het concept van glocalisatie maakt het mogelijk de stap naar de tweede set van onderzoeksvragen te zetten. Deze houden vooral verband met het nationaal recht. Als zodanig dringt zich een keuze op tussen de traditionele rechtsgeschiedenis en de contextuele. De eerste ziet recht als een autonoom fenomeen, los van haar maatschappelijke context. Deze methode bestudeert de tekst van de wet op gedetailleerde wijze. De focus ligt dus op *law in the books*.⁹⁴ De contextuele rechtsgeschiedenis daarentegen ziet recht als product van de maatschappelijke context, waarbij de aandacht vooral naar de *law in action* gaat.⁹⁵ Voor deze studie moet de contextuele methode duidelijk de voorkeur krijgen, om verschillende redenen. Ten eerste is de douanewetgeving in kwantitatief opzicht vrij beperkt: er zijn nl. ten hoogste een drie à viertal “grote” wetten die van belang zijn voor de bestudeerde periode. Van een codificatie of een systematisch uitgebouwd geheel van wetgeving is geen sprake, zodat een louter tekstuele studie weinig resultaten zou opleveren noch interessant zou zijn. De stand van de internationale betrekkingen en de economische wetenschap beïnvloedt bovendien de inhoud van handelsverdragen sterk, zodat het weinig zinvol is deze verdragen louter tekstueel te bestuderen. Daarenboven is de materie van de douane sterk gelinkt aan de economie (en vooral de export) en de buitenlandpolitiek, zodat de economische en politieke context onontbeerlijk is voor een goed begrip van de desbetreffende wetgeving. De contextuele aanpak hoeft echter niet tot gevolg te hebben dat de tekst van de wet of de verdragen genegeerd wordt. Gezien hun beperkte aantal kan de tekst voldoende aandacht krijgen, zonder de contextuele aspecten uit het oog te verliezen. Deze contextuele aanpak wordt verwezenlijkt door de voorbereidende werken bij het bestuderen van de nationale wetgeving te raadplegen en diplomatieke correspondentie te betrekken in de analyse.⁹⁶

---

⁹⁴ D. HEIRBAUT, “A tale of two legal histories”, in D. Michalsen (ed.), *Reading past legal texts*, 2006, 91-92.

⁹⁵ *Ibid.*, 93.

⁹⁶ Zie F. DHONDT, “Looking beyond the tip of the iceberg: diplomatic praxis and legal culture in the history of public international law”, *Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte Edition Rechtskultur* 2013, afl. 2, 31-42 en D. HEIRBAUT, “Some reflexions on the methodologies of legal history”, *Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte Edition Rechtskultur* 2013, afl. 2, (91) 89-92, al wordt akte genomen van het *caveat* in dit laatste artikel: “Dhondt’s approach, however, may not be apt for everyone. [...] one has to master a great number of disciplines and go through enormous masses of documents and older literature to follow in his footsteps.” Vgl. ook J. HO, “The evolution of contractual protection in international law: Accessing diplomatic archives, discovering diplomatic practice, and constructing diplomatic history” in S. SCHILL, C. TAMS, R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (213) 216-218 over de mogelijke valkuilen bij archiefonderzoek en 238-239 over het potentieel van archiefonderzoek in het reconstrueren van diplomatieke praktijk: “[...] even if the exercise does not enable the identification of or articulation of common rules, it does at the very least

Economische literatuur wordt evenmin geschuwd. Zoals aangegeven, wordt archiefwerk verricht voor de studie van de twee belangrijkste handelsverdragen begin jaren 1860. De historicus beschouwt primaire bronnen nog steeds terecht als het meest betrouwbare bewijs van wat in het verleden gebeurd is. Eén van de verwijten die juristen vaak krijgen is dan ook hun weigering om primaire bronnen te raadplegen (“history lite”) bij rechtshistorisch onderzoek.⁹⁷ De recente “turn to history” in het internationaal economisch recht erkent echter de meerwaarde van primair bronnenonderzoek.⁹⁸

Ter afsluiting van dit methodologisch gedeelte, zijn volgende opmerkingen aangewezen. De gekozen methoden zijn sterk tekst-gebaseerd. In zekere zin is dergelijke beperking onoverkomelijk: zowel juridisch als historisch onderzoek kijkt in de eerste plaats naar teksten. Skinner heeft echter overtuigend aangetoond dat enkel de tekst nooit kan leiden tot “genuinely historical reports about thoughts that were actually thought in the past”.⁹⁹ Men kan de betekenis van een idee niet achterhalen door enkel naar de tekst zelf te verwijzen. Sociale context is op zich evenmin *determinerend*. De sleutel tot correct begrijpen van een idee of concept, ligt in het vatten van de intentie van de auteur. Immers, de context kan een idee niet uitleggen op een wijze die in strijd is met de invulling die de auteur zelf aan zijn idee gaf.¹⁰⁰ Uiteraard zijn dergelijke methodologische overwegingen enigszins abstract en moeilijk toe te passen *in concreto*. Toch is het nuttig om ook bij een rechtshistorisch onderzoek rekening te houden met dit voorbehoud. Deze masterproef streeft er dan ook naar om een evenwicht te vinden tussen enerzijds tekst en anderzijds sociale context. Er wordt tevens getracht te vermijden ideeën en concepten uit te leggen op een wijze strijdig met de intentie van de oorspronkelijke auteurs.

---

inform and temper expectations and predictions of legal development. Where state practice on a matter is broadly consistent, and follows a distinct trend [...], one may reasonably expect that trend to continue.”

⁹⁷ S. SCHILL, C. TAMS, en R. HOFMANN, “International investment law and history: an introduction” in S. SCHILL, C. TAMS, R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (3) 22-23.

⁹⁸ S. SCHILL, C. TAMS, en R. HOFMANN, “International investment law and history: an introduction” in S. SCHILL, C. TAMS, R. HOFMANN (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, (3) 5 en 22-23.

⁹⁹ Q. SKINNER, “Meaning and understanding in the history of ideas”, *History and Theory* 1969, 22.

¹⁰⁰ R. WHATMORE, *What is intellectual history?*, Cambridge, Polity Press, 2016, 2016, 85; Een vergelijkbare gedachte vindt men terug bij R. SACCO, “Legal formants: a dynamic approach to comparative law”, *American Journal of Comparative Law* 1991, (1) 21-22, vgl. in het bijzonder voetnoot 26.

8. Conclusie bij inleiding en methodologie

Vanuit breed oogpunt is het onderwerp van deze masterproef de geschiedenis van het internationaal economisch recht in België. Meer concreet wil deze masterproef de juridische veruiterlijking van de Belgische handelspolitiek tijdens de periode 1830-1860 onder de loep nemen. Uit de stand van zaken valt op te maken dat een aantal wetgevende akten de voorkeur moeten krijgen. Het gaat om 1) de Wet op de glijdende schaal van 1834, 2) de Wet op de Differentiële Heffingen van 1844, 3) de Lijnwaadconventie van 1842 en 4) de Cobden-Chevalier verdragen, te beginnen met het Anglo-Frans Verdrag van 1860 en het Franco-Belgisch Verdrag van 1861. Voorafgaand dient de auteur echter de internationale context weer te geven. Als klein land is België nl. sterk afhankelijk van de internationale betrekkingen. Daarom bestudeert deze masterproef eerst 1) het internationaal publiekrecht tijdens de negentiende eeuw¹⁰¹ en 2) de Belgische neutraliteit¹⁰². Methodologisch wordt in essentie de contextuele rechtshistorische methode gehanteerd, naast het gebruik van een aantal *tools* ontleend aan *global legal history*. Verder werden ook de beperkingen van het onderzoek chronologisch (de focus ligt op de periode 1830-1860), geografisch (in hoofdzaak België, in mindere mate Frankrijk en Engeland) en empirisch (gebruik van primaire en secundaire bronnen) aanschouwelijk gemaakt. De relevantie van het onderzoek werd tevens uitgebreid geduid. Het volgende hoofdstuk verfijnt tot slot verschillende van de hier aangehaalde elementen.

II. Theoretische beschouwingen

1. Historische kritiek en het anachronisme

Een belangrijke uitdaging voor ieder historisch onderzoek is het vermijden van het anachronisme: “elke tijd stelt immers weer nieuwe vragen aan het ene zelfde verleden, met als resultaat telkens een nieuw beeld”.¹⁰³ Het is daarom wenselijk stil te staan bij de terminologie door dit onderzoek gebruikt. De vraag die hierbij gesteld wordt is of de gehanteerde begrippen ook gekend zijn in de bestudeerde periode. Hiertoe wordt in eerste instantie gebruik gemaakt van de Google Ngram Viewer, een databank met ongeveer vijf miljoen boeken (+-4% van alle boeken ooit

---

¹⁰¹ Anders gezegd: wat zijn de spelregels voor staten op internrechtelijk vlak en wat zijn de spelregels voor de *algemene* verdragspolitiek?

¹⁰² Anders gezegd: wat zijn de spelregels voor de *Belgische* verdragspolitiek?

¹⁰³ M. BOONE, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2015, 189.

gepubliceerd).¹⁰⁴ De analyse wordt gemaakt voor het Engels, Frans en het Duits; er is geen Nederlandstalige databank. De wetenschappers achter deze databank spreken van “culturomics”, waarmee ze bedoelen “the application of high-throughput data collection and analysis to the study of human culture”.¹⁰⁵ Bij gebruik van Google Ngram passen wel een aantal *caveats*.¹⁰⁶ Het Google Books corpus is als het ware een bibliotheek waarin slechts één exemplaar van elk boek beschikbaar is. De populariteit van een boek, m.a.w. hoeveel keer een boek gelezen wordt, speelt geen rol. Bijgevolg zou Google Ngram niet geschikt zijn om tot brede conclusies te komen over cultuur en linguïstiek.¹⁰⁷ Deze kritiek is principieel terecht, doch in deze is het niet de bedoeling uitspraak te doen over cultuur en linguïstiek. Eerder wil dit onderdeel een grof idee geven van welke begrippen en concepten in welke periode gebruikt worden. Dit kwantitatieve gedeelte moet bovendien slechts als een aanvulling op een voor het overige kwalitatieve studie beschouwd worden. De negentiende-eeuwse ideeënwereld komt verder nog ruimschoots aan bod. Naast secundaire bronnen, worden bovendien primaire bronnen geraadpleegd (in het bijzonder de voorbereidende werken, diplomatieke correspondentie en oorspronkelijke wet- en verdragsteksten). Digitale *tools* kunnen de traditionele methoden van de (rechts)historicus niet vervangen, enkel aanvullen.¹⁰⁸

Een eerste centraal begrip binnen deze masterproef is protectionisme. Uit de grafieken volgt dat “protectionism” zeker vanaf de jaren 1850 een gekend begrip is in de Engelse taal. Het hoogtepunt voor het Engels doet zich echter pas voor in de jaren 1980. Zowel in het Frans als het Duits raakt het begrip pas later ingeburgerd. De grote piek situeert zich voor beiden in het interbellum. De essentie voor deze masterproef is echter dat voor alle drie de talen protectionisme vanaf omstreeks 1840 een gekend begrip is en er dus geen sprake kan zijn van een anachronistisch gebruik van het woord bij de beschrijving van het verleden. Hoewel er heel wat meer kan gezegd worden over en

---

¹⁰⁴ J.-P. MICHEL, Y. SHEN, A. AIDEN, A. VERES, M. GRAY, THE GOOGLE BOOKS TEAM, J. PICKETT, D. HOIBERG, D. CLANCY, P. NORVIG, J. ORWANT, S. PINKER, M. NOWAK and E. AIDEN, “Quantitative analysis of culture using millions of digitized books”, *Science* 2011, (176) 176.

¹⁰⁵ J.-P. MICHEL e.a., “Quantitative analysis of culture using millions of digitized books”, *Science* 2011, 176-181.

¹⁰⁶ Zie voor een algemene kritiek: A. KILGARRIFF, “Googleology is Bad Science”, *Computational linguistics* 2007, 147-151.

¹⁰⁷ E. PECHENIK, C. DANFORTH en P. DODDS, “Characterizing the Google Books corpus: strong limits to inferences of socio-cultural and linguistic evolution”, *PLOS ONE* 2015, 2.

¹⁰⁸ E. NYSTROM en D. TANENHAUS, “The future of digital legal history: no magic, no silver bullets”, *American Journal of Legal History* 2016, (150) 157.

afgeleid uit deze grafieken, is het gelet op de gevaren geschetst in de vorige paragraaf, niet wenselijk hier dieper op in te gaan.

Een tweede centraal begrip is *infant industry protection*. Uit de grafiek blijkt dat dit concept uitgesproken modern is en niet gebruikt wordt in de negentiende eeuw. Voor het begrip *infant industry promotion* zijn er geen noemenswaardige verschillen vast te stellen. Waar de analyse voor het verdere verloop gebruikmaakt van het concept *infant industry protection*, dient men dus steeds in het achterhoofd te houden dat dit tijdens de negentiende eeuw geen gekend begrip is. Friedrich Lists werk wordt echter in 1841 gepubliceerd, zodat de idee om jonge industrieën te beschermen tot zij volwassen genoeg zijn om te kunnen concurreren op de internationale markten zeker niet nieuw kan geweest zijn. Het gebruik van het concept *infant industry protection* kan vanuit dit oogpunt juist een meerwaarde zijn, omdat het bepaalde structuren, kenmerken of mechanismen blootlegt die de negentiende-eeuwse mens zelf niet kan ontwaren. De (rechts)historicus geniet kortom van *the benefit of hindsight*, al moet hij beducht blijven voor *hineininterpretierung*.

Nochtans is inhoudelijk het idee om industrieën in de kinderschoenen te beschermen met het oog op hun volwassenwording in de tweede helft van de negentiende eeuw minstens bij Franse beleidsmakers doorgedrongen. In het *Rapport à l'Empereur* gehecht aan de officiële publicatie van het Anglo-Frans Verdrag¹⁰⁹ in *Le Moniteur Universel: Journal Officiel de l'Empire Français* staat immers een opvallende passage die het concept van *infant industry protection* hanteert.¹¹⁰ De passage luidt als volgt:

“Aussi bien, ceux-là même qui ont apporté dans l'examen de ces problèmes économiques l'esprit le plus sympathique au maintien de système actuel, ne disaient-ils pas, dès 1834, que ‘l'emploi du tarif, bon temporairement, doit finir quand l'éducation de l'industrie est finie, quand elle est adulte....; que toute industrie qui a atteint sa croissance doit cesser d'être protégée?’ [...]”.

Het is uiterst opmerkelijk dat “l'éducation de l'industrie” wel een min of meer veelvoorkomend begrip is in de negentiende eeuw, in tegenstelling tot “infant industry protection”. Een Engels equivalent ligt niet voor de hand. Een verklaring daarentegen wel: meer dan het Engels, is Frans dé

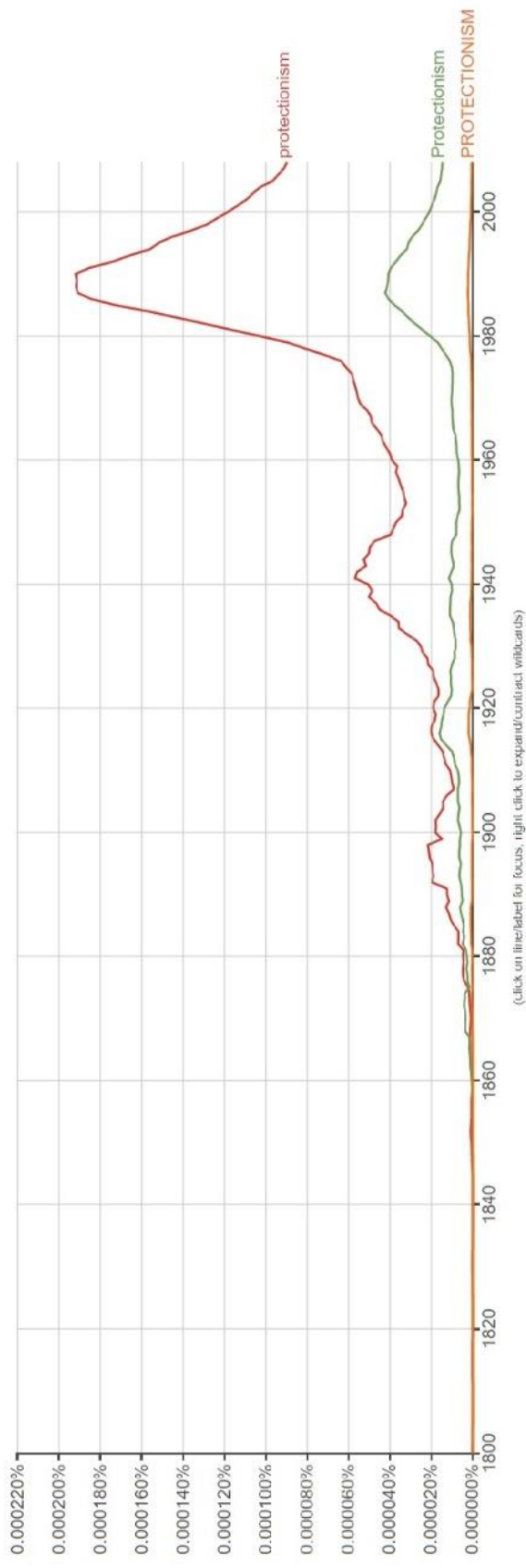
¹⁰⁹ Waarover meer *in extenso*, zie *infra* Hoofdstuk 6.3.

¹¹⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Le Moniteur Universel: Journal Officiel de l'Empire Français*, n° 71, gedateerd 11 maart 1860. Vgl. A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 133-134 voor een gelijkaardig discours in een speech van Baroche.

internationale taal tijdens de negentiende eeuw. Dit wil echter nog niet zeggen dat er geen andere verklaring mogelijk is. Dergelijke analyse, m.n. waarom het ene begrip wel gekend is en het andere niet, laat deze studie over aan beter geplaatste linguïsten en eventueel economen met kennis van de geschiedenis van hun wetenschap.

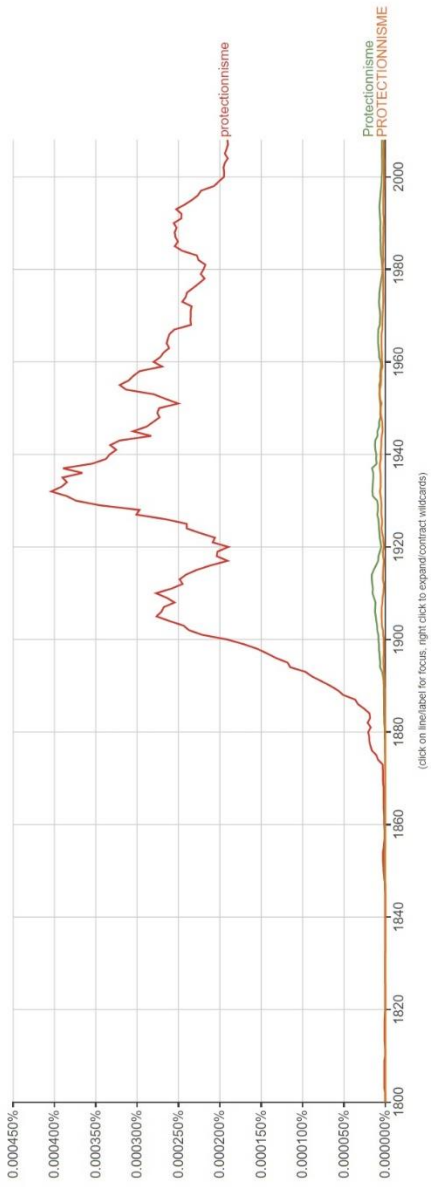
Google Books Ngram Viewer

Graph these comma-separated phrases: protectionism case-insensitive
between 1800 and 2008 from the corpus English with smoothing of 3 [Search lots of books](#)

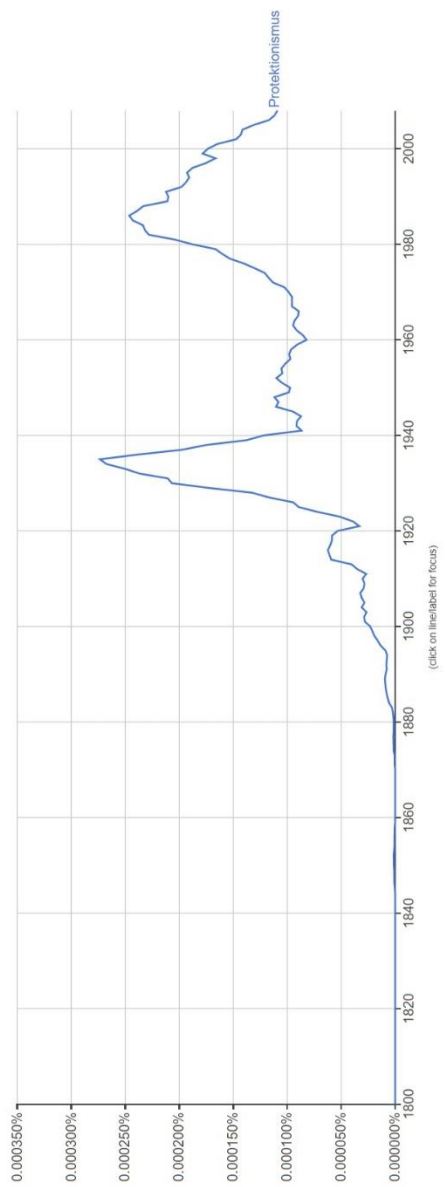
Google Books Ngram Viewer

Graph these comma-separated phrases: case-insensitive
between and from the corpus with smoothing of [Search lots of books](#)

Google Books Ngram Viewer

Graph these comma-separated phrases: case-insensitive
between and from the corpus with smoothing of [Search lots of books](#)

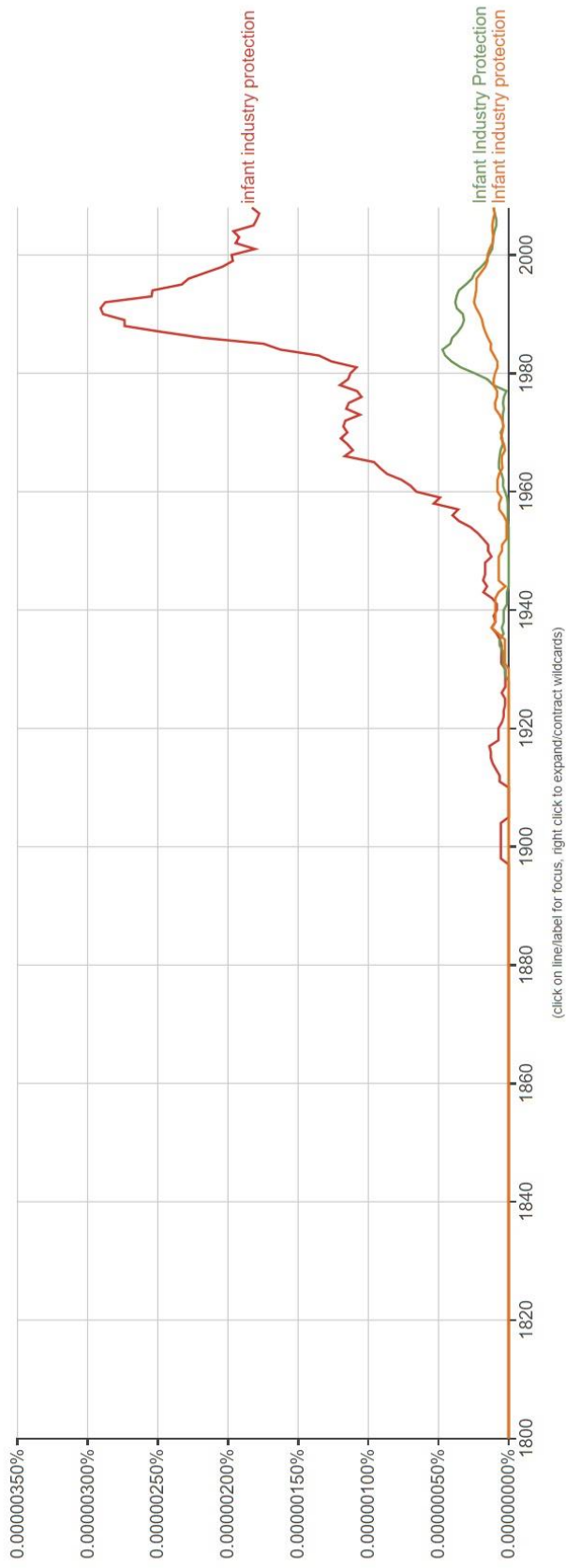

Google Books Ngram Viewer

Graph these comma-separated phrases: infant industry protection case-insensitive

between 1800 and 2008 from the corpus English with smoothing of 3

[Search lots of books](#)

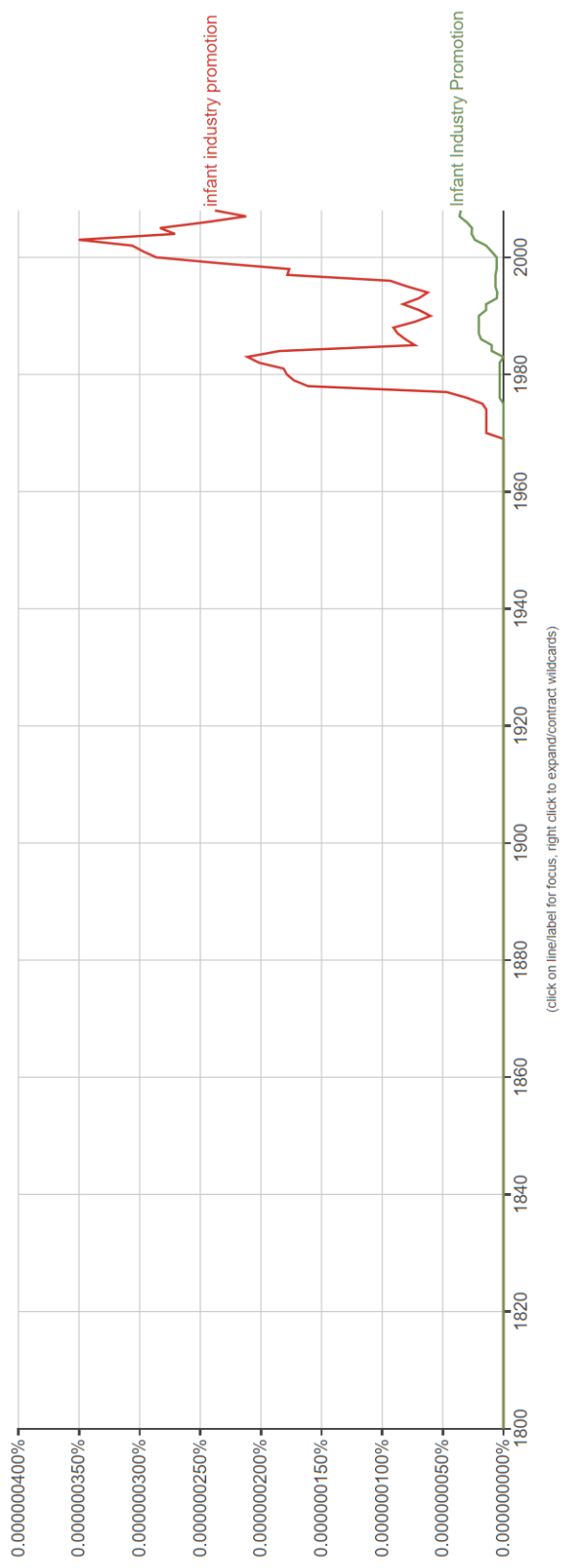

Google Books Ngram Viewer

Graph these comma-separated phrases: infant industry promotion case-insensitive
between 1800 and 2008 from the corpus English with smoothing of 3 [Search lots of books](#)

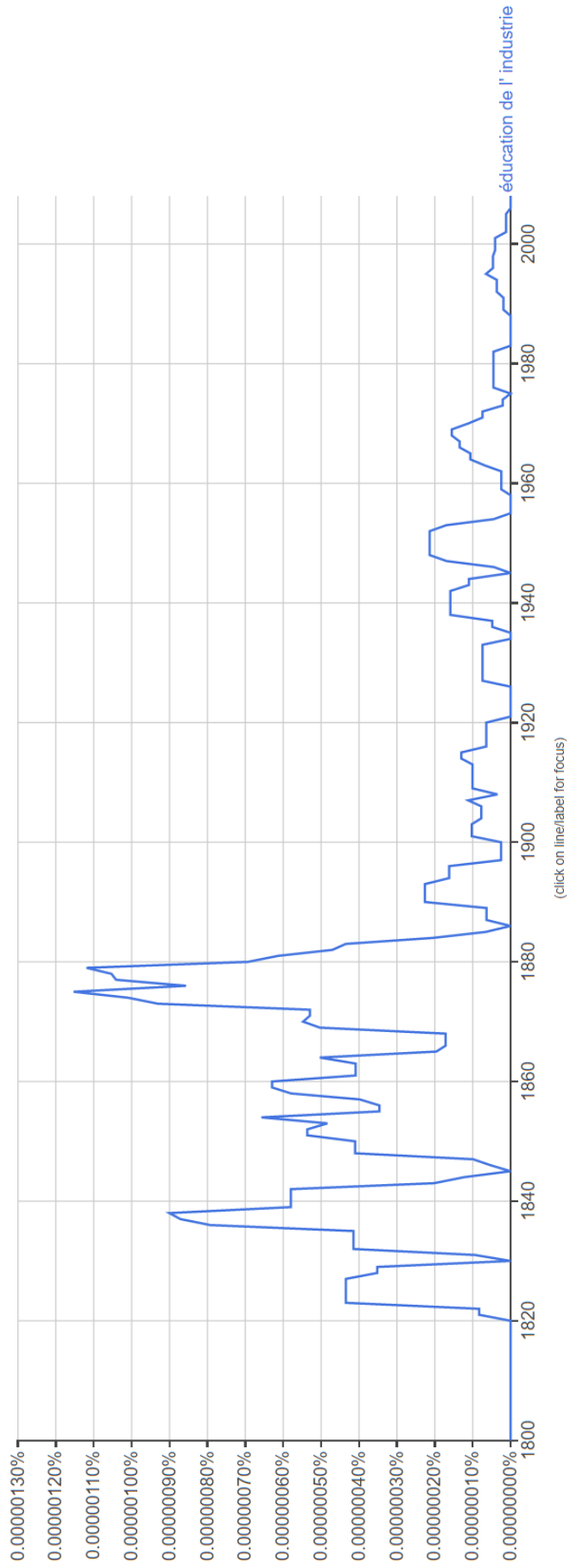

(click on line/label for focus, right click to expand/contract wildcards)

Google Books Ngram Viewer

Graph these comma-separated phrases: case-insensitive
between and from the corpus with smoothing of [Search lots of books](#)

Search for "éducation de l'industrie" yielded only one result.

2. Rechtstheoretisch kader

2.2.1. Inleiding

Dit onderdeel gaat dieper in op een aantal rechtstheoretische vragen. Vooreerst hanteert deze studie een aantal premisses die ontleend zijn aan de rechtsvergelijking. Dit deelhoofdstuk dient als een aanvulling op Hoofdstuk 1.7. te worden beschouwd. Ten tweede worden een aantal veel voorkomende terminologische misverstanden besproken. Aansluitend wordt de vraag gesteld tot welke rechtstak de douanetarieven behoren. Hoewel deze vraag op zich nuttig is, omdat zij het voorwerp van studie verder verfijnt, is de opzet ook om een breder te verhaal te vertellen over het internationaal handelsrecht. De bedoeling is om het eigenlijke voorwerp van deze studie duidelijker te kaderen, maar ook om een aantal theoretische implicaties te illustreren en parallellen met vandaag vast te stellen (zonder afbreuk te willen doen aan “het eenmalige van het historisch proces”).¹¹¹ Dit onderdeel dient zodoende als een aanvulling op Hoofdstuk 1.4. te worden beschouwd. Ter afsluiting geeft dit hoofdstuk nog enige duiding bij het maatschappelijk belang van tarieven tijdens de negentiende eeuw. Ook dit laatste deelhoofdstuk draagt bij tot de relevantie van het onderzoek, zodat het als een aanvulling op Hoofdstuk 1.4. dient te worden begrepen.

2.2.2. Premissen ontleend aan de rechtsvergelijking

Eerder werd aangegeven dat de focus van deze studie negentiende-eeuws België is. Als klein land is België op economisch vlak echter sterk afhankelijk van haar grotere buurlanden. Een geïsoleerde studie over enkel België is bijgevolg weinig zinvol. Daarom wordt het Belgisch kader aangevuld door, waar zinvol, ook naar Frankrijk en Groot-Brittannië te kijken. Gelet op het *economische* belang van beide landen, ligt deze keuze voor de hand. Vanuit *juridisch* oogpunt biedt de rechtsvergelijking bovendien een aantal goede redenen om voor Frankrijk en Engeland te kiezen. Zo behoren België en Frankrijk tot de continentale rechtstraditie en zijn beide bijgevolg nauw met elkaar verwant op juridisch vlak.¹¹² Heel wat literatuur, zowel historisch als rechtsvergelijkend, beschouwt de Engelse common law daarentegen vaak als een traditie op zich, met een zekere eigenheid die haar doet verschillen van de continentale.¹¹³ De vraag is zodoende of de common law

---

¹¹¹ M. BOONE, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2015, 189-190.

¹¹² Zie D. HEIRBAUT en J.-F. GERKENS, “In the shadow of France. Legal acculturation and legal transplants in the Southern Netherlands/Belgium” in J. CORDERO (ed.), *Legal culture and legal transplants La culture juridique et L'acculturation du droit Volume I*, Mexico, Internat. Acad. of Comparative Law, 2012, 167-193.

¹¹³ Zie bijv. R. VAN CAENEGEM, “The English common law, a divergence from the European pattern”, *TRG* 1979, afl. 1, 1-7.

traditie ook een andere kijk op het internationaal economisch en fiscaal recht omvat. Omwille van het contrast met België en Frankrijk, biedt het Britse perspectief dus een meerwaarde.

Een mogelijk bezwaar voor deze premisse is “incommensurability”.¹¹⁴ Zonder deze discussie over “incommensurability” van verschillende rechtstradities ten gronde te willen behandelen, volstaat hier de vaststelling dat als rechtstradities inderdaad “large amounts of detailed and communicable information”¹¹⁵ zijn, dit tot de conclusie leidt dat ten tijde van de eerste globalisering de betrokken stromen van informatie (zijnde hier de Franse, de Engelse en de Belgische) onvermijdelijk met elkaar in wederzijdse aanraking komen. Dit geldt bij uitstek voor een rechtstak als het internationaal handelsrecht en de materie van douanewetgeving, waarbij o.m. door middel van diplomatieke correspondentie en het sluiten van verdragen noodzakelijkerwijze communicatie tussen verschillende tradities plaatsvindt¹¹⁶ – en heeft plaatsgevonden.

Daarnaast bestaat binnen de rechtsvergelijking ook de zgn. “spiegeltheorie”. Deze theorie laat toe stil te staan bij de verwevenheid tussen recht en economie en wordt om deze reden kort gedeut. Een “mirror theory of law” veronderstelt in essentie het volgende: “Nothing in the law is autonomous; rather, law is a mirror of society, and every aspect of the law is molded by economy and society.”¹¹⁷ Lijnrecht tegenover de spiegeltheorie staat de volgende opvatting “law is largely autonomous of past and present social structures since legal systems have their own forms of self-reproduction—say, through internal discussions between judges, law professors and other legal experts, as well as through the use of legal transplants.”¹¹⁸ Het is hier niet de bedoeling de discussie inzake legal transplants volledig uit te doeken te doen. Wel volgt uit deze studie dat de opvatting van recht als autonoom systeem onhoudbaar is. Tegenargument is dat de regulering van de internationale handel

---

¹¹⁴ Vgl. R. SACCO, “Legal formants: a dynamic approach to comparative law”, *American Journal of Comparative Law* 1991, (1) 6.

¹¹⁵ H. PATRICK GLENN, “Are legal traditions incommensurable?”, *American Journal of Comparative Law* 2001, (140) 133-145.

¹¹⁶ *Contra* P. LEGRAND, “Against a European Civil Code”, *Mod L Rev* 1997, (51) 44-66; bijv. “There remains in each of the two legal traditions represented within the European Union, an irreducible element of autochthony constraining the epistemological receptivity to globalisation and, therefore, limiting the possibility of effective legal integration itself.”, waarbij evenwel de opmerking past dat Legrand zijn analyse vooral toespitst op (de unificatie van) het privaatrecht.

¹¹⁷ W. EWALD, “Comparative Jurisprudence (II): The Logic of Legal Transplants”, *American Journal of Comparative Law*. 1995, (492) 489-510; *Contra* P. LEGRAND, “The Impossibility of Legal Transplants”, *Maastricht J. Eur. & Comp. L.* 1997, afl. 4, 111-124.

¹¹⁸ M. SIEMS, “The Curious Case of Overfitting Legal Transplants” in M. ADAMS en D. HEIRBAUT (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, (134) 133-146.

uiter-aard onder invloed staat van de handelsstromen die zij dient te reguleren. Dit hoeft echter niet noodzakelijk zo te zijn. Eerder is de wisselwerking tussen het recht van de internationale handel en economie illustratief voor de voortdurende dialoog tussen recht en maatschappij, die weliswaar in andere – veelal meer klassieke – takken van het recht onuitgesproken blijft. Deze studie gaat verder van de premisse uit dat er inderdaad een wisselwerking bestaat tussen recht en in het bijzonder de economische realiteit.

De rechtsvergelijkende literatuur maakt bovendien gewag van het concept “overfitting legal transplant”: “[a] category of an overfitting legal transplant is the situation that the policy which the transplant aims to pursue is pursued even more effectively in the transplant country than in the origin country, given the particularly favourable political, cultural or socio-economic conditions of the transplant country.”¹¹⁹ Ten tweede schrijft Chang dat “the repeal of the Corn Law is these days commonly regarded as the ultimate victory of the Classical Liberal economic doctrine over wrong-headed mercantilism”.¹²⁰ Dergelijke opvattingen bestaan tijdens dezelfde periode ook in België, vooral vanaf 1851 wanneer het discours van Frère-Orban de Belgische politiek meer en meer domineert.¹²¹ Als men aanneemt dat er inderdaad zoiets bestaat als een “overfitting legal transplant” en een brede invulling geeft aan het concept “legal transplant” zelf, dan kan men de vraag stellen of er in België een overfitting legal transplant – in de vorm van de liberalisering van de economie door wijziging van de douanewetgeving – in casu heeft plaatsgevonden, aangezien de afbouw van *infant industry protection* in België bijzonder effectief bleek. Conceptueel en theoretisch is dit een gegeven om rekening mee te houden.

Hoewel deze studie niet tot doel heeft een expliciete rechtsvergelijkende oefening te maken, komen wel rechtsvergelijkende aspecten aan bod. Bovendien stelt de rechtsvergelijking vragen die dwingen tot het verfijnen van de eigen analyse. De rechtsvergelijkende methode benadrukt als eerste de essentiële kenmerken van het bestudeerde recht te bepalen, *in casu* de kenmerken van de douanewetgeving. Het Belgische handelsregime kan echter niet los gezien worden van de regulering aanwezig in haar grotere buurlanden. Daarom vertrekt deze studie impliciet vanuit de volgende

---

¹¹⁹ M. SIEMS, “The Curious Case of Overfitting Legal Transplants” in M. ADAMS en D. HEIRBAUT (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, (134) 139.

¹²⁰ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 23.

¹²¹ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 50-51.

vraag: welke kenmerken zijn uniek voor België en waar liggen de verschillen met de buurlanden?¹²² In die zin is de analyse technisch gezien er eerder één op microschaal.¹²³ Tevens is zij in dit stadium duidelijk horizontaal: het is de rechtsorde op nationaal niveau die het voorwerp uitmaakt van onderzoek.¹²⁴ Dit horizontaal perspectief complementeert als zodanig het verticale perspectief. Met dit laatste perspectief wordt bedoeld de studie van het internationaal publiekrecht en (permanente) neutraliteit. Het “verbindingsstuk” is het concept glocalisatie, besproken in Hoofdstuk 1.7. Bij dit alles geldt het *caveat* van functionele equivalentie.¹²⁵ Een belangrijke vraag om in het achterhoofd te houden is dus: “which legal institutions and practices have a similar problem-solving function in the legal systems under study?”¹²⁶ Vertaald naar het eigen onderzoek is de correcte probleemstelling eerder: wat zijn de juridische kenmerken van de instrumenten aangewend in de verschillende betrokken landen ter liberalisering van de economie (= probleemoplossende functie); in welke mate hebben zij gemeenschappelijke kenmerken en in welke opzichten zijn er verschillen? Zelfs bij de studie van een louter nationale casus (België) kunnen deze methodologische overwegingen een waardevolle heuristiek zijn.

2.2.3. De geschiedenis van het “internationaal handelsrecht”

Vooreerst dient op een mogelijke begripsverwarring gewezen te worden wat betreft de term “internationaal handelsrecht” of “international trade law”. Het begrip verwijst soms naar een geheel van regels van (bijzonder) contractenrecht dat van toepassing is op grensoverschrijdende transacties tussen private personen. Veelal worden dan o.m. bedoeld de Incoterms, de (materiële) regels van het Weens Koopverdrag en het documentair krediet.¹²⁷ Dit onderzoek gebruikt deze term *niet* in deze zin. Wanneer de term internationaal handelsrecht gebruikt wordt, bedoelt deze masterproef consequent het internationaal handelsrecht als onderdeel van het bredere internationaal economisch

---

¹²² H. PIHLAJAMÄKI, “Comparative Contexts in Legal History: Are We All Comparatists Now?” in M. ADAMS en D. HEIRBAUT (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, (129-130) 121-132.

¹²³ J. HUSA, “Research designs of Comparative Law – Methodology or Heuristics?” in M. ADAMS en D. HEIRBAUT (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, (57) 53-68.

¹²⁴ *Ibid.*, 58.

¹²⁵ J.C. REITZ “How To Do Comparative Law”, *American Journal of Comparative Law* 1998, (620-621) 617-636: “By asking how one legal system may achieve more or less the same result as another legal system without using the same terminology or even the same rule or procedure [...]”.

¹²⁶ J. HUSA, “Research designs of Comparative Law – Methodology or Heuristics?” , *supra* vn. 72, 60.

¹²⁷ Ter illustratie, zie P. TODD, *Cases and materials on international trade law*, Londen, Sweet & Maxwell, 2003, xii-xxi; voor de historische achtergrond en de ontstaansgeschiedenis van deze tak van het recht, zie D. DE RUYSSCHER, *Gedisciplineerde vrijheid: een geschiedenis van het handels- en economisch recht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2014, 50-54.

recht.¹²⁸ Herdegen definieert als volgt: “The term [international economic law] essentially refers to the regulation of cross-border transactions in goods, services, and capital, monetary relations and the international protection of intellectual property”.¹²⁹ Deze masterproef beoogt in hoofdzaak de regulering voor grensoverschrijdende transacties van goederen in rechtshistorisch perspectief te plaatsen. Waar de term “internationaal handelsrecht” voorkomt, wordt in principe steeds gedoeld op “the regulation of cross-border transactions in goods”, in het bijzonder de taxatie bij in- en uitvoer van producten.¹³⁰ De regels in verband met kapitaal, monetaire aspecten en intellectuele eigendomsrechten¹³¹ komen slechts zijdelings aan bod waar nuttig; de beschrijving ervan is niet het doel van deze masterproef.

Vanuit een ander perspectief kan men het internationaal economisch of handelsrecht situeren op drie niveaus. Grensoverschrijdende transacties (“internationale economische transacties”) worden in de eerste plaats gereguleerd op het nationale niveau, m.n. door de regels van nationaal en internationaal privaatrecht voor handelscontracten tussen economische actoren die elk in een verschillende staat verblijven. Dit verklaart waarom bepaalde auteurs de Incoterms, regels van het

---

¹²⁸ Het begrip “internationaal economisch recht” zelf is enigszins omstreden. Sommige auteurs menen dat het internationaal economisch recht de tak van het internationaal publiekrecht is dat de economische verhoudingen tussen de subjecten van internationaal publiekrecht (i.e. staten) regelt. Anderen menen dat ook regels van internationaal privaatrecht onder het internationaal economisch recht vallen. Een derde groep auteurs stelt dat het internationaal economisch recht bestaat uit de veelheid van bi- en multilaterale verdragen die vnl. na WO II gesloten werden, zie voor een overzicht S. CHARNOVITZ, “What is international economic law”, *Journal of International Economic Law* 2011, (3) 3-5. Deze verwarring illustreert hoe ingewikkeld de materie is. Een rechtshistorische studie over dit onderwerp is vanuit deze optiek wenselijk, doch weinig evident. Rechtsgeschiedenis behelst nl. in zekere zin steeds een rechtsvergelijkende oefening, m.n. de (impliciete) vergelijking van het vigerend recht met het recht zoals het vroeger bestond. Indien het niet geheel duidelijk is wat men precies onder het vigerend recht begrijpt, bemoeilijkt dit een goed begrip van het recht in het verleden: vandaar ook het belang van dit hoofdstuk. De auteurs die menen dat materie zoals het internationaal privaatrecht, de Incoterms en documentair krediet e.d. meer tot het internationaal economisch recht behoren zijn mijns inziens verkeerd, omdat de publieke component ontbreekt. Dergelijke materie heeft nl. geen interstatelijk, maar een louter privaat karakter.

¹²⁹ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 3. Herdegen voegt nog toe: “To some extent, it also addresses the movement of companies and natural persons as well as aspects of international competition”. M.i. valt het (vrij) verkeer van personen eveneens onder het internationaal economisch recht, waarover meer *infra*; Vgl.: M. HERDEGEN, “International economic law” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 1, www.mpepil.com

¹³⁰ Vgl. E-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 1-2: “[...] a distinction is frequently made between five major categories of international economic transactions: a) international movement of goods (usually denoted as ‘trade’), b) international movement of services [...], c) international movement of persons [...] d) international movement of capital [...] and d) international payments relating to the above-mentioned economic transactions [...]” In deze studie wordt in hoofdzaak enkel categorie a) bekeken.

¹³¹ Zie bijv. voor Duitsland, M. SECKELMAN, *Industrialisierung, Internationalisierung und Patentrecht im Deutschen Reich*, Frankfurt am Main, Klostermann, 2006, 527 p. Voor België bestaat helaas geen overzichtswerk.

Weens Koopverdrag onder het internationaal economisch recht plaatsen. Zoals aangegeven, wordt dit onderdeel van het (internationaal economisch) recht niet bestudeerd in deze masterproef. Waar deze studie de term internationaal handelsrecht gebruikt, bedoelt het *niet* de regels die in de curricula veelal onder het nationaal verbintenissen- of handelsrecht en het internationaal privaatrecht¹³² worden geplaatst. Hetzelfde geldt waar de term “internationaal economisch recht” gebruikt wordt.

Het tweede niveau bevindt zich eveneens in de nationale, d.w.z. interne sfeer, waarmee men doelt op de nationale regulering van grensoverschrijdende transacties. België zou bijv. in tijden van voedselcrisis unilateraal de export van graan kunnen verbieden. Dergelijke regulering situeert zich louter op het nationale niveau (abstractie makende van eventuele verplichtingen daaromtrent aangaan op het internationale niveau). Echter, niet enkel zo'n exportverbod is een vraag van nationaal recht, hetzelfde geldt voor andere import- of exportrestricties. De materie van de douanerechten situeert zich m.a.w. in de eerste plaats op het nationale niveau.

Het derde niveau is ten slotte het internationale. Staten kunnen nl. onderling overeenkomen hun interstatelijke relaties aan bepaalde gemeenschappelijke regels te onderwerpen. Zo kunnen zij bevoegdheid geven aan een internationale organisatie (bijv. de WTO) om regels vast te stellen en af te dwingen. Het is eveneens mogelijk dat staten wederzijds bepaalde engagementen aangaan, d.w.z. dat zij zich over en weer ertoe verbinden de uitoefening van hun verscheidene bevoegdheden op nationaal niveau te beperken (bijv. om wederzijds geen exportverboden in te stellen op graan, om op het eerdere voorbeeld terug te komen).¹³³

Kort samengevat is het voorwerp van deze masterproef de regulering van grensoverschrijdende transacties voor goederen, op het in de vorige paragraaf beschreven tweede en derde niveau. Het tweede niveau wordt beschreven in hoofdstuk vijf, het derde niveau in hoofdstuk drie, vier en zes. Uit de vorige paragrafen volgt echter reeds dat een opdeling niet altijd even zinvol is, omdat het nationale (“tweede”) niveau in zekere zin “geconditioneerd” is door het derde, internationale niveau. Het aanschouwelijk maken van de materie vereist daarentegen een zekere opdeling. In hoofdstuk III worden de internationale *spelregels* uiteengezet. Deze masterproef poneert dat de regels inzake

---

¹³² Het voorkomen van “internationaal” in de term “IPR” mag niet doen vergeten dat het om een rechtstak van in essentie nationaal recht gaat (die vandaag weliswaar onderhevig is aan Europeanisatie).

¹³³ Vgl. E-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 2-3.

neutraliteit ook de handel reguleren. Gelet op permanente neutraliteit van België, rijzen er in dit kader ook bijzondere (juridische) vragen. Hoofdstuk IV buigt zich over neutraliteit. Hoofdstuk V bestudeert vervolgens het tweede niveau, de nationale wetgeving inzake tarieven. De focus ligt opnieuw op België. Hoofdstuk VI ten slotte bekijkt het derde niveau, waarbij de interstatelijke (handels)betrekkingen tussen België, Frankrijk en Groot-Brittannië geanalyseerd worden.

2.2.4. Tot welke rechtstak behoren de douanerechten?

In de vorige paragrafen werd de discussie reeds aangeraakt over de vraag tot welke rechtstak de douanerechten behoren. Dit onderdeel gaat hier dieper op in en weegt de voor- en tegenargumenten van de verschillende indelingen af. Anders gezegd, is het doel van dit deelhoofdstuk het verschaffen van “both insight into the tree of which it [the study of tariffs and like measures aimed at protection of domestic industries] is a branch, as much as the forest in which the tree is located.”¹³⁴ Er zijn drie mogelijkheden: het (internationaal) economisch recht, het (internationaal) fiscaal recht of nog, een autonome tak van het recht die vandaag niet langer “afzonderlijk” bestaat. De Europeanisering van de laatste decennia wordt tevens kort besproken, om ten slotte tot een synthese te komen.

a) Fiscaal recht

Er zijn goede argumenten om de materie van de douane tot het fiscaal recht te rekenen. De heffing van douanerechten zorgt nl. voor bijkomende inkomsten in de staatskas. De overheidsrestricties op grensoverschrijdende economische transacties raken niet aan het eigendomsrecht zelf, maar wel aan de economische waarde van goederen. Invoertarieven zijn in feite belastingen voor de nationale bedrijven die goederen importeren vanuit het buitenland. Veelal wordt deze belasting (deels) doorgerekend aan de consument.¹³⁵ Vanuit dit perspectief zijn in- en uitvoerrechten een fiscale aangelegenheid: ze spijzen de staatskas en verhogen de (productie)kost van goederen voor bedrijven en consumenten. Een vergelijking met de btw en accijnzen ligt voor de hand.

Het karakter van de internationale handel maakt dat de scheidingslijn tussen fiscaal en economisch recht dun is in een grensoverschrijdende context. Een onderneming die in het buitenland handel wil drijven, heeft grofweg twee mogelijkheden. Ofwel exporteert zij goederen vanuit het land waar zij

---

¹³⁴ A. QURESHI en A. ZIEGLER, *International economic law*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 3; vgl. E.-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, XXV.

¹³⁵ E.-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 10.

gevestigd is, ofwel opteert zij voor de creatie van een vaste aanwezigheid in een ander land (i.e. foreign direct investment).¹³⁶ In het eerste geval worden in- en eventueel uitvoerrechten geheven, in het tweede geval zal de winst van de (tweede) vestiging belast worden. Veelal treedt in de tweede situatie het klassieke probleem van dubbele belasting op (waarover meer *infra*). Men kan echter stellen dat een probleem van dubbele belasting zich eveneens voordoet wanneer een goed zowel in het land van oorsprong (aan een uitvoertarief of een andere vorm van exportrestricties) als in het land van invoer (aan een invoertarief, i.e. de “klassieke” douanerechten) wordt belast. Vanuit deze benadering zou men verdragen die strekken tot het wederzijds verlagen van invoer- en uitvoerbeperkingen onder het internationaal fiscaal recht *kunnen* plaatsnemen.

Bammens, Peeters en Reypens stellen dat het hoofddoel van het internationaal fiscaal recht is om “een oplossing te bieden voor een aantal problemen die kunnen rijzen bij de belastingheffing van grensoverschrijdende situaties”.¹³⁷ De materie van douanerechten betreft zonder twijfel dergelijke “grensoverschrijdende situaties”. Onder vragen van internationaal fiscaal recht verstaat men normaliter o.m.: discriminatie van bepaalde categorieën van belastingplichtigen, informatie-uitwisselingsmechanismen¹³⁸ alsook welke juridische basis een staat heeft om haar fiscale regels toe te passen op eigen onderdanen met activiteiten in het buitenland of op individuen die in het buitenland verblijven.¹³⁹ In hoofdzaak is het hedendaagse internationaal fiscaal recht echter gericht op het wegwerken van het probleem van dubbele belasting.¹⁴⁰ Het OESO Modelverdrag van 2014 definieert dubbele belasting als volgt¹⁴¹:

“International juridical double taxation can be generally defined as the imposition of comparable taxes in two (or more) States on the same taxpayer in respect of the same subject matter and for identical periods.”

---

¹³⁶ S. VAN CROMBRUGGE, “De winstbepaling van Belgische en vaste inrichtingen in het internationaal fiscaal recht” in S. VAN CROMBRUGGE (ed.), *Actuele Fiscale Thema's 2007*, Kalmthout, Biblo, 2008, (69) 69.

¹³⁷ N. BAMMENS, B. PEETERS en N. REYPENS, *Internationaal fiscaal recht in Fiscaal compendium*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2016, 1.

¹³⁸ N. BAMMENS, B. PEETERS en N. REYPENS, *Internationaal fiscaal recht in Fiscaal compendium*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2016, 1.

¹³⁹ Zie D. KERZNER EN D. CHODIKOFF, *International tax evasion in the global information age*, Cham, Irwin Law Inc., 2016, 33.

¹⁴⁰ N. BAMMENS, B. PEETERS en N. REYPENS, *Internationaal fiscaal recht in Fiscaal compendium*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2016; zie ook D. KERZNER EN D. CHODIKOFF, *International tax evasion in the global information age*, Cham, Irwin Law Inc., 2016, 41-42.

¹⁴¹ OECD, *Model Tax Convention on Income and on Capital: condensed version 2014*, OECD Publishing, 2014, 7, http://dx.doi.org/10.1787/mtc_cond-2014-en.

Het formuleert daarbij volgende essentiële overweging:

“Its [dubbele belasting] harmful effects on the exchange of goods and services and movements of capital, technology and persons are so well known that it is scarcely necessary to stress the importance of removing the obstacles that double taxation presents to the development of economic relations between countries.”

Dubbele belasting vormt dus een barrière voor grensoverschrijdende handel en investeringen. Anders gezegd, het wegwerken van dubbele belasting heeft een economische finaliteit: het doen toenemen van transnationale handel en investeringen.¹⁴² De gelijkenissen (zowel wat betreft het doel als het discours zelf) met douanetarieven zijn opnieuw frappant; de materie *kan* dus wel degelijk onder de fiscaliteit ingedeeld worden.

Ter illustratie volgen nog een aantal historische voorbeelden. In de diplomatieke correspondentie betreffende het Anglo-Frans Verdrag vindt men een brief terug van de secretaris-generaal van de *Administration des Contributions directes, douanes et accises* over de toepassing van art. 8 van het verdrag van 17 februari 1854 gesloten met Frankrijk.¹⁴³ De vraag van de secretaris-generaal betreft de interpretatie van art. 8 van het verdrag van 1854. Er bestaat nl. juridische onzekerheid over de vraag of ook wijn geoogst in Algerije onder het gunstige tarief valt van art. 8; de secretaris-generaal meent van niet omdat de tekst van het verdrag nergens Algerije vermeldt. De brief is gericht aan de Minister van Buitenlandse Zaken. Interessant hierbij is dat de *Administration des Contributions directes, douanes et accises* onder de bevoegdheid van het Ministerie van Financiën valt. Een tweede voorbeeld is artikel 7 van het Anglo-Frans Verdrag van 1860. Het artikel luidt nl. volgt:

---

¹⁴² N. BAMMENS, B. PEETERS en N. REYPENS, *Internationaal fiscaal recht in Fiscaal compendium*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2016, 2; W. ZHANG, “When global tax reform meets international trade rules”, *CTEI Working Papers* 2016, (1)4. Vaak bestaat er discussie of het wegwerken van de dubbele belasting kapitaalexportneutraliteit moet nastreven, dan wel kapitaalimportneutraliteit. In beide gevallen is het doel het faciliteren van handel en investeringen over de grenzen heen, maar beide zijn onverenigbaar, vgl. D. KERZNER EN D. CHODIKOFF, *International tax evasion in the global information age*, Cham, Irwin Law Inc., 2016, 42-44.

¹⁴³ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Minute indicateur*, n°2649, gedateerd 20 februari 1860 en Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de finances. Administration des Contributions directes, douanes et accises*, n° 10817, gedateerd 1 maart 1860. Het antwoord van de Minister van Buitenlandse Zaken op de brief van de secretaris-generaal is helaas onleesbaar. De Minister van Financiën laat uiteindelijk weten aan zijn collega Buitenlandse Zaken dat hij zijn interpretatie goedkeurt, zie Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Minute indicateur*, n°2649, gedateerd 20 februari 1860 en Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère des Affaires Etrangères. Minute n° 2080*, gedateerd 6 maart 1860.

“Sa Majesté Britannique promet de recommander au parlement l’admission dans le royaume uni des marchandises provenant de France à des droits identiques à ceux d’accise qui grèvent ou grèveraient les marchandises similaires dans le royaume uni. Toutefois, les droits à l’importation pourront être augmentés des sommes qui représenteraient les frais occasionés aux producteurs britanniques par le système d’accise.”

Over de juridische draagwijdte van wat geformuleerd is als een inspanningsverbintenis vanwege de Britten, kan men discussiëren, maar het artikel legt wel een onmiskenbaar verband tussen enerzijds invoerrechten en anderzijds accijnzen. Accijnzen behoren zonder enige discussie tot het fiscaal recht. Een redenering naar analogie kan tot hetzelfde besluit leiden inzake invoerrechten. Ook artikel 9 van hetzelfde verdrag kan dienen ter illustratie:

“Il est entendu entre les Hautes Puissances contractantes que si l’un d’elles juge nécessaire d’établir un droit d’accise ou impôt sur un article dans les énumérations qui précèdent, l’article similaire étranger pourra être immédiatement grevé, à l’importation, d’un droit égal.”

Indien een verdragspartij (Frankrijk of Engeland) een accijns of belasting op een in het verdrag geënumereerd goed oplegt, dan mag de andere verdragspartij een invoerrecht heffen op dergelijke goederen. Opnieuw stelt men dus een duidelijke link vast tussen de accijnzen en de douanerechten. Er zijn echter tevens voorbeelden te vinden voor België. Zo doet de Belgisch-Franse Lijnwaadconventie 1842 een gat in de begroting ontstaan van 400.000 frank. Minister De Brieux stelt: “Ces réductions [de verlaging van de tarieven op wijn] constitueront dans le Budget des Voies et Moyens de cette année, un déficit de 400.000 francs environ qui nécessitera la création de nouvelles ressources pour le Trésor [...]”. De verlaging van invoerrechten wordt m.a.w. rechtstreeks gevoeld in de schatkist; de Minister geeft aan nieuwe inkomsten te zoeken ter compensatie door middel van een wetgevend ingrijpen elders.¹⁴⁴

Men mag bij dit alles niet uit het oog verliezen dat belastingen ook een impact hebben op de economische activiteit binnen een land. Dit geldt zeker ook voor douanerechten. De belasting van bepaalde activiteiten, kan de economische bedrijvigheid in de geviseerde sector doen afnemen. Omgekeerd kan niet-belasting (of lagere belasting) een *incentive* zijn om bepaalde activiteiten te

---

¹⁴⁴ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 2.

verhogen.¹⁴⁵ Men neemt aan dat de overheid zich over het algemeen maar weinig bewust is van de mogelijkheid fiscaliteit te gebruiken als beleidsinstrument tijdens de negentiende eeuw.¹⁴⁶ Enige nuance is gepast bij deze stelling. Het sturen van de economie door middel van douanerechten werd goed begrepen door bepaalde economen en beleidsmakers. In een voorstel van de hand van Michel Chevalier ter hervorming van de Franse douanerechten op wol, komen bijv. dergelijke overwegingen voor. Chevalier was voor hij adviseur werd van Napoleon III ook een gezaghebbend professor economie aan het Collège de France¹⁴⁷, zodat men zijn inzichten over fiscaliteit als beleidsinstrument niet mag veralgemenen. Over de fiscale gevolgen van zijn voorstel tot hervorming van de Franse douanerechten in 1860 zegt Chevalier het volgende: “La suspension momentanée du jeu de l’amortissement fournira le moyen de pourvoir au *déficit* que ces réformes douanières devront, tout d’abord, infliger au Trésor public”. Evenwel zal zich een soort van *Laffer*-effect voordoen, aldus Chevalier:

“L’acroissement de la production, de la consommation et des transactions diverses, qui les rapprochent incessamment l’une de l’autre, permettra bientôt, nous osons en exprimer l’augure, le retour à l’action régulière de cette part de notre mécanisme financier.”

Het verlagen van de (douane)belastingen zal de economische activiteit stimuleren en op die manier het door de verlaging gecreëerde gat in de begroting vullen. Of het *Laffer*-effect zich effectief heeft voorgedaan dan wel *wishful thinking* is gebleven, valt niet af te leiden uit de geraadpleegde documenten. Wel ziet Chevalier in dat 1) de douanerechten voor belangrijke inkomsten in de staatskas zorgt en 2) de douanerechten de economie kunnen stimuleren dan wel afremmen.

---

¹⁴⁵ D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 145.

¹⁴⁶ D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 157; vgl. D. NORTH en R. THOMAS, *The rise of the western world: a new economic history*, Cambridge, Cambridge University Press, 1973, 97-101, in het bijzonder 100: “The fiscal needs of the government, however, were always paramount and a monarch could seldom, if ever, afford the luxury of contemplating the consequences of reform and revenues several years hence. Survival was at stake.”

¹⁴⁷ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 83-84. Zie ook A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 37-38 en P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 9-10

b) Internationaal economisch recht

Vandaag heeft de regulering van grensoverschrijdende goederentransacties een sterk internationaal karakter. Zij heeft nl. een multilaterale, institutionele basis gekregen in de vorm van de Wereldhandelsorganisatie (hierna “WTO”, naar de afkorting van de Engelse benaming World Trade Organisation). Het fundament van de WTO is het General Agreement on Tariffs and Trade (GATT, 1947). De GATT heeft een zeer belangrijke rol gespeeld in het (substantieel) verlagen van douanetarieven en het elimineren van discriminatoire behandeling in de internationale economische relaties van staten.¹⁴⁸ Eén van de weinige punten waarover in de literatuur geen discussie bestaat, is over de vraag of de GATT en andere WTO-akkoorden tot het internationaal economisch recht behoren. De kern van het internationaal economisch recht zijn precies de GATT en de WTO. De GATT heeft expliciet tot doel het doen verdwijnen van douanetarieven en soortgelijke restricties op de internationale handel. Aldus stellen bepaalde auteurs dat “the history of international economic law begins with the second world war”, al maakt men ook vaag melding van voorlopers.¹⁴⁹ De noodzakelijke conclusie is bijgevolg dat de douanematerie *niet* tot het (internationaal) fiscaal recht behoort, doch wel tot het internationaal economisch recht. Het één sluit het ander uit. Het is echter niet omdat de literatuur zich geen vragen stelt bij een bepaalde indeling van de materie, dat deze ook correct is. De stand van zaken voor de totstandkoming van de GATT is vanuit dit oogpunt een belangrijke vraag. Wanneer is het internationaal economisch recht ontstaan, of anders gezegd, op welk punt in de tijd kan men het ontstaan van het internationaal economisch recht situeren?

Een eerste mogelijkheid is 1902. Toen werd de eerste internationale, multilaterale instelling met (een welbepaalde, doch beperkte) bevoegdheid inzake internationale handel opgericht.¹⁵⁰ In 1902 wordt nl. met de Suikerconventie van Brussel een internationale instelling gecreëerd die ertoe strekt te voorkomen dat overheden suiker zouden (over)subsiëren (zgn. “bounty fed sugar”). Verdragspartijen krijgen de mogelijkheid om “countervailing duties” in te stellen tegen de import van suiker uit landen waar de industrie overheidssubsidies krijgt. Opvallend is dat deze “countervailing duties” zelfs mogelijk zijn ten aanzien van niet-verdragspartijen wanneer zij suiker subsidiëren. Het sanctiemechanisme bestaat erin dat staten die suiker subsidiëren niet langer toegang

---

¹⁴⁸ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 8.

¹⁴⁹ H. RUIZ FABRI, “Regulating trade, investment and money” in J. CRAWFORD en M. KOSKENNIEMI (eds.), *The Cambridge companion to international law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, (352) 353.

¹⁵⁰ M. FAKHRI, “Globalizations of law from the perspective of international trade law (and agricultural commodities)”, *Jindal Law Review* 2015, (18) 22-23

krijgen tot de Britse markt, toen de grootste consumentenmarkt.¹⁵¹ Een belangrijk argument om de Suikerconventie als de geboorte van het internationaal economisch recht te beschouwen, is de Permanente Commissie ingesteld door het verdrag. Deze Commissie controleert de toelating van nieuwe leden tot de Conventie, arbitreert bij conflicten tussen leden en staat in voor een meer algemeen controlesysteem. Haar controlebevoegdheid is verregaand: zij kan immers vaststellen wanneer wel of niet een subsidie (on)geoorloofd is en dus wanneer andere lidstaten gerechtvaardigd zijn compenserende maatregelen te nemen.¹⁵² Als men de mate waarin staten afstand doen van soevereiniteit als ijkpunt neemt, kan men het beginpunt van het internationaal economisch recht inderdaad in 1902 plaatsen.

Evenwel zijn er ook goede argumenten om het ontstaan van het internationaal economisch recht te situeren in 1860. In 1860 werd nl. het Cobden-Chevalier Verdrag gesloten (waarover meer *infra*, Hoofdstuk VI). Voor het eerst wordt de most-favoured-nation clause (meest-begunstigde-natie clause, kortweg “MFN”) opgenomen in een verdrag. Dit verdrag dient in de jaren 1860 als een model voor een netwerk van handelsverdragen in een Europa.¹⁵³ Op basis van dit zgn. “Cobden-Chevalier netwerk” bestaat in de periode 1860-1892 een premature gemeenschappelijke Europese markt. De hoeksteen van dit netwerk is MFN.¹⁵⁴ Gelet op het feit dat MFN (naast national treatment) de hoeksteen is van de GATT en WTO vandaag¹⁵⁵, zou men dit netwerk als de voorvader van het huidige multilateraal handelssysteem kunnen beschouwen. Hoewel ieder verdrag tussen de betrokken partijen telkens bilateraal onderhandeld wordt, krijgt het *de jure* bilaterale verdragsnetwerk toch een *de facto* multilateraal karakter, vnl. dankzij MFN en het gelijktijdig verlopen en heronderhandelen van de verschillende verdragen.¹⁵⁶ In dezelfde periode stelt men

---

¹⁵¹ M. FAKHRI, “The institutionalisation of free trade and empire: a study of the 1902 Brussels Convention”, *London Review of International Law* 2014, (49) 50.

¹⁵² M. FAKHRI, “The institutionalisation of free trade and empire: a study of the 1902 Brussels Convention”, *London Review of International Law* 2014, (49) 52-54.

¹⁵³ M. HERDEGEN, “International economic law” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 8, www.mpepil.com

¹⁵³ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 8.

¹⁵⁴ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 3.

¹⁵⁵ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 55-57 en 189-214.

¹⁵⁶ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 210.

bovendien een verregaande integratie van de wereldeconomie vast.¹⁵⁷ Niet onterecht argumenteert men dat in deze periode zich een vorm van globalisatie voordoet die niet fundamenteel verschilt van het fenomeen globalisatie dat zich de laatste twintig à dertig jaar heeft voorgedaan.¹⁵⁸ Kortom, er zijn goede argumenten om de douanerechten onder de tak van het internationaal economisch recht te plaatsen, eerder dan het fiscaal recht.

c) *Een autonome, negentiende-eeuwse rechtstak: infant industry protection in rechtshistorisch perspectief*

Er zijn echter tevens argumenten die zich lenen tot de stelling dat de materie van douanerechten noch onder het (internationaal) fiscaal, noch onder het internationaal economisch recht vallen. Het valt niet te ontkennen dat tijdens de negentiende eeuw protectionistische tendenzen sterk aanwezig blijven, ondanks het Cobden-Chevalier netwerk van de jaren 1860.¹⁵⁹ Men zou bijgevolg gewag kunnen maken van een negentiende-eeuwse rechtstak bestaande uit regels ter bescherming en bevordering van de industrie. Het (Belgische) liberalisme van de negentiende eeuw is voornamelijk

---

¹⁵⁷ Zie L. HEIMBECK, “Discovering Legal Silence: Global Legal History and the Liquidation of State Bankruptcies (1854–1907)” in T. DUVE (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, Frankfurt am Main, Max Planck Institute for European Legal History Open Access Publication, 2014, (461) 464, <http://dx.doi.org/10.12946/gplh1>: “The 19th century is said to be a period of globalization, in which people, traditions, languages, goods, and money crossed state borders back and forth. Especially the volume and significance of international financial transactions had grown enormously since the 1820s. This was due to several reasons; amongst others, due to industrialization the number of people able and willing to invest money in cross-border transactions had increased enormously.”

¹⁵⁸ Zie P. STEARNS, *Globalization in World History*, Abingdon, Routledge, 2009, 122: [...] A valid hypothesis remains: was this not the period when the dimensions of globalization became so wide-ranging, acquiring such massive momentum, that later phases of the process, though adding very real changes, in essence would follow inevitably, or at least with a high level of probability, amplifying trends that were already clearly in play? And if the answer is yes, maybe the challenging task of rethinking recent world history periodization cannot be avoided: with the crucial break in the 1850s [...]”. Vgl. D. KENNEDY, “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in D. TRUBEK en A. SANTOS (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, (19) 21, 25 en 29. Hoewel het een niet-academisch werk betreft, is de visie van Chang op globalisering ook de moeite waard te vermelden, zie H.-J. CHANG, *23 Things they don't tell you about capitalism*, Londen, Penguin Books, 2010, 29-40. De kern van zijn argument is dat de telegraaf een grotere revolutie was dan het internet vandaag. Voor de telegraaf had men drie weken nodig om een boodschap transatlantisch over te brengen, na de telegraaf nog slechts 7 à 8 minuten. Dit is een reductie met factor 2500. De reductie die het internet brengt schat Chang op slechts factor 100, zie 37-38.

¹⁵⁹ A. MILWARD, “Tariffs as constitutions” in S. STRANGE en R. TOOZE (eds.), *The international politics of surplus capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, (57) 62-63, die stelt dat de “liberale periode” vanaf 1860 niet zozeer als de omarming van vrijhandel moet geïnterpreteerd worden, maar wel als het gevolg van een bredere democratische participatie in een Europa van in essentie protectionistische natiestaten. Milwards visie is er één van continuïteit, eerder dan een breekpunt omstreeks 1850-1860. Vgl. P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 207. Marsh pleit voor een soort van middenweg: “Amid the debate between free trade and protection, the nineteenth-century network defied both schools of thought by promoting access to neighbouring markets as well as protection at home. It held the European market open. Though it preserved whatever protective tariffs the member countries regarded as vital to their separate interests [...]”.

sociaal, in de zin dat de overheid vooral op sociaal vlak weigerachtig staat ten opzichte van maatschappelijk ingrijpen. De leidende klassen in België zien daarentegen weinig problemen in wetgevende maatregelen die de ontwikkeling van de industrie zouden stimuleren, zeker in de periode 1830-1850.¹⁶⁰ Onder deze negentiende-eeuwse rechtstak vallen dan een amalgaam aan maatregelen die één gemeenschappelijk doel hebben: de Belgische industrie doen transformeren in een competitieve economie gebaseerd op de export van allerhande industriële producten. Ter illustratie kan het document *Notes au point de vue des intérêts de l'arrondissement de Valenciennes sur certaines questions rentrant dans de programme impérial du 5 janvier 1860* dienen. Het betreft een Frans rapport uit 1860 over de maatregelen die Napoleon III wil nemen om de Franse handel te liberaliseren:

“Votre Majesté a parfaitement compris que la protection que tout gouvernement doit à l'agriculture et à l'industrie du pays, ne consiste pas seulement dans les droits protecteurs imposés aux frontières; il est une autre protection de beaucoup plus importante, celle qui s'exerce à l'intérieur.”

De nota bespreekt achtereenvolgens de communicatiemiddelen, de staat van de Franse waterwegen en kanalen, de spoorwegen, de gemeenschappelijke draslanden, de opslagplaatsen en warranten.¹⁶¹ De conclusie is m.a.w. dat men in de negentiende eeuw niet geheel onwetend was over het potentieel die zeer diverse maatregelen kunnen hebben om de eigen industrie te beschermen en stimuleren. In de volgende paragraaf volgt een beknopte bespreking van de diverse maatregelen die de Belgische overheid onderneemt om de economie te stimuleren.

Ten eerste is er de regelgeving die de aanleg van spoorwegen moet stimuleren.¹⁶² Vanaf 1834 komen er in deze zin maatregelen onder impuls van Charles Rogier.¹⁶³ Dergelijke maatregelen zijn typerend voor het Saint-Simonisme waarvan Rogier een aanhanger is (waarover meer *infra*).¹⁶⁴ Op zeven jaar tijd is vervolgens bijna 600 km aan spoorwegen gelegd. In 1884 wordt bovendien met staatskapitaal

---

¹⁶⁰ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 30-32.

¹⁶¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860), gedateerd 23 februari 1860.

¹⁶² Voor een volledig overzicht, zie D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 236-244.

¹⁶³ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 32; D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 18 en 143.

¹⁶⁴ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 30.

de *Société Nationale des Chemins de Fer Viciniaux* gecreëerd, die voor de aanleg van de lokale spoorwegen moet zorgen. Ook de aanleg van wegen en kanalen kent een hoge vlucht.¹⁶⁵ Daarnaast kan men ook de oprichting van banken door de overheid als een maatregel ter promotie van de industrie beschouwen. In 1822 richt Willem I de Algemene Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de volksvlijt op, beter bekend als de Société Générale.¹⁶⁶ Onder de Hollandse periode zijn de activiteiten van de Société Générale in de industrie nog enigszins beperkt, omdat Willem I al te vaak beroep doet op de Société om de staatskas bij te springen.¹⁶⁷ Het stimuleren van de industrie is nochtans wel waarvoor de Société opgericht wordt. In 1829 verstrekt het zijn eerste leningen aan fabrieksbazen, in het bijzonder een hypothecaire lening aan John Cockerill van 500.000 florijnen.¹⁶⁸ In 1835 wordt onder impuls van de Brouckère een concurrent opgericht, de Banque de Belgique.¹⁶⁹ Beide banken overleven ternauwernood de crisis van 1838, maar herstellen zich relatief snel.¹⁷⁰ De Société Générale vertegenwoordigt reeds in 1848 38% van het kapitaal in de Bergense steenkoolbedrijven, 46% van de steenkoolsector in Charleroi en 14% in Luik.¹⁷¹ De Banque de Belgique speelt op haar beurt vooral een belangrijke rol in de financiering van de Cockerill-groep en de Luikse staalindustrie.¹⁷² De Belgische banken in de negentiende eeuw treden bovendien eerder

---

¹⁶⁵ A. MILWARD en en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 171-172; deze tendens werd reeds ingezet onder Willem I, zie R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 105-118.

¹⁶⁶ Voor een historisch overzicht, zie D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 93-99; voor meer details over de oprichting van de bank, zie R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 54-62.

¹⁶⁷ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 71 en 97.

¹⁶⁸ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 97-99.

¹⁶⁹ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 32; D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 18 en 95.

¹⁷⁰ Voor een bespreking van de bankencrisis van 1838-1839, zie D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 245-246 en 265-267.

¹⁷¹ A. MILWARD en en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 176-177. De Société Générale trad in de negentiende eeuw bovendien op als investeerder voor allerlei spoorwegprojecten, niet alleen in België, maar over heel Europa en zelfs daarbuiten (Spanje, Italië, Duitsland, Oostenrijk en Turkije).

¹⁷² A. MILWARD en en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 154.

op als *investment banks* dan kredietverleners.¹⁷³ Naast het verstrekken van leningen, participeren zij nl. in het kapitaal van ondernemingen, waar zij ook de bestuurders aanstellen. Deze werkwijze laat toe om gemakkelijk relatief grote sommen kapitaal op te halen, wat vooral de vorming van de zware industrie sterk gestimuleerd heeft. In de metallurgie en de mijnbouw bekleeden zij cruciale posities.¹⁷⁴ Deze sterke positie van banken die nauwe contacten onderhouden met de Belgische overheid kan niet los gezien worden van het mededingingsrecht (of het gebrek eraan). Ten aanzien van werkgevers geldt voor het grootste deel van de negentiende eeuw enkel een afgezwakt coalitieverbod (art. 414 Strafwetboek).¹⁷⁵ Het coalitieverbod voor werkgevers bestaat *de facto* niet, aangezien de strafbepaling van art. 414 Sw. in de praktijk niet toegepast wordt. Bovendien mogen werkgevers zich verenigen in de Kamers van Koophandel.¹⁷⁶ Deze Kamers verenigen industriëlen, groothandelaars, vennootschapsbestuurders (vnl. van banken). Ze krijgen zelfs een wettelijk statuut bij Koninklijk Besluit van 1841. De Kamers hebben een adviesrecht en informatieplicht over de economische ontwikkeling ten aanzien van de overheid.¹⁷⁷ Kartelvorming wordt weinig of niet aan banden gelegd, wat een bijkomend concurrentieel voordeel op de internationale markt vormt voor de Belgische bedrijven (weliswaar ten koste van de consument).¹⁷⁸ Zo wordt reeds in 1841 het

---

¹⁷³ Vgl. D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 226-227 over de rol van de banken bij de *take-off* van de Belgische industrie.

¹⁷⁴ D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 93-95; D. DE RUYSSCHER, *Gedisciplineerde vrijheid: een geschiedenis van het handels- en economisch recht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2014, 166. Het Belgische systeem vertoont *prima facie* enige gelijkenissen met de zogeheten Japanse *keiretsu*: grootbanken die de industrie financieren door participatie en kruisaandeelhouderschap tussen de ondernemingen onderling, zie R. GILSON en M. ROE, "Understanding the Japanese Keiretsu: Overlaps between corporate governance and industrial organization", *Yale Law Journal* 1993, (871) 872. *Keiretsu* wordt een belangrijk aandeel toegedicht in het Japanse groeimirakel na WO II, net zoals het Belgische systeem de economische groei in België tijdens de negentiende eeuw onmiskenbaar heeft bevorderd. Zonder een grondige vergelijkende studie is het trekken van een parallel echter slechts speculatie.

¹⁷⁵ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 20-22. In de statistieken vond Chlepner geen rubriek voor veroordelingen van werkgeverscoalities, wat suggereert dat het verbod ten aanzien van werkgevers zelden of nooit werd toegepast. Zie ook D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 134. Vanaf 1864 waren kartels wettelijk zelfs niet meer verboden.

¹⁷⁶ D. DE RUYSSCHER, *Gedisciplineerde vrijheid: een geschiedenis van het handels- en economisch recht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2014, 59-60.

¹⁷⁷ C. VANCOPPENOLLE, "De Kamers van koophandel als officiële instanties van de Belgische overheid (1830-1875)" in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 51.

¹⁷⁸ In de economische literatuur bestaat geen eensgezindheid over het (lakse) gebruik van het mededingingsrecht als protectionistische *tool*. Zie E. IACOBUCCI, "The interdependence of trade and competition policies", *World Competition* 1997, (5) 6: "New (strategic) trade theory suggests that in certain circumstances domestic governments may enhance domestic welfare not by pursuing free trade policies, as economists have typically claimed since Ricardo,

Comité Houiller du Centre opgericht, een industrieel syndicaat van cokes-producenten. Het doel van het kartel is vnl. het stabiliseren van de steenkoolprijzen, al worden ook prijsakkoorden gesloten voor de constructie van spoorwegen. Voor 1880 ziet men echter vooral tijdelijke kartels, die periodiek prijsafspraken maken (vnl. in de steenkool- en glasindustrie). Vanaf 1880 daarentegen stelt men de opkomst van permanente kartels vast, vaak zelfs met internationale vertakkingen. Het is hierbij gebruikelijk dat kartelleden voorwaarden overeenkomen die een gehele industriële sector reguleren. In 1880 vormen bijvoorbeeld Cockerill en Angleur een kartel, de twee enige staalproducenten in België. In de jaren 1890 vormen de suikerraffinaderijen een kartel, die de afkoop van suiker bij de boeren controleert. In 1901 wordt uiteindelijk de *Union Sucrière* gevormd. Op het internationale niveau spelen Belgische ondernemingen een belangrijke rol in een wapensyndicaat dat zowel de Belgische, Franse, Italiaanse, Duitse en Oostenrijkse markten dekt. Dit syndicaat is hoofdzakelijk gericht tegen de Britse (koloniale) markten. In een internationaal kartel van Europese zinkproducenten (m.u.v. opnieuw de Britten), opgericht in 1886 en gerund door *Vieille Montagne*, vertegenwoordigen de Belgische ondernemingen zelfs 25% van de totale output. Een Duits-Belgisch kartel van cementproducenten verdeelt in dezelfde periode onderling de Nederlandse markt. Het grootste internationaal kartel wordt echter gevormd in de glasindustrie begin twintigste eeuw (1904): Belgische, Duitse, Franse, Nederlandse, Oostenrijkse en Italiaanse glasproducenten komen overeen het aantal werknemers en hun werkuren te beperken, alsook prijzen vast te leggen. Het kartel omvat de halve wereldproductie van glas, waarvan Belgische ondernemingen opnieuw de helft voor hun rekening nemen.¹⁷⁹ Verder zet de Belgische Staat nog *La Société d'Exportation* op en strooit het kwistig met allerhande exportsubsidies, vnl. voor de vlas- en katoenindustrie. De overheid neemt ook de constructie van telegraaflijnen voor zijn rekening vanaf 1850.¹⁸⁰ Tot slot is er nog de strafrechtelijke beteugeling van de emigratie van werknemers. Art. 417 van het Strafwetboek dient industriële *knowhow* binnen België te houden.¹⁸¹

---

but by engaging in strategic policies designed to shift rents in imperfectly competitive markets from foreign firms to domestic firms.” en voor de technische argumenten 18-24.

¹⁷⁹ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 170-171.

¹⁸⁰ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 33 en over de *Société d'Exportation*, zie voetnoot (2) in het bijzonder, alsook D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 252-254.

¹⁸¹ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 26-27.

Deze maatregelen kan men met de verschillende in- en uitvoertarieven of -verboden (i.e. de douanewetgeving) beschouwen als een aparte tak van het recht. Deze uiteenlopende maatregelen worden gekenmerkt door hun gemeenschappelijk doel, m.n. de bescherming en promotie van de nationale industrie. Met enige goede wil kan men deze rechtstak bijgevolg “het recht ter bescherming en promotie van de nationale industrie” noemen, oftewel the *laws concerning infant industry protection*. Deze benadering heeft het voordeel dat zij het anachronistisch gebruik vermijdt van hedendaagse termen, zoals bijv. internationaal economisch of fiscaal recht. Bovendien geldt dat eenmaal de Belgische industrie volwassen is, veel van de maatregelen onder deze gezamenlijke noemer ofwel verdwenen zijn, ofwel uitgegroeid zijn tot een eigen rechtstak. Voor het (publiek) bank- en mededingingsrecht is dit laatste het geval. In de twintigste eeuw groeien deze uit tot een volwaardige rechtstak met een eigen finaliteit (in beide gevallen in zekere mate de bescherming van de consument en het macro-economisch bestel). Het valt inderdaad moeilijk hard te maken dat er in de negentiende eeuw reeds een volwaardig bank- of mededingingsrecht bestaat. Publiek bankrecht ontstaat eigenlijk pas vanaf omstreeks de jaren '20-'30 van de twintigste eeuw.¹⁸² Een volwaardig mededingingsrecht laat zelfs op zich wachten tot 1991, onder Europese impuls.¹⁸³ De douanewetgeving kan men dan vanaf 1860 (het Cobden-Chevalier netwerk) of 1947 (de GATT) tot het internationaal economisch recht rekenen. Andere maatregelen, bijv. ter stimulering van de aanleg van spoorwegen en de telegraaf, de beperkingen op de emigratie van werknemers,... verdwijnen. Eenmaal de industrie volwassen is, zijn deze immers overbodig.

Uit het gegeven overzicht volgt dat de Belgische overheid in de negentiende eeuw sterk aanwezig was binnen de economie. De veelheid aan maatregelen noopt tot de vaststelling dat iedere keuze in het afbakenen van deze “rechtstak” enigszins arbitrair zal zijn. De vraag waar de grens precies dient te liggen, is niet zo eenvoudig te beantwoorden. Een brede opvatting zou nagenoeg iedere economische maatregel onder de rechtstak kunnen brengen. Wat er ook van zij, voor vandaag is de discussie minder belangrijk. Aan het einde van de negentiende eeuw, eenmaal vele maatregelen hun doel bereikt hadden, zijn deze diverse wetgevende maatregelen ofwel verdwenen of in een eigen rechtstak opgegaan. Het historisch perspectief heeft ongetwijfeld wel een zekere meerwaarde.

---

¹⁸² D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 124-125.

¹⁸³ D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 134-135.

d) Europeanisering

Op Europees niveau stelt men tevens vast dat de materie van douane na de Tweede Wereldoorlog binnen de bevoegdheidssfeer komt van supranationale, regionale (economische) samenwerkingsverbanden.¹⁸⁴ In de eerste plaats denken we dan aan de Europese Unie en diens voorgangers, maar voor België is het aangewezen om kort even stil te staan bij het Benelux-samenwerkingsverband. Uit het beknopte overzicht dat hier gegeven wordt, blijkt dat harmonisering van douanetarieven steeds een noodzakelijke eerste stap is voor verdere economische integratie.¹⁸⁵ Vanuit het uitgangspunt dat douanetarieven fiscale materie zijn, is er ruimte voor de stelling dat de materie van de douane als het ware van het nationale fiscaal recht naar het internationaal economisch recht “migreert”. Naarmate de integratie (die, minstens in het begin, veelal economisch is) zich verdiept, stelt men vervolgens vast dat meer en meer regels van het fiscaal recht gecommunautariseerd worden.¹⁸⁶ Binnen de EU geldt dit mechanisme bijv. ook voor de btw. Het is aangewezen dat toekomstig onderzoek deze stelling zou toetsen aan de globale (inclusief niet-Europese) historische realiteit. Een vergelijking met de Duitse Zollverein¹⁸⁷ en de vroege vormen van samenwerking tussen de Amerikaanse staten ligt voor de hand. Een studie naar de wijze van totstandkoming van regionale economische integratieprojecten, zoals bijv. ASEAN¹⁸⁸ en MERCOSUR¹⁸⁹, kan dienend zijn.

---

¹⁸⁴ Vgl. D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 1030-1034.

¹⁸⁵ Vgl. D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 1027.

¹⁸⁶ Vgl. R. SANNWALD en J. STOHLER, *Economic integration: theoretical assumptions and consequences of European unification*, New Jersey, Princeton University Press, 1959 (heruitgave 2016), 198: “A customs union is characterized by, among other things, abolition of import and export duties within the union and by fiscal autonomy of the member states. However, it cannot be assumed that for this reason trade-distorting motives are no longer at work inside the union, since national tax systems continue to influence the flow of international trade. The more trade barriers are removed, the more important will be the disturbing effects that result from general and special consumption taxes and, under certain circumstances, from income taxes as well.”

¹⁸⁷ Zie D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 1031-1032.

¹⁸⁸ ASEAN bevestigt *prima facie* de migratie-stelling, zie A. TEVINI, “ASEAN’s long journey to effective trade in goods liberalization: scope and depth of integration commitments under the ASEAN Trade in Goods Agreement”, *Journal of World Trade* 2016, 1027: “Most significant progress has been achieved in the area of tariffs, which meanwhile have been essentially eliminated between the Member States”. Vgl. M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 9.

¹⁸⁹ Hetzelfde geldt voor MERCOSUR: K. MEISSNER, “MERCOSUR, the ups and downs of regional integration in South America” in S. KRAPOHL (ed.), *Regional integration in the Global South: external influence on economic cooperation in ASEAN, MERCOSUR and SADC*, Cham, Palgrave MacMillan 153: “Regional tariff barriers were scheduled to disappear by the end of 1994 with a common external tariff to be implemented at the same time”. Vgl. M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 9.

In EU-verband ziet de evolutie eruit als volgt. Vooreerst wordt in 1921 de “Convention entre la Belgique et le Grand-Duché de Luxembourg, établissant une Union économique entre les deux pays” gesloten.¹⁹⁰ Het doel van deze Belgisch-Luxemburgse Unie (“BLEU”) is het creëren van een gemeenschappelijke markt, gebaseerd op een zekere uniformiteit inzake douane- en accijnzen. De bijkomende conventie van 23 mei 1935 introduceert bovendien een gemeenschappelijk regime inzake de regulering van import, export en transit.¹⁹¹ De BLEU is bijzonder succesvol in de zin dat reeds tijdens het interbellum zij voor “full and complete freedom of trade” tussen België en Luxemburg zorgt.¹⁹² Essentieel is echter dat in 1935 door een protocol een Administratieve Commissie wordt opgezet zowel verantwoordelijk voor het gemeenschappelijk systeem van import- en exportcontrole, als voor de externe handelsbetrekkingen.¹⁹³ Tussen België en Luxemburg geldt tot de creatie van de Benelux een gemeenschappelijk douanetarief (welke op zijn beurt heeft moeten plaatsmaken voor het gemeenschappelijk tarief van de Europese Gemeenschap).¹⁹⁴ België heeft bovendien de bevoegdheid om handelsverdragen te sluiten in naam van de BLEU, na consultatie van de Luxemburgse regering.¹⁹⁵

Een volgende stap in het integratieproces is de Benelux zelf.¹⁹⁶ Een interessant document in het kader van de Benelux-vorming is het *Rapport sur les conversations ministérielles néerlando-belgo-luxembourgeoises* van 10-13 maart 1949.¹⁹⁷ Om begripsverwarring te voorkomen, definieert het rapport in annex I bepaalde concepten als volgt:

---

¹⁹⁰ Zie voor een overzicht van de Benelux-integratie (van BLEU, Benelux tot Europese Unie): P. VAN ELSUWEGE en M. CHAMON, “Die Benelux-Union: ein Laboratorium für eine erweiterte Integration” in A. HATJE en P.-C. MÜLLER-GRAF (eds.), *Europäisches Organisations- und Verfassungsrecht*, Baden-Baden, Nomos, 2014, (905) 906-911

¹⁹¹ E. SOMERS, “Belgium Luxembourg Economic Union” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 2-3, www.mpepil.com.

¹⁹² E. SOMERS, “Belgium Luxembourg Economic Union” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 6, www.mpepil.com.

¹⁹³ E. SOMERS, “Belgium Luxembourg Economic Union” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 7, www.mpepil.com.

¹⁹⁴ E. SOMERS, “Belgium Luxembourg Economic Union” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 11, www.mpepil.com.

¹⁹⁵ E. SOMERS, “Belgium Luxembourg Economic Union” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 17-18, www.mpepil.com.

¹⁹⁶ Voor een algemeen overzicht, zie J. WOUTERS, L. VAN LANGENHOVE, M. VIDAL, P. DE LOMBAERDE en W. DE VRIENDT, *De Benelux: tijd voor een wedergeboorte?*, Antwerpen, Intersentia, 2006.

¹⁹⁷ Convention douanière néerlando-belgo-luxembourgeoise. Rapport sur les conversations ministérielles néerlando-belgo-luxembourgeoises, tenues à La Haye, 10-13 mars 1949.

- In een *communauté tarifaire* worden douanerechten tussen de lidstaten onderling afgeschaft; er wordt een gemeenschappelijk extern tarief aangenomen.
- In een *communauté douanière* wordt bovendien gemeenschappelijke douanewetgeving en -reglementering aangenomen.
- In een douane-unie (*union douanière*) worden tevens accijnzen en andere verbruiksbelastingen geüniformiseerd.
- In een economische unie (*union économique*) bestaat er een ééngemaakt economisch territorium tussen twee of meerdere soevereine staten. Binnen dit territorium kunnen personen, goederen, en kapitaal vrij circuleren. De economische, financiële en sociale politiek wordt gecoördineerd. Ten aanzien van derde staten is de unie één entiteit op economisch, financieel en sociaal vlak, met uitzondering van uitsluitend nationale aangelegenheden.¹⁹⁸

Het interessante aan dit document is dat het illustreert hoe economische integratie begint bij uniformisering van tarieven, doch eindigt bij een gemeenschappelijke politiek, met uitlopers op financieel en zelfs sociaal vlak. In 1944 tekenen de respectievelijke regeringen vervolgens een nieuwe Douaneconventie. In 1958 volgt het uiteindelijke Benelux-verdrag.¹⁹⁹ Voortbouwend op de Douaneconventie, voert het Benelux-verdrag vrij verkeer van goederen, personen, diensten en kapitaal in.²⁰⁰ Art. 3 schaft de interne tarieven af en voert een gemeenschappelijk extern tarief in.²⁰¹

Tegelijkertijd worden de eerste stappen voor Europese integratie gezet. Het is niet de bedoeling het gehele integratieproces hier uit de doeken te doen. Kort samengevat, heeft de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal de totstandkoming van een gemeenschappelijke markt tot doel op basis van:

- een verbod op in- en uitvoertarieven en equivalente maatregelen, alsook een verbod op kwantitatieve restricties
- verbod op discriminatie tussen producenten, afnemers en consumenten

---

¹⁹⁸ Convention douanière neerlando-belgo-luxembourgeoise. Rapport sur les conversations ministerielles neerlando-belgo-luxembourgeoises, tenues à La Haye, 10-13 mars 1949, Annex I, 37.

¹⁹⁹ F. SAUERWEIN, "Benelux (Economic) Union" in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 2. www.mpepil.com.

²⁰⁰ F. SAUERWEIN, "Benelux (Economic) Union" in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 6. www.mpepil.com.

²⁰¹ F. SAUERWEIN, "Benelux (Economic) Union" in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 9. www.mpepil.com.

- verbod op subsidies
- maatregelen die overdreven marktmacht moeten voorkomen.²⁰²

Eén van de eerste zaken die worden aangepakt zijn opnieuw de douanetarieven. De EGKS is verder gestaag geëvolueerd naar de Europese Unie met een interne markt, waarbij de wederzijdse belemmeringen op de handel tussen lidstaten verdwijnen door een consequente teleologische interpretatie van de vier vrijheden door het Hof van Justitie van de EU (HvJEU). Vanuit economisch oogpunt is vooral de *Keck en Mithouard* rechtspraak van belang, waarbij het criteria van markttoegang centraal staat. Regels van de ene lidstaat die de toegang tot arbeid, kapitaal, producten of diensten van een andere lidstaat disproportioneel bemoeilijken, zijn in principe strijdig met het Europees recht.²⁰³ Kortom, in de onderlinge relaties tussen EU-lidstaten is men veel verder gegaan dan enkel de afschaffing van douanetarieven. De vier vrijheden viseren allerhande handelsbelemmeringen en houden in veel gevallen zelfs geen verband meer met de handel. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat de vrijmaking van de handel wel het oorspronkelijk doel is van het Europese integratieproject. Het beginpunt daarvan was de wederzijdse afschaffing en harmonisatie van de douanerechten.

In het kader van het integratieproject heeft de EU ook op extern vlak verregaande bevoegdheden verkregen, zij het ietwat langzamer. De bevoegdheid om extern handelsbeleid te voeren is de noodzakelijke tegenpool van de integratie van de nationale markten. Wat betreft de handelspolitiek is het extern beleid immers in veel gevallen het verlengde van het intern beleid. Deze studie zal nog aantonen dat dit historisch gezien ook steeds het geval is geweest. Sinds het Verdrag van Lissabon is de *common commercial policy* een exclusieve EU-bevoegdheid, die zowel de handel in goederen, diensten, aspecten van intellectuele eigendom en foreign direct investment omvat (art. 207 e.v. VWEU).²⁰⁴

---

²⁰² R. VON BORRIES, "European Coal and Steel Community (ECSC)" in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 10, www.mpepil.com

²⁰³ I. GOVAERE, "The future direction of the EU internal market: on vested values and fashionable modernism", *Columbia Journal of European Law* 2009, (67) 76.

²⁰⁴ S. GSTÖHL en D. HANF, "The EU's Post-Lisbon free trade agreements: commercial interests in a changing constitutional context", *European Law Journal* 2014, (733) 736-739; R. SCHÜTZE, "European Community and Union, decision-making and competences on international law issues" in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 6-7, www.mpepil.com

Samengevat wil dit deelhoofdstuk twee zaken illustreren. Eén: economische integratie begint steeds bij de harmonisatie of afschaffen van douanetarieven.²⁰⁵ Gelet op de wereldwijde tendens tot economische integratie is het dan ook opmerkelijk dat tarieven zo weinig aandacht krijgen in de literatuur. Twee: eenmaal douanetarieven geharmoniseerd dan wel afgeschaft zijn, stelt men in veel gevallen vast dat een roep ontstaat om ook het gezamenlijk extern beleid hierop af te stemmen. De geschiedenis bevestigt dit.

e) *Synthese*

Zoals eerder aangegeven, bestaat er vandaag geen eenduidig antwoord op de vraag welke regels al dan niet onder het internationaal economisch recht vallen.²⁰⁶ Indien hedendaagse specialisten niet tot overeenstemming komen, is het twijfelachtig of men deze of gene stelling voor het verleden overtuigend kan beargumenteren. De voorgaande paragrafen geven ieder goede argumenten om in de ene of de andere zin conclusies te trekken. Ondanks dit gegeven, wordt hier toch een poging ondernomen tot synthese.

De werkelijke paradigmashift in de tak van het recht die de internationale handel reguleert, doet zich voor in 1994. Anders dan eerder aangegeven, ligt het breekpunt *niet* bij de totstandkoming van de GATT (1947). De GATT is immers slechts een beperkt onderdeel van het Havana Charter dat kort na de Tweede Wereldoorlog de grondslag moest vormen voor de International Trade Organisation (ITO). Een politieke consensus bleek echter niet haalbaar, zodat enkel een overeenkomst getroffen wordt met betrekking tot Hoofdstuk IV van het Havana Charter (Commercial Policy).²⁰⁷ Tot het einde van de Koude Oorlog blijft de impact van de GATT bovendien beperkt, aangezien het communistisch blok lidmaatschap weigert en de pas onafhankelijk geworden ontwikkelingslanden niet als volwaardige partners beschouwd worden.²⁰⁸ Kortom, de GATT is tot omstreeks de jaren 1990 een min of meer exclusief westers fenomeen. Howse vat eloquent samen:

---

²⁰⁵ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 274: “The basis of all forms of regional or bilateral economic integration is the elimination or progressive reduction of tariffs and of other trade restrictions between the contracting states.”

²⁰⁶ Zie S. CHARNOVITZ, “What is international economic law”, *Journal of International Economic Law* 2011, 3-22.

²⁰⁷ Havana Charter for an International Trade Organisation (24 maart 1948), art. 16-45, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf ;

²⁰⁸ R. HOWSE, “The World Trade Organization 20 years on: global governance by judiciary”, *European Journal of International Law* 2016, (9) 13-14.

“At the start, the GATT was little more than a bare bones structure for progressive negotiated reduction of tariffs on a reciprocal basis among sovereign states, subject to most favoured-nation and national treatment rules. Thus, there was no requirement in the GATT to eliminate tariffs at any given rate or pace. A paramount goal was the avoidance of a protectionist *summum malum*- the situation where domestic social or economic pressures lead some states to increase or reinstate barriers to trade, thus triggering a 'tit-for-tat' response by other states and, eventually, a freefall into discriminatory protectionism that is disastrous for the global economy”.²⁰⁹

De GATT zoals hier geschetst is geen werkelijke breuk met het verleden, maar eerder een teken van continuïteit met datzelfde verleden. De paradigmashift moet men daarentegen in 1994 situeren, wanneer de oprichting van de WTO plaatsvindt. Voortaan geldt dat Appellate Body Reports enkel nog geblokkeerd kunnen worden in geval van negatieve consensus, d.w.z. wanneer de betrokken lidstaten overeenkomen het rapport *niet* te aanvaarden. *De facto* zal de winnende partij zich hier echter nooit toe bereid tonen.²¹⁰ Het Appellate Body verkrijgt zo effectief bindende jurisdictie ten aanzien van WTO-lidstaten. Matsushita, voormalig “rechter” in het Appellate Body stelt:

“What this proposal is getting at is that in WTO dispute settlement, there are panels and the Appellate Body, and then the report is adopted by reverse consensus. So this is automatic adoption. In national governments, there is a Supreme Court and also there is the legislature. If the Supreme Court decision is unacceptable for legal or political reasons, the legislature may be able to adopt a new law or to reverse it. In the WTO context, the legislature is the ministerial conference. Yet it is not operating so well.”²¹¹

In feite treedt het Appellate Body dus op als hoogste gerechtelijke instantie, weliswaar zonder dat correctie vanwege de wetgever een reële mogelijkheid is. In andere takken van het internationaal recht stelt men nog vaak de vraag of internationaal recht wel “echt” recht is.²¹² In die zin is het bestaan van een “court of world trade”, met bindende en (tot op zekere hoogte) afdwingbare

---

²⁰⁹ R. HOWSE, “The World Trade Organization 20 years on: global governance by judiciary”, *European Journal of International Law* 2016, (9) 14.

²¹⁰ R. HOWSE, “The World Trade Organization 20 years on: global governance by judiciary”, *European Journal of International Law* 2016, (9) 25-30.

²¹¹ S. CHARNOVITZ, “WTO Appellate Body Roundtable”, *Proceedings of the American Society of International Law* 2005, (175) 181 en R. HOWSE, “The World Trade Organization 20 years on: global governance by judiciary”, *European Journal of International Law* 2016, (9) 28

²¹² Zie F. MEGRET, “International law as law”, in J. CRAWFORD en M. KOSKENNIEMI, M. (eds.), *The Cambridge companion to international law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 64-92.

uitspraken een juridische revolutie.²¹³ Het internationaal handelsrecht is kortom sinds 1994 zonder enige twijfel “recht” in de eigenlijke zin van het woord. Op het internationale toneel is dit een onmiskenbare paradigmashift.

Vanuit rechtstheoretisch oogpunt valt deze breuk samen met bredere evoluties in het algemeen juridisch denken. *Critical legal studies* spreekt van drie globalisaties van het “algemeen juridisch denken”: het klassieke juridische denken van 1850-1914, het sociaal georiënteerd juridisch denken vanaf 1900 tot 1968 en tot slot nog de derde globalisatie in de periode van 1945 tot vandaag.²¹⁴ Voor internationaal economisch recht, stelt Kennedy de volgende typologie voorop. In de periode 1850-1914 (klassieke denken) gelden als pijlers voor het internationaal economisch recht: de goudstandaard, vrijhandel en het internationaal privaatrecht. Van 1900-1968 (sociaal denken) komen autarchie, bilateralisme, blokvorming, het IMF, de Wereldbank en de GATT op de voorgrond.²¹⁵ Recent ziet men dat deze pijlers “gemoderniseerd” worden door de Europese Unie, NAFTA en de WTO.²¹⁶ Kennedy geeft zelf aan dat zijn theorie over de derde globalisatie nog enigszins tentatief is.²¹⁷ Zijn periodisering voor het internationaal economisch recht is dan ook onafgewerkt.²¹⁸ Verder in deze studie wordt beschreven hoe omstreeks de jaren 1860 tarieven als belemmering voor de internationale handel worden aangepakt. Dit is de eerste keer sinds het begin van de moderniteit (indien men deze situeert bij het begin van de industriële revolutie) dat staten enigszins afstand doen van het paradigma van absolute soevereiniteit. Deze periode stemt overeen met het klassieke juridische denken. Deze eerste periode van globalisatie maakt voorwerp uit van deze studie. In essentie bestaat de eerste globalisatie uit een liberale kritiek van de vroegmoderne mercantilistische ideeën. Deze achttiende-eeuwse vorm van beleid wordt geacht achterhaald te zijn

---

²¹³ R. HOWSE, “The World Trade Organization 20 years on: global governance by judiciary”, *European Journal of International Law* 2016, (9) 77.

²¹⁴ D. KENNEDY, “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in D. TRUBEK en A. SANTOS (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, (19) 19.

²¹⁵ D. KENNEDY, “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in D. TRUBEK en A. SANTOS (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, (19) 57. Vgl. M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 4.

²¹⁶ D. KENNEDY, “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in D. TRUBEK en A. SANTOS (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, (19) 21.

²¹⁷ D. KENNEDY, “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in D. TRUBEK en A. SANTOS (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, (19) 63.

²¹⁸ M. FAKHRI, “Globalizations of Law From the Perspective of International Trade Law (and Agricultural Commodities)”, *Jindal Law Review* 2015, (18) 22.

en maakt plaats voor laissez-faire.²¹⁹ De kern voor de negentiende eeuw is dat verschillende nationale markten gebaseerd op individueel eigendomsrecht en contractvrijheid (i.e. nationaal intern recht), aan elkaar gelinkt worden door vrijhandel, de goudstandaard (beide functioneren binnen het kader van het internationaal publiekrecht m.n. vastgelegd in verdragen) en het IPR (nationaal intern recht). Het sociale situeert zich dan begin twintigste eeuw met de terugkeer van protectionisme, vooral door de opkomst van Duitsland als industriële grootmacht. Voor de derde globalisatie kan men het begin situeren eind jaren '80- begin jaren '90. De werkelijke breuklijn is zoals eerder beargumenteerd 1994 (de oprichting van de WTO). In deze periode stelt men ook een neoliberale kritiek vast van het na-oorlogs Keynesiaans-geïnspireerd beleid, zodat er een parallel is met de opkomst van het laissez-faire liberalisme in de tweede helft van de negentiende eeuw (als kritiek op de vroegmoderne mercantilistische ideeën). De derde periode in de typologie van Kennedy kan best als volgt samengevat worden:

“The universal recognition of human rights, the hierarchical structures of the law of international organizations, and the globalization of international economic, environmental, legal and political relations are transforming the “horizontal international law among states” into a cosmopolitan community and ‘international law of states, peoples and citizens’ with complex legal layers, networks and increasingly vertical structures of private and public, national and international governance and legal regulation.”²²⁰

In de tweede helft van de negentiende eeuw komt een beperkte gemeenschappelijke Europese markt tot stand op basis van bilaterale verdragen (het zgn. Cobden-Chevalier netwerk). Deze “voortgang” wordt grotendeels teruggedraaid in de eerste helft van de sociale periode, m.n. door de Wereldoorlogen. Met de GATT (1947) tracht men vervolgens definitief komaf te maken met *tariff barriers*. Eind 20e eeuw heeft deze tendens zich voltooid met de omvorming van de GATT tot WTO, GATS en TRIPS. Ook *non-tariff barriers* worden meer en meer aangepakt (Anti-Dumping Agreement, SPS Agreement, TBT en TRIMs.). *Tariff én non-tariff barriers* verdwijnen.²²¹ De grootste barrière, niet zozeer voor handel, wel voor investeringen (al kunnen investeringen ook als

---

²¹⁹ D. KENNEDY, “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in D. TRUBEK en A. SANTOS (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, (19) 20.

²²⁰ E.-U. PETERSMANN, “Justice in international law? From the ‘International Law among States’ to ‘International Integration law’ and ‘Constitutional Law’”, *EUI Working Papers – Law* 2006, afl. 46, (1) 3.

²²¹ A. COCKFIELD, “Introduction: the last battleground of globalization” in A. COCKFIELD (ed.), *Globalization and its tax discontents: tax policy and international investments. Essays in honour of Alex Easson*, Toronto, University of Toronto Press, 2010, (3) 5.

een vorm van handel beschouwd worden) zijn ten slotte nog verschillen op vlak van intern belastingrecht. Dit heeft geleid tot het ontstaan van een aparte rechtstak, het internationaal fiscaal recht. Door een *path dependency* (m.n. het falen van het Havana Charter, dat wel regels voorzag in verband met intern belastingrecht)²²² is niet de WTO, maar wel de OESO de drijvende kracht binnen deze rechtstak.

Een theoretische oplossing doet zich voor als volgt. In hun oorspronkelijkheid zijn douanetarieven een onderdeel van het intern, nationaal belastingrecht. De eerste globalisering (tweede helft van de negentiende eeuw)²²³ bestaat uit een eerste poging om deze interne fiscale regels te communautariseren. Deze poging faalt echter, zodat er geen aparte rechtstak ontstaat. Ten tijde van de tweede globalisering ziet men de gestage heropbouw (met de depressie van de jaren 1930 en Smooth-Hawley als absoluut dieptepunt) van een internationaal douanerecht. De GATT is hiertoe een eerste stap. Naarmate het einde van de twintigste eeuw nadert, wordt het internationaal economisch recht volwassen. Het jaar 1994 is het startschot voor de derde globalisering: de oprichting van een “court of world trade”, de toetreding van China en Rusland tot de WTO, GATS en TRIPs. Later komen bovendien nog allerhande bijkomende agreements binnen het kader van de WTO tot stand. Tot slot stelt men de laatste jaren meer en meer fiscale eenmaking vast, onder impuls van de OESO.²²⁴

Enigszins tentatief zijn nog de volgende bedenkingen. Aan het eind van de negentiende eeuw stelt men meer en meer spanningen vast op het internationale toneel, vooral ten gevolge van toegenomen Duitse assertiviteit. De Eerste Wereldoorlog draait vervolgens de verwezenlijkingen van de eerste globalisatie terug. Vandaag lijkt de wereld opnieuw op dergelijk keerpunt te staan, ten gevolge van toegenomen Chinese assertiviteit. De dreigende handelsoorlog tussen de VS en China, evenals Brexit zijn slechts de twee meest zichtbare uitingen van de *globalisation backlash*. De onderhandelingen over nieuwe handelsverdragen zoals TTIP en TPP worden bruusk opgeblazen. De benoeming van nieuwe leden in het Appellate Body werd reeds onder Obama geblokkeerd om

---

²²² Havana Charter for an International Trade Organisation (24 maart 1948), art. 18, https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf ;

²²³ Vgl. J.M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 6-7.

²²⁴ Vgl. A. COCKFIELD, “Introduction: the last battleground of globalization” in A. COCKFIELD (ed.), *Globalization and its tax discontents: tax policy and international investments. Essays in honour of Alex Easson*, Toronto, University of Toronto Press, 2010, (3) 5: “[...] countries have refused to negotiate binding multilateral tax agreements, so that tax remains one of the last barriers to the integration of global capital market.”

de WTO onder druk te kunnen zetten. In de traditie van Spengler en Toynbee²²⁵, kan men deze evoluties als een cyclische beweging zien. Begin negentiende eeuw zijn staten op vlak van handel eerder gesloten, beïnvloed door mercantilistische theorieën over handel. Vervolgens doet zich een evolutie naar openheid toe (vrijhandel door de verdragen in de jaren 1860, goudstandaard en internationaal privaatrecht). De terugval door de Wereldoorlogen zorgt voor een tegenbeweging, die leidt tot meer geslotenheid; minstens sinds de val van de Berlijnse Muur ontstaat terug een opwaartse beweging naar openheid, die nu op zijn einde lijkt te komen.²²⁶ Uiteraard is het afwachten wat de toekomst brengt en zijn deze vaststellingen enigszins speculatief.

3. Het belang en functie van tarieven

Tarieven en hun geschiedenis zijn in de historiografie themata die slechts zelden aan bod komen.²²⁷ Het belang van tarieven is nochtans niet te onderschatten. Heel wat Europese landen zijn in hun fase van ontwikkeling weinig democratisch. België is met zijn cijnskiesstelsel geen uitzondering op de regel. In dergelijke onvolwassen democratieën weerspiegelen de tariefboeken een politiek evenwicht gelijkaardig aan dat van de grondwet. Tariefwetgeving is een geschreven compromis dat de politieke en economische macht van welbepaalde belangengroepen uitdrukt: “They were regarded as a written expression of what the economic and social balance of the nation should be.”²²⁸ Tarieven krijgen zo vanuit *politiek* oogpunt een grondwettelijke *dimensie*.

Vanuit *economisch* perspectief hebben tarieven, of meer specifiek de internationale verplichtingen die staten daaromtrent aangaan, evenzeer een grondwettelijke *functie*. Op het statelijk niveau kan een voor alle betrokken partijen voordelig systeem van wereldhandel als een publiek goed bekeken worden, waarbij collectieve actie-problemen zich voordoen, waaronder *free rider* gedrag, *prisoner's*

---

²²⁵ Vgl. M. BOONE, *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2015, 277-285.

²²⁶ *Contra* O. ACCOMINOTTI en M. FLANDREAU, “Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century”, *World Politics* 2008, (147) 180-182.

²²⁷ A. MILWARD, “Tariffs as constitutions” in S. STRANGE en R. TOOZE (eds.), *The international politics of surplus capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, (57) 58, die dit gegeven als volgt verklaart: “One reason [historians] have avoided the issue so much is probably because tariffs are extraordinarily uninteresting things unless related to the political events which give them meaning.” Deze vaststelling is een bijkomend argument om het juridische in zijn context te bestuderen.

²²⁸ A. MILWARD, “Tariffs as constitutions” in S. STRANGE en R. TOOZE (eds.), *The international politics of surplus capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, (57) 65; vgl. N. PETERSSON, “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in T. HIPPLER en M. VEC, *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (92) 101.

dilemmas en *incentive gaps*.²²⁹ De oplossing bestaat in het transformeren van dit “public good” tot een “club good”. De gemeenschappelijke Europese markt die tijdens de jaren 1860 tot stand komt, kan als een poging daartoe beschouwd worden. Op het internationale niveau heeft het internationaal handelsrecht in deze zin opgevat een grondwettelijke functie.²³⁰ Op het nationale niveau is deze grondwettelijke functie ook aanwezig. De handelspolitiek is nl. sterk beïnvloedbaar voor de zgn. logica van collectieve actie. *Rent-seeking behaviour* doet zich veelvuldig voor. De voordelen van een welbepaalde handelspolitiek kunnen sterk geconcentreerd zijn, de kosten daarentegen verspreid. Het beste voorbeeld hiervan zijn exportsubsidies. De voordelen komen nl. exclusief toe aan de door de staat gesteunde sector en diens werknemers, de kosten worden gespreid over de gehele gemeenschap (i.e. de belastingbetaler).²³¹ De grondwettelijke functie van het internationaal economisch recht bestaat erin de staat te immuniseren voor *rent-seeking behaviour*. Wanneer een staat bindende internationale verplichtingen heeft, kan zij niet langer ingaan op de vraag van belangengroepen om beschermende maatregelen te nemen die ten laste van de gemeenschap komen. *Rent-seeking behaviour* op het nationale niveau wordt zo uitgeschakeld. Kortom, staten kunnen zichzelf als het ware vastzetten dankzij het internationaal economisch recht. Nationale belangengroepen kunnen zo het liberaal wereldhandelssysteem – gezien als vorm van publiek goed - niet verstoren. Het internationaal economisch recht garandeert zo (een relatieve) vrijheid van handel over de grenzen heen.²³² Binnen de “public good”-visie komt dergelijke aanpak neer op het creëren van internationale publieke goederen.

---

²²⁹ E.-U. PETERSMANN, “Methodology problems in international economic law and adjudication”, *EUI Working Papers – Law* 2016, (1) 8.

²³⁰ Vandaag is dit voor de WTO en voor de EU (de interne markt) onmiskenbaar het geval: de regels binnen deze instellingen hebben een grondwettelijk karakter. Tijdens de jaren 1860 kan hierover discussie bestaan. Wel is het zo dat de staten die toetreden tot het Cobden-Chevalier netwerk zich veelal voor een periode van tien jaar onherroepelijk verbinden. De internationale economische “grondwet” was dus slechts een tijdelijk fenomeen, maar gedurende periode dat het netwerk van kracht was vervulde het wel een grondwettelijke functie, in die zin begrepen dat zij de bevoegdheid van staten om een handelspolitiek te voeren beperkt met het oog op het remediëren van het collectieve actie probleem.

²³¹ M. KLEIN, “When economists agree, but (many) others do not: dueling narratives on international trade”, *The Fletcher Forum of World Affairs* 2018, (5) 11, vgl. E.-U. PETERSMANN, “The future of the WTO: from authoritarian ‘mercantilism’ to multilevel governance for the benefit of citizens”, *Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy* 2011, (45) 50-52.

²³² Deze bemerkingen staan los van de vraag of een liberale wereldhandel steeds een positief gegeven is voor de betrokken staten. Voor ontwikkelingslanden is dit vandaag een zeer pertinente vraag.

4. Conclusie bij deze theoretische beschouwingen

Dit theoretisch hoofdstuk begon met de bespreking van een aantal termen die veel in het onderzoek voorkomen. Door gebruik van Google Ngram werd nagegaan welke begrippen wel dan niet in het verleden gekend waren. De term *infant industry protection* zelf is in de negentiende eeuw onbekend. Het onderliggend concept daarentegen is wel gekend, zodat er in feite geen bezwaren zijn tegen het gebruik ervan. Voor andere begrippen zoals protectionisme stellen zich geen problemen.

Het tweede onderdeel van dit hoofdstuk beantwoordt een aantal rechtstheoretische vragen. Eerst werd stilgestaan bij een aantal concepten uit de rechtsvergelijking. De meerwaarde van het internationale perspectief werd geduid vanuit de betrokken rechtstradities. België en Frankrijk behoren beide tot de continentaal-Europese traditie, Engeland daarentegen is de bakermat van de common law traditie. De verschillende visie op recht binnen deze tradities is een meerwaarde, ook voor deze studie. “Incommensurability” als tegenargument voor deze stelling werd weerlegd. Daarnaast werd beargumenteerd dat een visie op recht als autonoom “systeem” onhoudbaar is. Deze studie vertrekt impliciet vanuit de spiegeltheorie: er bestaat een voortdurende wisselwerking tussen recht en economie.

Vervolgens werden aan aantal veelvoorkomende terminologische misverstanden opgeklaard. De termen “internationaal economisch recht” en “internationaal handelsrecht” zijn sterk betwist. Waar deze masterproef deze termen gebruikt, wordt steeds bedoeld op “the regulation of cross-border transactions in goods”, in het bijzonder de taxatie bij in- en uitvoer van goederen (i.e. de douanetarieven). Verwant aan de gehanteerde terminologie, is de indeling van deze regels binnen het grotere geheel van het recht. Er zijn goede argumenten om de regulering van grensoverschrijdende goederentransacties zowel in te delen onder het fiscaal recht als het internationaal economisch recht. Indien men echter het doel van de negentiende-eeuwse wetgeving als onderscheidend criterium neemt, kan men tot de conclusie komen dat de regulering van grensoverschrijdende goederentransacties tot een autonome, negentiende-eeuwse rechtstak behoort. Andere maatregelen die tot deze tak behoren zijn o.m. de wetgeving in verband met de aanleg van spoorwegen, kanalen en wegen, de oprichting van banken door de overheid, het opzetten van efficiënte financieringsmechanismen, kartelisatie en beperkingen op de emigratie van werknemers. Deze regels vormen “het recht ter bescherming en promotie van de nationale industrie”. Deze laatste

opvatting heeft het voordeel dat zij het anachronisme vermijdt. Iedere indeling in deze of gene zin is uiteraard arbitrair. Fiscaliteit en economische wetgeving zijn nl. steeds communicerende vaten:

Government assistance to business enterprise is ubiquitous. Much of what governments do—from highway construction to educational funding to the administration of the courts to direct fiscal outlays to firms—directly or indirectly promotes business activity. At the same time, governments discourage business activity by imposing costs on firms in the form of taxes and regulatory requirements. The net impact of government on business activity in any context thus reflects a complex web of benefits and burdens.²³³

Het doel van deze bespreking is dan ook niet zozeer om tot een definitieve indeling te komen, maar wel het bestudeerde onderwerp duidelijk *juridisch* te kaderen. De stelling dat er een rechtstak bestaan heeft “ter bescherming en promotie van de nationale industrie” laat bovendien toe om een aantal maatregelen te bespreken die voor de economische ontwikkeling van België essentieel waren. Eerder dan de tarieven zelf, zijn het deze maatregelen die een vorm van *infant industry protection* omvatten.

Vervolgens werd de rol van tarieven benadrukt als een noodzakelijke eerste stap voor verdere economische integratie. Dit werd aangetoond door een beknopte bespreking van tarieven in het kader van de BLEU, Benelux en Europese Unie. Dit breder historisch perspectief illustreert tevens de relevantie van het onderzoek. Het hoofdstuk sluit daarop af met een bespreking van de GATT en WTO en tracht tot een synthese te komen aan de hand van *critical legal studies*’ globaliseringstheorie.

Tot slot werd nog stilgestaan bij het belang en de functie van tarieven tijdens de negentiende eeuw. In een onvolwassen democratie is tariefwetgeving een geschreven compromis dat de politieke en economische macht van welbepaalde belangengroepen weergeeft. Vanuit de *public goods*-visie hebben tarieven, zeker wanneer deze verankerd zijn in verdragen, tot doel de collectieve actie-logica te bedwingen. De overheid kan zich de handen op de rug binden door tarieven te verankeren in een verdrag. De staat kan zich zo “immuniseren” voor *rent-seeking behaviour* en *regulatory capture*.

---

²³³ A. SYKES, “The questionable case for subsidies regulation: a comparative perspective”, *Journal of Legal Analysis* 2010, (473) 473.

III. Het internationaal recht in de negentiende eeuw

1. Algemeen: het negentiende-eeuws internationaal publiekrecht

De opzet van deze masterproef is het beschrijven van het Belgisch douaneregime in een internationale context. Het methodologisch gedeelte (H I.7.) heeft aangegeven dit te realiseren door het gebruik van het methodologisch concept “glocalisatie”. In essentie komt deze aanpak neer op een open houding ten opzichte van het internationale perspectief, ondanks het gegeven dat recht in de eerste plaats een nationale creatie is en lokaal toepassing vindt. Het internationaal handels- en economisch recht is op deze regel geen uitzondering. Nationaal en internationaal recht, zeker wanneer het de regulering van economische fenomenen betreft, beïnvloeden elkaar voortdurend en wederzijds.²³⁴ De handelsverdragen die verder nog de nodige aandacht krijgen, zijn bovendien ingebed in en maken deel uit van een breder geheel, m.n. het internationaal publiekrecht. Immers, staten zijn slechts gebonden door verdragen in zoverre de “algemene regels”, welke deze ook mogen zijn, hen daartoe binden.²³⁵ Een beknopte bespreking van het internationaal publiekrecht is dan ook op zijn plaats.

2. Een positivistisch tijdperk

De negentiende eeuw is voor het internationaal recht de eeuw van het positivisme.²³⁶ Het volkenrecht laat het naturrechtsdenken²³⁷ in deze periode achter zich en baseert zich voor de constructie van regels voortaan op wat waarneembaar is door observatie.²³⁸ De statenpraktijk wordt zo grondslag van het internationaal recht.²³⁹ Het positivisme domineert het negentiende-eeuwse denken, maar is weliswaar niet allesoverheersend. Een consensus over welke elementen het

---

²³⁴ A. QURESHI en A. ZIEGLER, *International economic law*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 15: “The national legal system as it pertains to the economic phenomena is germane not only because it is subject to international economic law, but also because the exigencies of the domestic economic and legal system have a bearing on the development of international economic law.”

²³⁵ Vgl. M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 5: “Public international law conditions the exercise of regulatory powers in the domestic sphere”.

²³⁶ D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 509.

²³⁷ Zie D. GAURIER, *Histoire du droit international. Auteurs, doctrines et développement de l'Antiquité à l'aube de la période contemporaine*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2005, 209-40.

²³⁸ D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 510.; J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 2-3.

²³⁹ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 217-218 en 222.

internationaal recht werkelijk definiëren bestaat niet. Er zijn m.a.w. verschillende scholen.²⁴⁰ Zelfs binnen de eigen positivistische school bestaan verschillende opvattingen over hoe een jurist dient vast te stellen wat het internationaal recht precies is.²⁴¹

Een belangrijke negentiende-eeuwse evolutie is de opkomst van multilaterale verdragen. Zeker vanaf 1850 stelt men een toename van multilaterale in plaats van bilaterale verdragen vast.²⁴² Een belangrijk voorbeeld van dergelijk multilateraal verdrag is de Verklaring van Parijs (1856).²⁴³ De *handelsverdragen* tijdens de negentiende eeuw zijn echter steeds bilateraal gebleven. Het Cobden-Chevalier netwerk is daarop vanuit strikt juridisch oogpunt geen uitzondering. Door onvoorwaardelijke most-favoured-nation clauses over en weer op te nemen in de verscheidene handelsverdragen van de jaren 1860 bekommt men echter wel een multilateraal effect.²⁴⁴ Een interessante vraag is bijgevolg waarom de Europese staten voor handelsverdragen geen toevlucht genomen hebben tot een multilaterale aanpak. Het beantwoorden van deze vraag valt echter buiten het bestek van deze masterproef. De vaststelling zelf heeft echter ook een zekere waarde: het wijst er immers op dat staten de tijd nog niet rijp achten om multilateraal te onderhandelen over de (regulering van) de internationale handel. Pas na de Tweede Wereldoorlog begeven staten zich op dit pad in het kader van de GATT, zoals eerder besproken. Vanuit het perspectief dat tarieven een fiscaal karakter hebben, is dergelijk wantrouwen ten opzichte van multilateraal onderhandelen begrijpelijk. Belastingheffing is nl. traditioneel nauw verbonden met de soevereiniteit van een staat. Ondanks het gebrek aan een consensus onder de juristen die het internationaal recht bestuderen, zijn er niettemin een aantal vaste uitgangspunten waarover wel overeenstemming bestaat, minstens

---

²⁴⁰ Zie voor een overzicht S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 260-297.

²⁴¹ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 226-243; zie D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 175-191 voor een overzicht van wat volgens Gaurier de belangrijkste auteurs binnen de positivistische school zijn.

²⁴² S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 218 en 319-321; voor een genuanceerde visie *contra*, E. KEENE, "The treaty-making revolution of the nineteenth century", *The International History Review* 2012, (475) 493-495.

²⁴³ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 3-4 en 68: "[...] what Palmerston had just agreed to was the invention of the multilateral law-making treaty, today the most important tool of international legislation."

²⁴⁴ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 28

binnen de positivistische school zelf.²⁴⁵ Aangezien het doel van dit onderdeel het beknopt weergeven is van de stand van zaken in het negentiende-eeuws internationaal recht, worden deze uitgangspunten hier beschreven als zijnde “het” internationaal recht. Vooraleer de kernpunten van het positivisme aan bod komen, moet kort aangegeven worden dat het hier geenszins de bedoeling is exhaustief de positivistische school met al haar nuances te beschrijven. Enkel de hoofdzaken die van belang zijn voor de door deze studie geschetste geschiedenis komen aan bod. De positivisten stellen dat het internationaal recht regels omvat tussen staten, niet boven staten; het internationaal recht heeft dus een louter interstatelijk karakter. Het contractueel, minstens consensueel, karakter van recht staat centraal.²⁴⁶ Een fundamenteel element van het internationaal recht is in deze visie de gelijkheid van soevereine staten. Iedere staat maakt voor zichzelf uit onder welke (interne) regels het leeft en wat zijn politiek, sociaal en economisch systeem is. Het non-interventiebeginsel volgt logischerwijze uit dit soevereiniteitsprincipe. Een staat is m.a.w. volledig vrij. Enkel in zoverre het zelf beperkingen heeft aanvaard op haar vrijheid, bij verdrag dan wel impliciet door de statenpraktijk, kent haar soevereiniteit een zekere limiet.²⁴⁷ Uit het soevereiniteitsbeginsel volgen de overige twee fundamenten van het positivistische internationaal recht: enerzijds de idee dat staten welbepaalde rechten hebben en internationaal recht als consensueel systeem anderzijds. Voor het eerste van de twee doelt men vnl. op het recht op zelfverdediging.²⁴⁸ Het internationaal recht als systeem gebaseerd op consensus werd reeds aangeraakt. Staten kunnen ervoor kiezen hun soevereiniteit en fundamentele rechten te beperken. Zij zijn hier echter niet toe verplicht; verplichtingen bestaan enkel in zoverre een staat deze heeft aanvaard. Voor verdragen spreekt deze toestemming voor zich; in geval van internationaal gewoonterecht maken de positivisten gebruik van een zekere fictie door uit te gaan van een impliciete toestemming.²⁴⁹

Vanuit het perspectief van het internationaal economisch recht is de stand van zaken niet fundamenteel anders. Staten zijn volgens de positivistische opvatting vrij handel te drijven met wie,

---

²⁴⁵ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 243-244.

²⁴⁶ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 249.

²⁴⁷ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 244-245.

²⁴⁸ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 246.

²⁴⁹ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 247-248.

wanneer zij willen en op welke manier, tenzij zich verbonden hebben anders te doen (door verdrag dan wel door een aanvaarde statenpraktijk die als internationaal gewoonterecht kan beschouwd worden). Hierbij passen echter wel een aantal kanttekeningen. Minstens vanaf de zestiende en zeventiende eeuw gaan staten verdragen aan die betrekking hebben op de internationale handel. Deze verdragen regelen de rechten en verplichtingen van neutrale en oorlogvoerende partijen inzake handel in tijden van oorlog: dit zijn *the laws of neutrality*. Na verloop van tijd ontstaan in deze tak van het internationaal publiekrecht bovendien ook regels van costumier recht.²⁵⁰ Deze set regels zijn kortom een eerste beperking op de soevereiniteit van een staat om te kiezen op welke manier, met wie en wanneer zij handel drijven. Een tweede set regels die de statelijke soevereiniteit inzake handel beperken zijn de verplichtingen die staten aangaan bij handelsverdragen (die vaak maar niet steeds te onderscheiden zijn van verdragen inzake neutraliteit, al stelt men zeker in de negentiende eeuw vast dat men neutraliteit en handel over het algemeen gescheiden houdt).

Vooraleer de regels inzake neutraliteit besproken worden, moet echter nog stilgestaan worden bij een aantal afwijkende opvattingen over de grondslagen van het negentiende-eeuws internationaal publiekrecht. Een correct begrip van de ontwikkelingen in het internationaal economisch recht is onmogelijk zonder het vermelden van de denkrichtingen die afwijken van het positivisme. Het positivisme vertrekt vanuit het uitgangspunt dat staten vrij zijn om te bepalen met wie zij handelsbetrekkingen (al dan niet) aangaan. Door het sluiten van handelsverdragen wijken staten hiervan af. Indien men er echter een andersoortige mening op nahoudt over dit basisprincipe, heeft dit ook gevolgen voor de waarde of interpretatie van de handelsverdragen zelf. In dat geval wijzigt men nl. als het ware de spelregels.²⁵¹ De dominante school is echter zonder twijfel het positivisme. Aangezien het spel (in casu het internationaal handelsrecht) dus hoofdzakelijk volgens de regels van het positivisme wordt gespeeld, dient de externe observator het spel ook te analyseren vanuit dit

---

²⁵⁰ Over hoe internationaal gewoonterecht tot stand komt, zie S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 252-253. Het is niet dienend voor het doel van dit onderdeel om in te gaan op wat internationaal gewoonterecht precies is, of beter, hoe juristen bepalen wanneer er sprake is van internationaal gewoonterecht en wat de precieze inhoud van dat internationaal gewoonterecht is. De vaststelling dat er zoiets is als internationaal gewoonterecht en dat bepaalde regels inzake neutraliteit internationaal gewoonterecht zijn, volstaat voor het doel van dit onderdeel.

²⁵¹ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 5: “The interplay between national and international law shapes the international economic order in many ways. Public international law conditions the exercise of regulatory powers in the domestic sphere”. M.a.w.: het internationaal publiekrecht bepaalt niet alleen welke juridische gevolgen bestaan bij het sluiten van verdragen, maar ook welke bevoegdheden een staat heeft binnen de eigen grenzen.

oogpunt. Niettegenstaande mag men niet uit het oog verliezen dat het positivisme slechts een juridische (en wetenschappelijke) opvatting is die niet in een vacuüm bestaat en dus invloed ondervindt van andere denkbeelden. Andersoortige ideeën vinden dan ook doorgang in het internationaal recht, vaak via de verdrags- of statenpraktijk. Voor het internationaal economisch recht verloopt deze beïnvloeding vnl. langs het sluiten van verdragen, zoals verder nog uitgebreid zal worden toegelicht. Het past echter eerst stil te staan bij deze afwijkende visies over wat internationaal recht nu precies is of hoe het dient te worden beoefend.

3. Afwijkende opvattingen over het internationaal publiekrecht

Hoewel de positivistische school zonder twijfel de dominante denkrichting is in de negentiende eeuw, is tevens sprake van een zekere heterogeniteit. Vooreerst overleeft het natuurrechtsdenken in zekere mate; daarnaast is er een solidaristische school, een liberale school en een nationalistische school. Twee punten waarover deze scholen het eens zijn is 1) dat internationaal recht niet noodzakelijk op observatie moet gebaseerd moet zijn, i.e. op een waarneembare werkelijkheid en 2) de verwerping van de centrale positie van de staat in het positivistisch-juridisch denken.²⁵² Het is opnieuw niet de bedoeling hier een exhaustief overzicht te geven van deze scholen en hun uitgangspunten. Dergelijke aanpak is enerzijds niet dienend voor het verhaal dat dit onderdeel wil vertellen, anderzijds ook overbodig (aangezien reeds door andere auteurs afdoende verwezenlijkt). Vooral het liberalisme en Saint-Simonisme (een strekking binnen de solidaristische school) krijgen de nodige aandacht, omdat het verdragsnetwerk van de jaren 1860 sterk door deze scholen beïnvloed is. Bij de bespreking van het liberalisme wordt ook stilgestaan bij de mercantilistische voorgangers, welbepaalde ideeën binnen deze school (vrede-door-handel) en een aantal auteurs (in het bijzonder Emile de Laveleye en Friedrich List). Verder wordt nog aangetoond dat het Saint-Simonisme ook een uiterst belangrijke rol gespeeld heeft voor het internationaal (handels)recht van de negentiende eeuw, in die mate zelfs dat men de vraag kan stellen of het liberale historisch narratief niet zou moeten worden vervangen door een Saint-Simonistische variant.

---

²⁵² S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 260-261. Het eerste punt komt erop neer dat juristen zich niet dienen te beperken tot het beschrijven wat “is”, maar ook normatief mogen tewerk gaan en dus standpunt mogen innemen over wat het recht zou moeten zijn.

3.3.1. De liberale school

a) Voorgangers: de mercantilisten

Pas vanaf 1800 bestaat er een economische wetenschap die territoriaal “werkzaam” is, in die zin dat economische theorie expliciet geformuleerd wordt vanuit de idee van overheidsbeleid. Dat wil echter niet zeggen dat in de late middeleeuwen en vroegmoderne tijd dergelijk overheidsbeleid niet bestond; veelal is er sprake van een dispaaraat geheel aan maatregelen die samen slechts een weinig effectieve politiek vormen. Met het mercantilisme komt hier verandering in.²⁵³

Het uitgangspunt van de mercantilisten is dat staten concurrenten zijn in de strijd om edelmetaal. Hoe meer edelmetalen een staat heeft, hoe machtiger. Bijgevolg moet een staat zich erop toeleveren zoveel mogelijk te exporteren en zo min mogelijk te importeren: immers, zo raakt de staatskas gevuld.²⁵⁴ Voor het buitenlands beleid moet een actieve geldpolitiek m.a.w. centraal staan, waarbij de nadruk sterk op een positieve handelsbalans ligt.²⁵⁵ Het binnenlands beleid moet de handel en nijverheid bevorderen. Dit kan o.m. door subsidies, belastingprivileges, het toekennen van handels- en productiemonopolies evenals door overheidsinitiatieven op te starten. Het uiteindelijke doel van deze maatregelen is de export te stimuleren, de invoer van buitenaf overbodig maken en de interne consumptie te verhogen.²⁵⁶ De politicus waar het mercantilisme het vaakst mee geassocieerd wordt is Jean Baptiste Colbert (1619-1693): “Mutter- und Musterland des Merkantilismus war Frankreich”, aldus Schmoeckel.²⁵⁷

b) Uitgangspunten van de liberale school

Het kan enige verbazing wekken dat het liberalisme besproken wordt onder een hoofdstuk met betrekking tot het internationaal publiekrecht. De liberale school is inderdaad eerder een economische denkrichting dan een juridische. Neff stelt in deze dat het liberalisme “was not (and

---

²⁵³ M. SCHMOECKEL, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 23. De variant van het mercantilisme wordt “kameralisme” genoemd.

²⁵⁴ H. GHERARI, *Droit international des échanges*, Brussel, Bruylant, 2017, 13.

²⁵⁵ M. SCHMOECKEL, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 42-43.

²⁵⁶ M. SCHMOECKEL, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 44.

²⁵⁷ M. SCHMOECKEL, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 44.

never has been) a doctrine of international law per se, but rather a general philosophy of economics and politics with important implications for international law”.²⁵⁸ Milward gaat nog verder en stelt:

“[Mid-nineteenth-century free trade economists] formulated a theory so simple and powerful linking international trade and political evolution that it still provides the only intellectual context in which the history of the economics and politics of international trade can be comprehended in a unified system”.²⁵⁹

De liberale theorie over internationale handel is m.a.w. zodanig krachtig dat het niet alleen de negentiende eeuw zelf beheerst, maar ook ons hedendaags begrip van de negentiende eeuw.²⁶⁰ Men kan hier nog aan toevoegen dat de erfgenamen van de negentiende-eeuwse vrijhandelsschool, de neoklassieke school, minstens tot zeer recent het dominant paradigma is (of was) binnen de economische wetenschap.²⁶¹ Het uitgangspunt van de liberale school is een harmonische samenleving. Wanneer het individu vrij is, zal de natuurlijke gang van zaken hem leiden naar de activiteiten die elk individu het best passen. Deze nadruk op individuele vrijheid leidt vanzelfsprekend tot een zeker wantrouwen ten opzichte van de overheid, die zich beter terugtrekt en de natuurlijke gang van zaken zijn werk laat doen. Dergelijke aanpak zal de gemeenschap tot de grootst mogelijke productiviteit en welvaart brengen.²⁶²

Het is zodoende de klassieke economische school die de theoretische basis aanlevert voor de liberalisering van de internationale handel.²⁶³ De eerste stap hiertoe wordt gezet door Adam Smith in zijn befaamde boek *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. Het uitgangspunt van Smith is dat vrijwillige transacties (i.e. de verschillende vormen van handel) steeds wederzijds voordeel opleveren voor de betrokken individuen. Voor beide partijen zullen vrijwillige transacties nutsverhogend werken: anders zou men immers weigeren te contracteren. Hetzelfde

---

²⁵⁸ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 269.

²⁵⁹ A. MILWARD, “Tariffs as constitutions” in S. STRANGE en R. TOOZE (eds.), *The international politics of surplus capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, (57) 57.

²⁶⁰ A. MILWARD, “Tariffs as constitutions” in S. STRANGE en R. TOOZE (eds.), *The international politics of surplus capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, (57) 57-58.

²⁶¹ Zie L. FISCHER, J. HASELL, J. CHRISTOPHER PROCTOR, D. UWAKWE, Z. WARD-PERKINS en C. WATSON, *Rethinking economics: an introduction to pluralist economics*, Londen-New York, Routledge, 2018, 2-3.

²⁶² S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 269-270.

²⁶³ M. HERDEGEN, “International economic law” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 8, www.mpepil.com

geldt op het internationale niveau: enkel indien een staat er voordeel in ziet goederen, diensten of kapitaal uit te wisselen, zal zij zich hiertoe bereid stellen verplichtingen aan te gaan.²⁶⁴ Smith verdedigt m.a.w. de stelling dat marktmechanismen en de allocatie van productieve middelen op basis van ieders eigenbelang niet enkel voor de nationale markt, maar ook op het internationale niveau tot het meeste welvaart leiden.²⁶⁵ Hierbij poneert hij als eerste de theorie van het absoluut voordeel. De kern van zijn betoog luidt als volgt:

“[...] if a foreign country can supply us with a commodity cheaper than we ourselves can make it, better buy it off with some part of the produce of our own industry, employed in a way in which we have some advantage.”²⁶⁶

Kortom, Smith stelt dat een land moet specialiseren in de productie van die goederen die ze goedkoper kan maken dan andere landen. De opbrengst daarvan kan ze gebruiken om de goederen die ze ten gevolge van specialisatie zelf niet produceert, elders aan te kopen. Zo stijgt de globale welvaart in vergelijking met een toestand van autarkie.²⁶⁷ Ricardo en Mill verfijnen Smiths theorie door het concept van het comparatief voordeel.²⁶⁸ De theorie werd “ontdekt” door Ricardo omstreeks 1816.²⁶⁹ De basisstelling is dat een land steeds moet specialiseren in de productie van die goederen die ze het goedkoopst kan maken, zelfs wanneer een ander land dezelfde goederen nog goedkoper kan produceren.²⁷⁰ Elk land heeft wel in een of ander goed een comparatief voordeel; in

---

²⁶⁴ E.-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 7.

²⁶⁵ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 13.

²⁶⁶ A. SMITH, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, Londen, Methuen & Co., 1904, editie E. Cannan, boek 4, hoofdstuk 2, para. 12, <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN13.html>. ; zie ook M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 13-14.

²⁶⁷ Vgl. met de woordenboek-definitie van J. BLACK, N. HASHIMZADE en G. MYLES, *A Dictionary of economics*, Oxford, Oxford University Press, 2017, <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-3>, : “[Absolute advantage is] the ability to produce an output using fewer inputs than other producers. With only one type of resource, such as hours of work, a producer with lower inputs has an absolute advantage.”

²⁶⁸ M. HERDEGEN, *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 14; E.-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 7.

²⁶⁹ Zie R. RUFFIN, “David Ricardo’s discovery of comparative advantage”, *History of Political Economy* 2002, (727) 735-743 voor een weergave van hoe Ricardo tot zijn theorie komt en zijn correspondentie hierover met Mill en Malthus.

²⁷⁰ Vgl. met de woordenboek-definitie van J. BLACK, N. HASHIMZADE en G. MYLES, *A Dictionary of economics*, Oxford, Oxford University Press, 2017, <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-477> : “A country is said to have a comparative advantage in production of a good if it has lower opportunity cost in producing this good compared to another country or the rest of the world. If countries specialize in the production of those goods

een vrije markt zal de algehele consumptie toenemen door die goederen te exporteren waarin een land een comparatief voordeel heeft. Met de opbrengst daarvan kan het de andere goederen waarvoor het geen comparatief voordeel heeft bijgevolg aankopen.²⁷¹

Het is niet de bedoeling om de klassieke economische school hier exhaustief te bespreken. Enkel de basisprincipes worden hier aangehaald. Wel van belang is dat beleidsmakers vandaag nog steeds (al dan niet impliciet) beroep doen op de theorie van het comparatief voordeel ter legitimatie van vrijhandel en vrijhandelsakkoorden.²⁷² Dit is echter niet noodzakelijk het enige juiste paradigma, noch vanuit economisch noch vanuit juridisch oogpunt. Anders dan binnen de economische wetenschap is de liberale school juridisch gezien ook nooit dominant geweest; zoals eerder beschreven is deze rol weggelegd voor de positivisten.

De staat dient zich verder nog te beperken tot het afdwingen van private contracten en het voorzien van de openbare veiligheid.²⁷³ De liberale filosofie is op statelijk niveau pacifistisch (tussen individuen onderling daarentegen is competitie wél wenselijk): het “peace-through-trade” idee is m.a.w. een product van de liberale school. Dit idee wordt in de volgende paragraaf besproken.

c) *Het vrede-door-handel idee*

De utopie van eeuwige vrede is geen negentiende-eeuws verschijnsel, maar is vele eeuwen oud.²⁷⁴ Vanaf de achttiende eeuw maakt de idee dat handel en oorlog onverzoenbaar zijn meer en meer

---

in which they have a comparative advantage then free trade improves production and consumption efficiency by increasing aggregate output with the same amount of resources and expanding the choice for consumer.”

²⁷¹ N. WAHL en L. PRETE, “Blowin’ against the wind: on ACTA, AA, CETA, TTIP and the forgetfulness of David Ricardo”, *Journal of World Trade* 2017, (763) 763-764.

²⁷² N. WAHL en L. PRETE, “Blowin’ against the wind: on ACTA, AA, CETA, TTIP and the forgetfulness of David Ricardo”, *Journal of World Trade* 2017, (763) 764-765.

²⁷³ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 270-273.

²⁷⁴ Zie D. GAURIER, *Histoire du droit international de l’Antiquité à la création de l’ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 425-496. De eerste ideeën in deze zin komen voor in de veertiende eeuw (Pierre Dubois). De grootste invloed oefent echter nog steeds het werk van Kant uit, zie *Ibid.* 461-476; vgl. F. DHONDT, “‘Complete the Chain of Universal Law and Order’: The first continental conferences of the Friends of Peace and the interdisciplinary dream of peace”, *CORE Working Papers* 2018, No. 2018-1, (1) 1; vgl. N. PETERSSON, “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in T. HIPPLER en M. VEC, *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (92) 92. Het vrede-door-handel idee ligt aan de basis van de Europese Unie en leeft dus door tot op vandaag, vgl. T. LYONS, “Commentary: customs union: EU foundation stone, Brexit stumbling stone”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, (344) 344. Zie ook D. GAURIER, “Cosmopolis and Utopia” in B. FASSBENDER en A. PETERS, *The Oxford Handbook of the history of international law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 250-293. Voor Kants visie, zie 262-265 en voor Bentham’s visie, zie 265-267.

opgang binnen de economische wetenschap. De klassieke economen, in het bijzonder Smith²⁷⁵, nemen als uitgangspunt voor hun denken dat handel noodzakelijkerwijze tot een wereldwijde, eeuwigdurende vrede moet leiden. Anders gezegd, stellen deze auteurs dat de internationale arbeidsverdeling militair conflict tussen staten minder waarschijnlijk of zelfs onmogelijk maakt.²⁷⁶ De basisvoorstelling is dat handel economische afhankelijkheid²⁷⁷ creëert tussen staten onderling.²⁷⁸ Zodoende ontstaan er binnen iedere staat groepen die belang hebben bij vrede en continuïteit van de handel. Het gevolg is dat staten niet langer ten oorlog zullen trekken wegens verzet van deze belangengroepen en geassocieerde economische kosten.²⁷⁹ Het begrip verschijnt in de negentiende eeuw o.m. in de werken van John Stuart Mill en raakt politiek verspreid dankzij John Bowring en Richard Cobden.²⁸⁰

Het vertrouwen die deze denkstroming aan de markt en de verdeling van arbeid toekent, is echter minder onschuldig dan het lijkt.²⁸¹ Door vrijhandel als de enige mogelijk weg naar een utopische wereldvrede voor te stellen, maken deze denkers politiek debat over de voor- en nadelen van vrijhandel onmogelijk. Politiek wordt m.a.w. afgezonderd van de economie, die binnen dit

---

²⁷⁵ Smiths opvattingen ter zake zijn genuanceerder dan hier geschetst, zie T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade” in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 81-82 voor een gedetailleerde uiteenzetting; vgl. ook N. PETERSSON, “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (92) 93.

²⁷⁶ T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 77.

²⁷⁷ Vgl. D. GAURIER, *Histoire du droit international de l’Antiquité à la création de l’ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 475 voor Lorimers opvatting over vrede, handel en interdependentie (1877).

²⁷⁸ Over de religieuze oorsprong van de idee dat internationale handel, vriendschap tussen de volkeren en vrede met elkaar verband houden, zie I. PORRAS, “The doctrine of the providential function of commerce in international law: idealizing trade” in M. KOSKENNIEMI, M. GARCIA-SALMONES ROVIRA en P. AMOROSA (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 313-358.

²⁷⁹ N. PETERSSON, “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (92) 105.

²⁸⁰ E.-U. PETERSMANN, *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 13; T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 82; N. PETERSSON, “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (92) 93. Vgl. J.M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 5.

²⁸¹ T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 77.

denkkader volgens een eigen logica functioneert. Een vrijhandelsstaat in deze zin is bovendien een *small state*, met beperkte middelen en dus weinig beleidskrachtig.²⁸² Markten overstijgen nationale grenzen en worden zo boven het politieke beslissingsproces geplaatst. Vanuit politiek oogpunt ligt de macht bij de territoriale natiestaat, zeker vanaf de negentiende eeuw. Economisch gezien conditioneert internationale competitie in toenemende mate ten gevolge van industrialisatie de mogelijkheden voor de staat om beleid te voeren.²⁸³

Het belang van het vrede-door-handel idee ligt vooral in haar functie. De idee legitimeert nl. een liberaal handelsbeleid, precies het beleid dat de Belgische liberale regering in de jaren 1850 begint te voeren. Charles Rogier is vrijwel zeker bekend met het vrede-door-handel idee, zo blijkt uit de diplomatieke correspondentie die verder nog besproken wordt. Zijn broer Firmin Rogier houdt nl. contact met Michel Chevalier, waarvan algemeen bekend is dat hij een goede vriend van Richard Cobden is. In een brief van Chevalier aan Firmin Rogier wordt het vrede-door-handel idee aangehaald als legitimatie voor een nieuw handelsverdrag tussen België en Frankrijk.²⁸⁴ Chevalier schrijft aan Firmin Rogier:

“La liberté de commerce c’est la paix affermie, c’est le développement du bien être de la classe la plus nombreuse et la plus pauvre. Voilà pourquoi j’y suis tant attaché et j’espère que sous votre impulsion elle fera de nouveau progrès. L’empereur y est tout acquis, et il a montré une grande fermeté.”²⁸⁵

Bovendien wordt in 1848 het eerste internationale “Friends of the Peace”-congres gehouden in Brussel. Charles Rogier zet uitdrukkelijk zijn schouders onder dit project.²⁸⁶ Zowel Chevalier²⁸⁷ als

---

²⁸² N. PETERSSON, “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (92) 95 en 109.

²⁸³ Vgl. T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 79.

²⁸⁴ Zie *infra* voor meer details, Hoofdstuk 6.4.1. a).

²⁸⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860), gedateerd 26 februari 1860.

²⁸⁶ F. DHONDT, “Complete the Chain of Universal Law and Order’: The first continental conferences of the Friends of Peace and the interdisciplinary dream of peace”, *CORE Working Papers* 2018, No. 2018-1, (1) 5-6.

²⁸⁷ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 30-34.

Charles Rogier²⁸⁸ zijn bovendien Saint-Simonisten²⁸⁹ zodat er tussen beiden ideologische raakvlakken zijn. Meer nog, ook Richard Cobden ondersteunt de Friends of the Peace-bijeenkomst. Hij pleit in een brief voor het opnemen van arbitrageclausules in verdragen zodat staten hun geschillen vreedevol zouden beslechten.²⁹⁰ Kortom, Charles Rogier, een sleutelfiguur binnen de Belgische (liberale) elite beweegt zich te midden van een sociaal netwerk waar het idee dat vrijhandel tot wereldvrede zal leiden algemeen gekend is. De vriendschap tussen Michel Chevalier en Richard Cobden is goed gedocumenteerd. Chevalier en Charles Rogier hangen beide een Saint-Simonistisch gedachtegoed aan. Tussen Chevalier en Firmin Rogier bestaat bovendien een briefwisseling, waarbij Chevalier naar “ton frère” (i.e. Charles Rogier) verwijst.²⁹¹ De twee heren moeten elkaar dus zeker gekend hebben. Het is opvallend dat een in oorsprong liberaal idee ook doorgang vindt bij de Saint-Simonisten, die op andere vlakken van de liberale school afwijken. Wat er ook van zij, gelet op de affiniteit van Charles Rogier met het vrede-door-handel idee, mag men ervan uitgaan dat dit idee een belangrijke factor speelt in de Belgische verdragspraktijk tijdens de jaren 1850 en 1860. In de volgende paragraaf volgt een beknopte bespreking van Emile de Laveleye’s opvatting over vrede en vrijhandel.

d) *Emile de Laveleye: de ongekroonde koning onder de Belgische economen*

Voor 1850 is er geen sprake van een eigen Belgische noemenswaardige economische literatuur. De Belgische elite leest vooral Franse auteurs, in het bijzonder Jean-Baptiste Say.²⁹² Het vrede-door-handel idee moet zeker gekend zijn binnen de Belgische regerende klassen. Say toont zich nl. tevens een voorstander van de idee in zijn *Traité d'économie politique*.²⁹³ Ook Smith en Sismondi zijn relatief goed gekend. Saint-Simon daarentegen heeft slechts een zeer beperkte invloed bij de Belgische elite; enkel op Charles Rogier oefent diens werk enige invloed uit, zoals eerder

---

²⁸⁸ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 30 en F. DHONDT, “‘Complete the Chain of Universal Law and Order’: The first continental conferences of the Friends of Peace and the interdisciplinary dream of peace”, *CORE Working Papers* 2018, No. 2018-1, (1) 6, in het bijzonder voetnoot 28.

²⁸⁹ Het Saint-Simonisme wordt verder nog besproken onder hoofdstuk 3.3.2.

²⁹⁰ F. DHONDT, “‘Complete the Chain of Universal Law and Order’: The first continental conferences of the Friends of Peace and the interdisciplinary dream of peace”, *CORE Working Papers* 2018, No. 2018-1, (1) 9.

²⁹¹ Zie *infra* voor meer details, Hoofdstuk 6.4.1. a).

²⁹² B.-S. CHLEPNER, , *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 30.

²⁹³ T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 82-83.

aangegeven.²⁹⁴ De economische wetenschap in België komt eigenlijk pas goed van de grond tijdens het laatste kwart van de negentiende eeuw. Emile de Laveleye is hierop een uitzondering: zijn naam geniet in de negentiende eeuw wereldwijde bekendheid. In het verleden is de Laveleye verkeerdelijk bestempeld als een socialist; wel is zijn moreel-normatieve opvatting kritisch voor de klassieke economische school.²⁹⁵ Nochtans toont de Laveleye zich een voorstander van het vrede-door-handel argument, welk idee doorgaans geassocieerd wordt met de klassieke economen. De vorige paragraaf maakt echter duidelijk dat de klassieke economische school geen monopolie heeft op deze ideologische opvatting: ook de Saint-Simonisten onderschrijven dit idee. De opvatting van de Laveleye wordt hier bekeken als *case study* aan de hand van zijn *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, een onderwerp waar deze masterproef bijzonder in geïnteresseerd is.²⁹⁶

De Laveleye's *Etudes* traceert in eerste instantie minutieus de intellectuele geschiedenis van het vrijhandelsidee binnen de economische wetenschap.²⁹⁷ In zijn inleiding toont de Laveleye zich reeds voorstander van vrijhandel op grond van de volgende argumenten. Omdat deze passage de essentie van zijn economische opvatting weergeeft, wordt zij hier integraal weergegeven:

“Oui, la liberté du commerce est un bienfait pour l'humanité, à cause de ces trois motifs, qui comprennent tous les autres. 1° Elle fait jouir toutes les nations des avantages du sol et du climat de chaque pays. 2° Elle applique à l'univers entire le principe fécond de la division du travail, qui fait qu'on tire le meilleure parti de toutes les aptitudes. 3° Elle prepare l'union de tous les peuples, en faisant de la prospérité des uns la condition de la prospérité des autres, et en donnant à la charité universelle l'incitement de l'intérêt bien entendu.”²⁹⁸

Kort samengevat vindt men alle elementen terug die onder het vorige deelhoofdstuk besproken worden als zijnde de essentie van het vrede-door-vrijhandel idee. Vrijhandel en de internationale arbeidsverdeling zal de globale welvaart doen toenemen en de vereniging van alle volkeren

---

²⁹⁴ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 30.

²⁹⁵ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 156-158. Vgl. E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 12: “L'économie politique est subordonnée à la morale, comme la politique l'est à toutes les deux.”

²⁹⁶ E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857.

²⁹⁷ *Ibid.*, 1-72.

²⁹⁸ *Ibid.*, iii-iv.

bewerkstelligen: “Toutefois il [le libre-échange] prépare la confédération fraternelle des peuples; en cela consiste sa grande, sa réelle importance”.²⁹⁹ Volgens de visie van de Laveleye is wereldvrede m.a.w. een essentieel motief voor vrijhandel. De Laveleye hecht enorm veel belang aan het vrede-door-handel idee. Hij herformuleert de idee op verschillende plaatsen in zijn werk.³⁰⁰ Het staat centraal in zijn economische theorie; dit volgt uit de veelvuldige zinsneden waarin hij het vrede-door-handel idee formuleert. De Laveleye verbindt dit idee bovendien aan een kritiek op de *homo economicus*-hypothese:³⁰¹

“[...] C’est la doctrine de l’avenir. C’est celle qui, un jour, brisant l’épée aux mains des nations, les unira toutes en une confédération fraternelle. Pour l’antiquité, l’étranger était l’ennemi. Une seule idée, un seul mot: *barbarc* pour le Grec, *hostis* pour le Latin. Ravir aux étrangers leurs propriétés comme butin, les enlever eux-mêmes comme esclaves, cela est indiqué par Aristote comme un moyen de subsister. Les peuples antiques sont des animaux de proie; la guerre semble leur état naturel. [...] Les Physiocrates [...] ont fait pénétrer l’idée chrétienne dans le champ de l’économie politique, en prouvant que les hommes comme les peuples sont solidaires et que, voulant s’enrichir, une nation doit désirer non l’appauvrissement, mais la richesse et la prospérité des autres.”

De Laveleye is echter geen naïeve vrijhandelsetoonoom. Hij kent het werk van Friedrich List (waarover zo dadelijk meer) heel goed. De hervorming van tarieven is niet onschuldig. De Laveleye treedt bijgevolg de stelling van List bij³⁰²:

“La critique que fait le docteur List des sophismes de l’économie scolastique me paraît parfaitement fondée. Il montre clairement que la suppression des douanes n’est pas une réforme aussi inoffensive qu’on se plaît souvent à la représenter, et qu’il ne suffit pas de crier: *liberté*, pour sauver la monde. Il prouve qu’une nation pourrait arriver à ruiner la plupart des industries des autres nations et devenir ainsi l’unique producteur des objets manufactures pour le globe entier.”

Vervolgens bekritiseert hij List echter door diens stelling te nuanceren. List gaat er (volgens de Laveleye verkeerdelijk) vanuit dat een economie gebaseerd op landbouw noodzakelijkerwijze inferieur is aan een industriële maatschappij. De Laveleye daarentegen argumenteert dat een volk van landbouwers “aura plus de chances de moralité, de bonheur, de santé, de bien-être, de puissance

---

²⁹⁹ E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, iv.

³⁰⁰ *Ibid.*, 56-57, 65, 134, 142-146.

³⁰¹ *Ibid.*, 20-21.

³⁰² *Ibid.*, 54.

réelle” in vergelijking met een geïndustrialiseerde maatschappij. Hij spreekt van een “paupérisme hideux” in de fabriekssteden. Een volk van fabriekswerknemers is zwak en zal een oorlog verliezen tegen een landbouwbevolking van mannen “grands, vigoureux et sains”.³⁰³ Door aanvankelijk List bij te treden, lijkt de Laveleye zichzelf tegen te spreken over vrede-door-handel. Niets is minder waar, want hij vervolgt zijn kritiek op List:

“Ce n’est pas le jeu plus ou moins habile des droits protecteurs, mais leur abaissement progressif qui amènera la confédération universelle des peuples. Plus les échanges de nation à nation deviendront fréquents, plus ces nations auront besoin les unes des autres. [...] La guerre deviendra chose aussi anormale entre deux peuples qu’elle serait de nous jours entre deux provinces d’un même état. La douane crée ou entretient les rivalités [...] List a bien lu dans le passé; mais a-t-il aussi bien vu les moyens de réaliser les perspectives que l’avenir nous ouvre? J’en doute. Le temps est passé où la grandeur, la puissance, les progress des empires dépendaient des articles de leur tarif.”³⁰⁴

e) *Kritiek op de liberale school: F. List en voorgangers*

Deze laatste passage van de Laveleye brengt deze studie bij de critici van de liberale school. De liberale economen hebben nl. geen monopolie op het formuleren van beleidsvoorschriften. Eén van de Amerikaanse *founding fathers*, met name Alexander Hamilton, pleit reeds eind achttiende eeuw in zijn *Report on Manufactures* voor de ontwikkeling van een eigen, Amerikaanse industrie. Friedrich List op zijn beurt bekritiseert sterk Adam Smith en zijn volgelingen, vnl. in zijn *Nationale System der Politischen Ökonomie*.

i. Alexander Hamilton: Lists Amerikaanse voorganger?

Hoewel List vaak de “vader” van het *infant industry argument* wordt genoemd, komt Hamilton met gelijkaardige argumenten een aantal decennia eerder. De jonge industrie in de VS dient bescherming te krijgen, omdat oudere, ontwikkelde buitenlandse bedrijven van schaalvoordelen genieten. Hun productiekosten liggen bijgevolg lager. Volgens Hamilton zal tariefbescherming de Amerikaanse industrie de tijd geven om te kunnen groeien tot ze voldoende competitief zijn op de wereldmarkt.³⁰⁵

---

³⁰³ E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 55.

³⁰⁴ *Ibid.*, 56-57.

³⁰⁵ M. KLEIN, “When economists agree, but (many) others do not: dueling narratives on international trade”, *The Fletcher Forum of World Affairs* 2018, (5) 11-12.

Hamiltons argumenten zijn, minstens in grote lijnen, gelijklopend met die van List. Vooraleer Lists *Das Nationale System* aan bod komt, wordt kort stilgestaan bij het beleid van Willem I. Zijn beleid lijkt sterk op wat List een paar decennia na de passage van Willem I zal verdedigen in *Das Nationale System*. De vijftien jaar onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zou voor de Belgische industrie weleens belangrijker kunnen zijn dan doorgaans wordt aangenomen, zoals nog zal blijken.

ii. [Willem I als visionair: List's Hollandse voorganger?](#)

Willem I wordt weleens een mercantilistisch ideeëngoed toegeschreven. Niettemin neemt Willem I in de periode van het Verenigd Koninkrijk allerlei belangrijke maatregelen³⁰⁶ die mede voor de industriële boom van België zorgen in de daaropvolgende decennia. Men kan zich dan ook de vraag stellen of Willem I wel werkelijk een mercantilistisch beleid voert.³⁰⁷ Hij zorgt voor de aanleg van wegen en kanalen, richt zowel de Société Générale als de Société de Commerce op (waarin hij zelf grote participaties neemt) en zorgt voor een systeem van industriële subsidies.³⁰⁸ Hij stimuleert tevens het reizen van ingenieurs en wetenschappers naar Engeland en rekruteert persoonlijk Engelse technici. Samen met subsidies aan de industrie, moet dit alles voor de nodige modernisering zorgen. Willem I hoopt zo concurrentieel te worden ten aanzien van de Britten.³⁰⁹

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden zoekt Willem I actief de toenadering tussen Noord en Zuid, ook op economisch vlak. Hoewel zijn pogingen niet steeds op gejuich onthaald worden, heeft de man wel heel wat verwezenlijkt in een korte periode. Hij neemt allerhande maatregelen die de industriële productie ten goede komen, zorgt voor de modernisering van technologie en mobiliseert (staats)kapitaal om de economie te stimuleren. De Société Générale is hiertoe een belangrijk vehikel, naast het Syndicat d'Amortissements, en vooral het Fonds de l'Industrie. Dit

---

³⁰⁶ Voor een volledig overzicht van economische maatregelen onder Willem I, zie D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 156-172.

³⁰⁷ Twee opmerkingen zijn hierbij passend. Ten eerste is er de mogelijkheid dat het door List verdedigde beleid eenvoudigweg een mercantilistische inslag heeft. Meer onderzoek naar de vraag of het gedachtegoed van List mercantilistische inspiratiebronnen heeft, is wenselijk. Dit is echter voer voor economische historici. Twee: er zijn argumenten voorhanden voor de stelling dat Willem I in het Noorden inderdaad een mercantilistisch beleid voert. In het Zuiden is dit echter veel minder het geval. De hand van de overheid in het doen ontluiken van de industrie is zeer zichtbaar. In ieder geval is een herevaluatie van het economisch beleid van Willem I wenselijk.

³⁰⁸ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 24-25. D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 164-167 (over de Société Générale) en 170 (over de Société d'Exportation).

³⁰⁹ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 30.

laatste orgaan verstrekt voorschotten en subsidies aan de opkomende industrie.³¹⁰ Willem I richt naast de Société Générale ook de Société de Commerce op. De Société Générale treedt in feite op als staatskassier; de Société de Commerce verkrijgt een staatsmonopolie op de handel met de Hollandse kolonies. Beide zijn nauw verbonden met de staat, maar zijn geen staatsorganen.³¹¹ Het is opmerkelijk hoe de koning risico's durft nemen en grote leningen aangaat om de openbare werken en de industrie te financieren. De aanleg van wegen en kanalen wordt gestimuleerd.³¹² Demoulin besluit opvallend als volgt:

“[Il] professe le libéralisme en matière politique, mais il ne le pratique pas; il n'est pas loin d'ailleurs d'une semblable attitude en matière économique. Il reconnaît, en bon Hollandais qu'il est, les avantages du libre-échange, mais, conscient des besoins de ses peuples, et témoin d'un protectionnisme rigoureux chez tous les voisins, il ne recule pas devant des représailles sévères contre la France ni devant un conflit avec l'Angleterre [...] En cela, semble-t-il, il s'inspire du passé et fait figure de mercantiliste; mais ne doit-on pas plutôt faire de lui un précurseur des hommes d'Etat qui voulurent organiser l'économie nationale? Il eût sans doute trouvé son inspiration dans le *Système nationale d'économie politique* de Frédéric List, si cet ouvrage eût paru de son vivant.”³¹³

iii. F. List: “Das Nationale System der Politischen Ökonomie”

Lists meesterwerk vangt aan met een honderdtal pagina's aan economische geschiedenis.³¹⁴ Hoewel relevant voor het bestudeerde onderwerp, is het praktisch gezien niet mogelijk Lists werk in zijn volledigheid te beschrijven. De samenvatting gegeven door de Laveleye vat eigenlijk reeds de kern

---

³¹⁰ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 359. Zie ook D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 167-169.

³¹¹ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 359-360. Zie ook D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 169-170.

³¹² R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 362.

³¹³ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 364. Enkel de vette nadruk is origineel; de schuine vindt men ook in het origineel werk. Vgl. D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 170-172. Dit werk argumenteert dat de Hollandse economische politiek volkomen origineel is, zeker op vlak van financiën.

³¹⁴ F. LIST, *The national system of political economy: translated by Sampson S. Lloyd*, Londen, Longmans Green and Co., 1909, 1-97. Noodgedwongen dient de auteur gebruik te maken van een Engelse vertaling, omdat de originele Duitse druk in een onleesbaar lettertype is verschenen.

van zijn werk samen. De uiteenzetting hier, dient als aanvulling op Hoofdstuk 3.3.1. d) te worden beschouwd.

List bekritiseert Smiths opvattingen over vrede en vrijhandel als de “kosmopolitische economische school”.³¹⁵ List betoogt dat het uitgangspunt van de economische wetenschap niet het individu moet zijn, maar wel de staat zelf. Het bestuderen van welvaart *in abstracto* is weinig zinvol naar zijn mening. De relatieve macht van de natiestaat is wat telt. Hij wordt dan ook weleens een economische nationalist genoemd.³¹⁶ Zijn economische theorie steunt op de ontwikkeling van de productieve krachten van de natiestaat, in tegenstelling tot de klassieke economische opvattingen die steunen op de verhandelbaarheid van goederen en hun waarde. De productieve krachten waarover List spreekt, zijn handel, landbouw en fabrieksarbeid.³¹⁷ Afhankelijk van de stand van ontwikkeling van deze productiekrachten, kan men een natiestaat indelen in een landbouweconomie, een jonge *manufacturing industry* en een volgroeide producerende economie.³¹⁸ Voor het formuleren van zijn theorie gaat List inductief tewerk, in tegenstelling tot de vrijhandelseconomen die de economische wetenschap deductief benaderen.³¹⁹ In bepaalde opzichten leunt Lists “Nationale System” dicht aan bij Fichtes gesloten, autarkische staat.³²⁰ List is echter niet gekant tegen handel an sich, wel tegen Smiths kosmopolitische visie. List verwijt Smith dat hij 1) te weinig rekening houdt met nationaliteit, 2) te materialistisch ingesteld is, en 3) te particularistisch en individualistisch ingesteld is, door enkel het belang van het individu te benadrukken. Iedere natie moet afzonderlijk en op

---

³¹⁵ F. LIST, *The national system of political economy: translated by Sampson S. Lloyd*, Londen, Longmans Green and Co., 1909, 97-156.

³¹⁶ T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 84-85.

³¹⁷ T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 88-89.

³¹⁸ T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 85.

³¹⁹ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 5-8. Zie ook E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 50-51.

³²⁰ D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 468

zichzelf zijn productieve krachten tot ontwikkeling kunnen brengen. Vrijhandel zal zodoende *niet* tot eeuwige vrede leiden, wel tot de universele dominantie van één volk over alle andere.³²¹

3.3.2. Saint-Simonisme: een alternatief voor het liberalisme op het continent?

Zoals eerder aangegeven, heeft het Saint-Simonisme een belangrijke invloed op de handels- en industriële politiek in negentiende-eeuws continentaal Europa. Het Saint-Simonisme is de technocratische variant van de solidaristische school,³²² die voor het overige niet besproken wordt. De Saint-Simonistische denkstroom behoort m.a.w. tot de solidaristische school (ook wel de functionele of sociologische school genoemd) van het internationaal recht en “concurrert” met het positivisme, naast het eerder uiteengezette liberalisme. Het Saint-Simonisme maakt eerst in Frankrijk opgang in de periode 1825-1832 en wordt uiteindelijk verboden als sekte. Net zoals de liberale school, is het Saint-Simonisme eerder een economische denkrichting³²³ die het internationaal recht heeft beïnvloed, vnl. door de verdragspraktijk. Henri Saint-Simon, de stichter van de beweging, gelooft sterk in samenwerking tussen staten. Internationaal recht dient een rol te spelen in een integratieproces dat mensen moet toelaten hun sociale en solidaire natuurdriften te volgen.³²⁴ Zijn gedachtegoed is in deze zin een voorloper voor het huidige Europese integratieproject.³²⁵ Belangrijke vertegenwoordigers zijn Adolphe Blanqui, Pierre LeRoux, maar vooral Michel Chevalier. In België verdedigt het tijdschrift *L'Organisateur Belge* een Saint-Simonistisch gedachtegoed. Er bestaat evenwel een zekere mate van heterogeniteit binnen deze school, zodat iedere algemene beschrijving afbreuk zal doen aan historisch belangrijke nuances.³²⁶

---

³²¹ E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 51-52.

³²² S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 286.

³²³ Het Saint-Simonisme kent echter ook een belangrijke religieuze inslag, zie I. TALLGREN, “The faith in humanity and international criminal law” in M. KOSKENNIEMI, M. GARCIA-SALMONES ROVIRA en P. AMOROSA (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, (334) 335-336.

³²⁴ I. TALLGREN, “The faith in humanity and international criminal law” in M. KOSKENNIEMI, M. GARCIA-SALMONES ROVIRA en P. AMOROSA (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, (334) 337.

³²⁵ I. TALLGREN, “The faith in humanity and international criminal law” in M. KOSKENNIEMI, M. GARCIA-SALMONES ROVIRA en P. AMOROSA (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, (334) 339.

³²⁶ A. ZOUACHE, “Institutions and development in Saint-Simonian political economy” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (167) 167-168.

Niettemin wordt hier toch een poging gedaan een aantal kernpunten weer te geven van deze denkrichting.

Vanuit *juridisch oogpunt* is interdependentie het kernpunt van de solidaristische school waartoe het Saint-Simonisme behoort. Het belang van de internationale gemeenschap wordt benadrukt; statelijke soevereiniteit en onafhankelijkheid verworpen.³²⁷ De nadruk op het belang van de gemeenschap en interdependentie doet ook meteen begrijpen waarom sommige Saint-Simonisten niet afkerig staan ten aanzien van het vrede-door-handel idee.³²⁸ *Politiek gezien* verdedigt deze technocratische school dat de macht bij de *industriels* dient te liggen³²⁹, m.n. de wetenschappelijke, financiële en technische elite. Men doelt hier vooral op fabrieksbazen en kapitaalkrachtige geldschietters.³³⁰ Op *economisch vlak* heeft het Saint-Simonisme een visie die soms bestempeld wordt als proto-socialistisch. Een belangrijke doelstelling is sociale rechtvaardigheid. Hun elitaire visie op de staatsorganisatie gaat nl. gepaard met aandacht voor de arbeider.³³¹ Wetenschappelijke en rationele planning van de economie zal volgens de Saint-Simonisten tot economische ontwikkeling en vereniging van de wereldgemeenschap leiden. Hun visie is tegelijkertijd elitair en apolitiek.³³² De aanleg van transportmogelijkheden (vnl. spoorwegen) en nieuwe

---

³²⁷ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 285.

³²⁸ Vgl. S. GREGORI, “From the People to the Industrialists: Saint-Simon and the eclipse of sovereignty” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (149) 154-155.

³²⁹ Vgl. S. GREGORI, “From the People to the Industrialists: Saint-Simon and the eclipse of sovereignty” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (149) 150.

³³⁰ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 286-287; vgl. A. ZOUACHE, “Institutions and development in Saint-Simonian political economy” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (167) 169-170, die ook arbeiders onder de *industriels* rekent en deze klasse tegenover “the idle class” plaatst. Gregori betoogt niettemin dat vooral de fabrieksbazen eerder dan de gewone arbeider bedoeld wordt met de klasse van industriëlen, zie S. GREGORI, “From the People to the Industrialists: Saint-Simon and the eclipse of sovereignty” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (149) 157. De discussie toont de verscheidenheid van opvattingen binnen de Saint-Simonistische school aan.

³³¹ A. ZOUACHE, “Institutions and development in Saint-Simonian political economy” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (167) 169-170.

³³² S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 286-287.

communicatiemiddelen wordt benadrukt.³³³ Zo verdedigt Chevalier de aanleg van een spoorwegennet dat Europa, Turkije, Rusland en Afrika zou verbinden. Het bancaire systeem moet bij deze aanleg een belangrijke rol spelen, samen met ondernemingen. De oorlogskas van de staat kan ter financiering van deze spoorwegen worden gebruikt, aangezien de industriële organisatie de wereld zal verenigen. *Laissez faire* wordt principieel verworpen, want strijdig met de harmonische Saint-Simonistische visie. Overdreven individualisme leidt tot anarchie.³³⁴ De sleutel tot vooruitgang is industriële ontwikkeling: de repressieve en militaire staatsactiviteiten dienen te verdwijnen en plaats te maken voor industriële productie.³³⁵ Het Saint-Simonisme bevat m.a.w. ook een pacifistische component. Het verband met het vrede-door-handel idee is vanuit deze optiek duidelijk.

Michel Chevalier neemt binnen de Saint-Simonistische school een bijzondere plaats in.³³⁶ Chevalier, van opleiding een ingenieur, is midden negentiende eeuw één van de luidste stemmen die vrijhandel verdedigt in Frankrijk.³³⁷ Als één van de belangrijkste adviseurs van Napoleon III op economisch vlak, dient hij te worden beschouwd als de architect van de Europese eenheidsmarkt die omstreeks 1860 tot stand komt (samen met Richard Cobden). Midden 1830 spendeert hij een aantal jaren in de Verenigde Staten³³⁸, waar hij onder de indruk raakt van het Amerikaanse transportnetwerk. In zijn werken verdedigt hij dan ook sterk de aanleg van transportwegen om de economische ontwikkeling te stimuleren.³³⁹ Reeds in 1829 “bekeert” Chevalier zich tot het Saint-Simonisme en neemt de redactie van het Saint-Simonistisch tijdschrift *Globe* op zich. In dit

---

³³³ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 288.

³³⁴ A. ZOUACHE, “Institutions and development in Saint-Simonian political economy” in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (167) 170.

³³⁵ I. TALLGREN, “The faith in humanity and international criminal law” in M. KOSKENNIEMI, M. GARCIA-SALMONES ROVIRA en P. AMOROSA (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, (334) 340.

³³⁶ Voor een volledig overzicht van het leven en werk van Michel Chevalier, zie J. WALCH, *Michel Chevalier : économiste Saint-simonien 1806-1879*, Lille, Service de reproduction des thèses de l'Université de Lille III, 1974, 527 p.

³³⁷ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 28-29.

³³⁸ In feite ging het om eendoor de Franse overheid gesponsorde studiereis, A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930,

³³⁹ C. KINDLEBERGER, “The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875”, *The Journal of Economic History* 1975, (20) 38-40.

tijdschrift klaagt hij de bestaande tarieven aan, die hij veel te hoog acht. Later wordt hij nog staf lid bij *Le Journal des débats*. In 1840 wordt hij vervolgens benoemd als professor politieke economie aan het Collège de France. Zodoende is hij in feite de opvolger van Jean Baptiste Say, die een aantal jaren daarvoor aan het Collège doceerde. Kort samengevat laat hij de meer religieus geïnspireerde aspecten van het Saint-Simonisme achter zich, doch behoudt de Saint-Simonistische nadruk op industriële ontwikkeling door de aanleg van transport- en communicatiemogelijkheden en de oprichting van volksbanken. Deze ideeën fuseert hij met die van Say, wat het gedachtegoed van Chevalier een zekere eigenheid geeft. Dit alles gaat ook gepaard met aandacht voor de arbeider.³⁴⁰ Vanuit deze optiek valt de kritiek van Chevalier op het protectionisme beter te begrijpen. Immers, hogere tarieven verhogen ook de prijs van goederen voor de consument. Saint-Simonisme kent echter eveneens een elitaire, soms autoritaire component, zodat het niet hoeft te verbazen dat Chevalier zich al snel achter keizer Napoleon III schaart. Na diens staatsgreep verklaart Chevalier vrijwel meteen zijn steun. In 1852 wordt hij benoemd in de Conseil d'Etat. Hij adviseert Louis Napoleon bovendien ook persoonlijk.³⁴¹

Het is echter vooral op vlak van de instituties die de Saint-Simonisten verdedigen dat duidelijk wordt dat het Saint-Simonistische verhaal misschien beter past bij de economische ontwikkeling van België dan het liberale. Zij tonen zich nl. voorstander van de verstrengeling van de staat, het bancaire systeem en industriëlen,³⁴² wat precies negentiende-eeuws België kenmerkt. De Société Générale in het bijzonder speelt een centrale rol in de Belgische economie.³⁴³ Bankiers moeten voor de kanalisatie van krediet naar ondernemingen zorgen, die niet-productief kapitaal voor hun meest productieve doeleinden zullen gebruiken. De verzamelde kennis van industriëlen, bankiers en wetenschappers zorgt voor de meest efficiënte allocatie van kapitaal.³⁴⁴ In het door bourgeois-lieden

---

³⁴⁰ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 31-33.

³⁴¹ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 37-38. Zie ook P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 9-10 en M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 83-84.

³⁴² A. ZOUACHE, "Institutions and development in Saint-Simonian political economy" in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, (167) 171.

³⁴³ Zie hoofdstuk 2.2.3. c) voor een meer uitgebreide uiteenzetting.

³⁴⁴ A. ZOUACHE, "Institutions and development in Saint-Simonian political economy" in R. SOLIANI, (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks,

bestuurde België van de negentiende eeuw bestaan nauwe banden tussen bankiers, industriëlen en de staat zelf. Meer algemeen geldt dat de *industriels* de leidende klassen vormen in België.³⁴⁵ Daarvoor zorgt nl. het cijnskiesstelsel. Volgens de Saint-Simonistische visie wordt kapitaal in België m.a.w. uitermate efficiënt gealloceerd, wat de snelle Belgische industrialisatie kan verklaren. M.a.w. kan men zich de vraag stellen of negentiende-eeuws België naar Saint-Simonistische normen geen modelstaat is. Beantwoordt men deze vraag positief, dan dient men het liberale narratief over economische ontwikkeling te herzien, minstens voor België.

4. Conclusie: het internationaal recht in de negentiende eeuw

Het internationaal recht is tijdens de negentiende eeuw volop in beweging. De dominante strekking is zonder twijfel het positivisme. De soevereine gelijkheid van staten is het kernpunt van de positivistische opvatting. De nadruk ligt op het interstatelijk en consensueel karakter van het internationaal recht. Voor het internationaal economisch recht is de stand van zaken niet fundamenteel anders. Hieruit volgt dat staten principieel volledig vrij zijn te bepalen met wie zij handel drijven, wanneer en op welke wijze. Staten hebben de soevereiniteit grensoverschrijdende goederentransacties te reguleren wanneer die op het eigen grondgebied plaatsvinden. Kortom, volgens positivistische opvatting zijn staten vrij de in- en uitvoer van goederen al dan niet te belasten.

Concurrenten voor het positivisme zijn het liberalisme en Saint-Simonisme. Op de regulering van de internationale handel hebben deze scholen een volkomen andere visie dan het positivisme. Het positivisme vertrekt in feite van het uitgangspunt van de vrijheid. Staten zijn vrij de handel op hun eigen grondgebied al dan niet te reguleren. De liberale school gaat tegen deze opvatting in door te stellen dat staten er goed aan doen om de internationale handel *niet* te reguleren, noch op intern vlak, noch op internationaal vlak. In die zin omvat deze school een normatieve component. De staat moet de van nature uit bestaande marktmechanismen gewoon hun werk laten doen. Dit zal vanzelf tot de grootst mogelijke welvaart leiden. De theorie van het comparatief voordeel onderbouwt deze

---

Springer International Publishing, 2017, (167) 171: "An ideal situation would be when the bankers become industrialists to finance investments projects; or, in the reverse case, when industrialists who succeeded create or finance new banks."
³⁴⁵ Vgl. M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 2-3. De Waele beschrijft hoe er innige banden bestaan tussen de adel, welgestelde bourgeoisie, het diplomatenkorps, de industriële sector, de (aandeelhouders) van de Société Générale en persoonlijke adviseurs van de Koning. Zie ook *Ibid.*, 6-7.

stelling bovendien theoretisch. De liberale school ontsnapt echter niet aan kritiek. Wat dat betreft is Friedrich List de meest krachtige stem gedurende de negentiende eeuw.

Het Saint-Simonisme is net zoals het liberalisme een eerder economische denkrichting. Saint-Simonisten geloven sterk in de harmonische samenwerking tussen staten (en worden daarom de technocratische variant van de solidaristische school) genoemd. Statelijke interdependentie neemt een centrale positie in binnen hun juridische opvatting over internationaal recht. Hun politieke leer verdedigt een technocratisch, elitair bestuur. Op economisch vlak benadrukt deze denkrichting het belang van de uitbouw van een efficiënt transportnetwerk. De financiering van de industriële ontwikkeling dient te geschieden door de verstrengeling van bankiers, industriëlen en de staat. Naar Saint-Simonistische “normen” is België m.a.w. een modelstaat.

Het verenigend principe tussen de liberale en Saint-Simonistische school is het vrede-door-handel idee. De inhoud van dit idee werd weergegeven aan de hand van een bespreking van het werk van de Laveleye. In de constructie van het Cobden-Chevalier verdragsnetwerk speelt het vrede-door-handel idee een doorslaggevende rol. Er zijn daarnaast goede redenen om aan te nemen dat voor de constructie van dit *verdragsnetwerk* een *sociaal* netwerk van Saint-Simonisten en liberalen verantwoordelijk is.³⁴⁶ Ook leidende figuren binnen de Belgische elite maken deel uit van dit netwerk, in het bijzonder de gebroeders Rogier. De liberale en Saint-Simonistische idealen vinden echter nog steeds doorgang binnen een positivistisch kader, m.n. door incorporatie van liberale en Saint-Simonistische opvattingen in een netwerk van verdragen dat tot stand komt in de jaren 1860.

IV. Neutraliteit

1. Algemeen: wat is neutraliteit?

De algemene idee is dat oorlog en vrede absolute tegenstellingen zijn. Dit is echter niet steeds het geval: beide bestaan in de regel tegelijkertijd. De oorlogvoerende partijen verkeren nl. ook in staat van vrede vis-à-vis de niet-betrokken partijen, i.e. de *neutrale* partijen (hierna ook “neutrals”).³⁴⁷

---

³⁴⁶ Over de kracht van sociale netwerken, zie N. FERGUSON, *The square and the tower: networks, hierarchies and the struggle for global power*, Londen, Allen Lane, 2017, 608 p.

³⁴⁷ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 1; vgl. D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 294-295, die stelt dat tijdens de Oudheid en Middeleeuwen neutraliteit niet bestond; voor een uiteenzetting over het begrip neutraliteit, zie E. SCHNAKENBOURG, *Entre la guerre et la paix: neutralité et relations*

De neutrale staten onthouden zich van iedere tussenkomst in de oorlog en blijven ongewijzigd de bestaande banden met ieder van de oorlogvoerende partijen onderhouden.³⁴⁸ De oorlogvoerende en neutrale partijen hebben elk uiteenlopende belangen. Het internationaal recht inzake neutraliteit tracht deze te verzoenen. Oorlogvoerende partijen willen aanvankelijk vooral de handel van en met de vijand zoveel mogelijk een halt toe roepen. Wie de overmacht heeft op zee, kan de vijandelijke invoer in beslag nemen en zo zijn tegenpartij verzwakken. De staat die zijn overmacht op zee echter misbruikt, loopt het risico om de neutrale partijen (in feite derden ten aanzien van het geschil) te bruuskieren, wat tot allianties van deze derde partijen onderling of zelfs met de vijand kan leiden. Iedere zijde heeft m.a.w. een zekere onderhandelingsmacht, wat resulteert in een geven en nemen van rechten en verplichtingen, tot een evenwicht wordt gevonden. Dergelijk evenwicht van wederzijdse concessies is juridisch verankerd in het recht betreffende neutraliteit.³⁴⁹ Algemeen geldt dat de rol van de doctrine in de ontwikkeling van *the laws of neutrality* eerder beperkt is. De rol van “statesmen, generals, admirals and traders” is daarentegen traditioneel groot. Eerst is er de statenpraktijk, pas later de erkenning ervan in het recht.³⁵⁰ Het in verdragen en de statenpraktijk gekristalliseerde evenwicht is echter steeds precair. Neutrale partijen pleiten voor een zo groot mogelijke vrijheid van handel, oorlogvoerende partijen willen daarentegen een zo groot mogelijk aandeel van de in- en uitvoer van hun tegenstander onderscheppen. Vanaf de zestiende en zeventiende eeuw levert de mercantilistische opvatting over geld een bijkomende legitimering voor het onderscheppen van de vijandelijke handel met derde partijen. Exportlanden verdedigen over het algemeen een zo beperkt mogelijke lijst van contrabande, net zoals de landen met een zwakke marine. Landen met een sterk uitgebouwde zeemacht daarentegen bepleiten het omgekeerde.³⁵¹ In

---

internationales, XVIIe-XVIIIe siècles, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2013, 9-11. Vgl. E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 366.

³⁴⁸ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 87.

³⁴⁹ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, xi-xii; vgl. P. C. JESSUP, *Neutrality, its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 13.

³⁵⁰ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 7.

³⁵¹ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, xii-xiii; vgl. . PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 16. “*Britannia, rule the waves*” is vandaag nog steeds een bekend gezegde. De frase zou uit een oud zeemanslied komen.

de geschiedenis van de neutraliteit is de hoofdrol weggelegd voor de Engelsen, gelet op hun eeuwenlange overmacht op zee: *Britannia, rule the waves*.³⁵²

Het zou echter verkeerd zijn neutraliteit louter als een onderdeel van het (maritiem) oorlogsrecht te zien. Economische noodwendigheden spelen immers ook een grote rol in de regels betreffende neutraliteit. Jessup en Deak argumenteren dat het veelal economische noodzaak is die ontwikkelingen in de regels over neutraliteit stuwt: “[...] time and time again in the history of international relations, the economic need led to the development of legal rules [...]” Recht zorgt voor zekerheid en zekerheid wordt geapprecieerd door handelaars. Wanneer naar aanleiding van de ontdekkingsreizen voor het eerst de handel met de nieuwe kolonies op gang komt, stelt men vast dat het neutraliteitsrecht mee evolueert.³⁵³ In de zestiende eeuw bouwen staten bovendien een eigen marine uit, waardoor de spelregels op zee fundamenteel veranderen. Waar eerder piraterij en kaapvaart gemeengoed zijn, stelt men nu vast dat staten private oorlogsvoering op zee aan banden leggen, de jurisdictie van admiraliteiten uitbouwen en het prijs- en admiraliteitsrecht gaan afdwingen.³⁵⁴ Wanneer stoomschepen opkomen in de negentiende eeuw, stelt men bijgevolg ook nieuwe bewegingen vast in de regels inzake neutraliteit. Deze komen aan bod in het hoofdstuk over de Verklaring van Parijs.

Het verdere verloop ziet eruit als volgt. Algemeen worden een aantal aspecten van neutraliteit in de zeventiende en achttiende eeuw belicht.³⁵⁵ Dit onderdeel wil vnl. stilstaan bij algemene evoluties om de Verklaring van Parijs en de Belgische neutraliteit adequaat te omkaderen. Er wordt minder

---

³⁵² P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 85. Zie D. GAURIER, *Histoire du droit international. Auteurs, doctrines et développement de l'Antiquité à l'aube de la période contemporaine*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005, 311-312, voor een bespreking van neutraliteit in de Oudheid en (Vroege) Middeleeuwen.

³⁵³ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 10-11; D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 294-295.

³⁵⁴ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 15-16.

³⁵⁵ De evolutie van het neutraliteitsrecht van de zestiende tot het midden van de zeventiende eeuw wordt niet besproken, doch zie voor een overzicht: P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 24-49; voor de opvattingen van Grotius en een aantal andere vroegmoderne auteurs over neutraliteit, zie D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 298-311.

of niet stilgestaan bij de regels over blokkades en procedurele aspecten, omdat deze voor negentiende-eeuws België van minder of weinig belang zijn.³⁵⁶

2. Neutraliteit in de zeventiende en achttiende eeuw

4.2.1. Een netwerk van verdragen en MFN clausules: voorganger van het Cobden-Chevalier netwerk?

Vooraleer de Belgische neutraliteit en de Verklaring van Parijs aan bod komen, past het kort stil te staan bij de evoluties die deze tak van het internationaal recht doormaakt vanaf midden zeventiende eeuw tot midden achttiende eeuw. Tussen de Europese staten komt in deze periode een bilateraal netwerk van verdragen³⁵⁷ inzake “amity and commerce” (ook vaak “treaties of friendship, commerce and navigation”, hierna “FCN” genoemd) tot stand.³⁵⁸ Essentieel is dat deze verdragen in grote mate gestandaardiseerd zijn, waarbij een aantal verdragen als model dienen voor de toekomst. Welbepaalde sleutelbepalingen worden soms letterlijk overgenomen. Veelal komen staten overeen om in het geval één van hen ten aanzien van een derde staat ten oorlog trekt, vrij ruime rechten toe te kennen aan hun (verondersteld) neutrale partner.³⁵⁹ Drie punten dienen hier aangestipt te worden. De verdragen nemen steeds het woord “handel” in hun omschrijving op. Dit suggereert reeds een verband tussen neutraliteit en de internationale handel.³⁶⁰ Opmerkelijk is dat na de Verklaring van Parijs (1856) en het Anglo-Frans Verdrag (1860) een gelijkaardig netwerk van verdragen ontstaat, gekenmerkt door een zekere mate van standaardisatie.

Neff vermeldt ook nog het verschijnen van de eerste most-favoured-nation clausules in het kader van dit verdragsnetwerk, “[entitling] each party to a treaty to be given treatment equal to that

---

³⁵⁶ Voor een bespreking van *the law of blockade*, zie P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 105-124; voor een bespreking van procedurele aspecten, zie *Ibid.*, 157-240.

³⁵⁷ Anders dan in de negentiende eeuw was dit netwerk van verdragen weinig stabiel: men ging er immers vanuit dat een verdrag zijn gelding verloor wanneer oorlog uitbrak tussen de verdragsluitende partijen, zie S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 40.

³⁵⁸ Neff bespreekt deze episode zowel in *The rights and duties of neutrals* als *Justice among nations*. De bespreking in het tweede werk is in lijn van het gehele boek vanuit een breder internationaalrechtelijk perspectief; *The rights and duties of neutrals* is gedetailleerder.

³⁵⁹ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 27. Het Pyreneeën-verdrag van 1659 tussen Frankrijk en Spanje was het modelverdrag bij uitstek; vgl. P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 137-140.

³⁶⁰ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 201: “They were a key mechanism for facilitating international trade.”

accorded to any third party— even if the third party’s favorable treatment was arranged at some unspecified future time.” Het principe van non-discriminatie in de relaties tussen staten zou zo voor het eerst zijn intrede doen in de geschiedenis van het internationaal recht. Het eerste bilateraal verdrag in deze zin, is het akkoord tussen Engeland en Spanje in 1667, aldus Neff.³⁶¹ In de literatuur bestaat er duidelijk nogal wat verwarring omtrent dergelijke verdragen en MFN.³⁶² Zo stelt Paulus dat het eerste FCN-verdrag pas in 1778 wordt gesloten³⁶³, ruim honderd jaar later dan dat Neff deze verdragen situeert. Einhorn verduidelijkt één en ander, minstens voor de eigen studie:

“[...] Prior to the signing of [the Cobden-Chevalier Treaty], conditional MFN clauses were common in commercial treaties (Treaties of Friendship, Commerce, and Navigation). Under a conditional MFN clause, each party undertakes to extend to imports from the other party any advantage that it will grant to the imports from any other country, gratuitously, if that privilege was gratuitous, and on the same or equivalent conditions, if it was granted under certain conditions”.³⁶⁴

De vernieuwing die het Cobden-Chevalier Verdrag brengt, is het verlaten van het voorwaardelijk karakter van MFN. Voortaan komen voordelen aan een derde staat toegekend, ook aan de verdragspartner toe, steeds en zonder dat enige voorwaarden aan deze uitbreiding verbonden zijn. Bovendien is er ook een inhoudelijk verschil: de verdragen van de zeventiende en achttiende eeuw hebben vnl. betrekking op neutraliteit en navigatie (vrijheid op zee), niet zozeer op de regulering van grensoverschrijdende handel door middel van tarieven. Zoals in het rechtstheoretisch gedeelte aangetoond wordt, heeft de liberalisering van de jaren 1860 een fiscaal karakter. De liberalisering betreft de *regulering van* de internationale handel, niet *zozeer de internationale handel zelf*. De vrijmaking van de markt vindt plaats door het wederzijds verlagen van tarieven. Er is kortom een groot inhoudelijk verschil tussen de twee: het gelijk behandelen van (neutrale) schepen op zee ten opzichte van een gelijke behandeling inzake belasting bij invoer aan de grens. De door de

---

³⁶¹ S. NEFF, *Justice among nations: a history of international law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 203. In de bronvermelding verwijst Neff enkel naar het verdrag zelf, wat een eigen analyse bemoeilijkt; ; vgl. D. GAURIER, *Histoire du droit international de l’Antiquité à la création de l’ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 1029-1030, die de eerste Franse handelsverdragen situeert in de zestiende eeuw, doch geen indicatie geeft over wanneer de eerste MFN clausules verschijnen. Hij geeft enkel aan dat deze veel voorkomen.

³⁶² Vgl. S. HORNBECK, “The most-favored-nation clause: history”, *American Journal of International Law* 1909, (395) 395-397.

³⁶³ A. PAULUS, “Treaties of Friendship, Commerce and Navigation” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 2, www.mpepil.com

³⁶⁴ T. EINHORN, “International customs law” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 17-18, www.mpepil.com

International Law Commission impliciet erkende stelling dat er niet één maar vele MFN clausules bestaan, dient m.a.w. te worden bijgetreden.³⁶⁵ In het midden van zeventiende eeuw draait het bilateraal verdragsnetwerk rond het verspreiden van het free ships make free goods-principe onder invloed van mercantilistische ideeën. Midden negentiende eeuw is dit idee reeds verspreid en wordt free ships, free goods definitief verankerd in het internationaal recht met de Verklaring van Parijs, onder liberale impuls. In navolging daarvan ontstaat een bilateraal verdragsnetwerk waardoor de most-favoured-nation clause (in fiscale zin) verspreid raakt, op zijn beurt eveneens onder invloed van de vrijhandelseconomen (gelegitimeerd door de theorie van het comparatief voordeel en het vrede-door-handel idee).

4.2.2. De invloed van de mercantilistische school op neutraliteit (17^e-18^e eeuw)

Onder invloed van de mercantilisten krijgt de vrijheid van handel een belangrijke plaats in het natuurrechtsdenken van de zeventiende en achttiende eeuw.³⁶⁶ Ook op de regels inzake neutraliteit heeft de mercantilistische school een niet te onderschatten impact, m.n. door het promoten van de “free ships make free goods”-regel. Deze regel komt vanaf de zeventiende eeuw³⁶⁷ sterk naar voren in de Europese verdragspraktijk en vervangt de “character-of-the-cargo”-regel van de *Consolato del Mare*.³⁶⁸ De “character-of-the-cargo”-regel komt in essentie neer op het volgende. Over de vraag of *enemy goods* op een vijandelijk schip in beslag kunnen worden genomen door de tegenpartij, heeft nooit veel discussie bestaan. In 1495 stelt de *Consolato del Mare* zelfs dat het weinig zin heeft enige rechtsregel neer te leggen hierover, omdat het gezond verstand voor zich spreekt. Goederen van de vijand op een vijandig schip mogen zonder twijfel in beslag genomen worden. Minder duidelijk is de situatie waarbij 1) goederen van de vijand op een neutraal schip worden vervoerd en 2) wanneer goederen van een neutrale partij op een vijandig schip vervoerd worden. Omstreeks 1500 lost de *Consolato* de kwestie op door een onderscheid te maken tussen vracht en schip. In geval een neutraal

---

³⁶⁵ R. GEISS en M. HILF, “Most-favoured-nation clause” in R. WOLFRUM (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, para. 1, www.mpepil.com : “[...] although it is customary to speak of the most-favoured-nation clause, there are many forms of the clause, so that any attempt to generalize upon the meaning and effect of such clauses must be made, and accepted, with caution.”

³⁶⁶ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 28. Vgl. S. NEFF, *Friends but no allies: economic liberalism and the law of nations*, New York, Columbia University Press, 1990, 20-37.

³⁶⁷ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 31-32.

³⁶⁸ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 29; de character-of-the-cargo regel van de *Consolato* blijft onderliggend wel werkzaam. Enkel in zoverre de regel is uitgeschakeld door verdragsrecht geldt zij niet langer; de character-of-the-cargo regel is dus residuair, de free ships, free goods-regel geldt enkel wanneer verdragspartijen zo bepaald hebben in hun onderliggende relatie, *Ibid.*, 32.

schip met vijandelijke goederen onderschept wordt, kunnen enkel de goederen geconfisqueerd worden; het schip zelf daarentegen niet. Omgekeerd, neutrale goederen op een vijandig schip mogen niet in beslag genomen worden; het schip zelf echter wel.³⁶⁹

Midden zeventiende eeuw ziet de stand van zaken in Europa eruit als volgt. Tussen de grootmachten op zee geldt enerzijds de regel “free ships, free goods”; anderzijds de regel “enemy ships, enemy goods”.³⁷⁰ Dergelijke benadering heeft het voordeel van de eenvoud: men dient enkel na te gaan of een schip neutraal dan wel vijandig is om tot inbeslagname te kunnen overgaan. De oorsprong van de goederen speelt geen rol. De free ships, free goods regel betekent nl. dat een oorlogvoerende partij goederen van zijn vijand niet in beslag kan nemen wanneer een neutraal schip deze vervoert.³⁷¹ Het behoeft geen verder betoog dat deze regel voor een oorlogvoerende partij ook nadelig kan uitvallen; zij kan immers goederen die naar zijn vijand vervoerd worden op een neutraal schip niet langer in beslag nemen. Vanuit mercantilistisch oogpunt is dit echter niet zo problematisch als het lijkt: er is nl. een *neutral* die goederen exporteert, welke de vijandige staat importeert. Eén van de kernpunten van de mercantilistische handelstheorie is dat import een staat verzwakt. Immers, in ruil voor (de import van) goederen betaalt men in edelmetaal. Edelmetaal is macht, zodat een ongunstige handelsbalans in hoofde van een partij tegen wie men oorlog voert, een positief gegeven is.³⁷² Voor *contraband*, vnl. wapens, geldt bovendien een andere set van regels, zodat de goederen die bij een oorlogvoerende partij binnenkomen in principe niet onmiddellijk bruikbaar zijn voor de oorlogsinspanning.³⁷³ Wat betreft contrabande zijn de regels zelfs tot in de negentiende eeuw onduidelijk, bij gebrek aan consensus onder staten. Enkel over twee zaken bestaat enige duidelijkheid, in de eerste plaats het intercepteren van munitie: een oorlogvoerende partij mag munitie op een neutraal schip confisqueren indien het op weg is naar diens vijand. Ten tweede wordt

---

³⁶⁹ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 124-125.

³⁷⁰ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 138. Deze stand van zaken geeft slechts een algemeen beeld; de verdragswerkelijkheid is gecompliceerder, zie *Ibid.* 138-145.

³⁷¹ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 29.

³⁷² S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 30-31.

³⁷³ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 31.

ook erkend dat oorlogvoerende partijen *niet* het recht hebben om de handel van neutrale partijen met diens vijand *volledig* af te snijden.³⁷⁴

In de mercantilistische periode stelt men tevens vast dat neutraliteit, en vooral de regels over inbeslagname, zich aanpassen aan de economische realiteit, m.n. het feit dat goederen uit kolonies afkomstig veelal uitsluitend voor de metropool bestemd zijn. In de achttiende eeuw trachten vooral de Britten de Franse handel met haar kolonies te onderbreken. De Britten argumenteren 1) dat de neutrale vlag geen koloniale goederen dekt en 2) dat neutrale partijen geen “nieuwe” handel mogen beginnen met een oorlogvoerende partij nadat de oorlog begonnen is.³⁷⁵

Hoewel de free ships, free goods regel in heel wat verdragen opduikt vanaf het midden van zestiende eeuw, mag deze regel zeker niet als een algemeen principe beschouwd worden. Zij werd enkel toegepast wanneer opgenomen in een verdrag tussen de betrokken staten. Op het einde van de achttiende eeuw is de situatie *juridisch* niet fundamenteel anders.³⁷⁶ Het is echter wel zo dat de idee opgang maakt dat de regels gegroeid uit de verdrags- en statenpraktijk deel uitmaken van een meer algemeen, overkoepelend corpus van neutraliteitsregels. Men gaat meer en meer argumenteren dat *neutrals* daadwerkelijk rechten hebben op basis van het algemene internationaal publiekrecht. Dit gaat gepaard met een meer assertieve houding vanwege neutrale staten, die met toenemende aandrang de erkenning van hun rechten vragen vis-à-vis oorlogvoerende partijen.³⁷⁷

3. De negentiende eeuw: de Verklaring van Parijs (1856)

4.3.1. Voorgeschiedenis

Voor het verdere verloop wordt de evolutie van de regels inzake neutraliteit in het kader van de Franse Revolutie en de Napoleontische oorlogen buiten beschouwing gelaten. Deze episode is elders afdoende beschreven.³⁷⁸ Aan het eind van de achttiende eeuw ziet de situatie inzake neutraliteit eruit als volgt. Neutrale partijen hebben het recht om handel te (blijven) drijven met oorlogvoerende partijen, tenzij met betrekking tot goederen die op de lijst van contrabande staan. Over welke

---

³⁷⁴ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 77-78.

³⁷⁵ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 65-66.

³⁷⁶ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 156.

³⁷⁷ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 38.

³⁷⁸ Zie in het bijzonder A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 27-209.

goederen dit zijn, bestaat echter geen overeenstemming. Algemeen wordt ook het recht erkend om privé-eigendom van vijanden op zee te onderscheppen en te confisqueren. Over de stand van het recht wanneer deze goederen zich op een neutraal schip bevinden, bestaat daarentegen geen overeenstemming. De free ships, free goods-regel vindt men wel terug in een aantal verdragen, maar is niet universeel.³⁷⁹ Gelet op hun superieure marine en het Britse overwicht op zee,³⁸⁰ hebben de Engelsen zich eeuwenlang steeds verzet tegen de free ships, free goods-regel. Deze regel kent immers (te) ruime rechten toe aan neutrale partijen.³⁸¹

Het belangrijkste punt is echter dat neutraliteit zich aanpast aan de economische realiteit. Vooral het deelhoofdstuk over de invloed van de mercantilisten illustreert dit treffend. Opvallend is dat de parallel tussen de opkomst van het liberalisme als economische denkstroom en de wijzigingen die neutraliteit ondergaat, veel minder in de literatuur aan bod komt. Het vervolg wil dan ook de continuïteit met de voorgaande (in de vorige paragrafen beschreven) periode aantonen en de wisselwerking³⁸² tussen economisch denken en neutraliteit verduidelijken.

4.3.2. Totstandkoming van de Verklaring van Parijs

Een belangrijk gegeven is dat in de negentiende eeuw alternatieven ontstaan voor het transport over zee en rivieren, hoofdzakelijk de spoorweg. Het blokkeren van havens en het onderscheppen van schepen verliest zo aan effectiviteit, en bijgevolg aan belang.³⁸³ Stoomschepen zorgen daarenboven voor een revolutie op zee; de telegraaf voor efficiënte communicatie. Het ontstaan van dergelijke moderne handelsnetwerken eist een aangepast juridisch kader.³⁸⁴ Economische oorlogsvoering vindt bovendien op meer systematische en methodische wijze plaats, waarvan het Continentaal Stelsel het beste voorbeeld is.³⁸⁵ De opkomst van de zogeheten *armed neutrality*³⁸⁶, coalities van

---

³⁷⁹ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 11-12.

³⁸⁰ Vgl. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 16 en zie S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 63-64.

³⁸¹ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 266.

³⁸² Vgl. M. SCHMOECKEL, *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 16-17. Zie ook *supra* Hoofdstuk 2.2.2., over de “mirror theory of law”.

³⁸³ P. C. JESSUP, *Neutrality, its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 59-60.

³⁸⁴ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 9.

³⁸⁵ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 63 en 76-77. Vgl. J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 9.

³⁸⁶ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 71-72.

neutrale partijen die in de regel vis-à-vis de Britten respect vragen voor hun rechten als *neutrals*, spelen tevens een belangrijke rol bij de totstandkoming van de Verklaring van Parijs. Tot slot speelt ook het positivisme een belangrijke rol in het creëren van een (doctrinaire) consensus die uiteindelijk tot de Verklaring van Parijs zal leiden. De nadruk van het positivisme op statelijke soevereiniteit zorgt nl. voor overeenstemming over het fundamentele recht van iedere staat om neutraal te blijven in ieder conflict.³⁸⁷ In de negentiende eeuw stelt men verder nog steeds de tendens vast om vriendschapsverdragen te sluiten waarin het free ships, free goods-principe wordt opgenomen. De Britten blijven echter (voorlopig althans) de algemene erkenning van deze regel halsstarrig weigeren.³⁸⁸

Een belangrijke reden voor de Britten om free ships, free goods uiteindelijk toch te erkennen is het toenemend belang van blokkades als middel van economische oorlogsvoering, eerder dan het kapen van schepen op zee. Midden negentiende eeuw toont Groot-Brittannië zich dan ook bereid om free ships, free goods te erkennen in ruil voor een toepassing van de regels inzake blokkades in het voordeel van oorlogvoerende partijen. Bovendien nemen de Britten minder en minder deel aan de verschillende oorlogen die zich in dezelfde periode voordoen. Als onbetwiste economische grootmacht die zodoende meer en meer de positie van neutrale partij inneemt, heeft een liberale benadering op vlak van neutraliteit onmiskenbaar voordelen.³⁸⁹ Bovendien groeit ook het Britse besef dat zij in de toekomst als grootste handelsnatie vooral in eigen voet zou schieten door extensieve rechten voor oorlogvoerende partijen op zee te blijven verdedigen: “The traditional practice of stopping every neutral ship and searching for enemy goods would therefore now harm British industry.” De industrie vertrouwt nl. sterk op de levering van grondstoffen die zich overzees bevinden.³⁹⁰ Free ships, free goods garandeert zodoende de vlotte levering van grondstoffen. De Britse industriële noden spelen m.a.w. een rol in het verlaten van haar traditionele standpunt.

---

³⁸⁷ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 86-87.

³⁸⁸ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 94-95. De Fransen kiezen veelal voor een voorwaardelijke free ships, free goods-clausule; de Amerikanen daarentegen promoten de universele toepassing van het principe.

³⁸⁹ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 96-97.

³⁹⁰ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 18 en 85: “Liverpool would be plunged into misery if a war with the USA stopped all shipments of cotton.”

Het werkelijke kantelpunt voor neutraliteit is echter de Krimoorlog (1853-1856).³⁹¹ De Britten en de Fransen staan dan voor het eerst sinds lang aan dezelfde kant in een oorlog. De vredesconferentie aan het eind van de Krimoorlog leidt tot de zgn. Verklaring van Parijs.³⁹² Dit multilateraal verdrag zet vier principes voorop die voortaan moeten dienen als de algemene regels betreffende neutraliteit.³⁹³ Vooreerst wordt de kaapvaart afgeschaft. Ten tweede wordt het free ships, free goods-principe nu algemeen erkend. Een neutrale vlag dekt voortaan goederen van de vijand, met uitzondering van contrabande. De derde regel is dat neutrale goederen op vijandelijke schepen ook vrij zijn. Tot slot wordt overeengekomen dat een blokkade steeds “effectief” moet zijn, waarbij dit laatste begrip vrij algemeen gedefinieerd wordt (wat in het voordeel van Groot-Brittannië is).³⁹⁴ Uiteindelijk ratificeren alle maritieme grootmachten de Verklaring³⁹⁵, met uitzondering van de VS. De Amerikanen vinden de free ships, free goods-regel niet ver genoeg gaan en wensen de afschaffing van alle rechten strekkende tot de inbeslagname van goederen op zee; daarnaast gaat de afschaffing van de kaapvaart in tegen hun belangen.³⁹⁶

4.3.3. De Verklaring van Parijs, vrede en vrijhandel

De Verklaring van Parijs wordt gezien als deel van een meer omvattende evolutie richting vrede. Voorstanders van vrijhandel, bijv. John Bright, juichen de Verklaring toe. De tijd van rechtvaardige oorlog en andere morele associaties is definitief voorbij. De nieuwe regels inzake neutraliteit passen kortom binnen de meer algemene vredesbeweging in Europa.³⁹⁷ Voor de Britten in het bijzonder is de Verklaring van Parijs een paradigmashift: eeuwenlang ging Groot-Brittannië ervan uit het recht te hebben neutrale schepen te doorzoeken naar vijandelijke goederen. Historici hebben lange tijd niet begrepen waarom de Britten plots van standpunt veranderden. Lemnitzer vat samen:

---

³⁹¹ Voor een volledige beschrijving van het verband tussen de Krimoorlog en de Verklaring van Parijs, zie J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 17-56.

³⁹² S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 97.

³⁹³ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 8-9.

³⁹⁴ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 98.

³⁹⁵ Vgl. J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 1.

³⁹⁶ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 98.

³⁹⁷ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 99. Vgl. ook Hoofdstuk 3.3.1. c) Het vrede-door-handel idee.

“[...] the first study published [...] blamed plain stupidity: at the pinnacle of the Manchester School’s influence, the Cabinet had been intoxicated by a liberal ideology that saw trade and mutual material gain as the surest path to global peace and civilisation.”³⁹⁸

De rol van Richard Cobden bij het overtuigen van Palmerston is groot.³⁹⁹ In het kader van de discussies over het zgn. “Marcy Amendment” is Cobden de grote roerganger in het Britse parlement voor een zo liberaal mogelijke benadering. Hij betoogt dat in geval van oorlog, Britse schippers verdrongen zullen worden door neutrale schepen. Immers, als oorlogvoerende partij zouden de Britten niet van de free ships, free goods-regel kunnen genieten.⁴⁰⁰ Het Marcy Amendment⁴⁰¹ strekt er precies toe om de free ships, free goods-regel uit te breiden naar vijandige goederen op vijandige schepen. Groot-Brittannië zou in dat geval het transport over zee van de eigen goederen in handen kunnen houden, ook als deelnemende partij aan een oorlog. Het amendement wordt uiteindelijk niet aangenomen. De prominente rol van Richard Cobden in de discussie illustreert echter het belang van het liberalisme en het vrede-door-handel idee. Het toont ook de kracht aan van Richard Cobden en diens sociaal netwerk. Het vrede-door-handel idee, met opnieuw dezelfde personen die de idee verdedigen, is m.a.w. ook hier een belangrijk motief voor een zich wijzigend juridisch kader. Er is kortom inderdaad een verband tussen 1) het liberalisme als economische denkstroom, 2) de negentiende-eeuwse vredesbeweging en het vrede-door-handel idee,⁴⁰² 3) de Verklaring van Parijs en 4) de totstandkoming van het Cobden-Chevalier netwerk van vrijhandelsverdragen.⁴⁰³

---

³⁹⁸ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 11. Lemnitzer verdedigt in zijn boek dat de liberale ideologie niet doorslaggevend was voor de nieuwe juridische opvattingen, maar betoogt dat de Britten wegens hun industriële dominantie ruime oorlogsrechten op zee niet langer nodig hebben.

³⁹⁹ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 12.

⁴⁰⁰ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 87-90.

⁴⁰¹ Zie J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 75-96 voor een volledige uiteenzetting over het hoe en waarom van het Marcy Amendment.

⁴⁰² Vgl. S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 100.

⁴⁰³ Vgl. E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 35-37.

4. De Belgische neutraliteit

4.4.1. Ontstaan en begrip permanente neutraliteit

a) *Permanente neutraliteit: een nieuw begrip in de negentiende eeuw*

In de negentiende eeuw ontstaat een nieuw begrip: permanente neutraliteit. Voorheen was neutraliteit steeds een tijdelijke status.⁴⁰⁴ “Lorsque le droit des gens parle de neutralité, il entend par là une condition temporaire, produite par une situation particulière et finissant aussitôt que cette situation vient à cesser.”⁴⁰⁵ In 1803 krijgen een aantal Hanzesteden voor het eerst een permanent neutraal statuut.⁴⁰⁶ Op het Congres van Wenen krijgen vervolgens Zwitserland⁴⁰⁷, de stad Krakau⁴⁰⁸, een aantal provincies van het Koninkrijk Sardinië⁴⁰⁹ en Moresnet het statuut van permanent neutrale staat.⁴¹⁰ Later tijdens de negentiende eeuw volgen België en Luxemburg⁴¹¹ hun voorbeeld. Neff definieert permanente neutraliteit als volgt: “[perpetual neutrality means] the removal of certain countries or areas from *eligibility* for war by means of an internationally recognised legal status”.⁴¹² Permanente neutraliteit is m.a.w. een status naar internationaal recht die rechten en verplichtingen

---

⁴⁰⁴ F. DHONDT, “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, 1 (2); D. GAURIER, *Histoire du droit international de l'Antiquité à la création de l'ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 310; G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 14.

⁴⁰⁵ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 89.

⁴⁰⁶ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 14-15. Volgens Arendt is het statuut van de Hanzesteden in geen enkel opzicht te vergelijken met dat van België.

⁴⁰⁷ Zie E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 368-369 voor een kort overzicht van het Zwitserse neutraliseringsproces. Zie ook G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 15-24. Het valt buiten het bestek van deze masterproef om het Belgisch statuut ten volle te vergelijken met dat van Zwitserland. Enkel waar nuttig, wordt stilgestaan bij gelijkenissen en verschillen. Arendt betoogt overigens dat het statuut van België en Zwitserland moeilijk te vergelijken valt, aangezien Zwitserland geen maritieme belangen heeft; België daarentegen wel. Daarnaast zijn er belangrijke geopolitieke en economische verschillen, zie *Ibid.*, 22-24.

⁴⁰⁸ Zie E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 372. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 25-28.

⁴⁰⁹ Voor meer details, zie G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 24-25

⁴¹⁰ F. DHONDT, “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, 1 (2).

⁴¹¹ Zie M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 29-30.

⁴¹² S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 29 en vooral 101.

inhoudt voor de staat die zich neutraal verklaart, dan wel deze status opgelegd krijgt.⁴¹³ Wat dan precies de rechten en plichten zijn van een permanent neutraal land, is echter een open vraag. In ieder geval is het antwoord op deze vraag verstrekkend:

“Cette condition politique [...] porte encore sur ses [de Belgische Staat] intérêts les plus essentiels. Le commerce, la navigation, l’industrie, en un mot tout ce que l’on appelle aujourd’hui les intérêts matériels, en sont affectés.”⁴¹⁴

Geleerden en diplomaten gaan er in de negentiende eeuw vanuit dat de statenpraktijk dit nieuwe begrip zal invullen.⁴¹⁵ De grootmachten hebben nl. nooit gedefinieerd wat permanente neutraliteit precies inhoudt, noch tijdens de diplomatieke onderhandelingen, noch in de tekst van de verdragen zelf.⁴¹⁶ De volgende paragrafen zullen trachten de statenpraktijk inzake permanente neutraliteit te reconstrueren en aan te geven wat de rechten en verplichtingen van België zijn als permanent neutrale staat, vnl. vanuit commercieel oogpunt.⁴¹⁷

a) *Rechten en verplichtingen in verband met de beveiliging van het grondgebied*

Een fundamenteel aspect van *vrijwillige* (en dus in principe niet van *permanente*) neutraliteit is dat een land met een neutrale status in principe gevrijwaard moet blijven van vijandige tussenkomsten op diens grondgebied. De neutrale partij heeft ten overstaan van dit recht een daaraan verbonden verplichting: als neutrale partij moet zij erop toezien dat dergelijke vijandige intrusies niet kunnen plaatsvinden op haar grondgebied.⁴¹⁸ Deze verplichting wordt geacht in het economisch voordeel

---

⁴¹³ P. C. JESSUP, *Neutrality, its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 3. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 34-35.

⁴¹⁴ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, iii.

⁴¹⁵ F. DHONDT, “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 2. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, iii.

⁴¹⁶ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 7-8 en 13.

⁴¹⁷ De Belgische neutraliteit speelt ook een belangrijke rol voor de *balance of power* in Europa. De juridische implicaties daarvan worden verder nog besproken, zie echter in deze context G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 34-38. Zie ook *Ibid.*, 52-53.

⁴¹⁸ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 249; vgl. D. GAURIER, *Histoire du droit international de l’Antiquité à la création de l’ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 851; G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 9-10.

van de *neutral* te zijn. Immers, op deze manier wordt de handel binnen diens territorium niet verstoord.⁴¹⁹ Deze regel wordt reeds eind achttiende eeuw principieel aanvaard door Groot-Brittannië, Frankrijk, Genua, Portugal, Nederland, Denemarken, Hamburg en de Verenigde Staten.⁴²⁰ Men mag echter aannemen dat hetzelfde recht gevrijwaard te blijven voor vijandelijke intrusies en de corresponderende verplichting tot verdediging van het grondgebied, geldt ten aanzien van permanent neutrale landen.⁴²¹ Arendt argumenteert in deze zin dat België dient te investeren in de nationale defensie.⁴²² Na de Belgische onafhankelijkheid is de vraag hoe België zijn grondgebied kan verdedigen op een wijze verzoenbaar met neutraliteit. De Belgische traditie inzake landsverdediging is de bouw van forten.⁴²³ De Belgische buurlanden op hun beurt zetten België veelal onder druk om zijn militaire capaciteit af te bouwen dan wel te versterken naargelang de politieke situatie, zodat van een gekristalliseerde statenpraktijk op dit punt geen sprake is. Een antimilitaristische ingesteldheid kenmerkt bovendien de bourgeois-klassen, die weigeren veel geld te investeren in landsverdediging en de bouw of modernisering van forten.⁴²⁴ Algemeen geldt daarnaast dat de aanleg van een spoorwegennetwerk in België vooral plaatsvindt met het oog op het stimuleren van de handel, eerder dan vanuit militair-strategische overwegingen.⁴²⁵ De conclusie is dan ook onvermijdelijk dat de verplichting voor België haar grondgebied te verdedigen

---

⁴¹⁹ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 251. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 159-160, die argumenteert dat de schepen van een permanent neutrale staat niet mogen worden vastgehouden in de havens van oorlogvoerende partijen wanneer een embargo wordt afgekondigd. De permanente neutraliteit krijgt m.a.w. een extraterritoriaal karakter en geldt ook voor schepen. Een alternatieve verklaring is dat men schepen beschouwd als deel van het grondgebied van de permanent neutrale staat. Dit is hoe dan ook een economisch voordeel. Vgl. G. ARENDT, *Ibid.*, 192-193.

⁴²⁰ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 256-257.

⁴²¹ Vgl. E. WINSLOW, "Neutralization", *American Journal of International Law* 1908, (366) 372. Zie ook Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 113-115.

⁴²² G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 73-76. Zie ook F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 9. Het belang van nationale defensie blijkt ook uit de aan België opgelegde Fortenconventie, zie R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 47.

⁴²³ M. DRAPER, *The Belgian army and society from independence to the Great War*, Houndmills, Palgrave, 2018, 157; G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 5-7.

⁴²⁴ M. DRAPER, *The Belgian army and society from independence to the Great War*, Houndmills, Palgrave, 2018, 158.

⁴²⁵ M. DRAPER, *The Belgian army and society from independence to the Great War*, Houndmills, Palgrave, 2018, 162-163.

onafgebakend is bij gebrek aan een duidelijke statenpraktijk.⁴²⁶ Hoe dan ook, in de volgende paragrafen buigt deze studie zich 1) over het verband tussen permanente neutraliteit en vrede-door-handel en 2) de effecten van permanente neutraliteit voor economische ontwikkeling.

4.4.2. Permanente neutraliteit en vrede-door-handel

Permanente neutraliteit is uiterst compatibel met de vrede-door-handel idee. Als permanente neutraliteit zich wereldwijd weet te verspreiden, zal oorlog vanzelf verdwijnen. Een toename van het aantal permanent neutrale landen is wenselijk. Idealiter kunnen zij clusters vormen rondom de overige landen, zodat een fysieke barrière ontstaat tussen landen die mogelijks ten oorlog zouden trekken.⁴²⁷ Hoe meer neutrale staten, hoe kleiner de kans op oorlog wordt vanuit puur geografisch perspectief.⁴²⁸ Neutraliteit kan in deze zin als een juridische techniek beschouwd worden die ertoe strekt een klein land te beschermen tegen zijn meer machtige buurlanden.⁴²⁹ Robinson vat samen: “[...] in general, a true idea of the concept involved in the right of neutralization, which is to bind the world closer, will prompt a state to tie itself as closely as possible by every peaceful treaty which it can make to as many states as possible.”⁴³⁰ Economisch en sociaal contact zorgt nl. voor toenadering tussen staten. Het sluiten van handelsverdragen en douane-unies is een belangrijk middel in het streven naar wereldvrede.⁴³¹ Een neutraal land bestaat bovendien enkel voor de morele en commerciële vooruitgang van het volk. Juridisch gezien is een permanent neutrale partij nl. ontdaan van zijn soeverein recht op het voeren van oorlog⁴³², zodat het land in kwestie enkel nog kan streven naar commerciële vooruitgang.

---

⁴²⁶ Vgl. S. ROBINSON, “Autonomous neutralization”, *American Journal of International Law* 1917, (607) 612.

⁴²⁷ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 102-103. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 4-5. De rol van de (Zuidelijke en Noordelijke) Nederlanden is steeds die van buffer geweest tussen Frankrijk en Duitsland. Deze buffer moet het politiek evenwicht op het continent garanderen. De permanente neutralisatie van België is een belangrijk onderdeel van de *balance of power* in Europa. Het doel van de *balance of power* is in deze zin pacifistisch: het voorkomen van oorlog tussen Frankrijk en Duitsland. *Balance of power* kan bijgevolg compatibel zijn met het vrede-door-handel idee.

⁴²⁸ E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 370.

⁴²⁹ E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 368. Vgl. A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 142-143.

⁴³⁰ S. ROBINSON, “Autonomous neutralization”, *American Journal of International Law* 1917, (607) 613.

⁴³¹ S. ROBINSON, “Autonomous neutralization”, *American Journal of International Law* 1917, (607) 613. Vgl. E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 379.

⁴³² E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 370-371. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 44-45.

De essentie van dit deelhoofdstuk over het verband tussen permanente neutraliteit en vrede luidt als volgt. In de vorige hoofdstukken werd uitvoerig besproken hoe vrede-door-handel binnen de negentiende-eeuwse ideeënwereld een prominente plaats inneemt. De liberalen en Saint-Simonisten geloven beiden dat de grensoverschrijdende handel het potentieel heeft natiestaten te verenigen in een wereldgemeenschap. In het internationaal publiekrecht concurreren deze opvattingen met het positivisme. Op vlak van (tijdelijke) neutraliteit⁴³³ zorgen de liberalen in Groot-Brittannië voor een (liberale) omslag met de Verklaring van Parijs. Permanente neutraliteit ontsnapt evenmin aan deze invloed. Vanaf 1860 worden over heel Europa handelsverdragen gesloten, onder impuls van dezelfde ideeën. Het vrede-door-handel idee beïnvloedt m.a.w. het gehele recht op het internationale niveau. In feite is permanente neutraliteit niets minder dan een juridische pacificatietechniek die tot wereldwijde vrede moet leiden. Geografisch ontstaan (permanent neutrale) barrières tussen vijandelijke staten. De permanent neutrale staten zijn bovendien ontdaan van een fundamenteel aspect van hun soevereiniteit, m.n. de bevoegdheid om oorlog te voeren. Deze vaststelling heeft echter ook economische gevolgen. Intern zal een permanent neutrale staat vooral de welvaartsverhoging van de eigen bevolking nastreven. Extern zal de *perpetual neutral* gericht zijn op het aanknopen van commerciële relaties met een zo groot mogelijk aantal landen, eerder dan het nastreven van imperialisme. Enerzijds is dit het logische gevolg van haar interne politiek (de morele en commerciële vooruitgang van het eigen volk), anderzijds van haar geografische omvang. Permanent neutrale landen zijn veelal klein. Het gevolg is dat hun economie vooral gericht zal zijn op export.⁴³⁴ Arendt vat samen:

“Favoriser les progrès de l’agriculture, la maintenir à la hauteur de développement et de prospérité à laquelle elle a su atteindre, encourager l’industrie, lui accorder la protection dont elle peut avoir besoin, étendre et multiplier les relations de commerce et de navigation, voilà les fins, nous semble-t-il, que son gouvernement doit se proposer dans cet ordre de faits. Tous ces intérêts la guerre les compromet,

---

⁴³³ Voor een genuanceerde visie op het verband tussen de klassieke neutraliteit en vrede, zie P. C. JESSUP, *Neutrality, its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 207-213.

⁴³⁴ Vgl. T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 91. Zie ook E. WINSLOW, “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, (366) 379.

si elle ne les ruine et les détruit, tandis que la neutralité les ranime et leur permet de prendre un nouvel essor.”⁴³⁵

Kortom, permanente neutraliteit verplicht de staat in kwestie om zijn aandacht te vestigen op allerlei aspecten die verband houden met economische ontwikkeling, eerder dan *empire-building*. Het besluit is dan ook dat vanuit zuiver *juridisch* oogpunt (permanente) neutraliteit de economie zou moeten stimuleren. Hoofdstuk 4.4.3. tracht het onderscheid tussen klassieke en permanente neutraliteit te verklaren aan de hand van de *balance of power*. Het daaropvolgende deelhoofdstuk (4.4.4.) buigt zich over de *economische* effecten van permanente neutraliteit, m.n. over de vraag of het juridisch statuut van een land ook een impact heeft op de economische ontwikkeling.

4.4.3. *Balance of power* als verklarend principe voor het onderscheid tussen klassieke en permanente neutraliteit

Het onderscheid tussen de klassieke en permanente neutraliteit is minder scherp dan sommige auteurs doen vermoeden. Arendt stelt bijv. op verschillende plaatsen in zijn *Essai sur la neutralité de la Belgique* dat beide begrippen van elkaar verschillen, maar valt voor verschillende onderdelen van zijn analyse wel terug op de staten- en verdragspraktijk inzake *tijdelijke* neutraliteit om te bepalen wat de verplichtingen van België zijn als *permanent* neutrale staat. Arendt suggereert meerdere keren een onderscheid te maken aan de hand van *balance of power* als principe, maar in zijn argumentatie formuleert hij dit nooit expliciet.⁴³⁶ In essentie komt zijn analyse echter neer op de volgende synthese.

- 1) Als permanent neutrale staat is België in ieder geval onderworpen aan de klassieke regels inzake tijdelijke neutraliteit, voor zover er terzake een duidelijke staten- of verdragspraktijk is. Deze studie bespreekt deze regels in hoofdstuk 4.1. tot 4.3.
- 2) Als permanent neutrale staat heeft België nog bijkomende *sui generis* verplichtingen. Deze raken aan de soevereiniteit van de Belgische Staat zelf: haar erkenning door de Europese mogendheden hangt immers af van het naleven van de verplichting permanent neutraal te blijven. De statenpraktijk bepaalt wat deze verplichting inhoudt. Leidinggevend principe is de *balance of*

---

⁴³⁵ Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 45-46.

⁴³⁶ Vgl. R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 104-105, die eerder vanuit politiek oogpunt het belang van het machts-evenwicht benadrukt.

power: België mag geen handelingen stellen die het Europese machtsevenwicht in gevaar zou brengen. Doet België dit wel *proprio motu*, dan verliest het haar bestaansrecht. In 1839 is immers overeengekomen dat de erkenning van België als soevereine staat afhangt van haar permanente neutraliteit. Op die manier kan men een onderscheid maken tussen verplichtingen die voortvloeien uit de klassieke regels in verband met neutraliteit en verplichtingen die voortvloeien uit het behoud van de *balance of power*. Arendt stelt:

“La neutralité perpétuelle lui ayant été imposée par les Puissances dans un intérêt européen et formant une des conditions essentielles de l'équilibre sur le continent, tout ce qui peut affermir cette neutralité, la consolider et en assurer le maintien, présente une importance majeure pour ces mêmes Puissances et doit compter de leur part sur un accueil empressé”.⁴³⁷

Deze *balance of power*-verplichtingen zijn inherent vaag. Precies om deze reden beveelt Arendt aan om verdragen te sluiten met de mogendheden en andere Europese staten, ertoe strekkende deze verplichtingen te concretiseren. Bij gebreke van verdragen valt men volgens de dominante positivistische opvatting over internationaal recht terug op de statenpraktijk. Eerder werd echter besproken hoe diplomaten en rechtsgeleerden ervan uitgingen dat permanente neutraliteit ingevuld zou worden door de statenpraktijk. Tot op het ogenblik dat er kristallisatie van deze of gene regel bestaat, bevindt de Belgische Staat zich kortom in een juridisch vacuüm. In ieder geval is het wenselijk dat meer onderzoek zou worden verricht naar de negentiende-eeuwse statenpraktijk over het verband tussen permanente neutraliteit, de handelspolitiek en *balance of power*. Wat er ook van zij, het volgend deelhoofdstuk buigt zich over de mogelijk positieve effecten van neutraliteit op het internationale handelsverkeer (4.4.4.) en twee concrete episodes waarin de permanente neutraliteit van België doorslaggevend is geweest (4.4.5.)

4.4.4. De positieve effecten van (permanente) neutraliteit op de handel

Voor het verdere verloop wordt geen onderscheid gemaakt tussen tijdelijke en permanente neutraliteit. Juridisch gezien bestaat tussen beiden inderdaad een verschil, zoals eerder werd aangegeven. De Belgische permanente neutraliteit dient als een *conditio sine qua non* voor zijn

---

⁴³⁷ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 209-210.

juridisch bestaan beschouwd te worden⁴³⁸, zodat een schending *proprio motu* het bestaan van de België (juridisch) in het gedrang zou brengen. Echter, voor een evaluatie van het verband tussen neutraliteit en economische ontwikkeling is het onderscheid niet dienend. Zelfs indien er juridisch een onderscheid bestaat tussen tijdelijke en permanente neutraliteit, stelt men vast dat België zich tijdens de negentiende eeuw bij de diverse oorlogen op het continent neutraal heeft opgesteld.⁴³⁹ Bovendien valt niet in te zien waarom België als permanent neutrale staat niet zou kunnen opteren voor een verklaring van neutraliteit in klassieke zin (i.e. de tijdelijke neutraliteit). Eerder is het zo dat precies omwille van haar permanente neutraliteit, in geval van oorlog België zich neutraal *moet* opstellen. De permanente neutraliteit brengt m.a.w. bijkomende verplichtingen met zich mee in vergelijking met tijdelijke neutraliteit, maar omvat minstens de verplichtingen die tijdelijke *neutrals* ook hebben. Een ander besluit zou geheel onlogisch en niet consistent zijn. Er zijn bovendien goede redenen om aan te nemen dat deze bijkomende *balance of power*-verplichtingen België vooral tot economisch voordeel strekken.

Op lange termijn mag men ervan uitgaan dat neutrale partijen door de oorlogshandel er commercieel op vooruitgaan.⁴⁴⁰ Jessup stelt: “Neutrals have complained bitterly and loudly over individual cases of breaches of the law, but in the long run they have frequently netted material gains from neutrality.”⁴⁴¹ Nochtans zijn er ook nadelen: zeker wanneer een neutrale partij naderhand in het conflict betrokken raakt, doet de oorlog veel van de eerder bestaande voordelen teniet.⁴⁴² In de regel is neutraliteit echter goed voor de handel.⁴⁴³ Het recht om niet te moeten deelnemen aan oorlog,⁴⁴⁴ impliceert tevens een recht om ononderbroken handel te blijven drijven in tijden van oorlog. De Verklaring van Parijs kent in deze zin ruime rechten toe aan neutrale partijen die voorheen

---

⁴³⁸ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 76-77. Vgl. R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 104-106.

⁴³⁹ Op basis van haar permanente neutraliteit is zij daartoe ook verplicht, zie G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 90.

⁴⁴⁰ P. C. JESSUP en F. DEAK, *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 268.

⁴⁴¹ P. C. JESSUP, *Neutrality, its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 16.

⁴⁴² P. C. JESSUP, *Neutrality, its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 17.

⁴⁴³ Vgl. J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 85.

⁴⁴⁴ Q. WRIGHT, “The present status of neutrality,” *American Journal of International Law* 1940, (391) 392; M. ABBENHUIS, *An age of neutrals: great power politics, 1815-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 1.

ondenkbaar waren.⁴⁴⁵ Functioneel heeft de Verklaring tot gevolg dat de handelsstromen die anders onderbroken zouden worden door oorlog, ongehinderd kunnen plaatsvinden.⁴⁴⁶ Hoewel de negentiende eeuw minder oorlog kent dan vele voorgaande eeuwen, blijft oorlog een reële dreiging. De Oostenrijks-Pruisische Oorlog van 1866 illustreert dit. Schepen met de vlag van een oorlogvoerende partij worden gemeden door handelaars, zodat de handel van het in een conflict betrokken land in elkaar kan storten. Door het conflict in 1864 met Denemarken, stort de Oostenrijkse handel op de Adriatische Zee ineen. Voor permanent neutrale partijen biedt dit heel wat voordelen: zij kunnen immers de handel van de oorlogvoerende partij overnemen. De voordelen daarvan zijn zo groot dat Zwitserse handelaars in Trieste (Oostenrijk) op een gegeven moment onder de Zwitserse vlag gaan varen. Zwitserland brengt vervolgens de mogelijkheden op de hoogte van haar maritieme aspiraties en verkrijgt als *landlocked state* zelfs het recht om onder de eigen vlag te varen.⁴⁴⁷ De voordelen van de free ships, free goods-regel voor permanent neutrale landen is dus bijzonder groot. De rechten van neutrale partijen en hoe extensief deze rechten zijn, is bijgevolg relevant voor handel en industrialisering.⁴⁴⁸ Lemnitzer vat samen:

“Whereas in earlier times a military conflict of such a scale and magnitude [de Amerikaanse Burgeroorlog] would have disrupted shipping severely and caused insurers to ask for prohibitive war risk premiums, a war fought under the declaration [de Verklaring van Parijs] was actually a godsend for neutral trade, offering handsome and secure profits for those not involved in the fighting.”

Aangezien België tijdens de negentiende eeuw bij geen enkele oorlog betrokken is geweest, heeft het enkel de voordelen van neutraliteit genoten, weliswaar tot 1914. Op dat ogenblik was de Belgische industriële basis reeds uitgebouwd, zodat België een unieke *case study* biedt om de rol van neutraliteit bij economische ontwikkeling en industrialisering te bestuderen. Desondanks is de Belgische *case* vooralsnog weinig bestudeerd. Voor de VS bestaat dergelijke studie wel, zij het enkel voor de Napoleontische Oorlogen.⁴⁴⁹ Voor de VS toont cijfermateriaal aan dat de Franse

---

⁴⁴⁵ Vgl. P. C. JESSUP, “The birth, death and reincarnation of neutrality”, *American Journal of International Law* 1932, (789) 790. Vgl. evenwel S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 109-126 voor een overzicht van hoe oorlogvoerende partijen de regels van de Verklaring van Parijs omzeilen.

⁴⁴⁶ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 8.

⁴⁴⁷ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 154-155.

⁴⁴⁸ Q. WRIGHT, “The present status of neutrality”, *American Journal of International Law* 1940, (391) 394-395. Vgl. S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 29.

⁴⁴⁹ Ook voor Scandinavië en de Zollverein zijn cijfers voorhanden, maar deze worden hier niet besproken om praktische redenen, zie A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*,

Revolutie en de Napoleontische Oorlogen in Europa een positief effect hebben op de Amerikaanse exportcijfers. Tegen 1796 zou de export zich verdubbeld hebben; vijf jaar later in 1801 zou er zelfs sprake zijn van een verdrievoudiging.⁴⁵⁰ De katoenexport in het bijzonder profiteert van deze expansie.⁴⁵¹ Ook de scheepsbouw ondervindt positieve effecten.⁴⁵² De staal-, hout- en lederindustrie boeken eveneens vooruitgang.⁴⁵³ Niettemin is nuance op zijn plaats: het cijfermateriaal gebruikt rond de eeuwwisseling (1800) is niet steeds betrouwbaar. Daarnaast zijn in veel gevallen de positieve effecten op de industrie slechts tijdelijk.⁴⁵⁴

Deze cijfers vertellen echter niet het volledige verhaal. De Napoleontische Oorlogen zijn slechts een momentopname van een korte, uitzonderlijke periode. Het is van belang te benadrukken dat in juridisch opzicht permanente neutraliteit en de met de Verklaring van Parijs veralgemeende free ships, free goods-regel in feite een vorm van ononderbroken markttoegang impliceert voor neutrale partijen. Of goederen in beslag genomen worden op zee door de marine, dan wel aan de grens door de douanepolitie maakt economisch gezien weinig verschil. Het eerste wordt echter beheerst door het maritiem recht, m.n. de regels inzake neutraliteit. Het tweede door de interne douanewetgeving (of in geval er handelsverdragen gesloten zijn, door de regels opgenomen in dergelijk verdrag). Deze markttoegang is bovendien permanent voor een staat zoals België. Een permanent neutrale partij mag juridisch gezien niet ten oorlog trekken. Zij heeft daartoe niet de bevoegdheid precies omwille van haar neutrale status. Een neutraal land kan bijgevolg steeds haar producten exporteren naar een oorlogvoerende partij⁴⁵⁵, gebruik makende van haar eigen schepen of deze van een andere neutrale partij. Het free ships, free goods-principe garandeert dit. Het belang van de Verklaring van Parijs is

---

1936, New York, Columbia University Press, 243-299. Men stelt wel vast dat de Napoleontische Oorlogen voor de Scandinavische landen niet steeds onverdeeld positieve effecten gebracht hebben. Voor de verschillende onderdelen van de Zollverein variëren de cijfers. Het gebrek aan eenduidigheid is te wijten aan de nabijheid van de oorlog en bepaalde idiosyncratische kenmerken van het gebied in kwestie. Enkel voor Zweden kan men echter met zekerheid stellen dat de balans negatief uitvalt, zie *Ibid.*, 301.

⁴⁵⁰ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 216-217.

⁴⁵¹ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 229-231; voor voeding, vnl. graan, zijn de cijfers minder eenduidig.

⁴⁵² A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 235.

⁴⁵³ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 237.

⁴⁵⁴ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 301-303.

⁴⁵⁵ Bovendien zal een land in staat van oorlog een verhoogde vraag kennen naar allerlei goederen en materialen, welke de neutrale staat kan leveren.

voor België dan ook vooral gelegen in de permanente en ononderbroken (d.w.z. ook in tijden van oorlog) markttoegang die zij met zich meebrengt. In het volgend deelhoofdstuk worden twee concrete voorbeelden besproken die aantonen hoe permanente neutraliteit de Belgische handelspolitiek (positief) heeft beïnvloed.

4.4.5. Permanente neutraliteit en de Belgische handelspolitiek: twee *case studies*

a) *Permanente neutraliteit en de diplomatieke onderhandelingen met Frankrijk over een douane-unie*

Eerder werd besproken hoe permanente neutraliteit de soevereiniteit van een staat beperkt, m.n. wat betreft het recht oorlog te voeren. Op commercieel vlak zijn er echter ook beperkingen. Een permanent neutraal land moet erop toezien dat zij geen handelsverdragen sluit die het voor haar onmogelijk zouden maken om onpartijdig op te treden in het geval een oorlog uitbreekt:

“[...] Tout arrangement qui aurait pour effet d'imposer au neutre une solidarité réelle quelconque, ou qui opérerait sa substitution à la place de la puissance contractante ou celle de cette dernière à la sienne dans des charges, ou qui créerait une réunion intime, une fusion complète d'institutions ou de propriétés entre les deux pays, tout arrangement de cette nature serait sans nul doute incompatible avec la neutralité perpétuelle, parce qu'évidemment la faculté d'abstention et d'impartialité du neutre dans la guerre future en serait affaiblie ou diminuée”.⁴⁵⁶

De geschiedenis van het Belgisch handelsbeleid leert dat Friedrich Lists stelling over de industriële ontwikkeling van kleine landen heel wat waarheid bevat:⁴⁵⁷ “Belgium can only remedy by means of confederation with a neighbouring larger nation her needs which are inseparable from her restricted territory and population.”⁴⁵⁸ Lists economische wetmatigheid is echter geheel onverzoenbaar met de verplichtingen van België als permanent neutrale staat. Eerder werd aangegeven dat permanente neutraliteit een *conditio sine qua non* is voor de erkenning van de Belgische soevereiniteit door de mogendheden. Permanente neutraliteit, zoals vastgelegd in het verdrag der XXIV artikelen van 1839 en daarom bindend voor België, raakt aan het bestaansrecht

---

⁴⁵⁶ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 96-97.

⁴⁵⁷ Zie T. HOPKINS, “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade” in T. HIPPLER en M. VEC (eds.), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, (77) 91.

⁴⁵⁸ F. LIST, *The national system of political economy: translated by Sampson S. Lloyd*, Londen, Longmans Green and Co., 1909, 143.

van de Belgische Staat. Het bestaan van België, en haar onafhankelijkheid, is essentieel voor de *balance of power* in Europa.⁴⁵⁹ Een interessante vraag is of België zijn *politieke* soevereiniteit heeft kunnen behouden precies *dankzij* haar permanente neutraliteit (en de corresponderende *balance of power*-verplichtingen). Omgekeerd kan men echter de vraag stellen of België *ondanks* haar permanente neutraliteit er wel in geslaagd is ook haar *economische* soevereiniteit te bewaren. In ieder geval stelt men vast dat de Belgische economie tot op vandaag in belangrijke mate afhankelijk is van die van haar (grotere) buurlanden.⁴⁶⁰ Wat er ook van zij, de economische wetmatigheid waarvan List gewag maakt, heeft zich vanuit politiek-juridisch oogpunt niet gerealiseerd.⁴⁶¹ De Belgische regering is erin geslaagd haar permanente neutraliteit te bewaren gedurende de negentiende eeuw. Anders gezegd, België heeft tijdens de negentiende eeuw haar *balance of power*-verplichtingen steeds nageleefd.

De onderhandelingen met Frankrijk over een douane-unie tonen duidelijk aan dat Lists economische wetmatigheid een empirische basis heeft. Frankrijk stuurt al in 1836 op dergelijke douane-unie aan, nog voor de definitieve erkenning van de Belgische onafhankelijkheid.⁴⁶² De Franse avances in 1836 blijven aanvankelijk onbeantwoord: gedurende een tiental jaren blijven de Fransen echter aandringen op een douane-unie. België weigert echter te onderhandelen vooraleer het definitief erkend is als soevereine staat. In 1839 volgt een nieuw Frans voorstel. De Fransen sturen o.m. aan op een gemeenschappelijk douanetarief, het gemeenschappelijk beheer van de douane-inkomsten (welke verdeeld zullen worden naargelang het bevolkingsaantal en niet naar het aandeel in het commercieel verkeer⁴⁶³) en een hogere commissie waarin de Franse functionarissen het overwicht hebben. België zou tevens het Franse douanesysteem moeten overnemen. Handelsverdragen zouden

---

⁴⁵⁹ Zie deelhoofdstuk 4.4.3. *Balance of power* als verklarend principe voor meer details.

⁴⁶⁰ Tijdens de negentiende eeuw bestaat deze afhankelijkheid vooral ten aanzien van Frankrijk (zie *infra* Hoofdstuk 6.4.). Vooral de Lijnwaadconventie en de Belgische ontvangst van het Anglo-Frans Verdrag illustreren dit treffend. Dat er eind twintigste eeuw weinig veranderd is, blijkt uit de Generale-crisis. De Belgische afhankelijkheid van Duitsland is bovendien mettertijd ook toegenomen.

⁴⁶¹ Men zou echter kunnen argumenteren dat de Europese Unie de wetmatigheid van List bewijst. De belangrijkste economische bevoegdheden bevinden zich zeker sinds de Tweede Wereldoorlog meer en meer op supranationaal niveau, eerder dan op het nationale niveau. List zou allicht argumenteren dat het geen toeval is dat de Benelux, als samenwerkingsverband tussen verschillende kleine landen, steeds een voorloper is geweest op vlak van economische integratie.

⁴⁶² M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 19. Suetens heeft voor zijn beschrijving van deze episode het Diplomatiek Archief bezocht, zodat het weinig zin heeft zelf nogmaals in de archieven te duiken voor dit onderdeel.

⁴⁶³ Deze bepaling is vanzelfsprekend manifest in het voordeel van de Fransen. Het bevolkingsaantal van Frankrijk is vele malen groter dan dat van België.

voortaan door de Franse regering onderhandeld worden; de Belgische regering zou zich akkoord moeten verklaren. België zou bovendien (Franse) intellectuele eigendomsrechten moeten respecteren. Tot slot zouden douanedelicten afgehandeld worden door het Franse Hof van Cassatie.⁴⁶⁴ België weigert in te gaan op de Franse voorstellen. Wanneer in 1840 Frankrijk een nieuw voorstel doet, maken Londen, Berlijn, Wenen en Sint-Petersburg duidelijk dat zij een douane-unie tussen Frankrijk en België onverenigbaar achten met de verdragen van 1831 en 1839.⁴⁶⁵ *Balance of power* is m.a.w. inderdaad het verklarend principe om te bepalen welke de beperkingen zijn op de Belgische soevereiniteit.

b) *Permanente neutraliteit en de Belgische wapenhandel*

De permanente neutraliteit van België laat toe dat het zich onpartijdig opstelt te midden van oorlogvoerende staten. Door zijn centrale ligging en toegang tot de Noordzee, een uitgebreid spoorwegennetwerk en communicatielijnen, is België ideaal gesitueerd als opslag- en marktplaats voor de rest van Europa. België kan bovendien gebruik maken van haar neutrale vlag om goederen van oorlogvoerende partijen te verscheppen en zo een deel van hun handel over te nemen. Landen in staat van oorlog hebben bovendien een grotere nood aan grondstoffen en allerlei materiaal voor de oorlogsproductie, goederen die de Belgische industrie kan verschaffen.⁴⁶⁶ Dankzij het statuut van permanent neutrale staat kan België m.a.w. steeds als tussenpersoon optreden voor de oorlogvoerende partijen en aan elk van hen haar producten verkopen.⁴⁶⁷ Kortom, in oorlogstijden verhoogt de buitenlandse vraag, waarvan België als per definitie niet-betrokken partij (want permanent neutraal) kan genieten als tussenpersoon. Deze laatste vaststelling geldt in het bijzonder voor wapens. Vooral Luik heeft grote belangen in de wapensector.⁴⁶⁸

---

⁴⁶⁴ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 20-21. Vgl. met Annex II van hetzelfde werk, "Discours du general comte Goblet d'Alviella à la séance secrète de la Chambre lors de la discussion de la loi sur les tarifs différentiels", *Ibid.*, 377-404, in het bijzonder 381-382. Deze geheime zitting van de Kamer is niet terug te vinden op www.plenum.be, zodat enkel kan verwezen worden naar de weergave ervan in Suetens.

⁴⁶⁵ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 23.

⁴⁶⁶ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 46-47.

⁴⁶⁷ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 97.

⁴⁶⁸ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 165.

Een belangrijke beperking op de vrije handel van neutrale staten zijn de regels in verband met contrabande.⁴⁶⁹ In de vorige (deel)hoofdstukken is de problematiek van contrabande voorzichtig aangeraakt. In essentie bestaat naar internationaal recht een verbod voor neutrale staten om wapens, munitie en ander materiaal rechtstreeks bruikbaar voor de oorlogsinspanningen te verkopen aan een oorlogvoerende staat. Welke goederen precies contrabande zijn, is echter traditioneel voor voor discussie. Over de vraag of men wapens en munitie als contrabande dient te beschouwen, bestaat daarentegen *geen* discussie.⁴⁷⁰ Algemeen geldt wel dat deze neutrale onthoudingsplicht tijdens de negentiende eeuw steeds strenger wordt geïnterpreteerd, vnl. onder impuls van het positivisme.⁴⁷¹

De onderhandelingen over art. 11 van het Anglo-Frans Verdrag (zie hoofdstuk 6.3.2. voor een gedetailleerde bespreking) zijn illustratief voor de juridische strijd die een definitie van contrabande oplevert. De juridische discussie omstreeks 1860 is de vraag of steenkool wel of niet contrabande is. Deze episode toont aan dat het niet zo eenvoudig is een grens te trekken tussen welke goederen een rechtstreeks voordeel opleveren voor de oorlog en welke niet.⁴⁷² Een nog frappanter voorbeeld van hoe moeilijk het is voor staten om het begrip contrabande adequaat af te bakenen doet zich voor tijdens de Frans-Chinese Oorlog in 1885. Voor het Chinese leger is rijst in deze periode een belangrijk betalingsmiddel. Omdat een volledige blokkade van de Chinese kustlijn een hachelijke onderneming belooft te zijn, kondigt Frankrijk af dat het voor de duur van de oorlog rijst als contrabande beschouwt. De Fransen maken zo de inbeslagname van rijst op neutrale schepen mogelijk, gebruik makende van de contrabande-uitzondering op het free ships, free goods-principe.⁴⁷³ De Belgische regering maakt van de inherente openheid van deze norm gebruik om een uiterst lakse interpretatie van contrabande te verdedigen, vooral om de Luikse wapenindustrie ter wille te zijn.⁴⁷⁴ Groot-Brittannië en Frankrijk treden op tegen België wanneer de Krimoorlog uitbreekt, waarover meer in de volgende paragraaf.

---

⁴⁶⁹ G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 183.

⁴⁷⁰ F. DHONDT, “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 16-17.

⁴⁷¹ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 103.

⁴⁷² Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 184-185: “On en a essayé à différentes reprises des définitions générales, mais aucune d’elles n’a reçu une sanction universelle.”

⁴⁷³ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 185.

⁴⁷⁴ Vgl. F. DHONDT, “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 19-21.

Tijdens de Krimoorlog (1853-1856) sluiten de Britten en Fransen de Russische havens af voor handel. Belgische en Duitse wapenhandelaars laten zich echter niet ontmoedigen en transporteren hun wapens eerst naar de Hanzesteden, om ze vandaar over te brengen naar Oost-Pruisen via een zeeroute. Van daaruit worden de wapens vervolgens langs een landroute naar Rusland gebracht. Wanneer de Britse regering bericht krijgt in 1854 dat 50.000 wapens klaar staan om te vertrekken richting Rusland, zet het de Belgische regering onder druk maatregelen te nemen. De Britten dreigen het traditionele beslag- en zoekrecht te doen herleven voor schepen met de Belgische vlag en Belgische havens te controleren. Ook de Nederlanders zetten de Belgische regering onder druk, uit angst om zelf gevisieerd te worden door Groot-Brittannië.⁴⁷⁵ De Belgische Staat verdedigt zich door te verwijzen naar Vattel. Een land met een traditie in de wapenindustrie, mag haar producten exporteren naar alle oorlogvoerende partijen, zolang het beide partijen gelijk behandelt. Anders gezegd, de Belgische regering stelt dat het zijn wapenhandel niet moet stopzetten, zolang het maar evenveel wapens aan beide partijen verkoopt.⁴⁷⁶ De Belgen verwijzen eveneens naar het opstandig karakter van de Luikse provincie en de Belgische Grondwet. De Grondwet zou nl. de Belgische overheid verhinderen op te treden tegen private wapenfabrieken.⁴⁷⁷ De Brouckère argumenteert bovendien dat permanente neutraliteit zowel rechten als verplichtingen met zich meebrengt. Voor zover België zich aan haar verplichtingen houdt, ontleent het aan haar statuut ook soevereine rechten. Het al dan niet reguleren van de wapenhandel valt binnen deze soevereiniteit, zo stelt de Brouckère.⁴⁷⁸ België plooit uiteindelijk onder buitenlandse druk en verschaft een lijst met schepen die wapens transporteren en hun bestemming. De wapentransporten richting Rusland nemen een einde.⁴⁷⁹ Kortom, de grootmachten slagen erin door *power politics* België ertoe te bewegen de wapenhandel aan banden te leggen. Het verklarend principe van de *balance of power* is hier minder

---

⁴⁷⁵ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 32. Vgl. F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 18.

⁴⁷⁶ F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 16-17.

⁴⁷⁷ F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 19.

⁴⁷⁸ F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 20.

⁴⁷⁹ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 32. Vgl. F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 21.

dienend.⁴⁸⁰ Eerder verdedigt ieder van de betrokken partijen zijn belangen door pure machtspolitiek. Juridische argumenten worden vooral gebruikt in functie van deze belangen. Twee bijkomende voorbeelden tonen aan dat juridische principes eerder bijkomstig zijn wanneer het op de wapenhandel aankomt.

Vooreerst is er de oorlog in Paraguay (1864-1870). Rogier stelt dat inzake wapenleveringen aan Brazilië de Belgische Staat zich volkomen onpartijdig zal opstellen door aan geen van de betrokken partijen de mogelijkheid te weigeren wapens te kopen in België. In de feiten bestaat deze mogelijkheid niet voor de Paraguayanen, aangezien de gehele kustlijn geblokkeerd wordt door Braziliaanse schepen. Paraguay protesteert hevig tegen dit Belgische standpunt, doch België geeft niet toe. De Britten steunen ditmaal de Belgische regering. De wapenleveringen gaan dus gewoon door.⁴⁸¹ Ten tweede neemt België tijdens de Frans-Pruisische Oorlog (1870-1871)⁴⁸² vrijwillig stappen die Belgische onderdanen moeten ontmoedigen wapens te verkopen aan één van de oorlogvoerende partijen. Algemeen aanvaardt men daarentegen wel dat neutrale partijen niet de plicht hebben hun onderdanen te verhinderen contrabande te vervoeren.⁴⁸³ Groot-Brittannië en de VS, verdedigen nu beiden dat neutrale partijen niet de plicht hebben hun onderdanen te verhinderen contrabande (incl. wapens) te vervoeren. Dat beide een significante wapenindustrie hebben, speelt hierbij een rol.⁴⁸⁴ Wat betreft de regels voor de verkoop van steenkool, volgt België eveneens het Britse voorbeeld. Oorlogsschepen gebruiken immers meer en meer steenkool als brandstof, waardoor bepaalde landen argumenteren dat neutrale partijen een onthoudingsplicht hebben om aan

---

⁴⁸⁰ Men kan zich echter de vraag stellen in hoeverre *balance of power* verschilt van machtspolitiek en of een onderscheid tussen de twee wel nuttig is.

⁴⁸¹ Zie F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 23-28.

⁴⁸² De Frans-Pruisische Oorlog roept overigens interessante vragen op over de Belgische neutraliteit en de juridische waarde van de garantie gesteld door de grootmachten, zie F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 12-15. Zie ook M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 29-31.

⁴⁸³ *Contra* G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 103 en 163-169. De statenpraktijk spreekt de stelling van Arendt enigszins tegen, zie F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 25-26, in het bijzonder voetnoot nr. 173. Arendt verwijst ter ondersteuning van zijn stelling o.m. naar Vattel, maar diens geschriften kunnen onmogelijk betrekking gehad hebben op permanente neutraliteit en België, aangezien permanente neutraliteit ten tijde van Vattel nog niet bestond. Arendt erkent overigens inderdaad dat er andere stellingnames mogelijk zijn. Neutrale partijen mogen de oorlogvoerende partijen bevoorraden, zolang ze dit op onpartijdige wijze doen, zie G. ARENDT, *Ibid.*, 107-110.

⁴⁸⁴ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 106.

een oorlogvoerende partij nog steenkool te verkopen. Landen met een eigen steenkoolreserve, zoals Groot-Brittannië en België, werpen daarentegen op dat de bevoorrading van steenkool een routinedienst is. Indien een staat aan beide partijen op gelijke wijze steenkool verkoopt, ligt bijgevolg geen schending van onpartijdigheid voor.⁴⁸⁵ Het is duidelijk dat in deze discussies macht en eigenbelang doorslaggevend zijn, eerder dan *balance of power*-principes (zie Hoofdstuk 4.4.3.). Men zou echter kunnen argumenteren dat de juridische onzekerheid over de toelaatbaarheid van de wapenhandel geen betrekking heeft op *permanente* neutraliteit, doch wel op de *klassieke* regels van neutraliteit. Deze regels zijn traditioneel onderhevig aan machtspolitiek en opportunisme. Het gebrek aan een omvattende codificatie van deze klassieke regels draagt hiertoe bij.⁴⁸⁶ Vanuit deze optiek is het verkeerd de juridische opvattingen over neutraliteit en de wapenhandel proberen te verklaren vanuit *balance of power*-argumenten. Juister is het om de wapenhandel te evalueren binnen de context van de klassieke neutraliteit.

Hoe dan ook, de Belgische regering tracht van permanente neutraliteit een juridisch argument te maken om wapens te verkopen aan eender welke oorlogvoerende staat. Voor de Luikse industrie kan dit een stimulans geweest zijn voor economische ontwikkeling. Een interessante vraag is of de permanente neutraliteit zo heeft bijgedragen tot het ontwikkelen van het concurrentieel voordeel van de Belgische staal- en metaalindustrie in de negentiende eeuw. Uitsluitsel daarover kan enkel uit een statistische analyse volgen, wat echter buiten het bestek van deze masterproef valt.

5. Conclusie bij neutraliteit

Dit hoofdstuk over neutraliteit begon met twee vaststellingen. Ten eerste zijn de regels over neutraliteit steeds precair. Het evenwicht tussen de belangen van oorlogvoerende en neutrale partijen is weinig stabiel door de onderhandelingsmacht die beide groepen van landen onmiskenbaar hebben. Ten tweede heeft neutraliteit niet alleen betrekking op het maritiem oorlogsrecht, maar ook op de handel en de economie. In de loop van de zeventiende en achttiende eeuw ontstaat een netwerk van verdragen dat in verschillende opzichten doet denken aan het Cobden-Chevalier netwerk van de jaren 1860. In de literatuur bestaat nogal wat verwarring over het achttiende-eeuwse netwerk en MFN clausules. Dit vroege netwerk heeft echter betrekking op navigatie (de vrijheid op zee) en

---

⁴⁸⁵ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 106-107.

⁴⁸⁶ F. DHONDT, "Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870", *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 28.

neutraliteit in tijden van oorlog; het Cobden-Chevalier netwerk op de regulering van de internationale handel door tarieven. Er is kortom een groot verschil tussen beide netwerken van verdragen op inhoudelijk vlak; door de standaardisatie die in beide gevallen voorkomen zijn er daarentegen wel formele gelijkenissen. De rol van de mercantilistische economen werd in dit kader benadrukt. In de strijd om edelmetalen is het weinig problematisch dat de vijand goederen kan importeren dankzij neutrale partijen. Invoer heeft een negatieve impact op de handelsbalans, zodat oorlogvoerende partijen het niet langer nodig vinden om tegen neutrale handel op te treden. De free ships, free goods-regel komt zodoende meer en meer voor in verdragen. De impact van de mercantilisten is vooral belangrijk omdat het de wisselwerking tussen (internationaal) recht en economie illustreert.⁴⁸⁷

Vervolgens heeft deze studie de totstandkoming van de Verklaring van Parijs ontleed. Het free ships, free goods-principe wordt sinds 1856 algemeen erkend. Om een veelheid aan redenen is het midden negentiende eeuw niet langer opportuun voor de Britten om zich nog tegen deze regel te verzetten. Daarnaast is de rol van Richard Cobden bij de aanvaarding ervan door de Britten niet gering. Liberalisme en het vrede-door-handel idee spelen een cruciale rol in het overtuigen van de Britse beleidsmakers. Kortom, de drijvende krachten (liberalisme, vrede-door-handel en Cobdens sociale netwerk) achter de Verklaring van Parijs en het Cobden-Chevalier netwerk zijn nagenoeg identiek.

Het hoofdstuk sluit af met een bespreking van de Belgische permanente neutraliteit. In de eerste helft van de negentiende eeuw duikt permanente neutraliteit voor het eerst op in het internationaal recht. Diplomaten en geleerden gaan ervan uit dat de statenpraktijk dit begrip zal invullen. Permanente neutraliteit is een status verbonden aan de soevereiniteit van de Belgische staat. Het omvat een aantal verplichtingen, zoals de verdediging van het grondgebied, die in het economisch voordeel van het land zijn. Permanente neutraliteit is daarnaast verzoenbaar met het vrede-door-handel idee. Permanente neutraliteit is een juridische pacificatietechniek. Een permanent neutrale staat is immers ontdaan van haar soeverein recht oorlog te voeren. Bijgevolg zijn permanent neutrale staten gedwongen zich te richten op de economische vooruitgang van hun land en bevolking. Deze studie betoogt verder dat *balance of power* het verklarend principe is voor het onderscheid tussen klassieke en permanente neutraliteit. De erkenning van de Belgische soevereiniteit is juridisch

---

⁴⁸⁷ Zie *supra* Hoofdstuk 2.2.2., over de “mirror theory of law”. De spiegeltheorie vindt hier bevestiging.

verbonden aan haar permanent neutrale status ingevolge het verdrag der XXIV artikelen van 1839. Indien België *propriu motu* haar permanente neutraliteit schendt, verliest zij haar soeverein bestaansrecht. Op België rusten bijgevolg een aantal *sui generis* verplichtingen die rechtstreeks voortvloeien uit het behoud van het Europese machtsevenwicht.

Vervolgens werd getracht aan te tonen dat permanente neutraliteit positief is voor de economische ontwikkeling van een land. Het recht om niet te moeten deelnemen aan oorlog, impliceert tevens een recht om ononderbroken handel te blijven drijven in tijden van oorlog. De ruime rechten die de Verklaring van Parijs toekent, bieden zodoende aan neutrale staten heel wat opportuniteiten. Voor permanent neutrale staten zoals België omvat de Verklaring eigenlijk een vorm van permanente markttoegang. Of goederen in beslag genomen worden op zee door de marine, dan wel aan de grens door de douanepolitie maakt economisch gezien weinig verschil. De Verklaring van Parijs schakelt deze eerste mogelijkheid volledig uit, zodat enkel nog de douanerechten als mogelijke barrière voor grensoverschrijdende transacties van goederen overblijven. De *free ships, free goods*-regel is m.a.w. een noodzakelijke voorwaarde om effectief de internationale handel vrij te maken door de afbouw van douanetarieven. Er bestaan bovendien een aantal statistische studies die een verband tussen neutraliteit en economische groei suggereren. Voor België bestaat dergelijke studie echter niet, zodat het verband tussen permanente neutraliteit en economische groei (voorlopig) niet kan worden aangetoond.

Tot slot bevat dit hoofdstuk over de Belgische neutraliteit twee *case studies* die een verband aantonen tussen permanente neutraliteit en economisch beleid. List formuleert de economische wetmatigheid dat kleine landen door een gebrek aan afzetmarkten gedoemd zijn om op te gaan in een (douane-)unie met grotere buurlanden. Zonder afzetmarkten is industriële ontwikkeling immers onmogelijk. Lists economische wetmatigheid botst echter fundamenteel met de permanent neutrale status van België. Vanuit politiek-juridisch oogpunt heeft List ongelijk gekregen. Het is echter maar de vraag of de zaken er niet anders voorstaan op economisch vlak. In ieder geval tracht Frankrijk als het ware gebruik te maken van Lists economische wetmatigheid door steeds weer een douane-unie na te streven met België. België zoekt hierbij vooral economische voordelen; Frankrijk politieke. De grootmachten maken echter telkens duidelijk dat een douane-unie met politieke aspecten onverenigbaar is met de permanent neutrale status van België. De vereniging van beide landen in een (politiek getinte) douane-unie is immers onverzoenbaar met de *balance of power* en

de *sui generis* verplichtingen die daaruit voortvloeien voor België. Het machtsevenwicht beperkt kortom de Belgische soevereiniteit op commercieel gebied. België is ten gevolge van haar permanent neutrale status ontdaan van haar soevereine bevoegdheid tot het sluiten van douane-unies met haar grotere buurlanden.

De tweede *case study* over het verband tussen permanente neutraliteit en economisch beleid, betreft de wapenhandel. Ten gevolge van haar permanente neutraliteit, centrale ligging en wapenindustrie is België de ideale tussenpersoon in tijden van oorlog. Over de vraag welke goederen contrabande zijn, bestaat ook tijdens de negentiende eeuw nog grote discussie. België maakt van deze juridische onzekerheid gebruik om een uiterst lakse interpretatie te verdedigen, ten voordele van de eigen wapenindustrie. Het valt echter op dat op dit vlak juridische principes niet echt een rol lijken te spelen. De enige verklaring voor in welke gevallen wapentransporten wel of niet toegelaten zijn, is die van *might makes right*. Het belang van de twee besproken *case studies* ligt vooral in het aanschouwelijk maken van het verband tussen (permanente) neutraliteit en internationale handel.

V. *Infant industry protection in België (1794-1860)*

1. Inleiding

Dit onderdeel bestudeert de interne tariefwetgeving van België. Hiertoe wordt gebruik gemaakt van de contextuele rechtshistorische methode. De nadruk ligt op de voorbereidende werken en de belangrijkste wetgeving die de periode kenmerkt. Het internationaal perspectief krijgt echter eveneens de aandacht die het verdient, vertrekkende vanuit het methodologisch concept “glocalisatie”. Het onderdeel probeert echter ook een antwoord te bieden op de “waarom”-vraag, i.e. de vraag van de oorzaak. Veelal is de keuze voor deze of gene regeling te verklaren vanuit een economische invalshoek.

De verdere behandeling van het intern recht wordt gesplitst in twee delen, m.n. een deel over de wetgeving die ertoe strekt de landbouwindustrie af te schermen voor buitenlandse concurrentie (agrarisch protectionisme). Het mechanisme van prijsstabiliteit wordt belicht vanuit zijn economische context, hoewel de nadruk ligt op de tariefbescherming van de graanindustrie en andere basisvoedingstoffen. Het tweede deel behandelt de promotie en bescherming van de in ontwikkeling zijnde (zware) industrie (industriële protectionisme). Deze opdeling maakt het geheel niet alleen meer overzichtelijk; beide industrieën vertonen ook andere wezenlijke kenmerken. De

protectionistische techniek en de *ratio legis* zijn bovendien zeer verschillend. In het deel over de landbouw staat vooral de Wet van 1834 centraal; voor het industrieel protectionisme is vooral de Wet van 1844 op de Differentiële Heffingen van belang. In Hoofdstuk I werd toegelicht waarom beide wetten de voornaamste instrumenten zijn voor het protectionistisch beleid van de Belgische wetgever tijdens de negentiende eeuw. De Wet op de Differentiële Heffingen wordt echter onder een apart deelhoofdstuk behandeld; de redenen daarvoor worden aldaar toegelicht. Vooraleer deze studie het empirisch gedeelte over agrarisch en industrieel protectionisme aanvat, is het echter noodzakelijk stil te staan bij een aantal instrumenten die de overheid heeft om zijn handelsbeleid vorm te geven. In de eerste plaats denkt men uiteraard aan invoertarieven, i.e. de belasting op de invoer van buitenlandse goederen. Deze vorm van protectionisme is het best gekend en komt tevens het meeste voor. Er zijn echter nog twee soorten maatregelen die veelvuldig gebruikt worden in de negentiende eeuw: exportsubsidies en exportrestricties. Vooral deze laatste groep maatregelen ziet men regelmatig terug, ook in België.

2. De verschillende protectionistische maatregelen

5.2.1. Bescherming door invoertarieven

Tarieven kunnen gebruikt worden zowel voor zuiver protectionistische doeleinden als terms-of-trade manipulatie (i.e. het manipuleren van de handelsbalans). Enigszins vooroplopend ten aanzien van wat verder nog besproken wordt, kan men een importtarief gebruiken zowel om de nationale industrie te bevorderen als de handelsbalans te verbeteren. Meestal doen importtarieven beide tegelijkertijd. Exportsubsidies op hun beurt bevorderen eveneens de nationale industrie, maar zijn negatief voor de handelsbalans. Exportrestricties verbeteren de handelsbalans, maar kunnen schadelijk zijn voor de nationale industrie.⁴⁸⁸

Wat betreft invoertarieven maakt de literatuur een onderscheid naargelang de tarieven al dan niet prohibitief zijn. Een prohibitief tarief is zodanig hoog dat de geïmporteerde goederen volledig uit de markt van het importerende land geprijsd worden. Nationale producenten zullen veelal hun prijzen verhogen en zo meer winst opstrijken. Dit gaat echter ten koste van de consument: ofwel betalen zij meer, ofwel worden ze uit de markt geprijsd. In het laatste geval spreekt men van *deadweight social costs*. De nationale welvaart daalt; de producent wint nl. globaal gezien minder

---

⁴⁸⁸ D. REGAN, "What are trade agreements for? – Two conflicting stories told by economists, with a lesson for lawyers", *Journal of International Economic Law* 2006, (951) 953.

dan de consument verliest. Buitenlandse exporteurs zullen veelal ook verlies lijden, zodat de globale welvaart zal dalen. In geval van een niet-prohibitief tarief zijn de effecten minder eenduidig, maar de *mainstream* economische wetenschap gaat ervan uit dat de negatieve impact voor de consument niet opweegt tegen de eventuele welvaartsverhoging die een staat kan winnen bij een invoertarief.⁴⁸⁹

5.2.2. Exportsubsidies

Er bestaat heel wat academische discussie over de voor- en nadelen van exportsubsidies, of meer algemeen exportpromotie. Vandaag zijn exportsubsidies verboden binnen de WTO, onder het “Subsidies and Countervailing Measures (SCM) Agreement”. Het verbod is controversieel, gelet op de bestaande academische discussie. In zekere zin is het verbod tegenintuïtief. Aangezien exportsubsidies voor méér handel zorgen, waarom ze verbieden? Enkel het subsidiërende land lijdt een nadeel.⁴⁹⁰ Exportsubsidies verlagen bovendien *de facto* de kosten van consumptie in een ander land. Men stimuleert tevens het *aanbod* in eigen land; de *vraag* in eigen land zal daarentegen *relatief* gezien dalen. De relatieve prijs op de wereldmarkt zal eveneens dalen, wat opnieuw andere landen tot voordeel strekt. Een typische situatie waarin exportsubsidies gebruikt worden, is wanneer een land een goed heeft van hogere kwaliteit dan de consument in het buitenland kent. Om de buitenlandse consument vertrouwd te maken met het goed, kunnen exportsubsidies een adequaat instrument zijn.⁴⁹¹ De *strategic trade* literatuur biedt verder nog theoretische onderbouwing voor maatregelen ter promotie van de export. Er is ook een Japans succesverhaal dat de actieve ondersteuning van de export door de overheid ondersteunt.⁴⁹²

Vrijhandelseconomen daarentegen menen dat exportsubsidies de vrije mededinging verstoren en het multilateraal handelssysteem ondermijnen. Daarenboven zouden exportsubsidies het gevolg zijn van *regulatory capture*: hiermee wordt bedoeld dat vooral sterke belangengroepen overheidssteun kunnen afdwingen ten koste van het algemeen belang.⁴⁹³ In België is de voornaamste belangengroep die van industriëlen en bankiers. Exportsubsidies creëren een zgn. “prisoner’s dilemma” in hoofde

---

⁴⁸⁹ M. TREBILCOCK, *Understanding trade law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2011, 32-33.

⁴⁹⁰ A. GREEN en M. TREBILCOCK, “Enforcing WTO Obligations: what can we learn from export subsidies?”, *Journal of International Economic Law* 2007, (653) 654-655.

⁴⁹¹ A. GREEN en M. TREBILCOCK, “Enforcing WTO Obligations: what can we learn from export subsidies?”, *Journal of International Economic Law* 2007, (653) 660-661.

⁴⁹² F. ABRAHAM en G. DE WIT, “Export promotion via official export insurance”, *Open economies review* 2000, (5) 5-6.

⁴⁹³ F. ABRAHAM en G. DE WIT, “Export promotion via official export insurance”, *Open economies review* 2000, (5) 5-6.

van de overheid. Indien alle overheden de export subsidiëren, zullen de maatregelen niet het gewenste effect hebben. De ene subsidie *countert* nl. de andere, wat tot een subsidie-oorlog kan leiden. Vanuit deze optiek zijn exportsubsidies inefficiënte overheidsuitgaven.⁴⁹⁴ Deze maatregelen kunnen bovendien gebruikt worden om de markttoegang van een derde land te ondermijnen.⁴⁹⁵ Gesteld dat A en B een handelsakkoord sluiten, waarin A bepaalde toegevingen doet aan B om markttoegang te verkrijgen, dan kunnen exportsubsidies van C negatief uitdraaien voor A. Indien C haar export richting land B subsidieert, verwatert nl. de markttoegang van A, hoewel zij wel de nodige toegevingen gedaan heeft aan B om deze markttoegang te verkrijgen.⁴⁹⁶ Tot slot stuurt men de allocatie van schaarse middelen in de verkeerde richting: gesubsidieerde producenten gaan te veel produceren. Ook consumenten zullen te veel consumeren van het gesubsidieerde goed. Immers, zonder subsidies zou een meer efficiënt bedrijf haar producten kunnen verkopen aan de consument. De totale welvaart zal dalen in deze situatie.⁴⁹⁷

5.2.3. Exportrestricties

Het is opvallend hoe de meningen binnen de verschillende Kamers van Koophandel verschillen over de heffingen op de uitvoer van Belgische producten. Voor de hedendaagse lezer komt deze discussie bevreemdend over: waarom zou men nota bene de *export* van goederen willen belasten en dus afremmen?

---

⁴⁹⁴ A. GREEN en M. TREBILCOCK, “Enforcing WTO Obligations: what can we learn from export subsidies?”, *Journal of International Economic Law* 2007, (653) 661; A. SYKES, “The questionable case for subsidies regulation: a comparative perspective”, *Journal of Legal Analysis* 2010, (473) 475.

⁴⁹⁵ A. GREEN en M. TREBILCOCK, “Enforcing WTO Obligations: what can we learn from export subsidies?”, *Journal of International Economic Law* 2007, (653) 661-662.

⁴⁹⁶ Vgl. voor een overzicht van situaties waar het derde-land probleem zich voordoet, M. TREBILCOCK, *Understanding trade law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2011, 19.

⁴⁹⁷ A. GREEN en M. TREBILCOCK, “Enforcing WTO Obligations: what can we learn from export subsidies?”, *Journal of International Economic Law* 2007, (653) 663; A. SYKES, “The questionable case for subsidies regulation: a comparative perspective”, *Journal of Legal Analysis* 2010, (473) 476-477.

Vandaag komen exportrestricties⁴⁹⁸ voornamelijk voor in de internationale handel van natuurlijke rijkdom.⁴⁹⁹ Ongeveer 1/3 van alle hedendaagse exportrestricties heeft betrekking op natuurlijke rijkdom.⁵⁰⁰ Het is dan ook geen toeval dat in de negentiende eeuw de Belgische vlaswevers (waarover meer *infra*) een uitvoerverbod dan wel hoge(re) tarieven vragen op de uitvoer van onbewerkt vlas (*lin brut*). Economisch gezien is een uitvoerverbod of -tarief in eerste instantie een transfer van welvaart naar de overheid toe, ten koste van de private sector.⁵⁰¹ Exportrestricties hebben echter ook een welvaarts(her)verdelend effect ten aanzien van binnenlandse belangengroepen (vnl. producenten en consumenten). Voor goederen die door het verwerkingsproces *geen* meerwaarde verkrijgen (bijv. voeding, zoals rijst of tarwe) zijn exportrestricties maatregelen ter bescherming van de consument. Er is m.a.w. sprake van een subsidie voor *domestic consumption*.⁵⁰² Bij een gelijke vraag zal het binnenlands aanbod ten gevolge

---

⁴⁹⁸ Over de precieze terminologie bestaat nogal wat discussie. Onder exportrestricties worden begrepen: exportverboden, exportquota's, exportlicenties, uitvoerrechten- of tarieven (ook weleens uitvoerbelasting genoemd) en exportminimumprijzen, zie G. MARCEAU, "WTO and export restrictions", *Journal of World Trade* 2016, (563) 563-564. Over het verschil tussen *uitvoerrecht*- of *tarieven* en *uitvoerbelasting*, zie *Ibid.*, voetnoot 1: "<export duties> or <export tariffs> [...] are imposed at the border and traditionally the term <taxes> refers to amounts paid after imported goods have passed the frontiers and their import tariff or import duties have been paid."; Vgl. W. DEESE en J. REEDER, "Export taxes on agricultural products: recent history and economic modelling of soybean export taxes in Argentina", *Journal of International Commerce & Economics* 2008, (185) 186.

⁴⁹⁹ Naar aanleiding van de voedselcrisis van 2007-08 voerden heel wat landen ook exportrestricties in op voedsel, zie M. MITRA en T. JOSLING, "Agricultural export restrictions: welfare implications and trade disciplines", *IPC Position Paper: Agricultural and Rural Development Policy Series* 2009, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council, http://www.agritrade.org/documents/ExportRestrictions_final.pdf; vgl. E. VANHAUTE, "The end of peasantries? Rethinking the role of peasantries in a world-historical view", *Review: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations* 2008 (39) 39-40 en 42-43.

⁵⁰⁰ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 11. Recent bestaat er binnen de WTO veel (juridische) discussie over Chinese exportrestricties op allerhande zeldzame grondstoffen, zoals zink, mangaan, magnesium, gele fosfor etc. Zie o.m. WTO Appellate Body (30 januari 2012), *China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials* WT/DS394/DS395/DS398/AB/R; WTO Panel Report (26 maart 2014), *China – Measures Related to the Exportation of Rare Earths, Tungsten and Molybdenum*, WT/DS431/DS432/DS433/R. Zie voor een commentaar C. LIM en J. SENDUK, "The wages of belonging: rare earths from China and the return of GATT à la carte", *Global Trade and Customs Journal* 2014, 380-396 evenals C. VALLES, "Appellate Body Report in China: Rare Earths – Addressing violations of WTO-Plus obligations", *Global Trade and Customs Journal* 2015, 130-135. Hoewel dergelijke conflicten vandaag gejuridiseerd zijn onder de WTO (zie *supra* 2.4.4. b), gaat de discussie vanuit economisch oogpunt over een gelijkaardige situatie: een exportland dat de prijs op de wereldmarkt kan beïnvloeden beperkt zijn uitvoer; diens handelspartners wensen deze beperkingen weg. In de negentiende eeuw werden dergelijke discussies uitgevochten door diplomaten in het kader van onderhandelingen over handelsverdragen; vandaag vindt deze discussie (grotendeels) plaats in de juridische termen van de GATT en WTO.

⁵⁰¹ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 12.

⁵⁰² M. MITRA en T. JOSLING, "Agricultural export restrictions: welfare implications and trade disciplines", *IPC Position Paper: Agricultural and Rural Development Policy Series* 2009, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council, http://www.agritrade.org/documents/ExportRestrictions_final.pdf, 3; World Trade Report 2010, Trade in Natural

van de exportrestricties immers toenemen, waardoor de prijzen dalen. Deze aanpak is bijzonder interessant in gevallen waarbij de prijs van een (onverwerkt) product aanzienlijk stijgt op de wereldmarkt.⁵⁰³

Voor producten die wel in waarde toenemen door het verwerkingsproces eigent een land zich door exportrestricties de winstmarges toe die ontstaan ten gevolge van verwerking. Dit is de promotie van zogeheten *domestic downstream industries*. Tijdens hun ontwikkelingsfase (welke voor België plaatsvond in de negentiende eeuw) hebben landen vaak het probleem dat zij economisch afhankelijk zijn van de export van primaire, onverwerkte grondstoffen.⁵⁰⁴ Om de economische bedrijvigheid te diversifiëren en de industriële verwerking van primaire grondstoffen te stimuleren, zijn exportrestricties een veelgebruikt middel. Men spreekt hierbij van “climbing up the value chain”: in plaats van louter primaire grondstoffen te exporteren, gaat een land deze zelf verwerken.⁵⁰⁵ Zo kan een eigen verwerkingsindustrie ontstaan. Vervolgens kan men het verwerkte product, inclusief meerwaarde, verkopen op de buitenlandse markt.⁵⁰⁶ Beperkingen op de export van een basisgrondstof noodzakelijk voor de productie van (half)afgewerkte goederen bij een hoge prijs op de wereldmarkt, hebben bovendien tot gevolg dat de *inputs* voor de eigen industrie verkrijgbaar zijn tegen een lagere prijs. Op die manier heeft de eigen industrie een concurrentieel voordeel ten aanzien van het buitenland; de eigen industrie kan nl. goedkoper produceren.⁵⁰⁷

Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 12.

⁵⁰³ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 13. Wanneer meerdere landen tegelijkertijd dergelijke exportrestricties doorvoeren, vergroot de schaarste op de wereldmarkt, waardoor de crisis enkel groter wordt, zie R. HOWSE en T. JOSLING, “Agricultural export restrictions and international trade law: a way forward”, *IPC Position Paper 2012*, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council <http://www.agritrade.org/Publications/ExportRestrictionsandTradeLaw.html>, 3.

⁵⁰⁴ R. PIERMARTINI, “The role of export taxes in the field of primary commodities”, *World Trade Organisation Papers 2004*, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers4_e.pdf, 11: “Countries that specialise in lower value-added sectors (less dynamic manufacturing sectors according to a modern version of the infant industry argument) will be locked into a production structure that entails lower growth rates than those of countries specialised in higher value-added (more dynamic) sectors.”

⁵⁰⁵ J. YA QIN, “Reforming WTO discipline on export duties: sovereignty over natural resources, economic development and environmental protection”, *Journal of World Trade* 2012, (1147) 1163.

⁵⁰⁶ M. MITRA en T. JOSLING, “Agricultural export restrictions: welfare implications and trade disciplines”, *IPC Position Paper: Agricultural and Rural Development Policy Series 2009*, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council, http://www.agritrade.org/documents/ExportRestrictions_final.pdf, 3.

⁵⁰⁷ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 13. *Export taxes* worden ook een *beggar-thy-neighbour* effect toegeëcht, omdat de verhoogde welvaart voor het land dat gebruik maakt van deze techniek ten koste gaat van de welvaart van zijn handelspartners. Wanneer twee landen ten aanzien van elkaar

Exportlanden kunnen exportrestricties tevens gebruiken om stijgende tarieven van handelspartners-afzetmarkten te *counteren*.⁵⁰⁸

De precieze gevolgen van een exportbelasting kunnen wel verschillen naargelang er een binnenlandse vraag is naar de geïmporteerde grondstof of product.⁵⁰⁹ In casu is er voor vroeg negentiende-eeuws België een duidelijke vraag naar vlas (waarover opnieuw meer *infra*); de vlasindustrie verwerkt deze basisgrondstof tot meer gesofisticeerde producten die zowel verkocht worden op de interne als buitenlandse markt. Door het beperken van de vlasuitvoer, stijgt de prijs op de wereldmarkt⁵¹⁰ en daalt de interne prijs relatief gezien. Er is m.a.w. sprake van een subsidie-effect voor de Belgische producent; voor België is er een *terms-of-trade gain*; onze handelspartners ondergaan een *terms-of-trade loss*. Er treden evenwel *deadweight losses* op: de globale welvaart daalt.⁵¹¹

In ieder geval is het duidelijk dat exportrestricties een protectionistische techniek zijn ter bevordering van de eigen industrie. Het verbaast dan ook niet dat het *infant industry* argument wordt aangehaald ter verdediging van deze restrictieve handelspolitiek.⁵¹² Het ontstaan van *domestic downstream industries* is essentieel voor de economische ontwikkeling van een land. Door (tijdelijke) bescherming aan de hand van exportrestricties voor in ontwikkeling zijnde *manufacturing industries* kan een land een comparatief voordeel doen ontwikkelen, totdat het de eigen industrie competitief genoeg acht om de concurrentie op de wereldmarkt aan te gaan.⁵¹³ Wat

---

exportrestricties instellen, kan dit voor beide negatief uitdraaien in de zin van lagere totale welvaart, zie *Ibid*, 16. Vandaag probeert de private sector exportrestricties te ontlopen door foreign direct investment (vnl. door mergers & acquisitions in de beschermde buitenlandse sector of door relocatie van de eigen productie, men spreekt dan van “exportrestriction-jumping FDI”), zie *Ibid*. 117.

⁵⁰⁸ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 115.

⁵⁰⁹ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 125.

⁵¹⁰ Dit veronderstelt wel dat de Belgische vlasindustrie voldoende groot is om de prijs op de wereldmarkt te kunnen beïnvloeden.

⁵¹¹ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 126, zie ook aldaar voor het theoretisch model; vgl. MITRA en T. JOSLING, “Agricultural export restrictions: welfare implications and trade disciplines”, *IPC Position Paper: Agricultural and Rural Development Policy Series 2009*, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council, http://www.agritrade.org/documents/ExportRestrictions_final.pdf, 11.

⁵¹² R. PIERMARTINI, “The role of export taxes in the field of primary commodities”, *World Trade Organisation Papers 2004*, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers4_e.pdf, 11.

⁵¹³ R. PIERMARTINI, “The role of export taxes in the field of primary commodities”, *World Trade Organisation Papers 2004*, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers4_e.pdf, 11.

minder aan bod komt in de hedendaagse literatuur is dat exportrestricties ook de productieprijs opdrijven voor buitenlandse concurrenten. Willen zij immers een bepaald basisproduct of grondstof importeren, zullen zij de kosten van het tarief op de uitvoer moeten dragen. Wanneer een bepaald land (bijv. België), grondstoffen van hoogwaardige kwaliteit heeft, welke een ander land niet heeft (bijv. Frankrijk), dan zijn exportrestricties voor België een effectief middel om een voordeel te creëren ten opzichte van de Franse industrie. De Fransen zullen in dergelijk geval ofwel de meerkosten gevolge van de exportbelasting moeten dragen, ofwel basisgrondstoffen van een lagere kwaliteit moeten gebruiken bij de productie. In beide gevallen lijdt het concurrentievermogen van de Franse industrie onder de Belgische exportrestricties. Dit is een duidelijke *beggar-thy-neighbour policy*.

5.2.4. Conclusie bij de verschillende protectionistische maatregelen

Het valt op hoe weinig eensgezindheid er bestaat binnen de economische literatuur over de besproken maatregelen. Of een maatregel protectionistisch is, hangt in eerste instantie in veel gevallen af van de positie die een land inneemt op de wereldmarkt. Indien een land door zijn vraag of aanbod de prijs op de wereldmarkt kan beïnvloeden, zijn de economische gevolgen anders dan wanneer dit niet het geval is. Afhankelijk van de school waartoe de econoom in kwestie behoort, stelt men ook verschillen vast in de beoordeling van protectionistische maatregelen. Zo argumenteren Chang en gelijkgezinde economen dat de drie besproken maatregelen positief zijn voor de industriële ontwikkeling van een land.⁵¹⁴ Het doel van deze masterproef is echter vooral op empirische wijze te beschrijven welke maatregelen daadwerkelijk gebruikt werden in negentiende-eeuws België ter promotie van de nationale industrie. De beoordeling van deze empirische gegevens wordt aan beter geplaatste economen overgelaten.

3. Protectionisme voorafgaand aan de Belgische Revolutie

5.3.1. De Franse periode

Onder de Franse heerschappij kent de Belgische industrie een periode van relatieve voorspoed.⁵¹⁵ De toegang tot de Franse markt is immers gegarandeerd, zodat de productie probleemloos kan toenemen. De Schelde zorgt voor een grote aanwezigheid van Franse, Duitse en Scandinavische

---

⁵¹⁴ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 13-19.

⁵¹⁵ F. LIST, *The national system of political economy: translated by Sampson S. Lloyd*, Londen, Longmans Green and Co., 1909, 27.

handelaars in Antwerpen. De economische oorlogsvoering met Engeland is voor België een zegen: dankzij de oorlog worden maatregelen genomen die in een periode van vrede nooit zouden worden genomen, maar wel *de facto* een protectionistisch effect hebben.⁵¹⁶ Hoewel de Zuidelijke Nederlanden pas in 1794 bij Frankrijk zullen worden aangehecht⁵¹⁷, wordt kort stilgestaan bij de verschillende oorlogsmaatregelen die de Fransen nemen vis-à-vis Engeland. Op 1 maart 1793 neemt de Conventie de beslissing om de import van textiel, metaal en aardewerk vanuit Engeland te verbieden op straffe van confiscatie.⁵¹⁸ Vanuit economisch oogpunt is dergelijke maatregel een invoerverbod. Napoleon zal echter nog veel verder gaan dan enkel een invoerverbod. Met het decreet van 22 juli 1802 (9 Thermidor, An X) stelt Napoleon een douanetarief in voor goederen uit vreemde kolonies dat 50 tot 100% hoger ligt dan voor goederen uit Franse kolonies. Een nieuw tarief van 22 april 1803 (8 Floréal, An XI) legt een hoog tarief van 8 frank per kilogram op voor katoen, bedoeld om de Britse export te treffen. Op 20 juni 1803 (1 Messidor, An XI) beveelt Napoleon in een decreet de onmiddellijke confiscatie van producten uit Britse kolonies en Britse fabricaten bij invoer in Frankrijk (inclusief de geannexeerde Zuidelijke Nederlanden).⁵¹⁹ In 1805 legt Napoleon vervolgens de grondslag voor het Continentaal Stelsel.⁵²⁰ Omdat het niet zo eenvoudig is om het onderscheid te maken tussen goederen van Britse oorsprong en overige goederen, verhoogt hij eerst de importtarieven op alle (inclusief Franse) koloniale goederen en katoenproducten met het Tarief van 17 Pluviôse, An XIII (6 februari 1805). In 1806 worden de tarieven nogmaals verhoogd.⁵²¹

---

⁵¹⁶ Over de vraag of Napoleon ook werkelijk de bescherming van de industrie beoogde, bestaat discussie. Zie M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 345, in het bijzonder voetnoot 15.

⁵¹⁷ G. DENECKERE, T. DE PAEPE, B. DE WEVER, G. VANTHEMSCHE, *Een geschiedenis van België*, Gent, Academia Press, 2014, 38; vgl. D. THOMAS, *The guarantee of Belgian independence and neutrality in European diplomacy*, 1983, Rhode Island, D.H. Thomas Publishing, 107.

⁵¹⁸ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 29.

⁵¹⁹ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 126-127.

⁵²⁰ F. DHONDT, *Gestolde macht: historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 38-42.

⁵²¹ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 127-128.

De grote (protectionistische) sprong “voorwaarts” doet zich voor wanneer Napoleon het Berlijns Decreet invoert, eind 1806.⁵²² Nadat Pruisen verslagen is bij de slag van Jena, bezet de Franse keizer de Duitse Hanzesteden en kondigt hij de volledige blokkade af van de Engelse eilanden. Napoleon verbiedt iedere vorm van communicatie met de Engelsen, Britse onderdanen op het continent kunnen krijgsgevangen genomen worden, alle Britse en Brits-koloniale koopwaar kan op zee in beslag genomen worden en de handel in Britse goederen wordt volledig verboden. Britse schepen en schepen afkomstig uit Britse kolonies mogen evenmin nog aanmeren in havens van een zich over het bijna gehele continent uitstrekkend Franse Rijk.⁵²³ Het Continentaal Stelsel is een feit. De Napoleontische blokkade schermt de Belgische markt volledig af, die bijgevolg in deze periode een sterk provinciaal karakter heeft.⁵²⁴ Doel van het Stelsel is de Franse gebieden afsluiten voor Britse export om zo de Engelsen te verzwakken.⁵²⁵

Het Continentaal Stelsel is inderdaad in de eerste plaats een oorlogsmaatregel gericht tegen de Britten. De oorlogscontext mag echter niet uit het oog doen verliezen dat deze gehele situatie bijzonder voordelig is voor België en zijn (vroeg-)industriële ontwikkeling. De genomen maatregelen zijn in economische zin uitermate protectionistisch. De afscherming van de continentaal-Europese markt ten aanzien van de Britten is compleet. Vanuit economisch oogpunt is er bovendien sprake van een eengemaakte markt. Door de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden heeft de “Belgische” industrie onbeperkte toegang tot de Franse markt. Dergelijk voordelige toegang en afzetmarkt zal België tijdens de negentiende eeuw nooit meer herwinnen. Er zijn zodoende goede redenen om aan te nemen dat de jaren onder Napoleon voor de Belgische economie heel cruciaal zijn op de lange termijn. De Belgische industrie is tijdens deze periode volledig

---

⁵²² Zie A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 134-169 voor zeer gedetailleerde nuances over de afdwinging van het Stelsel. De verbodsbepalingen van het Berlijns Decreet werden niet altijd even strikt afgedwongen, maar dat ze de handel in negatieve zin beïnvloeden kan moeilijk ontkend worden; S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 77-78. Zie voor een uiterst boeiende uiteenzetting over de geschiedenis van de familie Rothschild en hoe zij een fortuin maakten tijdens de Napoleontische Oorlogen door het omzeilen van de blokkade, M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 15-17.

⁵²³ A. PHILLIPS en A. REEDE, *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 131-133.

⁵²⁴ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 17-18.

⁵²⁵ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 76-77.

afgeschermd voor Engelse concurrentie en kan van een voorheen ongekend grote afzetmarkt genieten.

5.3.2. Verenigd Koninkrijk der Nederlanden (1815-1830)

Het beleid van Willem I bouwt verder op deze vroegindustriële ontwikkeling onder het Continentaal Stelsel. Zeker in de staal- en metaalindustrie is de industriële politiek van Willem I invloedrijk. Omwille van de commerciële belangen in het Noorden, vertrouwt Willem I echter minder op tarieven, wel op andere maatregelen. In de volgende paragraaf wordt de Hollandse tariefwetgeving besproken. Het beleid van Willem I werd reeds deels belicht onder de hoofdstukken 2.2.3. c) en 3.3.1. e) ii. De lezer wordt voor een volledig beeld van het industrieel beleid tijdens deze periode naar de gegeven hoofdstukken verwezen. Wat volgt, vult dus aan wat reeds gezegd is. Dit wil echter *niet* zeggen dat de eerder besproken maatregelen, eigenlijk een vorm van *infant industry promotion*, minder belangrijk zijn. Het tegendeel is waar: de Hollandse tarieven zijn eerder gematigd protectionistisch, zodat het gewicht van de in eerdere hoofdstukken besproken maatregelen nog groter is voor de industriële ontwikkeling.

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is het vastleggen van het douanetarief een uiterst heikele kwestie. De belangen van Noord en Zuid vallen immers moeilijk te verzoenen. De economische activiteit in beide landsdelen is nl. fundamenteel verschillend. Deze verschillen mag men nochtans niet overdrijven. In Antwerpen bestaat er een grote aanwezigheid van handelaars; Leiden en Tilburg kennen een levendige textielsector. Zowel in Noord als Zuid is een groot deel van de bevolking nog landbouwer.⁵²⁶ Een factor die de verschillen uitvergroot is vooral de discussie over de onevenwichtige politieke vertegenwoordiging van het Zuiden. Daarnaast zijn er de grote tegenstellingen tussen de Kamers van Koophandel van Gent, Luik en Doornik, die lijnrecht tegenover de Kamers van Brussel, Amsterdam en Rotterdam staan.⁵²⁷ De eerste douanewetgeving onder de Hollanders (1816) kiest voor de vrije invoer van primaire grondstoffen; de uitvoer wordt daarentegen zwaar belast. Op industriële producten vanuit het buitenland worden gematigde invoerrechten geheven; de bedoeling is dat de nationale industrie voldoende produceert om de

---

⁵²⁶ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 144-145 (voor België) en 184-186 (voor Nederland). In Nederland blijft de landbouw gedurende de negentiende eeuw veel belangrijker dan in België.

⁵²⁷ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 119-121.

bevolking te voorzien van de nodige producten, meer niet.⁵²⁸ Het tarief van 1816 ondervindt de eerste maal een wijziging in 1819 en vervolgens in 1821. Deze wet van 1821 wordt verder aangevuld door een wet van 1822. Opmerkelijk is dat de wijziging van 1821 deel uitmaakt van een pakket maatregelen, waarbij ook de Société Générale en het Syndicat d'amortissement (een vehikel ter financiering van de staatsschuld) worden opgericht. Willem I wil met deze maatregelen de economie doen heropleven.⁵²⁹ De principewet van 1821 legt zowel voor de in- als uitvoer van goederen die een rechtstreeks verband hebben met de industrie een tarief van 6% op. Voor andere goederen geldt een tarief van 3%. De wet van 1822 die de principewet aanvult, wijzigt in essentie weinig of niets aan de vastgelegde tarieven.⁵³⁰ Deze tarieven zijn m.a.w. aan de lage kant. Desondanks zal de principewet van 1821 nog lange tijd van kracht blijven⁵³¹, in veel gevallen tot de Wet op de Differentiële Heffingen van 1844 er komt, wat toch zeer opmerkelijk is.

5.3.3. De Voorlopige Regering

Na de Belgische onafhankelijkheid kiest het *Gouvernement Provisoire* er in eerste instantie voor om het oude tarief van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden te behouden, zoals vastgelegd in de douanewet van 12 juli 1821. Een nieuwe Grondwet en de organisatie van de staatsmachten krijgen prioriteit. De Belgische Staat verkeert bovendien in acute geldnood en kan nauwelijks een leger op de been houden, ondanks de Hollandse dreiging.⁵³² Zoals eerder aangegeven, geldt voor producten die een direct verband hebben met de eigen, nationale industrie een maximumtarief van 6% voor zowel de in- als uitvoer. Voor overige producten bestaat een maximumtarief van 3%, opnieuw voor zowel import als export.⁵³³ Onder Willem I deed deze wet de gemoederen hoog opblazen: het Zuiden vond nl. dat haar industrie te weinig bescherming kreeg ten voordele van de havens van het meer

---

⁵²⁸ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 122.

⁵²⁹ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 122-123.

⁵³⁰ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 2-3.

⁵³¹ Vgl. F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique* in *Histoire de la Belgique contemporaine, 1830-1914*, Brussel, A. Dewit, 1928, 272.

⁵³² M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 20-21. Opvallend is dat de Société Générale als staatskassier ook in financieel nauwe schoentjes terecht komt en uit de nood gered moet worden door een lening van de Banque de France.

⁵³³ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 2.

op handel gerichte Noorden.⁵³⁴ Desondanks kiest men ervoor de bestaande regeling te behouden. De reden daarvoor is louter praktisch: de Voorlopige Regering heeft eenvoudigweg andere prioriteiten. Gezien er echter weinig verandert tot de Wet op de Differentiële Heffingen van 1844, moet het Hollandse tarief toch voldoende bescherming bieden voor de industrie. De mogelijkheid bestaat dat de tarieven een *scapegoat* waren voor de Belgische elite om Willem I te bekritisieren. Indien deze tarieven werkelijk zo problematisch waren, zouden de Belgische bourgeoislieden ze veel vroeger laten wijzigen hebben.

Eenmaal de Belgische staat vorm heeft, besluit de regering zich over de kwestie van de in- en uitvoerrechten te buigen. De regering organiseert een bevraging van de Kamers van Koophandel, wat uitmondt in het Rapport aan de Koning van 20 december 1831 door de Hoge Commissie voor Industrie en Handel.⁵³⁵ De Hoge Commissie buigt zich enerzijds over de interne aspecten van de Belgische handelspolitiek, anderzijds over de externe (handels)betrekkingen. Het rapport legt sterk de nadruk op de promotie van de Belgische industrie door te pleiten voor 1) vrede en veiligheid, 2) gematigde belastingen, 3) effectieve communicatiemiddelen en 4) het sluiten van handelsverdragen om de export te stimuleren en om tot een positieve handelsbalans te komen. *En passant* wordt ook aangegeven dat de prijs van loonarbeid best niet te hoog mag zijn.⁵³⁶ Men ziet hier reeds de voorbode van de traditionele lageloonpolitiek dat een leidend principe vormt voor de Belgische bourgeoisie.⁵³⁷ Wat betreft vrede en veiligheid is een belangrijke rol weggelegd voor de Belgische Grondwet, die de grootst mogelijke vrijheid toekent aan de Belg, vergeleken met eender welk volk in Europa. Deze

---

⁵³⁴ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 2-3.

⁵³⁵ *Rapport du 20 décembre 1831 de la Commission Supérieure de l'Industrie et de Commerce*. Het rapport werd integraal overgenomen door Suetens in een annex; verdere referenties naar het rapport zullen dan ook verwijzen naar de pagina's zoals men ze terugvindt in het werk van Suetens.

⁵³⁶ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 371. (Annex I: Rapport adresse au Roi par la Commission Supérieure de l'industrie et de Commerce). In de woorden van het rapport klinkt het hoogdravend: "Quant un peuple jouit de la paix et de la liberté, quand la modération de ses impôts ne force pas l'ouvrier à exagérer le prix de la main-d'oeuvre; quand les communications faciles, promptes, et économiques étendent leurs ramifications sur toute la surface du territoire, il possède à l'intérieur les éléments principaux de la véritable prospérité industrielle; et lorsqu'à ces premiers éléments si précieux, il réunit l'avantage d'avoir avec les Etats voisins des traités de commerce qui donnent aux productions de son sol et de son industrie des débouchés assurés; lorsqu'alors la balance de son commerce d'échange est tout en sa faveur; lorsqu'en outre le transit attire chez lui une partie des capitaux du pays, entre lesquels la Nation l'a constituée l'intermédiaire, il peut espérer de figurer bientôt parmi les nations les plus riches de l'Univers." Deze paragraaf vat het rapport in essentie samen; vandaar dat zij hier overgenomen wordt.

⁵³⁷ Vgl. D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 20-21; B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 50.

vrijheid moet de ontlukende industrie toelaten zich verder te ontwikkelen, het productieproces te verbeteren en de productiekosten te verlagen.⁵³⁸ De regering moet hierbij de vrije concurrentie laten spelen en concessies onbeperkt in de tijd toekennen aan privéondernemers. Dergelijke concessies strekken ertoe transportwegen over land en water te ontwikkelen, naar het voorbeeld van Engeland. Transport is vnl. van belang voor de ontginning en verkoop van grondstoffen. De regering krijgt verder de aanbeveling om de interne consumptie te stimuleren en buitenlandse afzetmarkten te verzekeren: een gebalanceerd douaneregime is hiertoe essentieel, aldus de Commissie. Exportsubsidies kunnen ondersteuning bieden aan de Belgisch export om elders markttoegang af te dwingen.⁵³⁹

Op vlak van de externe betrekkingen staat het rapport lang stil bij een eventueel handelsverdrag met de Verenigde Staten, maar vanwege de Engelse concurrentie en hoge Amerikaanse tarieven wordt dergelijk verdrag niet haalbaar geacht.⁵⁴⁰ Engeland zelf ziet de Commissie evenmin als een mogelijkheid, wegens haar industriële superioriteit, te danken aan haar koloniale afzetmarkten en goedkope grondstoffen.⁵⁴¹ De Zollverein en in het bijzonder Pruisen zijn ook geen goede kandidaten. De Pruisische industrie is een te duchten concurrent, vnl. omdat arbeid en grondstoffen aldaar goedkoper zijn dan in België.⁵⁴² Het rapport spreekt ook lonkend over de koloniale Hollandse afzetmarkten, maar eerst moet België een duurzame vrede met Willem I bekomen vooraleer sprake kan zijn van een handelsverdrag. De Commissie pleit echter wel sterk voor exportsubsidies eenmaal de handelsbetrekkingen met Nederland hersteld zijn: het heroveren van deze markt is in het algemeen belang.⁵⁴³ Wat België dan nog rest is enkel de Franse markt: de Commissie beveelt aan

---

⁵³⁸ Vgl. M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 5.

⁵³⁹ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 372. (Annex I: Rapport adresse au Roi par la Commission Supérieure de l'industrie et de Commerce).

⁵⁴⁰ Vgl. M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 5.

⁵⁴¹ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 373-374. (Annex I: Rapport adresse au Roi par la Commission Supérieure de l'industrie et de Commerce).

⁵⁴² M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 375. (Annex I: Rapport adresse au Roi par la Commission Supérieure de l'industrie et de Commerce). Vgl. ook *Ibid.*, 5.

⁵⁴³ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 376. (Annex I: Rapport adresse au Roi par la Commission Supérieure de l'industrie et de Commerce). Vgl. ook *Ibid.*, 6.

een handelsverdrag te sluiten m.b.t. gietijzer, steenkool, vlas en dieren. De huidige Belgische tarieven zijn voldoende hoog om een concessie te kunnen doen aan Frankrijk, zo stelt het rapport.⁵⁴⁴

Een kritische kanttekening past alvast bij dit rapport. De vrijheid die de Belgische Grondwet vooropstelt, en in het verlengde daarvan de vrijheid van concurrentie, betekent vooral vrij spel voor het recht van de sterkste. Zoals de Commissie zelf aangeeft, is het essentieel dat de prijs van arbeid beperkt blijft om de industrie succesvol tot ontwikkeling te brengen. Minstens bestaat de suggestie dat het recht – het douaneregime en het mededingingsrecht in casu – vooral gebruikt moet worden om de wil van de heersende kapitalistische klasse op te leggen ten aanzien van de arbeider.⁵⁴⁵ Immers, zijn goedkope arbeid is essentieel om de industriële ontwikkeling te promoten. Wie daar vooral wel bij varen, zijn in eerste instantie uiteraard de leidende klassen zelf (die overigens ook het rapport hebben opgesteld), niet de arbeider.

5.3.4. Algemene tendenzen in de periode 1830-1850

Vanaf de jaren 1830 tot omstreeks de jaren 1850 (wanneer de ideologie van het economisch liberalisme) echt doorgang vindt, is de liberale strekking in het parlement nog sterk in de minderheid. Belangrijke namen in de Kamer zijn Charles Rogier, Pirmez en Deschamps, Violley en Engler in de Senaat. Men stelt echter vast dat er ook in deze periode hevige discussies bestaan over de te volgen handelspolitiek van de jonge Belgische staat. Aan de andere kant staan de protectionisten, die lange tijd in de meerderheid zullen blijven. Ondanks deze tegenstelling geven de opeenvolgende regeringen vooral blijk van pragmatisme. Grote hervormingen doen zich niet voor in de gegeven periode. Er wordt enkel *ad hoc* ingegrepen waar noodzakelijk of om aan bepaalde particuliere belangen tegemoet te komen.⁵⁴⁶ Het discours in de Senaat van de eerste minister in 1834, Barthélémy de Theux de Meylandt, vat de tijdsgeest treffend samen:

“On a pu croire que nous n’avions pas de système en matière de douanes. Notre système est que l’industrie nationale doit être protégée, mais seulement autant que de besoin. On doit permettre à l’industrie étrangère une concurrence modérée, car il en résulte des avantages réels pour notre

---

⁵⁴⁴ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 374-375. (Annex I: Rapport adresse au Roi par la Commission Supérieure de l’industrie et de Commerce).

⁵⁴⁵ Vgl. R. SACCO, “Legal formants: a dynamic approach to comparative law”, *American Journal of Comparative Law* 1991, (1) 8.

⁵⁴⁶ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 12.

industrie, qui tend toujours à se perfectionner, et des avantages pour le consommateur. D'un autre côté, les droits modérés sont les seuls qui puissent se percevoir sans donner ouverture à une fraude immorale et ruineuse pour le Trésor, les seuls aussi qui puissent maintenir les rapports commerciaux avec les pays voisins. La Belgique a besoin d'adopter un système large car elle a beaucoup d'échanges; si elle s'isolait par son tarif, elle serait bientôt isolée aussi des autres nations par leurs tarifs."⁵⁴⁷

Kortom, in de periode na de onafhankelijkheid is de Belgische handelspolitiek slechts beperkt protectionistisch, althans toch volgens de regering. Buitenlandse concurrentie wordt beperkt, doch ook toegelaten. Bij het discours van de Theux passen toch een aantal kanttekeningen. De eerste minister lijkt te suggereren dat er een bewuste douanepolitiek bestaat van gematigde concurrentie. Dit is misleidend. De tarieven uit de Hollandse periode zijn inderdaad eerder aan de lage kant; van extreem protectionisme is nog geen sprake. Een bewuste politiek is dit echter niet, eerder is er sprake van lethargie vanwege de Belgische wetgever. Het klopt dat de Belgische Staat in de vroege jaren na de onafhankelijkheid andere katten te geselen heeft. Het valt echter moeilijk te verklaren waarom dit een systematische regeling voor de douanerechten in de weg moet staan. Algemeen valt op dat de Belgische wetgever weinig onderneemt tijdens de vroege jaren 1830. De afwezigheid van wetgevend initiatief inzake douanerechten is illustratief voor de *mentalité* van de Belgische elite kort na de onafhankelijkheid. Wetgevend ingrijpen vindt vooral plaats uit pragmatische overwegingen. De Wet van 1834 die de in- en uitvoer van graan regelt, is een uitzondering. De eenvoudige verklaring hiervoor is het grote belang van de landbouw begin negentiende eeuw, waarover zo dadelijk meer.

5.3.5. Conclusie bij de periode 1794-1830

Onder Franse heerschappij, bevindt de Belgische industrie zich in een zetel. Het Continentaal Stelsel schermt de "Belgische markt" volledig af voor Engelse concurrentie. De "Belgische" industrie geniet van onbeperkte toegang tot de Franse markt, gelet op de annexatie in 1794. De situatie onder de Fransen is dus bijzonder voordelig voor België en haar vroegindustriële ontwikkeling.

Willem I bouwt voort op de industriële vooruitgang die de Belgische industrie boekt onder de Fransen. Onder de Hoofdstukken 2.2.3. c) en 3.3.1. e) ii werd reeds uitgebreid besproken welke

---

⁵⁴⁷ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 12-13. Deze redevoering werd uitgesproken op de zitting van de Senaat van 15 maart 1838. Helaas zijn de handelingen van de Senaat pas online beschikbaar vanaf 1848. Om praktische redenen wordt ervoor gekozen te vertrouwen op Suetens, hoewel het de voorkeur zou verdienen om de primaire bronnen na te gaan.

maatregelen Willem I neemt ter promotie van de industrie. Op vlak van tarieven is het niet zo eenvoudig de belangen tussen Noord en Zuid te verzoenen. De verschillen tussen Noord en Zuid mag men echter ook niet overdrijven. Hoewel het Zuiden de tarieven zoals vastgelegd in de principewet van 1821 en 1822 sterk bekritiseert, behoudt het deze wel grotendeels tot 1844. De in deze wetten vastgelegde tarieven zijn eerder gematigd. Voor producten die een direct verband hebben met de eigen, nationale industrie geldt een maximumtarief van 6% voor zowel de in- als uitvoer. Voor overige producten bestaat een maximumtarief van 3%, opnieuw voor zowel import als export. Onder de Voorlopige Regering verandert er eigenlijk niets. De eerste jaren na de onafhankelijkheid zet deze tendens zich voort. Tijdens deze periode geldt zodoende nog het gematigde douaneregime van Willem I.

4. Agrarisch protectionisme

5.4.1. Inleiding

Vandaag leeft bij de publieke opinie in het geïndustrialiseerde westen verkeerdelijk de idee dat landbouw niet (langer) belangrijk is. Men verliest hierbij uit het oog dat pas sinds 2006 meer mensen in de stad dan op het platteland leven.⁵⁴⁸ In ontwikkelingslanden is landbouw nog steeds een belangrijke bron van inkomsten.⁵⁴⁹ Binnen de WTO is landbouw – en vooral de protectionistische maatregelen die de VS en EU nog steeds nemen ter bescherming van hun eigen landbouwindustrie – een omstreden thema.⁵⁵⁰ Ontwikkelingslanden worden steeds assertiever in hun vraag om hervormingen.⁵⁵¹ Kortom, landbouw is vandaag nog steeds relevant. Het is dan ook passend stil te staan bij de geschiedenis van het landbouwprotectionisme in België. Historici gaan doorgaans uit van de veronderstelling dat het belang van landbouw afneemt naargelang de economische

---

⁵⁴⁸ E. VANHAUTE, “The end of peasantries? Rethinking the role of peasantries in a world-historical view”, *Review: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations* 2008, (39) 39-40.

⁵⁴⁹ M. INGCO en J. NASH, *Agriculture and the WTO : creating a trading system for development*, Washington DC, World Bank en Oxford University Press, 2004, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14930>, 2: In low-income countries [...] the agricultural sector is the primary engine of overall economic growth. [...] Agriculture is by far the largest employer in these countries, employing 68 percent of the labor force and producing 24 percent of gross domestic product (GDP).

⁵⁵⁰ T. BEIERLE, “Agricultural trade liberalization—Uruguay, Doha, and beyond”, *Journal of World Trade* 2002, (1089) 1090: “Unlike most areas of international trade, agriculture is still characterized by complex webs of tariffs, quotas, subsidies, and other forms of government support and protection. Since the inception of the WTO’s precursor, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) in 1947, countries have resisted agricultural trade liberalization”

⁵⁵¹ T. BEIERLE, “Agricultural trade liberalization—Uruguay, Doha, and beyond”, *Journal of World Trade* 2002, (1089) 1101-1106.

ontwikkeling toeneemt. Dit fenomeen is echter geen wet van Meden en Perzen: veelal speelt de binnenlandse en internationale handelspolitiek een rol bij het terugdringen van landbouw.⁵⁵² Dit onderdeel focust op landbouwprotectionisme in België vanuit juridisch perspectief en tracht de *ratio legis* van de verschillende maatregelen te verklaren (vnl. vanuit economisch oogpunt).

In de negentiende eeuw is landbouw een belangrijke sector binnen de Belgische economie.⁵⁵³ In de vroege jaren na de onafhankelijkheid bestaat bijgevolg heel wat discussie over de bescherming van de nationale landbouw. Vanuit hedendaags oogpunt zal dit misschien opnieuw verbazen, maar men schat dat in 1846 nog ongeveer 1/3 van de bevolking werkzaam was in de landbouw. Dit blijft nog zo tot omstreeks midden jaren 1860, daarna daalt het aantal van de bevolking werkzaam in de landbouw sterk.⁵⁵⁴ In Vlaanderen levert de landbouw niettemin tot ver in de negentiende eeuw een belangrijke bijdrage aan het nationaal inkomen.⁵⁵⁵ België is overigens niet uniek op dit vlak; ook in andere Europese landen bleef de bevolking lange tijd grotendeels werkzaam in de landbouw. In Zweden was in 1870 zelfs nog 72% van de bevolking landbouwer. Men schat het gemiddelde percentage van werkzaamheid in de landbouw in 1870 op 55% voor vijftien Europese landen, waaronder België, Groot-Brittannië en Frankrijk.⁵⁵⁶ De landbouwindustrie bleef dus nog tot ver in de negentiende eeuw belangrijk voor de Europese economieën. Het gevolg hiervan is dat agriculturele belangengroepen vaak heel wat onderhandelingsmacht hebben ten aanzien van de regering om bescherming van hun industrie te bekomen. België is geen uitzondering op dit vlak, zoals zal blijken. De Belgische graanwetten zijn echter wel bijzonder in de zin dat geen enkel ander

---

⁵⁵² M. INGO en J. NASH, *Agriculture and the WTO : creating a trading system for development*, Washington DC, World Bank en Oxford University Press, 2004, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14930>, 3; Vgl. E. VANHAUTE, "The end of peasantries? Rethinking the role of peasantries in a world-historical view", *Review: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations* 2008, (39) 55.

⁵⁵³ Vgl. B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 13.

⁵⁵⁴ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 144-145.

⁵⁵⁵ E. VANHAUTE, "The end of peasantries? Rethinking the role of peasantries in a world-historical view", *Review: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations* 2008, (39) 45.

⁵⁵⁶ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 483. De vijftien landen waarop Chang zich baseert voor zijn berekening zijn: België, Frankrijk, Groot-Brittannië, Duitsland, Oostenrijk, Denemarken, Hongarije, Italië, Ierland, Polen, Nederland, Noorwegen, Zweden, Rusland en Zwitserland.

Europees land tijdens de negentiende eeuw zoveel wetswijzigingen kent voor deze materie als België.⁵⁵⁷

5.4.2. De Wet van 1834: de glijdende schaal

Op 21 oktober 1830 verbiedt het *Gouvernement provisoire* alle export van graan en bloem, om de stijgende graanprijzen te drukken.⁵⁵⁸ De publieke opinie kant zich sterk tegen deze maatregel; op 26 november trekt de Voorlopige Regering de wet in en wordt de uitvoer van graan en bloem volledig vrijgelaten. Op 5 maart 1833 wordt het verbod heringevoerd.⁵⁵⁹ Eén dag ervoor, op 4 maart 1833, dient De Tiecken de Terhoven nog een voorstel in om de vrije uitvoer van graan toe te laten. De parlementaire stukken zijn echter verloren gegaan, zodat een inhoudelijke bespreking van dit wetsvoorstel niet mogelijk is.⁵⁶⁰ Hetzelfde geldt voor het wetsontwerp van 12 maart 1833 en de bijbehorende cijfers van 14 maart.⁵⁶¹ In januari 1834 dient Eloy de Burdinne een wetsvoorstel in over de in- en uitvoer van graan.⁵⁶² Hij stelt in de eerste plaats een getrappt systeem van graantarieven voor (afhankelijk van de graanprijs), naar Frans en Engels voorbeeld. De Burdinne wil met zijn voorstel de verschillende op het spel staande belangen verzoenen:

“[...] J’ai cherché à traiter les intérêts de tous, puisque j’ai, dans mes tarifs, établi les droits de sortie sur la même échelle que le droit à établir sur l’entrée, le cas échéant, je ne dirai pas seulement dans l’intérêt de la propriété et de l’agriculture, mais bien dans l’intérêt de l’état, de la classe ouvrière, de l’industrie de commerce et d’une partie des manufactures [...]”⁵⁶³

---

⁵⁵⁷ M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 341.

⁵⁵⁸ Voor de stand van zaken onder Willem I (1815-1830), zie M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 346.

⁵⁵⁹ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 7.

⁵⁶⁰ Proposition de M. De Tiecken de Terhoven pour la libre exportation des céréales, 4 maart 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 89.

⁵⁶¹ Projet de loi relatif à l’entrée, à la sortie et au transit des céréales, 12 maart 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 97; Prix moyen des céréales pendant la quatrième semaine de février 1833 - Mouvement des grains en 1832 – Prix moyens des céréales de 1819 à 1828, et en 1831 et 1832, 14 maart 1833, *Parl. St.*, nr. 98. Vgl. M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 346-348.

⁵⁶² Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales, 14 januari 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40. Pierre Eloy de Burdinne is een katholiek volksvertegenwoordiger, die tijdens de Franse overheersing betrokken is bij de opkomst van de suikerbiet in België, zie M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 341-342.

⁵⁶³ Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales, 14 januari 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40, 1.

De volksvertegenwoordiger beschrijft eerst hoe belangrijk de landbouwindustrie is voor de Belgische industrie. Hij stelt tevens dat de fabrieksindustrie ook afhangt van de landbouw. Vooral voor de arbeiders is de graanprijs van groot belang.⁵⁶⁴ Zijn voorstel komt neer op het volgende: stijgt de prijs van graan boven de 24 frank per hectoliter, dan wordt de uitvoer van graan verboden. Dit moet de graanprijs doen dalen (bij gelijke vraag, stijgt het aanbod immers; er vindt nl. geen uitvoer meer plaats). Is de prijs van graan lager dan 12 frank per hectoliter, dan geldt een invoerverbod. Bij gelijke vraag zal de prijs stijgen: het aanbod zal immers afnemen (graan wordt nl. niet langer ingevoerd). Wanneer de prijs van graan tussen de 12 en 24 frank bedraagt, dan geldt er een in- en uitvoerrecht naargelang de waarde van het graan.⁵⁶⁵ Er bestaat echter nog heel wat discussie over

1) of er bij het overschrijden van de minimum- of maximumprijs een in/uitvoerverbod moet gelden, dan wel hoge tarieven; en

2) over de vraag wanneer de graanprijs zich bevindt in het interval (d.w.z. tussen de 12 en 24 frank) een vast tarief dan wel een op/aflopend variabel tarief moet gelden.⁵⁶⁶

Uiteindelijk komt het parlement uit bij de volgende regeling. Bedraagt de graanprijs meer dan 24 frank per hectoliter, dan is de graaninvoer vrij en de uitvoer verboden. Voor een prijs tussen de 20 en 24 frank is de invoer vrij, maar geldt een uitvoerrecht van 0,25 frank per 1000 kilogram. Is de graanprijs 19 of 20 frank, dan dient naast het uitvoerrecht ook een invoerrecht betaald te worden van 37,50 frank per 1000 kilogram. Bij een graanprijs variërende tussen de 12 en 15 frank, bedraagt het tarief per 1000 kilogram 75 frank. Indien de graanprijs onder de 12 frank daalt, treedt een invoerverbod in werking. Het tarief op de graanuitvoer van 0,25 frank per 1000 kilogram blijft ook in dat geval gelden. In alle gevallen wordt op de transit van graan een heffing van 1,50 frank per 1000 kilogram toegepast.⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁴ Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales, 14 januari 1834, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40, 2-5.

⁵⁶⁵ Zie M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 7.

⁵⁶⁶ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 8; Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales, 14 januari 1834, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40, 7-11.

⁵⁶⁷ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 8. Zie ook M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 342.

Het discours van De Burdinne doet opvallend modern aan. Ten eerste wordt de bescherming van de landbouw niet gezien als louter agrarisch protectionisme, maar als zijnde in het belang van de industrie *tout court*.⁵⁶⁸ Ten tweede heeft De Burdinne heel wat aandacht voor de arbeider en zijn rol als consument. De nieuwe graanwetgeving wordt in zekere zin gepresenteerd als een vorm van consumentenbescherming.⁵⁶⁹ Beide gaan ook samen:

“Les manufactures souffrent également de cette position de l’agriculture; les agriculteurs et les propriétaires ne renouvellent pas leurs meubles, ils se servent de ce qu’ils ont. Il en est ainsi des ouvriers travaillant à la récolte qui, pour la plupart, sont payés en nature; ils se trouvent dans une position pire encore que les propriétaires. Dans cet état de choses, les manufactures ne fournissent pas même les vêtements [sic] aux cultivateurs; cette classe s’habille d’étoffes grossières [...]”.⁵⁷⁰

5.4.3. Evaluatie van de Wet van 1834

Over het doel en de gevolgen van de glijdende schaal bestaat onenigheid in de literatuur.⁵⁷¹ De ene groep auteurs stelt dat het stabiliseren van de graanprijzen het belangrijkste motief is voor de Belgische wetgever. Deze prijsstabiliteit zou zowel goed zijn voor de consument als de producent. Andere auteurs daarentegen argumenteren dat de glijdende schaal vooral voordelig is voor de grootgrondbezitters.⁵⁷² In ieder geval garandeert de glijdende schaal een degelijke graanprijs voor de landbouwindustrie. Indirect stijgen zo de pachten, wat inderdaad in het voordeel is van de

---

⁵⁶⁸ Vgl. M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, die stelt dat deze redenering vanuit de vraagzijde ongewoon is. De Burdinne reproduceert de argumenten van Malthus ter legitimatie van landbouwprotectionisme.

⁵⁶⁹ Vgl. R. SACCO, “Legal formants: a dynamic approach to comparative law”, *American Journal of Comparative Law* 1991, (1) 31: “The propositions about law that are put forward as conclusions by scholars, *legislators* [eigen cursivering], or judges are another legal formant. [...] It may be surprising that some explanation of this sort are made by the legislator. His job, after all, is to make rules, not to explain them. [...] Sometimes, indeed, these definitions or explanations contradict operational rules. [...] Declamatory statements often make explicit an ideology, be it the ideology that actually inspired the system in question or the one that a given authority believes to have inspired it or the one this authority wishes people to think inspired it.” De vraag of het *declamatory statement* inzake de bescherming van de consument in de eerste, tweede of derde categorie valt, is niet eenvoudig te beantwoorden. Men kan immers niet in het hoofd kijken van Eloy de Burdinne. Wel zou de onderzoeker kunnen nagaan wat de sociale opvattingen, ideologie e.d. meer van de man zijn, maar dit valt buiten het bestek van dit onderzoek.

⁵⁷⁰ *Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales*, 14 januari 1834, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40, 3.

⁵⁷¹ Over het Belgisch landbouwbeleid en in het bijzonder de Belgische douanepolitiek voor de landbouwsector, zie M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 355-363. Om allerlei redenen heeft de glijdende schaal *de facto* nooit echt gefunctioneerd. Onder invloed van de Anti-Corn Law League in Groot-Brittannië neemt ook de kritiek op de glijdende schaal toe. De aardappelcrisis eind jaren 1840 zorgt voor de eigenlijke afschaffing van het systeem.

⁵⁷² Zie M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 343-344 en de geciteerde auteurs aldaar.

grootgrondbezitters. De evolutie van het economische denken ondersteunt deze visie. De opkomst van agrarisch protectionisme dient men te situeren na 1815 (na het Congres van Wenen). Voorheen was er weinig of geen landbouwprotectionisme. Dergelijk protectionisme past nl. niet binnen het mercantilistisch economisch denken. De mercantilisten leggen de nadruk op een positieve handelsbalans.⁵⁷³ Zodoende verdedigt het mercantilisme vooral de bescherming van afgewerkte producten. Graan werd louter om fiscale redenen belast, niet vanuit protectionistisch motieven.⁵⁷⁴ Een bijkomend argument om vooral de voordelen voor de grootgrondbezitters te benadrukken, is de stemming in de Senaat: 72% van de senatoren stemt nl. voor de wet.⁵⁷⁵ Bovendien vindt de wet vooral steun bij de katholieke volksvertegenwoordigers, die klassiek hun kiespubliek vooral op het platteland rekruteren.⁵⁷⁶

Er kan kortom geen discussie bestaan over de vraag of de glijdende schaal de belangen dient van de grootgrondbezitters. Dit is zonder meer het geval. De Wet van 1834 garandeert een minimumgraanprijs en zorgt zodoende voor een indirecte stijging (of minstens het behoud) van de pachtprijzen. Bijgevolg vindt de wet ook de meeste steun in de Senaat (waar veel grootgrondbezitters zetelen) en bij volksvertegenwoordigers van katholieke signatuur die de bescherming van de landbouw genegen zijn. Hun kiespubliek bestaat nl. vooral uit landbouwers. Het doel van de wetgever mag nochtans niet de reële gevolgen van de wet uit het oog doen verliezen. De glijdende schaal zorgt *tevens* voor prijsstabiliteit, *naast* een goede prijs voor de landbouwers en hoge(re) pachtprijzen voor grootgrondbezitters. Er is dus sprake van een en-enverhaal.⁵⁷⁷

Vanuit de neoklassieke economische theorie bekijken economen prijsinterventie vandaag veelal negatief. Marktprijzen weerspiegelen nl. het evenwicht tussen vraag en aanbod, zodat overheidstussenkomst in de prijsvorming marktsignalen enkel kan verstoren in negatieve zin. Deze

---

⁵⁷³ Zie Hoofdstuk 3.3.1. a) voor meer details.

⁵⁷⁴ Dit toont nogmaals aan dat het onderscheid tussen fiscaliteit (en fiscaal recht) en economisch beleid (en economisch recht) niet steeds dienend is.

⁵⁷⁵ De Senaat is algemeen gesproken meer conservatief dan de Kamer, zie bijv. D. LUYTEN, "Pressiegroepen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Een concreet geval: de Société Générale tijdens de financiële crisis van 1848", *BTNG-RBHC* 1986, (127) 130-132.

⁵⁷⁶ M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 350.

⁵⁷⁷ Vgl. M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 350-354, die ook vergelijkt met Frankrijk en Groot-Brittannië en cijfermateriaal gebruikt in zijn analyse. Vgl. D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 228-229.

redenering gaat echter uit van de veronderstelling dat distorsies (door overheidstussenkomst) per definitie slecht zijn, omdat men er vanuit gaat dat de markt van nature uit goed functioneert. Markten kunnen echter ook falen, zodat overheidsinterventie met het oog op het stabiliseren van de prijzen wenselijk is.⁵⁷⁸ De eerste decennia van de negentiende eeuw is er duidelijk sprake van marktfaling in de landbouwsector. De Europese graanprijzen dalen nl. zeer sterk in de periode tussen 1817 en 1825. Onder het Continentaal Stelsel kon de landbouw graan tegen relatief hoge prijzen verkopen. Oorlog zorgt steeds in zekere mate voor voedselschaarste; daarnaast hebben de (economische) (oorlogs)maatregelen van Napoleon ook *de facto* een protectionistisch effect.⁵⁷⁹ Tijdens de Napoleontische Oorlogen hebben grondeigenaars en landbouwers van de periode van voorspoed gebruik gemaakt om hun productiecapaciteit te verhogen (vnl. door grondverbeteringswerken). Wanneer na de oorlog de “normale” marktwerking terugkeert, ontstaat vervolgens een situatie van overproductie, waardoor de graanprijzen overal sterk dalen in Europa.⁵⁸⁰ Overheidsinterventie is vanuit deze optiek gerechtvaardigd en zelfs nodig, aangezien de marktwerking begin negentiende eeuw duidelijk verstoord is door externe omstandigheden. De tussenkomst van de Belgische overheid in 1834 verdient dan ook een positieve evaluatie, zelfs indien haar interventie tot doel heeft om de inkomsten van grootgrondbezitters te verhogen. Op de lange termijn zijn er bovendien redenen om aan te nemen dat prijsstabiliteit (door een variabel tarief in de vorm van de glijdende schaal) de economische groei in de agrarische sector positief beïnvloedt, zeker wanneer de verhoogde inkomens van landbouwers bijkomende vraag creëert in andere sectoren van de industrie.⁵⁸¹

In zekere zin is het prijsstabilisatie-mechanisme van de glijdende schaal⁵⁸² daarenboven een vorm van sociale zekerheid voor landbouwers. Immers, voor kleine boeren is de prijs van graan een

---

⁵⁷⁸ H.-J. CHANG, “Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent”, *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 480. Dit geldt overigens niet enkel voor prijsinterventie, maar ook voor andere maatregelen, zoals goedkope kredietverstrekking, gesubsidieerde meststoffen en tariefbescherming.

⁵⁷⁹ Zie *supra*, Hoofdstuk 5.3.1. voor meer details.

⁵⁸⁰ M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 344-345.

⁵⁸¹ H.-J. CHANG, “Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent”, *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477), 480-481. Vgl. met de argumenten van De Burdinne, *Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales*, 14 januari 1834, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40, 3. De relevante passage is *supra* weergegeven onder Hoofdstuk 5.4.2. *in fine*.

⁵⁸² Men kan discussiëren over de vraag of de glijdende schaal onder de noemer prijsstabilisatie dan wel tariefbescherming valt. M.i. is de glijdende schaal een prijsstabilisatie-mechanisme dat gebruik maakt van tarieven om haar doel te verwezenlijken. De glijdende schaal valt m.a.w. onder beide noemers. Vgl. H.-J. CHANG, “Rethinking

essentieel deel van hun inkomen. Prijsstabiliteit zorgt m.a.w. ook voor inkomsten-stabiliteit. Gelet op het gebrek aan een opvangnet in de vorm van een vervangingsinkomen begin negentiende eeuw, bieden prijsstabilisatie-mechanismen een oplossing voor vnl. kleine boeren wiens inkomen anders onder de armoedegrens zou vallen. Dit komt bovendien de algehele productiviteit ten goede. Fluctuerende inkomens zorgen nl. voor periodes van ondervoeding. Daarnaast worden in crisisperiodes kinderen (voor zover deze begin negentiende eeuw schoolgaand zijn) veelal van school gehaald en ingeschakeld in de (familiale) werkzaamheden. Geen van beide komt de productiviteit op lange termijn ten goede.⁵⁸³

De conclusie over de Wet van 1834 is dan ook dat de Belgische wetgever de glijdende schaal in de eerste plaats heeft ingevoerd om de grootgrondbezitters en landbouwers – zeker voor de katholieken een belangrijk deel van hun kiespubliek⁵⁸⁴ - ter wille te zijn. De garantie van een goede graanprijs zorgt indirect voor hoge(re) pachtprizen. De Burdinne heeft echter ook aandacht voor de gevolgen op de Belgische economie in zijn geheel, die hij positief voorstelt. Vanuit neoklassiek oogpunt dient deze overheidstussenkomst negatief te worden beoordeeld. De glijdende schaal is een prijsstabilisatie-mechanisme dat de marktwerking verstoort. Er zijn echter economen die anders argumenteren en de positieve effecten van prijsstabiliteit benadrukken. Door de Napoleontische maatregelen is een toestand van marktfaling ontstaan, die de overheid heeft gecorrigeerd door haar optreden. Prijsstabilisatie-mechanismen zorgen bovendien voor bestaanszekerheid bij gebrek aan sociale opvangsmechanismen, zeker voor kleine boeren. Dit komt de algehele productiviteit op lange termijn ten goede. Kortom, de Wet van 1834 moet beschouwd worden als een cruciale overheidsmaatregel ter stimulering van de industrie.

---

public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent”, *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 503-504.

⁵⁸³ H.-J. CHANG, “Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent”, *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 481.

⁵⁸⁴ Deze stelling is gebaseerd op M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 350. Men kan zich echter de vraag stellen in hoeverre de landbouwgemeenschap het stemgedrag van de katholieke vertegenwoordigers kan beïnvloeden hebben, gelet op het cijnskiesstelsel. Met de kleine landbouwer zal men in ieder geval geen rekening gehouden hebben.

5.4.4. De Wet van 1834 en soortgelijke maatregelen ter bescherming van de landbouw: een vorm van *infant industry promotion*?

Het prijsstabilisatie-mechanisme van de glijdende schaal kan samen met andere maatregelen beschouwd worden als een vorm van *infant industry promotion* voor de agrarische sector. Het vorige deelhoofdstuk beschrijft hoe prijsstabilisatie ook het inkomen van boeren stabiliseert en zo voor een vorm van sociale zekerheid zorgt. Bovendien is landbouw zeker in de negentiende eeuw nog sterk afhankelijk van de seizoenen. Het gevolg is dat het inkomen en de kosten van boeren sterk kunnen fluctueren. Zeker voor de kleinere boer met weinig kapitaal, is toegang tot krediet heel belangrijk. Naast een stabiel inkomen, vergt verhoging van de productiviteit nl. ook investeringen: de aankoop van machines, meststoffen en infrastructuurwerken kan duur uitvallen. Goedkope kredietverlening is bijgevolg essentieel voor economische ontwikkeling in de landbouwsector.⁵⁸⁵

Een vaak voorkomend probleem waarmee landbouwers in het stadium van vroege ontwikkeling worden geconfronteerd, is de monopolistische positie van kredietverleners.⁵⁸⁶ In België denkt men dan vooral aan de Société Générale en diens lokale afdelingen (i.e. de gepatroneerde banken).⁵⁸⁷ Deze monopolievorming gaat in veel gevallen gepaard met te hoge interestvoeten.⁵⁸⁸ Een typische oplossing is het door de overheid opzetten of subsidiëren van rurale banken en het promoten van (krediet)coöperatieven.⁵⁸⁹ Chlepner stelt dat de idee van coöperatieven aan populariteit wint omstreeks 1850. Vooral productie- en kredietco peratieven kennen veel succes, consumptieco peratieven veel minder. De Proudhonisten in het bijzonder tonen veel aandacht voor kredietco peratieven. De focus ligt meer algemeen echter vooral op de productieco peratieven.⁵⁹⁰

---

⁵⁸⁵ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 494. Een "populaire" oplossing in de hedendaagse ontwikkelingsgeconomie is die van het microkrediet. De goedkope kredietverlening voor landbouwers die hier beschreven wordt, doelt *niet* op microkrediet. Microkrediet is nl. geen structurele maatregel die op lange termijn tot economische ontwikkeling leidt, zie M. BATEMAN en H.-J. CHANG, "Microfinance and the illusion of development: from hubris to nemesis in thirty years", *World Economic Review* 2012, 13-36. Deze auteurs stellen dat microkrediet een neoliberale "poverty trap" is.

⁵⁸⁶ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 495.

⁵⁸⁷ Zie D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 96.

⁵⁸⁸ Vgl. L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, die melding maakt van woekerinteresten bij het verhuren van vee.

⁵⁸⁹ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 495-496: "One common and often the most effective way to provide subsidised agricultural credit is through specialised publicly-owned, or at least publicly-supported, banks."

⁵⁹⁰ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 128-129.

Eind negentiende eeuw stelt men wel vast dat de Boerenbond eerder dan de overheid in actie schoot, door het oprichten van een Verbruikscommissie en het verrichten van coöperatieve aankopen.⁵⁹¹ Op wettelijke maatregelen inzake landbouwkrediet is het echter langer wachten. Remediërende maatregelen op vlak van landbouwkrediet komen nl. pas vrij laat op gang, na de grote industriële sprong voorwaarts. Een eerste stap wordt gezet met de oprichting van de Caisse d'épargne.⁵⁹² Een tweede stap is de wet van 15 april 1884.⁵⁹³ Deze wet richt de Caisse de Comptoirs agricoles op die tot doel heeft op eenvoudige manier leningen te verstrekken aan landbouwers. In tussentijd wordt in private kringen, vooral op het lokale niveau geëxperimenteerd met onderlinge bijstandskassen, vnl. met het Raiffeisensysteem. In essentie komt dit systeem neer op het oprichten van spaar- en leenkassen, veelal binnen de gemeente of parochie.⁵⁹⁴ Met de wet van 21 juli 1894 neemt de overheid een bijkomende maatregel die de kredietverlening aan landbouwers moet stimuleren, vnl. door de Caisse d'épargne toe te laten leningen te verstrekken aan de rurale landbouwspaarkassen. Hetzelfde jaar nog kent het Ministerie van Landbouw de eerste subsidies toe aan wettelijk erkende kredietcoöperaties.⁵⁹⁵

Op vlak van economische ontwikkeling door kredietverlening scoort België kortom minder goed. Maatregelen om het kredietprobleem op te lossen komen er pas vrij laat, onder de periode van gesubsidieerde vrijheid, doch nadat de grote industriële *boom* heeft plaatsgevonden. De Boerenbond speelt enigszins een voortrekkersrol. Twee oorzaken dienen zich aan. Ten eerste is het niet onwaarschijnlijk dat de landbouwsector mee geniet van de meer algemene economische vooruitgang die de industriële sectoren boeken. De verhoogde consumptie komt ook de landbouwsector ten goede.⁵⁹⁶ Een tweede verklaring volgt uit de morele opvattingen van de katholieken in het Belgisch parlement. Het zijn de katholieken die veelal agrarische belangen

---

⁵⁹¹ L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 74-76.

⁵⁹² B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 80-81. Zie ook D. YERNAULT, G. VANTHEMSCHE en D. LAGASSE, *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 295-298.

⁵⁹³ Zie ook L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 79, die aangeeft dat de Landbouwkantoren weinig succes hadden.

⁵⁹⁴ L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 79-80.

⁵⁹⁵ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 82 en 150-151; L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 81-92.

⁵⁹⁶ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles, 1956, 148.

verdedigen, doch het zijn diezelfde katholieken die vooral de nadruk leggen op liefdadigheid omwille van katholiek-morele redenen. De wet van 21 juli 1894 komt er zo niet toevallig kort na *Rerum Novarum*.⁵⁹⁷

Vanuit het perspectief van prijsstabilisatie als een vorm van sociale zekerheid, verbaast het niet dat een alternatief voor landbouwkrediet, bestaat in het nemen van een verzekering.⁵⁹⁸ Dergelijke private verzekeringen kunnen ook de van nature uit fluctuerende inkomens in de landbouwsector opvangen. Dankzij verzekeringen, verlenen de banken bovendien gemakkelijker krediet, zodat het kredietprobleem onrechtstreeks een oplossing vindt. Immers, indien de boer verzekerd is tegen risico's, heeft de bank grotere garanties dat leningen zullen worden terugbetaald, ook in geval het noodlot toeslaat.⁵⁹⁹ In dit kader is veelal overheidstussenkomst nodig. De hoge risico's die een verzekering net het meest nodig hebben, kunnen nl. hun premies niet betalen (i.e. het typische *adverse selection* probleem). Private verzekeringsmaatschappijen zullen zich bovendien slechts met tegenzin op deze weinig aantrekkelijke markt begeven.⁶⁰⁰ De Belgische overheid komt wat betreft dergelijke landbouwverzekeringen iets vroeger in actie dan op vlak van kredietverlening. In 1874 regelt het de verzekering van de oogst.⁶⁰¹ Ook de Boerenbond komt vrij laat met verzekeringen: pas het laatste decennium gaat het brandverzekeringen aanbieden, in samenwerking met de Norwich Union (een Britse verzekeringsmaatschappij). In West-Vlaanderen bestond wel sinds 1837 een verplicht veeverzekeringsfonds op provinciaal niveau. Het is opnieuw pas in het laatste decennium van de negentiende eeuw dat de centrale overheid maatregelen neemt op vlak van de veeverzekering. De katholiek-morele opvattingen over liefdadigheid verhinderen echter dat er een verplichte

---

⁵⁹⁷ Vgl. B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles, 1956, 117-119. Zie ook E. VANHAUTE en L. VAN MOLLE, "Belgian agrarian and rural history, 1800–2000" in E. THOEN en L. VAN MOLLE (eds.), *Rural history in the North Sea area: an overview of recent research (Middle Ages - 20th Century)*, Turnhout, Brepols, 2006, (217) 224-225, die ook verwijzen naar het algemeen meervoudig stemrecht van 1893 als belangrijke factor.

⁵⁹⁸ Sociale zekerheid en private verzekeringen zijn immers steeds communicerende vaten, zie D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 139-140.

⁵⁹⁹ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 505.

⁶⁰⁰ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 503. Vgl. L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 75, die aangeeft dat de grote verzekeringsmaatschappijen met hun hoge premies de boerenbevolking afschrikten eerder dan aantrokken.

⁶⁰¹ D. HEIRBAUT, "De landverzekering in België vóór 1874: een grote onbekende", *Tijdschrift voor Verzekeringen* 2017, (224) 231.

veeverzekering op nationaal niveau komt naar West-Vlaams model. Vanaf 1892 worden subsidies toegekend aan de provinciale verplichte verzekeringen en onderlinge veeverzekeringen.⁶⁰²

Een andere factor die het late optreden van de Belgische Staat op vlak van krediet enigszins compenseert, zijn de transportmogelijkheden voorhanden in België. Wegen, kanalen en spoorwegen verhogen indirect de productiviteit van de landbouwsector door de incorporatie van de landbouw in de ruimere economie. De graad van commercialisatie neemt toe naarmate er meer transportmogelijkheden zijn. Commercialisatie verhoogt op zijn beurt de productiviteit.⁶⁰³ Deze elementen kunnen verklaren waarom andere maatregelen ter stimulering van de landbouwindustrie minder dringend waren. Op vlak van transport scoort België nl. heel goed. Er zijn goede transportmogelijkheden via de rivieren en de Belgische overheid investeert vroeg in de aanleg van een spoorwegennet.⁶⁰⁴

Samengevat is prijsstabiliteit door de glijdende schaal de belangrijkste maatregel vanwege de Belgische overheid in de periode 1830-1865. Pas vrij laat in de negentiende eeuw ontstaat aandacht voor de kredietproblemen in de landbouw. Het van overheidswege stimuleren van (krediet)coöperatieven, landbouwspaarkassen en landbouwverzekeringen komt veelal pas op gang kort voor de eeuwwisseling. Enkel op vlak van transportmogelijkheden scoort België vrij goed. De Belgische bourgeoisie heeft algemeen gesproken eenvoudigweg meer aandacht voor de (zware) industrie, dan voor de landbouw. De noodzakelijke conclusie is dat in België voor de landbouwsector geen echte actieve politiek van *infant industry promotion* bestaat. Het grootste deel van de negentiende hebben de leidende klassen weinig interesse voor landbouw. Pas na het algemeen meervoudig stemrecht en *Rerum Novarum* intervenueert de staat. De grote uitzondering op dit alles is de regulering van de graanprijs, met in het bijzonder de Wet van 1834 op de glijdende schaal.

---

⁶⁰² L. VAN MOLLE, *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 76-78.

⁶⁰³ H.-J. CHANG, "Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent", *The Journal of Peasant Studies* 2009, (477) 499.

⁶⁰⁴ D. HEIRBAUT, *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 18. Vgl. B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 82-86.

5. Industrieel protectionisme

5.5.1. Inleiding

In de beschreven periode (1830-1850) groeit de Belgische industrie eerder traag. Vanaf eind jaren 1840 vindt daarentegen een snelle groei plaats, vooral onder impuls van de staal- en metaalindustrie.⁶⁰⁵ De tarieven voor deze industrie dienen daarom de nodige aandacht te krijgen. Hoewel de staal- en metaalnijverheid ongetwijfeld de leidende sectoren zijn binnen de Belgische economie, blijft zelfs in 1910 nog 15% van de bevolking werkzaam in de textielindustrie. In de jaren 1840 wordt de sector getroffen door een ernstige crisis. Heel wat arbeiders verlaten Vlaanderen en trekken richting Noord-Frankrijk en de provincie Henegouwen. Deze situatie van crisis verklaart de vele klachten en petities gericht aan het parlement, vooral vanwege de vlasindustrie. Meer algemeen geldt dat de Belgische textielindustrie vrij lang bij een combinatie van hand- en mechanische productiemethoden is gebleven. Wanneer na 1850 de tarieven en subsidies voor de sector verdwijnen, toont de meer gemechaniseerde Franse textielindustrie zich een te duchten concurrent.⁶⁰⁶ Gelet op het grote aantal arbeiders in de sector, wordt ook de textielindustrie onder de loep genomen. Tot slot wordt nog de glassector bekeken. Reeds in de zestiende eeuw produceert België glasramen. Nieuwe technieken die het gebruik van cokes hanteren, breken door in Charleroi in de achttiende eeuw. België bouwt zo een specialisatie uit in de productie van glasramen. De glasproducenten vinden bovendien al de nodige basismaterialen in eigen land, zodat zij minder afhankelijk zijn van de import uit de buurlanden. Gedurende de negentiende eeuw heeft België nagenoeg een monopolie op de wereldwijde export van glas. De sector staat tevens bekend voor haar arbeidersaristocratie: de lonen voor glasblazers zijn vrij hoog. Enkel voor spiegelglas is er noemenswaardige concurrentie uit Frankrijk.⁶⁰⁷ Omwille van de superioriteit van de Belgische glasindustrie en haar immense aandeel in de wereldexport van glas, wordt de evolutie van de tarieven in deze sector beschreven in het laatste deelhoofdstuk.

In het inleidend gedeelte (Hoofdstuk 5.3.3.) werd kort aangegeven hoe België na de onafhankelijkheid kiest voor het behoud van het Hollandse tarief. Tot de Wet op de Differentiële

---

⁶⁰⁵ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 153.

⁶⁰⁶ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 161-162.

⁶⁰⁷ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 167-169.

heffingen van 1844 stelt men geen grote wijzigingen vast. Wel doen zich een aantal *ad hoc* wijzigingen voor met het oog op het oplossen van welbepaalde problemen.⁶⁰⁸ De parlementaire voorbereidingen krijgen de nodige aandacht in dit onderdeel, omdat zij inzicht geven in de onderliggende dynamiek van tariefwijzigingen. Uit het overzicht begrijpt men dat belangengroepen heel wat invloed uitoefenen op het Belgisch industrieel beleid. Zoals aangegeven, worden achtereenvolgens de staal- en metaalindustrie, de textielsector en de glasindustrie bekeken. In een afzonderlijk hoofdstuk wordt de Wet op de Differentiële Heffingen bekeken: de bestaande literatuur stelt dat met deze wet het protectionisme in België zijn hoogtepunt bereikt.⁶⁰⁹ Het geheel wordt afgesloten met een overkoepelende conclusie.

5.5.2. Staal- en metaalindustrie

Onder het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden is de staal- en metaalindustrie erg ontevreden met het vigerende douaneregime. Zij pleiten gedurende vijftien jaar voor hogere invoerrechten op buitenlands staal.⁶¹⁰ In 1822 krijgt de sector uiteindelijk wat het vraagt: buitenlands staal wordt voortaan zwaarder belast. De sector blijft echter ontevreden en vraagt een uitvoerverbod op hout en steenkool.⁶¹¹ Door het sluiten van de Franse grenzen en de superioriteit van de Engelse producten in de sector, kent de staal- en metaalindustrie een moeilijke periode. De grote ondernemingen, Cockerill op kop, slagen er niettemin te overleven door gebruik te maken van het door Willem I opgerichte industriefonds en rechtstreekse kapitaalinjecties vanwege de staat. Cockerill krijgt meermaals vers geld van vooral Willem I om de staal- en metaalnijverheid in het Luikse te redden en uiteindelijk tot grote bloei te brengen.⁶¹² De sector profiteert daarnaast sterk van de verhoogde vraag naar ijzer en staal die de aanleg van spoorwegen genereert. De fabrieken van Cockerill zijn

---

⁶⁰⁸ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 6.

⁶⁰⁹ Zie bijv. M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 359 en het literatuuroverzicht *supra* onder Hoofdstuk 1.2.

⁶¹⁰ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 306-307.

⁶¹¹ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 308; M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 7.

⁶¹² R. DEMOULIN, "België van 1815 tot 1830" in J. VAN HOUTTE, J. NIERMEYER, J. PRESSER, J. ROMEIN en H. VAN WERVEKE (eds.), *Algemene geschiedenis der Nederlanden*, Gouda, Koch & Knuttel, 1956, (199) 228.

de eerste in Europa die erin slagen het gehele productieproces te integreren, van steenkoolmijnen tot stalen eindproducten.⁶¹³

Een decreet van het Nationaal Congres in 1831 doet weinig meer dan het bevestigen van het Hollands tarief voor ijzer- en staal.⁶¹⁴ Kort daarna, komt Leopold Zoude met een rapport over de invoerrechten op buitenlands ijzer. In het rapport staat duidelijk beschreven hoe de industriële eigenaars van hoogovens om een beschermend tarief vragen: “[...] dans la situation nouvelle où se trouvait placée la Belgique, ils ne pouvaient continuer à alimenter ces établissements sans une augmentation du droit d’entrée sur les fers.”⁶¹⁵ Het tarief zoals vastgelegd in de wet van 1 maart 1831 volstaat m.a.w. niet. België heeft bovendien voldoende ijzermineralen, zodat de invoer vanuit het buitenland niet opportuun is, zo menen de hoogovenmeesters. De spijkerfabrikanten daarentegen bestrijden dit standpunt; zij stellen dat het bestaande tarief volstaat en dat een invoerrecht op ijzer hun sector zal beschadigen. De spijkerfabrikanten maken immers gebruik van zowel Engelse als Belgische ijzermineralen; een invoerrecht zou voor een verhoging van de prijs van beide goederen zorgen.⁶¹⁶ Zij argumenteren bovendien dat de prijs van Belgisch ijzer nu reeds te hoog is.⁶¹⁷ Op hun beurt eisen een aantal Brusselse fabrieksbazen de afschaffing van het invoerverbod op fijn schroot. De Brusselse fabrieksbazen worden hierin gesteund door de Antwerpse handelaars, die uit principe gekant zijn tegen iedere vorm van prohibitieve wetgeving. Dergelijke wetgeving belemmert de vrijheid van handel, welke voor de Antwerpenaren absoluut moet zijn.⁶¹⁸

De Commissie meent dat het een goed evenwicht gevonden heeft tussen de belangen van de hoogoveneigenaars en de spijkerfabrikanten. Zowel de spijker- als hoogovenindustrie zijn belangrijk voor de tewerkstelling. In de spijkerfabrieken werken ongeveer 15.000 arbeiders; de invoer van buitenlands ijzer mag niet te zwaar belast worden omdat de prijs van Belgisch ijzer reeds

---

⁶¹³ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 154.

⁶¹⁴ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 6-7.

⁶¹⁵ Rapport de la commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d’entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61, 1.

⁶¹⁶ Rapport de la commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d’entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61, 1-2.

⁶¹⁷ Rapport de la commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d’entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61, 5-6.

⁶¹⁸ Rapport de la commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d’entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61, 2.

te hoog is, zoals eerder aangegeven. Een al te hoog tarief op de invoer zou de Belgische concurrentiekracht in gevaar brengen. De hoogovens stellen echter op hun beurt maar liefst 70.000 arbeiders te werk, zodat de Commissie hun belang evenmin uit het oog mag verliezen.⁶¹⁹ Ze besluit daarom om de werking van de wet van maart 1831 met één jaar te verlengen; wel krijgt de schroefindustrie (te onderscheiden van de spijkerindustrie) betere bescherming door een hoger tarief.⁶²⁰ In 1832 wordt ten slotte nog een wetsvoorstel ingediend met betrekking tot de invoer en transit van ijzer en gietijzer. Helaas zijn de parlementaire stukken verloren gegaan, zodat een bespreking van dit wetsvoorstel niet mogelijk is.⁶²¹ Daarna blijft het een tiental jaren stil rond de staal- en metaalindustrie. Enkel voor de provincie Luxemburg komen er nog een aantal initiatieven. Gelet op het betrekkelijk lage tarief nog daterende uit de Hollandse periode, is de relatieve stilte enigszins verwonderlijk, waarover verder meer.

Op 27 januari 1837 bespreekt de Kamer een voorstel van Nicolas Berger over de vrije uitvoer van ijzermineralen, vnl. voor mineralen uit de provincie Luxemburg. Deze provincie zou een overvloed aan ijzermineralen hebben die niet in de Belgische fabrieken raken door een gebrek aan adequate transportmogelijkheden. Vanuit zijn geografische positie sluit de provincie zodoende eerder aan bij Frankrijk: “Par sa position et ses intérêts matériels, le Luxembourg appartient à la France”. De uitvoerrestricties op ijzermineralen zijn bijgevolg bijzonder schadelijk voor de economische ontwikkeling in de provincie Luxemburg.⁶²² Berger pleit vervolgens voor een systeem van douanezones binnen België. Gelet op de eerdere verwijzing naar Frankrijk, vraagt hij enigszins vreemd de vrije uitvoer van ijzermineralen (en vee) aan de Luxemburgse grens met Pruisen.⁶²³ Op 16 november 1837 wordt over de wet gestemd, waarbij de Kamer echter kiest voor een lager tarief op de invoer van steenkool uit de regio Saarland aan de Luxemburgse grens.⁶²⁴ De Theux werkt diens initiatief verder uit in een wetsontwerp van 6 maart 1839. Hij stelt een halvering van het tarief

---

⁶¹⁹ Rapport de la Commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d'entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61, 5-6.

⁶²⁰ Rapport de la Commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d'entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61, 3-4.

⁶²¹ Proposition de loi relative à l'entrée et au transit des fers et fonts venant de l'étranger, 20 december 1832, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 34.

⁶²² Développemens de la proposition de M. Berger, relative à la sortie du minerais de fer, 27 januari 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 68, 1-2.

⁶²³ Développemens de la proposition de M. Berger, relative à la sortie du minerais de fer, 27 januari 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 68, 3.

⁶²⁴ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à l'entrée des houilles de la Sarre dans le Luxembourg, 27 november 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 30.

op ijzer en staal voor aan de Luxemburgs-Pruisische grens en bouwt m.a.w. verder op het idee van douanezones. De transportkosten vanuit Pruisen lopen al snel op tot 10% van de waarde van de goederen, zo stelt de Theux. Deze bescherming is voldoende voor de Luxemburgse staal- en metaalindustrie, die sowieso weinig aan- en verkoopt op de Belgische interne markt, maar eerder aanleunt bij Pruisen.⁶²⁵ Het is vanuit deze optiek bijzonder vreemd dat Berger eerst aangeeft dat Luxemburg eerder aansluit bij Frankrijk. Wanneer België in 1839 een deel van zijn grondgebied verliest, doet Minister van Binnenlandse Zaken Nothomb een nieuw voorstel dat ertoe strekt de voorgenomen wetgeving aan te passen aan de nieuwe grenzen. Door de afwezigheid van verbindingswegen tussen de provincie Luxemburg en de Luikse industrie, kan het lagere tarief voor steenkool uit Saarland niet ten nadele van de Belgische industrie uitvallen.⁶²⁶ De Commission de l'Industrie spreekt eveneens zijn steun uit voor dit voorstel.⁶²⁷

Kort voor de Wet op de Differentiële Heffingen stelt men een toename vast van de parlementaire activiteit over in- en uitvoerrechten. In de eerste plaats bespreekt men de uitvoerrechten op ijzerafval. “Un pays producteur”, zoals België, dient een uitvoerregime aan te nemen dat de export stimuleert, zo stelt Minister van Binnenlandse Zaken Nothomb. Uitvoerrestricties zijn dan ook uit den boze, zeker voor fabricaten. Enkel voor basisgrondstoffen die de industrie veelvuldig gebruikt in het productieproces is een uitzondering op zijn plaats. Op ruwijzer geldt bijvoorbeeld een tarief bij uitvoer van 1%. Er worden echter ook heel wat basisgrondstoffen getroffen door tarieven die de Belgische zelf niet gebruikt. Dit is het geval voor ijzerafval. Op vraag van de Kamer van Koophandel te Charleroi stelt de Minister voor deze beperking volledig op te heffen.⁶²⁸ Zonder dit in het *exposé* te vermelden stelt men wel vast dat het voorstel er ook toe strekt een hele resem restricties op allerhande goederen aan te passen. Daarvoor dient men echter de *tableau de tarif* te raadplegen.⁶²⁹ Deze tabellen zijn uiterst technisch en worden om deze reden niet uitgebreid

---

⁶²⁵ Exposé des motifs a l'appui du projet de loi portant des modifications au tarif des douanes, sur la frontière de la province de Luxembourg, 6 maart 1839, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1838-1839, nr. 90, 1-2. De Theux stelt tevens voor het systeem van douane-zones in te stellen voor bepaalde wolproducten, aardewerk en graan.

⁶²⁶ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à l'entrée des houilles de la Sarre dans le Luxembourg, 27 november 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 30.

⁶²⁷ Rapport fait par M. Desmet, au nom de la commission permanente de l'industrie, sur le projet de loi relatif à l'entrée des houilles de la Sarre dans le Luxembourg, 19 januari 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 110.

⁶²⁸ Exposé des motifs: Projet de loi pour modifier le tarif général des douanes en vigueur, relativement aux droits de sortie, 10 november 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 12, 1-2.

⁶²⁹ Exposé des motifs: Projet de loi pour modifier le tarif général des douanes en vigueur, relativement aux droits de sortie, 10 november 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 12, 7-11.

besproken. De wijziging betreft echter ook bijv. papier, zink, aardewerk, meubelen en zelfs muziekinstrumenten. Het is merkwaardig dat de Minister enkel de wijzigingen in verband met ijzerafval (en stieren, maar deze kwestie wordt buiten beschouwing gelaten) bespreekt, doch met geen woord rept over de overige exportrestricties. Dezelfde dag bespreekt de Kamer tevens een wetsontwerp strekkende tot wijziging van de invoerrechten op ruwijzer. Een tarief van 4 frank per 100 kilogram wordt voorgesteld, wat eigenlijk nog vrij laag is.⁶³⁰ Het bestaande tarief bedraagt op dat moment slechts 2,12 frank per 100 kilogram. In Frankrijk geldt echter voor de invoer via land een tarief van 4,40 frank per 100 kilogram; via de zee een tarief van zelfs 7,70 frank per 100 kilogram. Heel wat Engels ruwijzer wordt bijgevoel eerst naar België gebracht per boot, om vervolgens over land richting Frankrijk te worden vervoerd (de totale belasting die men dan betaalt, is 6,52 frank per 100 kilogram). De Belgische export van ruwijzer richting Frankrijk ondervindt zo een nadeel ten opzichte van de Engelse export, dit ten gevolge van het eigen Belgische tarief. De Belgische regering wenst dit probleem nu te remediëren.⁶³¹ De Middenafdeling vindt het voorgestelde tarief te laag en stelt een belasting van 5 frank per 100 kilogram voor.⁶³² Bij Koninklijk Besluit van 13 april 1843 voert de regering vervolgens de voorgestelde maatregel in: het tarief wordt opgetrokken naar 5 frank per kilogram, naar het voorstel van de Middenafdeling.⁶³³ De regering vraagt nu de wettelijke verankering van het Koninklijk Besluit, aangezien de Belgische exportcijfers voor ruwijzer merkelijk verbeterd zijn naar aanleiding van het KB.⁶³⁴ Geconfronteerd met Engelse *dumping*⁶³⁵ naar aanleiding van de overproductie aldaar, zijn deze maatregelen hoogdringend.

---

⁶³⁰ Exposé des motifs: Projet de loi pour modifier le tarif général des douanes en vigueur, quant aux droits d'entrée, 10 november 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 13, 1-2.

⁶³¹ Exposé des motifs: Projet de loi pour modifier le tarif général des douanes en vigueur, quant aux droits d'entrée, 10 november 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 13, 9-11.

⁶³² Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale chargée d'examiner le projet de loi sur les droits d'entrée, 22 december 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 70, 3-4. Over de Middenafdeling, zie W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2003, 350-351.

⁶³³ Projet de loi tendant à modifier l'arrêté du 13 avril 1843, relatif au droit d'entrée sur les fontes, 21 november 1843, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 10, 3 en 11. Deze laatste pagina geeft het Koninklijk Besluit in zijn volledigheid weer (Annex C).

⁶³⁴ Projet de loi tendant à modifier l'arrêté du 13 avril 1843, relatif au droit d'entrée sur les fontes, 21 november 1843, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 10, 4-5.

⁶³⁵ Dit begrip is anachronistisch, maar geeft wel duidelijk aan waarover het gaat. Vgl. met de definitie van *dumping* onder art. VI GATT: "1. The contracting parties recognize that dumping, by which products of one country are introduced into the commerce of another country at less than the normal value of the products, is to be condemned if it causes or threatens material injury to an established industry in the territory of a contracting party or materially retards the establishment of a domestic industry. For the purposes of this Article, a product is to be considered as being introduced into the commerce of an importing country at less than its normal value, if the price of the product exported from one country to another (a) is less than the comparable price, in the ordinary course of trade, for the like product when destined for consumption in the exporting country, or, (b) in the absence of such domestic price, is less than either

België dreigt nl. niet alleen marktaandeel te verliezen in Frankrijk, maar zelfs op de eigen interne markt:

“Une crise avait atteint en Angleterre l’industrie métallurgique. Par suite de cette crise et de l’extrême avilissement de pris qu’elle occasionait, ce pays déversait sur le continent et en Belgique, d’énormes quantités de fontes. Il fallait en outre protéger [...] le marché intérieur déjà surchargé des produits surabondants de nos usines”.⁶³⁶

5.5.3. Textielindustrie

a) Zijde-industrie

De Commissie voor Landbouw, Handel en Industrie komt begin 1832 met een rapport over verschillende petitieën die het ontvangen heeft sinds de Belgische onafhankelijkheid.⁶³⁷ In eerste instantie vragen *les bonnetiers de Tournay* (i.e. breigoednijverheid, die vnl. allerhande kousen in verschillende vormen en maten produceren) dat de Belgische regering voor breigoedproducten uit Duitsland en Saksen een importverbod zou opleggen, of toch minstens zeer hoge invoerrechten. De Doornikse breigoednijverheid voert aan dat het zonder bescherming zeker teloor zal gaan. De Commissie weigert echter unaniem op dit verzoek in te gaan. De invoer van katoen (i.e. een basisgrondstof voor de productie van kousen) wordt immers reeds belast tegen een tarief olopende tot 80 cent per 100 kilogram. Daarenboven kunnen de Doornikse nijveraars katoen veel gemakkelijker verkrijgen dan in Saksen het geval is; de invoer van Duitse kousen wordt reeds getroffen door een tarief van 10% *ad valorem*, waar nog aanzienlijke transportkosten bovenop komen. De Commissie concludeert:

“Si malgré tous ces avantages, les bonnetiers de Tournay ne peuvent pas soutenir la concurrence avec l’étranger, la Commission a pensé que l’intérêt général, l’intérêt de plusieurs millions de consommateurs ne devait pas être sacrifier à celui d’un certain nombre d’industriel [...]”.⁶³⁸

(i) the highest comparable price for the like product for export to any third country in the ordinary course of trade, or, (ii) the cost of production of the product in the country of origin plus a reasonable addition for selling cost and profit.”

⁶³⁶ Projet de loi tendant à modifier l’arrêté du 13 avril 1843, relatif au droit d’entrée sur les fontes, 21 november 1843, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 10, 2.

⁶³⁷ Rapport au nom de la Commission d’Industrie, fait par M. Ch. Vilain XIII, sur diverses pétitions et particulièrement sur celle du sieur Obert, relative à l’entrée des tissus de soie étrangers, 12 januari 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 80.

⁶³⁸ Rapport au nom de la Commission d’Industrie, fait par M. Ch. Vilain XIII, sur diverses pétitions et particulièrement sur celle du sieur Obert, relative à l’entrée des tissus de soie étrangers, 12 januari 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 80, 2.

Het eigenlijke voorwerp van het rapport (zoals de titel ook aangeeft) betreft de zijde-industrie in België, meer bepaald in Ukkel. De zijdefabrikanten aldaar hebben succesvol van het bedrukken van zijde hun *corebusiness* gemaakt; door de superioriteit van hun producten kunnen zij deze exporteren en verkopen op de Franse, Britse en Duitse markt.⁶³⁹ De concurrentie met goedkope producten van lagere kwaliteit uit het buitenland is echter moeilijk houdbaar door de hoge invoerrechten op onbedrukte zijde. De zijdefabrikanten vragen daarom de afschaffing van deze invoerrechten. De Commissie stelt inderdaad vast dat zowel bedrukte als onbedrukte zijde door hetzelfde tarief bij invoer getroffen wordt (4 frank per kilogram). Door de techniek die gebruikt wordt voor het bedrukken van zijde, verliest het uiteindelijke product ongeveer 25% van zijn gewicht, waardoor het aan een lager tarief wordt belast. Bovendien neemt de waarde van een verwerkt product toe, zodat het onrechtvaardig is een onverwerkt product aan hetzelfde tarief te belasten. De Commissie concludeert:

“Il est évident que [...] lorsque les dessins ou les procédés des pétitionnaire auraient été imités par l'étranger, il lui serait impossible de soutenir la concurrence, non-seulement à l'extérieur, mais même sur les marchés de l'intérieur”.⁶⁴⁰

Om deze redenen beveelt de Commissie de Kamer aan om het tarief op onbedrukte zijde te verlagen naar 3 frank per kilogram. Daarnaast stelt de Commissie een systeem voor ter bevordering van de export, omdat men vreest dat Britse producten de Belgische zullen verdringen op Franse en Duitse markt. De Britse industrie kan immers via de East Indian Company onbedrukte zijde verkrijgen zonder invoerrechten te betalen, voor zover zij na verwerking hun zijdeproducten terug exporteren (m.a.w. voor exportproducten dienen geen invoerrechten betaald te worden). Het voorstel komt erop neer dat voor ieder bedrukt zijdeproduct dat naar het buitenland vertrekt, de fabrikant een onbedrukt

---

⁶³⁹ Rapport au nom de la Commission d'Industrie, fait par M. Ch. Vilain XIII, sur diverses pétitions et particulièrement sur celle du sieur Obert, relative à l'entrée des tissus de soie étrangers, 12 januari 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 80, 4: “[...] ses essais ont été couronnés de succès, qu'il l'emporte sur l'industrie anglaise, allemande et française par le goût des dessins, la beauté et la solidité des couleurs [...]”

⁶⁴⁰ Rapport au nom de la Commission d'Industrie, fait par M. Ch. Vilain XIII, sur diverses pétitions et particulièrement sur celle du sieur Obert, relative à l'entrée des tissus de soie étrangers, 12 januari 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 80, 5-6.

stuk kan (laten) invoeren vrij van invoerrechten.⁶⁴¹ Tot de Wet op de Differentiële Heffingen van 1844 verandert er verder voor zijdeproducten nagenoeg niets.

b) Vlasindustrie

Een goed begrip over de uitvoer van vlas vergt een enigszins technische uiteenzetting over de productie ervan en de verschillende soorten vlas. Zo wordt een onderscheid gemaakt tussen onbewerkt linnen (*lin brut*), (on)gebleekt linnen (*toile écru*) of (on)gewassen garen (*fil écru*). Daarnaast gelden vaak andere tarieven voor de restcategorie vlasproducten (*toile de lin*) en vlasdraad (*fil de lin*). Het komt ten slotte voor dat de parlementaire stukken niet duidelijk aangeven welke soort vlasproducten men bedoelt. In dergelijke gevallen is naar best vermogen getracht aan de hand van de context te bepalen welk product men precies bedoelt.

*i. Rapport au nom de la Commission d'Industrie sur la sortie du fil de lin écru*⁶⁴²

De Commissie heeft ter voorbereiding van haar rapport een uitgebreide enquête gevoerd, waarbij zowel de kwekers, fabrikanten, handelaars en Kamers van Koophandel (m.a.w. alle partijen betrokken bij het productieproces) geraadpleegd werden. Een grote groep wevers vraagt een absoluut uitvoerverbod op onbewerkt linnen, minstens een uitvoerrecht oplopende tot 50% *ad valorem*; een minderheid stelt dat het bestaande tarief van 3% op de uitvoer volstaat, mits onderhandelingen met Frankrijk ertoe leiden dat Belgisch linnen tegen een lager tarief de grens kan oversteken. De Kamers van Koophandel argumenteren dat het bestaande tarief van 30 cent per 100 kilogram (+-1% *ad valorem*) volstaat en niet verhoogd mag worden.⁶⁴³

De titel van het rapport suggereert dat het enkel de uitvoer van linnen behandelt; het rapport bespreekt echter ook de invoerrechten. Er zijn nl. heel wat klachten over de lage invoerrechten op buitenlands linnen (*les toiles de lin*), die naargelang de soort variëren tussen de 1 en 3%. Wat betreft vlasdraad bestaat grote onenigheid; het bestaande tarief van 3% wordt zowel niet problematisch, als te laag of te hoog bevonden. Vooral de Vlaamse industrie vraagt de afschaffing van de belasting op

---

⁶⁴¹ Rapport au nom de la Commission d'Industrie, fait par M. Ch. Vilain XIII, sur diverses pétitions et particulièrement sur celle du sieur Obert, relative à l'entrée des tissus de soie étrangers, 12 januari 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 80, 6-7.

⁶⁴² Rapport fait, au nom de la Commission d'Industrie, par M. Serruys sur la sortie du fil de lin écru, 27 maart 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 134.

⁶⁴³ Rapport fait, au nom de la Commission d'Industrie, par M. Serruys sur la sortie du fil de lin écru, 27 maart 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 134, 2.

export, daarin gesteund door de Kamers van Koophandel. De vlasfabrikanten daarentegen vragen een uitvoerrecht van 8%.⁶⁴⁴

De economische gevolgen van exportrestricties worden meer algemeen beschreven onder Hoofdstuk 5.2.3. De essentie wordt hier nogmaals herhaald om de vraag om exportrestricties vanwege de vlasindustrie correct te kunnen kaderen. In casu is er voor vroeg negentiende-eeuws België nl. een duidelijke vraag naar vlas; de vlasindustrie verwerkt deze basisgrondstof tot meer gesofisticeerde producten die zowel verkocht worden op de interne als buitenlandse markt. Door het beperken van de vlasuitvoer, stijgt de prijs op de wereldmarkt⁶⁴⁵ en daalt de interne prijs relatief gezien. Er is m.a.w. sprake van een subsidie-effect voor de Belgische producent; voor België is er een *terms-of-trade gain*; onze handelspartners ondergaan een *terms-of-trade loss*. Er treden evenwel *deadweight losses* op: de globale welvaart daalt.⁶⁴⁶

De uiteindelijke aanbevelingen van de Commissie zien eruit als volgt. Hoewel de Belgische linnenproducten algemeen gesproken een hoge kwaliteit hebben, wil dit nog niet zeggen dat bij een excessieve exportbelasting bedrijven in het buitenland hun onverwerkt linnen (*lin brut*) niet elders kunnen aankopen. Met name Nederland zou voor het voldoen van de Engelse vraag naar vlas een goed alternatief zijn. In dat geval verliest België zijn vlaskwekerijen.⁶⁴⁷ De exportbelasting zou dus een averechts effect kunnen hebben. De Commissie meent in het verlengde daarvan dat de uitvoer van *fil de lin é cru* en *le fil à tisser é cru* vrij moet worden gelaten; voor de overige soorten linnen beveelt zij aan de huidige stand van zaken te behouden. De Commissie stelt echter wel vast dat hoofdzakelijk Duits linnen van lagere kwaliteit de Belgische markt overspoelt. Daarom geeft ze het

---

⁶⁴⁴ Rapport fait, au nom de la Commission d'Industrie, par M. Serruys sur la sortie du fil de lin é cru, 27 maart 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 134, 2-3.

⁶⁴⁵ Dit veronderstelt wel dat de Belgische vlasindustrie voldoende groot is om de prijs op de wereldmarkt te kunnen beïnvloeden.

⁶⁴⁶ World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm, 126, zie ook aldaar voor het theoretisch model; vgl. MITRA en T. JOSLING, "Agricultural export restrictions: welfare implications and trade disciplines", *IPC Position Paper: Agricultural and Rural Development Policy Series 2009*, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council, http://www.agritrade.org/documents/ExportRestrictions_final.pdf, 11.

⁶⁴⁷ Rapport fait, au nom de la Commission d'Industrie, par M. Serruys sur la sortie du fil de lin é cru, 27 maart 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 134, 6-7.

advies de invoerrechten op de algemene categorie van vlasproducten te verhogen. Een tarief van 6% *ad valorem* is de aanbeveling.⁶⁴⁸

ii. [Het voorstel van A. Rodenbach tot verhoging van de tarieven op vlasproducten](#)

Op de zitting van 16 november 1833 dient Rodenbach in de Kamer een voorstel in dat ertoe strekt de tarieven op vlas te verhogen tot 10%.⁶⁴⁹ Zijn argumenten zijn bijzonder lezenswaardig. Rodenbach is goed op de hoogte van de bestaande economische literatuur, vnl. Smith en Say. Het doel van zijn voorstel is expliciet het beschermen van handarbeiders en de nationale industrie tegen buitenlandse concurrentie, met het oog op het verhogen van de inkomsten die de staat verkrijgt vanwege de vlasindustrie. Rodenbach stelt dat alle parlementsleden het er eigenlijk over eens zijn dat de staat stappen dient te ondernemen om deze industrie te beschermen. Over het doel bestaat m.a.w. overeenstemming; over de geschikte middelen daarentegen is er discussie: “Les uns veulent la liberté de commerce, d’autres le régime protecteur, et il en est qui demandent un système restrictif.” Rodenbach meent echter dat België niet naïef mag zijn en maar een “coup-d’oeil” moet werpen op de Franse, Britse en Duitse tariefwetgeving om vast te stellen dat de Belgische industrie sterk benadeeld wordt door de hoge tarieven van de buurlanden.⁶⁵⁰ De Fransen en de Britten belasten de invoer van Belgische vlas tegen een tarief van respectievelijk 20 à 30% (Frankrijk) en 40% (Groot-Brittannië). Het voorstel wil de Belgische invoertarieven van om en bij de 1% slechts optrekken tot 10%.⁶⁵¹ Rodenbach stelt m.a.w. dat de door hem voorgestelde hervorming allesbehalve radicaal is. Hij vervolgt⁶⁵²:

“Dans tous les pays consitutionnels, Messieurs, les Chambres sont devenues les protectrices forces du commerce, de l’industrie et de l’agriculture. [...] Tout ceci doit nous prouver que nos voisins français et anglais n’ont pas jusqu’ici tenté l’exécution du système des économistes Adam Smith, Say et Droz: ils n’en ont pas fait encore une science pratique; c’est une simple théorie qu’ils cherchent à appliquer

---

⁶⁴⁸ Rapport fait, au nom de la Commission d’Industrie, par M. Serruys sur la sortie du fil de lin écru, 27 maart 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 134, 7-8.

⁶⁴⁹ Développemens de la proposition de M. A. Rodenbach, tendant à imposer de 10 p.c. à l’entrée les toiles étrangères, 16 november 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 3.

⁶⁵⁰ Développemens de la proposition de M. A. Rodenbach, tendant à imposer de 10 p.c. à l’entrée les toiles étrangères, 16 november 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 3, 1.

⁶⁵¹ Développemens de la proposition de M. A. Rodenbach, tendant à imposer de 10 p.c. à l’entrée les toiles étrangères, 16 november 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 3, 2.

⁶⁵² Développemens de la proposition de M. A. Rodenbach, tendant à imposer de 10 p.c. à l’entrée les toiles étrangères, 16 november 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 3, 3.

graduellement et dans l'intérêt de leur pays, tandis qu'en Belgique ce système est depuis long-temps devenu routinier pour une foule d'articles."

Wat Smith en Say (François-Xavier-Joseph Droz is een minder bekende econoom) voorstellen, is kortom slechts theorie. In de praktijk passen zowel de Britten als de Fransen protectionisme toe. Slechts geleidelijk aan maken Frankrijk en Engeland de transitie richting vrijhandel, m.n. wanneer dit in het belang van hun eigen land is. Opvallend is echter dat Rodenbach ervan uitgaat dat België reeds lang vrijhandel omarmt. "Ce ridicule tarif néerlandais", zo argumenteert Rodenbach, zorgt voor de ondergang van een industrie die voor brood op tafel bij maar liefst 500.000 Belgen zorgt. Een beperkt verhoogd tarief van 10% kan onmogelijk de ontwikkeling van de industrie vertragen door een gebrek aan concurrentie.⁶⁵³ Opmerkelijk is tevens dat men reeds in 1833 stilstaat bij de vraag of té veel bescherming niet schadelijk kan zijn.

iii. [Het voorstel van E. Desmet over de exportrestricties op de uitvoer van Belgische vlasproducten](#)

Eugène Desmet dient op 2 december 1833 een voorstel in tot wijziging van het uitvoerregime voor Belgische vlas. Desmet begint zijn voorstel met een pleidooi voor meer vrijheid:

"Un pays aussi productif que le nôtre ne doit pas avoir peur de la grande liberté et de la facilité de communiquer avec toutes les nations; toujours la liberté a été en notre faveur, et c'est à elle que nous devons les progrès qu'ont faits en tous temps notre agriculture et nos industries manufacturières."⁶⁵⁴

Aanvankelijk verdedigt Desmet vurig de voordelen van vrijhandel. Hij gelooft tevens in de idee van vrede-door-handel:

"[...] Ils doivent favoriser notre industrie manufacturière, notre agriculture et notre commerce à l'extérieur, mais encore, sous le rapport de la politique et de la civilisation, ils sont favorables à la nation; *ils contribueront à rapprocher de nous plusieurs autres nations, et à avoir des relations d'amitié et de commerce avec elles* [...]"⁶⁵⁵

---

⁶⁵³ Développemens de la proposition de M. A. Rodenbach, tendant à imposer de 10 p.c. à l'entrée les toiles étrangères, 16 november 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 3, 4.

⁶⁵⁴ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 1.

⁶⁵⁵ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 1, eigen cursivering.

Desmet beklagt zich verder nog over de hoge barrières die Groot-Brittannië opwerpt.⁶⁵⁶ In 1833 is de vrijhandelsbeweging in Groot-Brittannië nl. nog niet op gang gekomen. Het is opmerkelijk dat vrijhandel echter wel reeds vroeg in het discours van Belgische parlementariërs opduikt. Het voorstel van Desmet is, aanvankelijk toch, voor het overige één grote lofzang voor “la liberté de commerce illimitée”. Hij gaat zelfs zover *unilaterale* vrijhandel te bepleiten: “Elle rendra inutiles les traités de commerce; traités où les négociateurs font assaut de ruses pour se surprendre mutuellement à faire accorder des avantages exclusifs à la nation qu’ils représentent.” Dit alles heeft weinig zin, aldus Desmet, indien België ten allen tijde haar markt openstelt voor “toutes la nations du monde”. Verder zijn subsidies aan ondernemingen onrechtvaardig: de ene fabriek begunstigen, staat gelijk aan het benadelen van de andere. Dit favoritisme is slecht voor de begroting en wordt veelal ten dienste van private belangen gebruikt.⁶⁵⁷

Deze lovende woorden voor vrijhandel zijn echter slechts schijn. Na de voordelen van vrijhandel uitgebreid te hebben besproken, maakt Desmet vrij plots een ommeslag in zijn argumentatie. De lof voor vrijhandel is vooral een *captatio benevolentiae*. Desmet stelt niet blind te zijn voor de nadelen van vrijhandel die hij eerst zo vurig leek te verdedigen: “[...] une sage économie politique ne nous prescrivent-elles point de veiller au travail du prolétaire, et de soigner que le salaire et la pain quotidien des masses ne soient pas compromis?”. De vlasindustrie stelt in Vlaanderen meer dan 6000 arbeiders tewerk. Deze industrie is sterk afhankelijk van bepaalde primaire (grond)stoffen (welke vermeldt Desmet niet):

“Si ces masses étaient sans travail par défaut de matières premières, comment pourriez-vous de suite pourvoir à leur subsistance et procurer les besoins? La chose me paraît impossible!”. Desmet geeft aan zich bij zijn voorstel te laten inspireren door “les économistes de l’école de Smits [sic] et de Say”.

Hij geeft aan dat deze economen niet “tout le renversement” van de bestaande tarieven bepleiten, maar een tarief aangepast aan de omstandigheden en de noden van het tijdperk. Dit is toch wel een vrij genereuze lezing van de liberale school. Desmets verkeerd begrip, minstens van Say, past vooral binnen diens eigen kraam. Desmet geeft zijn genereuze lezing ook impliciet toe: “Ils nous enseignent

---

⁶⁵⁶ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 2.

⁶⁵⁷ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 5.

d'être nationaux avant d'être économistes".⁶⁵⁸ Het is alsof de volksvertegenwoordiger zich laat inspireren door Friedrich List, weze het niet dat zijn *Nationale System* pas een tiental jaar later wordt gepubliceerd:

“Il en est de la connaissance naturelle de la société comme de celle de l'homme. L'enfance a besoin d'une nourriture qui ne saurait convenir à l'âge mûr, et j'aurais peu de confiance dans le temperament d'un adulte que des parens [sic] aveuglés nourriraient au biberon; de même l'état de plusieurs de nos industries, et principalement de celles où l'on peut employer des matières premières indigènes, a besoin d'être émancipé, et on doit en hâter le moment; mais exécuter cette émancipation en aveugle, avec précipitation et sans prendre ses précautions, ce serait risquer de perdre et l'industrie même et la paix du pays.”

Desmets pleidooi heeft veel weg van het *infant industry protection*-argument, zowel inhoudelijk als door de gebruikte beeldspraak.⁶⁵⁹ De volksvertegenwoordiger toont zich verder nog bekommerd om de arbeider en kant zich tegen de bourgeois in stevige bewoordingen:

“Une saine économie politique [...] n'enfanterait que de mensongères théories, quand elle n'aurait pour dernier terme que la concentration de la fortune publique dans les portefeuilles de quelques millionnaires, et qu'elle laisserait manquer le nécessaire au restant de la population”.

In Frankrijk en Engeland is het nog veel erger, zo stelt Desmet. De elite aldaar bouwt aan een fortuin terwijl het grootste deel van de bevolking verpaupert. België is er iets beter aan toe, ondanks “cette quantité de capitalistes millionnaires, [...] au milieu d'un luxe révoltant et abusant scandaleusement d'un superflu d'or [...]”.⁶⁶⁰ Desmet vervolgt zijn voorstel met een lange bespreking van de maatregelen genomen onder de Franse periode en vergelijkt de Belgische situatie met die van de Britten. Hij meent dat de Belgische vlasproducten superieur zijn aan hun Britse varianten. Desmet kent zijn geschiedenis goed; hij verwijst zelfs naar maatregelen genomen onder de aartshertogen Albrecht en Isabella.⁶⁶¹ Hij besluit uiteindelijk dat de export van *lin écru et les étoupes* dient te

---

⁶⁵⁸ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 6.

⁶⁵⁹ Vgl. Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 6.

⁶⁶⁰ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 8.

⁶⁶¹ Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 9-29.

worden verboden; voor vlasproducten meer algemeen stelt hij een uitvoertarief van 10% *ad valorem* voor.⁶⁶²

iv. Het rapport van de Middenafdeling over de vlasindustrie

Een aantal maanden voor de aanneming van de vlaswet van 31 juli 1834 komt de Middenafdeling met een samenvattend rapport over de mogelijke verhoging van de tarieven.⁶⁶³ De Middenafdeling benadrukt in eerste instantie hoe belangrijk het is om basisgrondstoffen te verwerken vooraleer ze uit te voeren. Veelal verdrievoudigt de waarde van goederen na verwerking; Belgische arbeiders kunnen bovendien tewerkgesteld worden in de verwerkingsindustrie. Wanneer men basisgrondstoffen uitvoert naar het buitenland, om vervolgens een verwerkt product te importeren, financiert men eigenlijk de buitenlandse arbeid. Het is beter deze meerwaarde in eigen land te houden. Verder is er algemeen veel aandacht voor de situatie in Engeland en in mindere mate Frankrijk.⁶⁶⁴

Het rapport bespreekt verder nog de vele petitieën tegen de voorstellen die strekken tot verhoging van de tarieven. Er is echter ook een hele resem petitieën die de verhoging steunen.⁶⁶⁵ Ook de adviezen van de Kamers van Koophandel komen aan bod. Het advies van de Kamer van Koophandel te Antwerpen is merkwaardig omwille van de nadruk op industriële spionage. De Kamer te Antwerpen kant zich vooreerst tegen een belasting op de uitvoer van onbewerkt vlas. De verwerkingsindustrie zal van dergelijke belasting inderdaad voordelen ondervinden; voor de landbouwsector daarentegen zou dit echter “un coup fatal” zijn. Beter is het om afgewerkte (vooral Engelse) vlasproducten bij de invoer in België te belasten. Dit zou meer ademruimte geven aan de Belgische verwerkingsindustrie. De beste oplossing is volgens de Antwerpenaren echter het overnemen van de mechanische productietechnieken die de Engelsen hanteren: “[...] notre industrie stationnaire

---

⁶⁶² Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33, 30.

⁶⁶³ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 april 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96. Over de Middenafdeling, zie W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2003, 350-351.

⁶⁶⁴ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 april 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 2-3.

⁶⁶⁵ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 april 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 7-10 voor de petitieën tegen; 10-16 voor de petitieën voor.

peut se relever; il ne s'agit pour cela que d'imiter la fabrication anglaise [...].”⁶⁶⁶ De Antwerpse Kamer stelt m.a.w. dat protectionisme niet de juiste oplossing is, wel industriële spionage en plagiaat. De Middenafdeling⁶⁶⁷ beveelt uiteindelijk aan om zowel de in- als uitvoerrechten te verhogen. De aanbeveling is unaniem wat betreft *les toiles et les fils*. Over alle andere soorten vlas met uitzondering van *les étoupes* bestaat daarentegen discussie. De Middenafdeling vergelijkt de Belgische tarieven met die van Frankrijk, Groot-Brittannië en Pruisen. De Belgische tarieven blijken veel lager te zijn dan die in de buurlanden. Het rapport stelt:

“Jusqu'à ce que les autres nations industrielles admettent la libre concurrence de nos produits sur leurs marchés et sur ceux de leurs colonies ou pays soumis à leur influence, ne leur accordons pas cette libre concurrence chez nous.”

De Middenafdeling pleit kortom voor wederkerigheid.⁶⁶⁸ Het vervolgt met een beschuldiging ten aanzien van onze buurlanden:

“Ne perdons pas de vue que [...] les nations manufacturières cherchent à se lier par des traités avec les nations agricoles, et qu'elles s'emploient tour-à-tour *la ruse de la politique et l'ascendant de la force*, pour en faire contracter qui soient conformes à leurs intérêts.”

Het is aan de regering om het algemeen belang voor ogen te houden en een afweging te maken tussen het belang van de landbouw en de (vlas)industrie.⁶⁶⁹ De Middenafdeling beveelt uiteindelijk aan om de invoer van *fils de lin* te belasten tegen een tarief variërende tussen de 14 en 123%. Voor onbewerkt vlas geldt het laagste tarief. Hoe dichter men bij een afgewerkt product komt, hoe hoger het tarief. De uitvoer wordt over het algemeen vrijgelaten; enkel voor de echte basisgrondstoffen geldt een vrij gematigd tarief op de uitvoer (van 10% en in slechts één geval van 40%). Dezelfde principes gelden voor *les toiles de lin*: de uitvoer is volledig vrij; het tarief bij invoer varieert van

---

⁶⁶⁶ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 avril 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 17.

⁶⁶⁷ Over de Middenafdeling, zie W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2003, 350-351.

⁶⁶⁸ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 avril 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 35-36.

⁶⁶⁹ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 avril 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 36-37.

40% tot 220% naarmate de graad van verwerking.⁶⁷⁰ De noodzakelijke conclusie is dat de Middenafdeling toch vooral de industrie wil beschermen en dat de belangen van de landbouw op de tweede plaats komen. Immers, het advies stelt voor om hoe verder het productieproces vordert, de Belgische markt steeds sterker af te schermen voor buitenlandse concurrentie. De bedoeling is duidelijk de vlasindustrie in België te houden. Sommige tarieven die de Middenafdeling voorstelt, zijn ook uitermate hoog en eerder prohibitief. Het rapport verdedigt verder nog de berekening van de belasting aan de hand van de waarde van de goederen (niet volgens het gewicht.)⁶⁷¹ Daarnaast legt de Middenafdeling wel de nadruk op het tijdelijk karakter van de voorgestelde maatregelen.⁶⁷² Dit past binnen de idee van *infant industry protection*: eenmaal de industrie volwassen is, heeft deze geen nood meer aan bescherming.

v. [La loi linière du 31 juillet 1834](#)

Het parlementair initiatief dat tot de wet van 31 juli 1834 zal leiden, stelt voor om de invoerrechten op *alle* vlasproducten te verhogen, van basisstof (*lin brut*) tot afgewerkt product. Men heeft m.a.w. de bedoeling meer bescherming over de gehele productieketen toe te kennen. Uiteindelijk kiest men ervoor enkel de invoerrechten op de restcategorie vlasproducten te verhogen (*toile de lin*). De Duitse concurrentie weegt ten aanzien van deze producten bijzonder zwaar. In de eerste plaats vindt een technische aanpassing aan de berekening van de belasting plaats. In plaats van een invoerrecht *ad valorem* gaat men voortaan een belasting heffen per vlasdraad of -weefsel (zgn. systeem *compte-fils*). Voor de weefsels met 8 draden per 5 millimeter geldt voortaan een invoerrecht van 30 frank. De overige invoerrechten blijven voorlopig dezelfde.⁶⁷³ Men ziet hier reeds de typische Belgische politiek om specifieke producten te gaan beschermen. Het doel is het ontwikkelen van een

---

⁶⁷⁰ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 avril 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 70-71.

⁶⁷¹ Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 avril 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 64-65.

⁶⁷² Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 avril 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96, 66.

⁶⁷³ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 9.

comparatief voordeel in een welbepaalde niche. Deze nicheproducten kunnen door hun specialisatie de concurrentie aan op de wereldmarkt en zijn van uitzonderlijk belang voor de Belgische export.⁶⁷⁴

vi. De wet van 7 april 1838 en voorbereidingen

In 1837 dienen de Ministers van Financiën en Binnenlandse Zaken een gezamenlijk voorstel in dat strekt tot de verhoging van de tarieven op welbepaalde vlasproducten, in het bijzonder *les bonneteries*.⁶⁷⁵ Rodenbach stelt kort daarna een amendement voor ten gevolge waarvan het tarief naar 15% zou worden opgetrokken.⁶⁷⁶ Uiteindelijk kiest de Kamer voor een tarief van 2 frank per kilogram.⁶⁷⁷ Op 7 februari volgt nog een rapport van de Commissie voor de Industrie die aanbeveelt om net zoals Pruisen driejaarlijks de tarieven te herzien, omdat “le vice d’un tarif est souvent dans son immobilité, tandis que destiné à protéger l’industrie indigène contre la concurrence étrangère, il doit être variable comme les intérêts qu’il doit défendre”. De Commissie vraagt de vrije uitvoer van *fil de lin*, het behoud van het algemeen tarief op vlas, een heffing van 25 frank per kilogram voor *fil écru* en 30 frank per kilogram voor de overige *fil*s.⁶⁷⁸ Dat vlas de gemoederen sterk verhit, illustreert de zitting van 14 maart 1838. Minister de Theux heeft naar aanleiding van petitie vanwege de Aalsterse, Brusselse en Ronsense industrie nog maar eens een vraag om informatie gericht aan de provinciegouverneurs. De gouverneurs vallen op hun beurt terug op een bevraging van de Kamers van Koophandel. In het rapport komen grotendeels dezelfde klachten terug naar boven.⁶⁷⁹ Het is uiteindelijk de Wet van 7 april 1838 die definitief een einde maakt aan het uitzonderingsregime voor Franse goederen, ook voor linnen. Franse vlasproducten komen nu onder het gemeen douaneregime.⁶⁸⁰

---

⁶⁷⁴ Vgl. A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 182.

⁶⁷⁵ Rapport fait par M. Hye-Hoys, au nom de la Section Centrale, sur le projet de loi modifiant certains articles du tarif des douanes, présenté par Mm. les Ministres de l’Intérieur et des Finances, 11 avril 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 165, 3-4.

⁶⁷⁶ Amendements au projet portant des modifications au tarifs des douanes, 21 oktober 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 16.

⁶⁷⁷ Projet de loi portant des modifications au tarif des douanes, tel qu’il a été adopté par la Chambre, 11 novembre 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 57.

⁶⁷⁸ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la commission de l’industrie, sur la levée du droit à la sortie du fil de mulquinerie, et sur des pétitions de filateurs et négocians en toile, 7 februari 1838, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 102, 2.

⁶⁷⁹ Question du lin – Renseignements fournis par M. le Ministre de l’Intérieur et des Affaires Etrangères, 14 maart 1838, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1838-1839, nr. 152.

⁶⁸⁰ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 9.

vii. De periode 1838-1844

In 1840 vraagt de Commission de l'Industrie nogmaals aan de Kamer om de tarieven op te trekken naar 10 à 12% *ad valorem*. De Engelse concurrentie is onhoudbaar, argumenteert de Commissie; de afzetmarkten van de buurlanden zijn onbereikbaar door de hoge tariefmuren. Het enige land dat zijn vlasindustrie niet adequaat beschermt, is België.⁶⁸¹ Op 26 juli 1841 krijgt de vlasindustrie wat het vraagt: bij Koninklijk Besluit worden de tarieven opgetrokken. Het basistarief is 16 frank per 100 kilogram vlas; volgens erg technische maatstaven kan het tarief echter oplopen tot 24 à 150 frank per 100 kilogram.⁶⁸² Een jaar later bespreekt de Kamer de petitie van "L'Association pour le progrès de l'ancienne industrie linière". Deze vereniging vraagt de Kamer alle concessies in het verleden gedaan aan Frankrijk in te trekken, de bestaande tarieven onmiddellijk te herzien en een systeem van differentiële rechten in te voeren dat de nationale marine bevoordeelt. De Commissie erkent dat de aan Frankrijk gedane toegevingen onevenwichtig zijn.⁶⁸³ Deze zonder meer intrekken zou echter een teken van vijandigheid zijn. België kan zich geen "guerre des tarifs" riskeren, aldus de Commissie, zodat het op de vraag van L'Association niet kan ingaan. Het herzien van het basistarief is wel mogelijk. De Commissie belooft een verhoging van de tarieven voor te leggen aan het parlement.⁶⁸⁴ Halverwege 1842 volgt de zoveelste bevraging van de Kamers van Koophandel, waarbij ditmaal enkel de Kamers van Koophandel te Aalst, Ieper, Gent, Sint-Niklaas, Brugge, Kortrijk, Oostende en Doornik worden geraadpleegd (niet toevallig steden waar een omvangrijke vlasindustrie bestaat). De klachten blijven grotendeels dezelfde. De Engelse vlasindustrie blijft technisch superieur en exporteert goedkope vlasproducten over heel Europa. Verder blijft het een moeilijk evenwicht vinden tussen de landbouwers die vlasgewassen kweken en de industrieën die vlas omvormen tot een afgewerkt product.⁶⁸⁵ De industrie vraagt steevast een verhoging van de

---

⁶⁸¹ Rapport fait par M. Desmet, au nom de la commission de l'industrie, sur les pétitions des filateurs de Grez et de St.-Léonard, au sujet de l'entrée des fils étrangers, 22 december 1840, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1840-1841, nr. 63.

⁶⁸² Exposé des motifs d'un projet de loi tendant à faire ratifier et compléter l'arrêté royal du 26 juillet 1841, relatif à l'entrée des fils de lin et de chanvre, 25 november 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 22, 12-13.

⁶⁸³ Rapport fait par M. De Smet, au nom de la commission de l'industrie, sur la pétition du comité-directeur de l'association pour le progrès de l'industrie linière, dont l'analyse a été présentée à la séance du 10 juin 1842, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1842, nr. 402, 1.

⁶⁸⁴ Rapport fait par M. De Smet, au nom de la commission de l'industrie, sur la pétition du comité-directeur de l'association pour le progrès de l'industrie linière, dont l'analyse a été présentée à la séance du 10 juin 1842, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1842, nr. 402, 2-4.

⁶⁸⁵ Sortie des lins et des étoupes. Enquête faite en 1842 par ordre de M. le Ministre de l'Intérieur, 9 mei 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 124, 4-5.

uitvoerrechten: zo blijft het Belgisch vlas op de interne markt goedkoop, omdat dergelijke maatregel de vraag (vnl. die vanuit het buitenland) drukt. Minder vraag betekent immers lagere prijzen. Voor de landbouw zijn deze lagere prijzen uiteraard negatief: zij vragen daarom steeds de verlaging van de uitvoerrechten, teneinde de vraag te doen toenemen en de export richting het buitenland mogelijk te maken. Tot de Wet op de Differentiële Heffingen verandert niets wezenlijk aan het regime voor vlas. Wel is er de Lijnwaadconventie met Frankrijk (1842), waarover meer *infra* onder Hoofdstuk 6.2.

c) Wolindustrie

Een decreet van 1823 onder Willem I zorgt voor een eerste verhoging van de invoerrechten op laken (bedoeld wordt de geweven wollen stof).⁶⁸⁶ In 1837 bereiden de Ministers van Financiën en Binnenlandse Zaken gezamenlijk een verhoging voor van tarieven op bepaalde wolproducten (in het bijzonder voor *les bonneteries*). Een tarief van 15% *ad valorem* wordt voorgesteld.⁶⁸⁷ Uiteindelijk kiest de Kamer voor een tarief van 2,75 frank per kilogram.⁶⁸⁸ De tarieven op wol die onder de Hollanders van kracht zijn, worden zo voor het eerst gewijzigd door de Wet van 7 april 1838. Met deze wet komt een einde aan het uitzonderingsregime voor Frankrijk. Franse goederen komen nu onder het gemeen douaneregime. Over het algemeen betekent dit een verhoging van invoerrechten op Franse producten, waaronder ook wol.⁶⁸⁹ In 1842 bespreekt de Kamer de petitie van de Kamer van Koophandel van Verviers, die zich beklagt over de lage invoerrechten op wol. Het bestaande tarief zou in realiteit slechts neerkomen op een belasting van 5 à 6% op de waarde van de geïmporteerde goederen; voor de Vervierse Kamer is dit veel te laag. Zij vragen verder een vorm van compenserende maatregelen op Franse wol. De Franse regering subsidieert immers de export van wolproducten door exportpremies. De Belgische wolproducenten vragen de Belgische regering om een bijkomende invoerbelasting te heffen gelijk aan het bedrag van deze

---

⁶⁸⁶ R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 31-32.

⁶⁸⁷ Rapport fait par M. Hye-Hoys, au nom de la Section Centrale, sur le projet de loi modifiant certains articles du tarif des douanes, présenté par Mm. les Ministres de l'Intérieur et des Finances, 11 avril 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 165, 3-4.

⁶⁸⁸ Projet de loi portant des modifications au tarif des douanes, tel qu'il a été adopté par la Chambre, 11 novembre 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 57.

⁶⁸⁹ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 9-10.

exportpremie.⁶⁹⁰ Een Koninklijk Besluit van 14 juli 1843 verhoogt later de bestaande invoerrechten nog, wegens onvoldoende hoog om de Belgische industrie te beschermen.⁶⁹¹

d) *Katoenindustrie*

De tarieven op katoen die tijdens de Nederlandse periode van kracht zijn, worden te laag bevonden. In 1834 bespreekt de Kamer de klachten van de katoennijveraars. Net zoals vele andere takken van de Belgische industrie, beklagen zij zich over het gebrek aan afzetmarkten. De buurlanden beschermen de eigen industrie door onoverkomelijke tariefmuren.⁶⁹² Vooral het voordelig regime waarvan Frankrijk geniet, moet het ontgelden,⁶⁹³ maar de katoenindustrie vraagt vooral eenvoudigweg de algemene verhoging van de Belgische tarieven.⁶⁹⁴ Enkele maanden later, begin 1835, volgt een nieuwe bespreking in de Kamer.⁶⁹⁵ De sector kreunt nl. onder de faillissementen en dreigt in elkaar te storten. De katoenproducenten geven aan dat het Continentaal Stelsel essentieel was voor hun economische ontwikkeling, samen met de toegang tot de Franse afzetmarkt. Onder Willem I was er vervolgens nog de koloniale afzetmarkt.⁶⁹⁶ De katoennijveraars pleiten ervoor dat de Belgische regering het voorbeeld van de buurlanden zou volgen en eerst de bevoorrading van de interne markt door de eigen industrie zou verzekeren.⁶⁹⁷ Daarnaast vragen ze onderhandelingen met

---

⁶⁹⁰ Rapport fait par M; Eugène De Smedt, au nom de la commission de l'industrie, sur les pétitions de la chambre de commerce de Verviers et du comité directeur de l'association pour le progrès de l'industrie linière, tendant à obtenir une majoration des droits d'entrée sur les fils et tissus de laine, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 403, 1-2. In feite vragen de Belgische wolproducenten om wat vandaag "countervailing measures" of "countervailing duties" worden genoemd. GATT art. VI (3) definieert deze als volgt: "The term 'countervailing duty' shall be understood to mean a special duty levied for the purpose of offsetting any bounty or subsidy bestowed, directly or indirectly, upon the manufacture, production or export of any merchandise." Zie ook S. HORNBECK, "The most-favored-nation clause: interpretation", *American Journal of International Law* 1909, (619) 639-640.

⁶⁹¹ M. SUTENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 9-10.

⁶⁹² Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la Commission d'Industrie, sur les pétitions des fabricans de coton du royaume, 24 november 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 5, 2-3.

⁶⁹³ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la Commission d'Industrie, sur les pétitions des fabricans de coton du royaume, 24 november 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 5, 5-6.

⁶⁹⁴ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la Commission d'Industrie, sur les pétitions des fabricans de coton du royaume, 24 november 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 5, 6.

⁶⁹⁵ Développemens présentés par M. Desmairières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62.

⁶⁹⁶ Développemens présentés par M. Desmairières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62, 1-3.

⁶⁹⁷ Développemens présentés par M. Desmairières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62, 4-5.

Frankrijk over een nieuw verdrag.⁶⁹⁸ Het verlies van de Franse afzetmarkt ligt de katoenproducenten duidelijk nauw aan het hart. Merkwaardig is dat katoennijveraars aangeven dat voor onbewerkt grof katoenweefsel de invoertarieven mogen afgeschaft worden. Men meent op dit punt dat de eigen producten van superieure kwaliteit zijn en de bestaande bescherming dus overbodig is. Dit is goed voor “la classe peu aisée”.⁶⁹⁹ Voor het overige vraagt men een algemene verhoging van de tarieven; enkel voor een zeer specifiek soort weefsel wordt een absoluut verbod gevraagd.⁷⁰⁰ Dit is typisch voor de Belgische industrie: men zoekt een welbepaalde niche op waarin men specialiseert, met oog op het creëren van een concurrentieel voordeel.⁷⁰¹

Op de zitting van 2 augustus 1835 wordt de situatie van de katoenindustrie opnieuw besproken; grotendeels komen dezelfde argumenten aan bod.⁷⁰² Ditmaal worden de Kamers van Koophandel geraadpleegd. Oostende stelt dat België net als de Fransen en de Britten een prohibitief systeem moet aannemen, om vervolgens op basis van wederkerigheid te onderhandelen over lagere tarieven. De Kamer te Brussel geeft het advies aansluiting te zoeken bij de Zollverein en exportpremies toe te kennen aan de katoenindustrie, naast een verhoging van de Belgische tarieven.⁷⁰³ De Kamers van Ieper en Kortrijk vragen beide een volkomen prohibitief systeem. De Brugse Kamer meent dat een verbod moeilijk afdwingbaar is; het komt erop aan eerst de interne consumptie van katoen aan te moedigen. Leuven beperkt zich tot het loven van het patriottisme van de Vlaamse gedeputeerden die met het voorstel gekomen zijn. Wat de Leuvense Kamer daarmee precies wil zeggen, is minder duidelijk. De Kamer van Koophandel te Gent pleit net als Ieper en Kortrijk voor een prohibitief

---

⁶⁹⁸ Développemens présentés par M. Desmazières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62, 6-7.

⁶⁹⁹ Développemens présentés par M. Desmazières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62, 8-9.

⁷⁰⁰ Développemens présentés par M. Desmazières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62, 10.

⁷⁰¹ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 182.

⁷⁰² Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l'Industrie cotonnière la Commission de l'Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26.

⁷⁰³ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l'Industrie cotonnière la Commission de l'Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26, 2-3.

systeem.⁷⁰⁴ Doornik en Verviers vragen verhoogde tarieven; deze laatste Kamer vreest echter voor represailles en pleit voor gematigdheid. Namen meent dat het weinig zin heeft prohibitieve tarieven in te stellen: dit moedigt enkel fraude aan. De Luikse Kamer is genuanceerd en vraagt een reëel tarief niet hoger dan 7%. Een hoger tarief zal inderdaad tot fraude leiden. De Luikenaars bevelen verder aan een douane-unie te sluiten met Frankrijk of toe te treden tot de Zollverein.⁷⁰⁵ Net zoals de Kamer te Brussel, verliezen de Luikenaars de Belgische verplichtingen op basis van haar permanente neutraliteit uit het oog. Het is onwaarschijnlijk dat de *balance of power* standhoudt bij dergelijke aansluiting. De grootmachten zouden vrijwel zeker protest aantekenen tegen een douane-unie. De Roermondse Kamer, toen nog deel van België, vraagt exportsubsidies. De Bergense Kamer verwerpt hogere tarieven: “sans être avantageuse à l’industrie, [une augmentation] serait un nouvel impôt sur la consommation”. De consument wordt dus niet volledig vergeten. Algemeen past wel de vaststelling dat de verschillende Kamers wanneer zij voor verhoogde tarieven pleiten, er inderdaad bij vergeten vermelden dat hogere tarieven ook de kosten voor de consument opdrijven. Antwerpen pleit voor een beperkte verhoging; enige concurrentie blijft noodzakelijk om de industrie op scherp te houden. Venloo meent dat de bestaande tarieven te hoog zijn en fraude aanmoedigen. De Kamer te Charleroi tot slot verzet zich tegen het project in zijn geheel.⁷⁰⁶ Kort samengevat zijn de meningen zeer uiteenlopend. Er zit weinig lijn in de adviezen van de Kamers van Koophandel. De Middenafdeling besluit niettemin dat de katoenindustrie dringend een remedie moet worden geboden voor de gestelde problemen; zij beveelt een verhoging van de tarieven aan.⁷⁰⁷

Op een definitieve hervorming dienen de katoennijveraars nog enige tijd te wachten. In 1837 dienen de Ministers van Financiën en Binnenlandse Zaken een gezamenlijk voorstel in dat strekt tot

---

⁷⁰⁴ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l’Industrie cotonnière la Commission de l’Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26, 3.

⁷⁰⁵ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l’Industrie cotonnière la Commission de l’Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26, 4.

⁷⁰⁶ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l’Industrie cotonnière la Commission de l’Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26, 5.

⁷⁰⁷ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l’Industrie cotonnière la Commission de l’Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26, 10.

verhoging van welbepaalde katoenproducten, in het bijzonder voor *les bonneteries*.⁷⁰⁸ Rodenbach stelt kort daarna een amendement voor ten gevolge waarvan het tarief naar 15% zou worden opgetrokken.⁷⁰⁹ Uiteindelijk kiest de Kamer voor een tarief van 4 frank per kilogram.⁷¹⁰ De Hollandse tarieven worden zo pas voor het eerst gewijzigd door de Wet van 7 april 1838. Met deze wet komt een einde aan het uitzonderingsregime voor Frankrijk. Franse goederen komen nu onder het gemeen douaneregime. Over het algemeen betekent dit een verhoging van invoerrechten op Franse producten, waaronder ook katoen.⁷¹¹

5.5.4. Glasindustrie

Willem I voert op 20 augustus 1823 een decreet in dat hoge invoerrechten en -verboden op glas instelt.⁷¹² De Middenafdeling doet in 1837 een voorstel om het invoerverbod op Frans glas te bekomen en stelt voor deze te vervangen door tarieven van 10% op enkel glas, 20% op gegoten glas en 25% op gesneden en gegraveerd glas. Voor geblazen glas zou het invoerverbod voor Franse goederen wel blijven gelden.⁷¹³ De tarieven op glas die tijdens de Nederlandse periode van kracht zijn, worden uiteindelijk een jaar later voor het eerst gewijzigd, m.n. door de Wet van 7 april 1838. Met deze wet komt definitief een einde aan het uitzonderingsregime voor Frankrijk. Franse goederen komen nu onder het gemeen douaneregime.⁷¹⁴

In 1842 bespreekt de Kamer de klachten van de glasfabrikanten te Sainte-Marie-d'Oignies. Zij vragen dringende maatregelen om bescherming tegen buitenlandse concurrentie. De Commission de l'Industrie is echter zeer sceptisch. De Commissie looft de glasfabrikanten omwille van hun efficiënte productieproces en het uitsluitend gebruik van Belgische basisgrondstoffen. De prijs-

---

⁷⁰⁸ Rapport fait par M. Hye-Hoys, au nom de la Section Centrale, sur le projet de loi modifiant certains articles du tariff des douanes, présenté par Mm. les Ministres de l'Intérieur et des Finances, 11 april 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 165, 3-4.

⁷⁰⁹ Amendements au projet portant des modifications au tariffs des douanes, 21 oktober 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 16.

⁷¹⁰ Projet de loi portant des modifications au tarif des douanes, tel qu'il a été adopté par la Chambre, 11 november 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 57.

⁷¹¹ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 9.

⁷¹² R. DEMOULIN, *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 31-32.

⁷¹³ Rapport fait par M. Hye-Hoys, au nom de la Section Centrale, sur le projet de loi modifiant certains articles du tarif des douanes, présenté par Mm. les Ministres de l'Intérieur et des Finances, 11 april 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 165, 6.

⁷¹⁴ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 9.

kwaliteit verhouding van Belgisch glas is bovendien ongeëvenaard: “[...] rivalisant bientôt avec l'étranger par la beauté de ses produits, il le surpassa par la modicité de ses prix”. De vraag is bijgevolg waarom de glasindustrie meer bescherming wenst:

“Réunissant ainsi les conditions qui rendent une entreprise vraiment utile: l'importance, la beauté et le bon marché des produits, on a lieu de s'étonner que cet établissement ait besoin de la protection du Gouvernement”.⁷¹⁵

De Commission de l'Industrie geeft m.a.w. aan dat de glasindustrie er algemeen goed voor staat. Sinds 1837 verbiedt Frankrijk echter de invoer van buitenlands dubbel glas, waardoor Franse fabrikanten meer en meer de Belgische markt beginnen inpalmen. De regering heeft de keuze tussen het nemen van maatregelen of de vernietiging van “l'établissement le plus colossal peut-être de la Belgique”. Hoewel de consumenten het gelag zullen betalen, heeft de regering geen andere keuze dan de glasfabrikanten te beschermen, aldus de Commissie. Als wederdienst *beloofd* de glasindustrie haar producten op de Belgische markt te verkopen tegen een prijs gelijk aan of lager dan de prijs die geldt in Parijs. De Commissie stelt bijgevolg voor om de invoer van buitenlands glas volledig te verbieden.⁷¹⁶ Het is toch wel zeer opmerkelijk hoe de glasindustrie door een eenvoudige *belofte* de Commissie ertoe kan bewegen een compleet invoerverbod voor te stellen aan het parlement.

Kort samengevat zijn de belangrijkste tarieven voor de glassector deze vastgelegd door Willem I in 1823, zoals aangepast door de Wet van 8 april 1837. Deze tarieven zijn vrij hoog: voor de glasindustrie luidt de conclusie dat de tariefbescherming significant is geweest. Bovendien toont de glasindustrie aanzienlijke onderhandelingsmacht te hebben ten aanzien van de regering. Dankzij een eenvoudige belofte slagen de glasfabrikanten erin de Commission de l'Industrie ertoe te bewegen een invoerverbod voor te stellen. Er zijn dus sterke aanwijzingen voor *regulatory capture* vanwege de glasindustrie. Het hoofdstuk over het Franco-Belgisch Verdrag, waarover meer *infra*, bevestigt deze onderhandelingsmacht.

---

⁷¹⁵ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la commission de l'industrie, sur une pétition de la société des manufactures de glaces de Ste-Marie-d'Oignies, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 401, 1.

⁷¹⁶ Rapport fait par M. Zoude, au nom de la commission de l'industrie, sur une pétition de la société des manufactures de glaces de Ste-Marie-d'Oignies, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 401, 2.

5.5.5. Conclusie bij industrieel protectionisme

Het belang van het hier gegeven overzicht aan parlementaire stukken en wetgevende akten in de periode 1830-1844 is niet gelegen in de technische maatregelen zelf. Het is eerder de bedoeling inzicht te geven in de tijdsgeest en de logica van collectieve actie (zie *supra* Hoofdstuk 2.3.). De wetgevende maatregelen in de gegeven periode zijn nl. eerder beperkt. Wanneer de wetgever toch optreedt, is dit niet op systematische wijze. Er worden vooral een aantal *ad hoc* maatregelen genomen die bovendien vrij gematigd zijn. De voorstellen van individuele parlementsleden zijn veel extremer dan de maatregelen die de wetgever uiteindelijk neemt. De invloed van de adviezen van de Kamers van Koophandel, is duidelijk merkbaar. Waar de Kamers tussenkomen, is er vaak sprake van *rent-seeking behaviour*. Algemeen hebben de Kamers een totaal gebrek aan aandacht voor de consument, die het grootste slachtoffer is van de verhoogde invoertarieven die zij steeds voorstellen. De Kamers verliezen hierbij uit het oog dat er voor de eigen producten bijgevolg wel minder afname zal zijn. Als men de Kamers van Koophandel moet geloven, dan is iedere sector binnen de Belgische industrie voortdurend in crisis. Er is zodoende vooral aandacht voor het eigenbelang, waarbij men erop gericht is zoveel mogelijk voordelen te verkrijgen vanwege de overheid. Het disproportioneel aandeel van de vlasindustrie in de parlementaire stukken kan echter wel verklaard worden door het bestaan van een reële crisis in de sector. Waar de wetgever toch sporadisch optreedt, stelt zij zich echter consequent gematigd op. De conclusie luidt dan ook dat er voor de periode 1830-1844 vooral continuïteit is met het Hollandse douaneregime: gematigd protectionisme is de regel.

6. De Wet op de Differentiële Heffingen van 1844

5.6.1. Voorbereidingen op de Wet van 1844

a) *Abbé Leon De Foere: leven en werk*

Als men de bestaande literatuur mag geloven, is de Wet van 1844 zonder twijfel het belangrijkste wetgevend instrument van het industrieel beleid in de periode 1830-1860.⁷¹⁷ Daarom wordt deze wet onder een afzonderlijk hoofdstuk behandeld. Inhoudelijk is de wet bovendien zeer breed, zodat het weinig praktisch is een opsplitsing te maken naargelang de sector. De drijvende kracht achter deze zgn. “Wet op de Differentiële Heffingen” oftewel “La loi sur les Tarifs/Droits Différentiels” is de van Brugge afkomstige abt Leon de Foere. Van 1830 tot 1848 zetelt de man in de Kamer van

---

⁷¹⁷ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 31. Zie ook *supra* Hoofdstuk 1.2.

Volksvertegenwoordigers en neemt hij ettelijke initiatieven ter hervorming van het Belgisch douaneregime. De Wet van 1844 is zonder twijfel het kroonstuk op zijn parlementaire carrière. De Foere is een veelzijdig man: naast zijn parlementair werk, speelt hij ook een belangrijke rol bij de publicatie van *Le Spectateur Belge*. Daarnaast is hij ook essayist. Een bekend werk van zijn hand is *De la tolérance*.⁷¹⁸ De Foere wordt geboren in Tielt, op 8 februari 1787. Hij komt uit een welgesteld gezin en studeert aan het grootseminarie te Gent.⁷¹⁹ Begin januari 1815 publiceert de Foere de eerste uitgave van *Le Spectateur Belge*. Het programma benadrukt de Belgische identiteit: de nationale geest, zeden en godsdienst krijgen veel aandacht.⁷²⁰ De Nederlandse taal ligt de priester duidelijk nauw aan het hart. Hij is zacht uitgedrukt allesbehalve een adept van het Frans, doch publiceert zijn (eenmans)tijdschrift niettemin in de door hem gehate taal. Hij wil echter voor een breed publiek schrijven, waarvoor het Frans in die periode nog altijd beter geschikt is.⁷²¹ Opmerkelijk is dat ondanks zijn Franse afkeer, hij het Hollands regime weinig genegen is. De godsdienstige factor speelt wat dat betreft een doorslaggevende rol.⁷²² *Le Spectateur* ageert in het verlengde daarvan sterk tegen de Hollandse grondwet, die strijdig is met “nos anciens usages, nos droits”⁷²³

Op ideologisch vlak is De Foere een ultramontanist. Wat dit precies inhoudt, staat ter discussie. Volgens de ene definitie betekent ultramontanisme het verwerpen van politiek liberalisme en het streven naar het herstel van de katholieke staat. Een andere definitie is breder en stelt dat ultramontanisme de katholieke variant is van een antiliberaal traditionalisme. Dit traditionalisme bekritiseert vooral de Franse Revolutie en haar ideeën van vrijheid en gelijkheid. Er bestaat inherent

---

⁷¹⁸ L. DE FOERE, *De la tolérance: Discussion philosophique, théologique et historique sur la tolerance*, Brugge, De Moor, 1816. De inleidende passage vat eigenlijk heel goed samen waar het werk over gaat, zie *Ibid.*, 2: “La Tolerance, disent les uns, c'est le véritable esprit de J.-C., la paix de l'évangile, c'est le droit le plus sacré de la société humaine, c'est le résultat de nos lumières, de notre civilisation, etc.; la tolérance, disent les autres, c'est l'esprit de ténèbres, c'est la confusion du vrai avec le faux du juste avec l'injuste, c'est la destruction de toute religion, c'est le résultat de notre corruption et de notre profonde indifférence pour toute religion, etc.; l'intolérance, disent les premiers, c'est le cri de l'ignorance, du fanatisme, des hommes à idées serviles; l'intolérance, disent les autres, c'est le caractère de la vérité, de la divinité de la religion, c'est l'ennemi le plus redoutable des hommes à idées liberals.”

⁷¹⁹ R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 1.

⁷²⁰ R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 5.

⁷²¹ R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 7-8.

⁷²² R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 18.

⁷²³ R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 23.

een natuurlijke ongelijkheid tussen mensen. De idee is dat het gezag moet worden uitgeoefend door de traditionele elite.⁷²⁴ De Foere meent dat de katholieke godsdienst de enige ware is en aanvaardt geen andere godsdienst in België. Zijn opvatting over de verdeling van de machten binnen de staat is niettemin genuanceerd. Vanuit theoretisch oogpunt bepleit de abt enerzijds een evenwicht tussen Kerk en Staat; beide machten dienen hun bevoegdheidsgrenzen te respecteren. Anderzijds ageert hij sterk tegen de regering, waarvan hij meent dat zij de vrijheid van de Kerk wil beperken. Later maakt De Foere een evolutie door richting liberaal katholicisme. De liberaal-katholieke strekking aanvaardt de scheiding tussen Kerk en Staat en streeft niet langer naar het ten dienste stellen van de politieke macht aan de Kerk.⁷²⁵ In zijn vroege periode vertoont het gedachtegoed van De Foere echter heel wat gelijkenissen met dat van Edmond Burke. Zijn ultramontaanse houding is genuanceerd, maar komt in essentie toch neer op het primaat van Rome boven de Staat. De grondslag van de maatschappij moet het christelijk geloof zijn. Dit gaat gepaard met een anti-intellectualistische houding.⁷²⁶ In de vroege jaren na de Belgische onafhankelijkheid dient men er verder rekening mee te houden dat het pauselijk gezag eerder afkeurend staat ten aanzien van liberaal katholicisme. Paus Gregorius XVI veroordeelt nl. in de encycliek *Mirari vos* de ideeën van de Franse priester de Lamennais, die de verzoening tussen Kerk en liberalisme verdedigde.⁷²⁷ Het ultramontanisme vertoont kortom een antiliberaal component. Vooral op vlak van het onderwijs en sociaal beleid (de idee van de zonde en de nadruk op liefdadigheid) heeft het ultramontanisme een duidelijke stempel gedrukt op negentiende-eeuws België.⁷²⁸ Op de vraag of er ook een ultramontanistische invloed op het Belgisch handelsbeleid is geweest, biedt de bestaande literatuur geen antwoord. De Foere speelt echter wel een belangrijke rol in diverse parlementaire commissies die voorstellen formuleren op vlak van handelsbeleid, vooral kort na de onafhankelijkheid. Het is niet onwaarschijnlijk dat de antiliberaal facetten van het ultramontanisme de priester ertoe bewegen

---

⁷²⁴ E. LAMBERTS, *De kruistocht tegen het liberalisme: facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1984, 38.

⁷²⁵ R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 27-28; E. LAMBERTS, *De kruistocht tegen het liberalisme: facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1984, 39.

⁷²⁶ R. LISSENS, *Een lectuur van 'Le Spectateur belge' (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 154-156.

⁷²⁷ E. LAMBERTS, *De kruistocht tegen het liberalisme: facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1984, 41.

⁷²⁸ E. LAMBERTS, *De kruistocht tegen het liberalisme: facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1984, 41-46.

vooral protectionisme te verdedigen in de vele commissies waarin hij zetelt. Een grondige analyse van dit vraagstuk valt echter buiten het bestek van deze masterproef.

Op 15 maart 1834 komt De Foere met een eerste voorstel tot wijziging van de Belgische handelspolitiek. Hij stelt voor de invoer van Hollandse koloniale goederen tegen een tarief te belasten gelijk aan het Nederlandse tarief op Belgische goederen. In het kader van de discussie over premies voor de scheepsbouw (ter stimulering van een Belgische marine) pleit hij reeds voor differentiële tarieven. Ook in verband met koffie argumenteert De Foere voor een differentieel tarief naargelang goederen worden aangevoerd op een Belgisch dan wel vreemd schip. Zijn voorstel wordt echter verworpen.⁷²⁹ In de Kamer wordt op 11 juni 1834 een voorstel van De Foere besproken “ter bescherming van de handel, navigatie en industrie”.⁷³⁰ Zijn voorstel begint met kritiek op het mercantilisme:

“L’argent et les matières bruts ne sont que des instrumens [sic]. Sans application, ce ne sont que des valeurs inertes. Le travail seul leur donne une valeur réelle; il les convertit en agens producteurs; il les emploie à un but utile à toute la communauté, et fait ainsi circuler la vitalité dans tous les membres de la société. [...] Le travail est la dernière analyse de l’économie politique, le vrai, l’intime ressort de la société. Sans protection commerciale et navale, ce ressort est rompu, et, à notre detriment, il est mis en mouvement sur le sol étranger.”⁷³¹

De Foeres nadruk op de gemeenschap illustreert zijn christelijke inspiratie. Verder spreekt hij zowel van maritiem- als handelsprotectionisme. Het maritiem protectionisme van De Foere heeft vnl. betrekking op het stimuleren van de ontwikkeling van een eigen marine. Door de invoer van goederen aangevoerd op Belgische schepen minder zwaar te belasten dan deze ingevoerd door buitenlandse schepen, wil De Foere een fiscale prikkel geven aan Belgische schippers om hun bedrijvigheid verder uit te bouwen. De Engelsen passen dergelijk maritiem protectionisme reeds toe sinds de tijd van Cromwell, daarin gevolgd door vooral de Nederlanders, aldus De Foere.⁷³² Hij meent tevens dat de scheepsbouw zeer belangrijk is voor de industriële ontwikkeling. Enkel door

---

⁷²⁹ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 13.

⁷³⁰ Développemens du projet de loi, présenté par M. De Foere, tendant à protéger le commerce, la navigation et l’industrie du pays, 11 juni 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 126.

⁷³¹ Développemens du projet de loi, présenté par M. De Foere, tendant à protéger le commerce, la navigation et l’industrie du pays, 11 juni 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 126, 1.

⁷³² Développemens du projet de loi, présenté par M. De Foere, tendant à protéger le commerce, la navigation et l’industrie du pays, 11 juni 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 126, 2-3.

de uitbouw van een eigen vloot kan België op wederkerige wijze handel drijven met het buitenland.⁷³³ Dit laatste is een stokpaardje van De Foere, waarover meer in de volgende paragraaf.

b) Een parlementaire onderzoekscommissie: oprichting en bevindingen

i. Oprichting

In 1840 wordt vervolgens op vraag van De Foere een onderzoekscommissie opgericht die het buitenlands beleid op vlak van handel en landbouw, de bestaande wetgeving en de Belgische marine (vanuit commercieel oogpunt) moet evalueren. Het doel van de commissie is, in de woorden van De Foere:

“1° De rechercher les causes qui ont produit la situation fâcheuse dans laquelle se trouvent l’industrie et le commerce extérieur du pays;

2° D’assigner les moyens les plus propres à remédier au mal qui, de tous les points de la Belgique, est signalé;

3° De présenter à la Chambre les bases du système commerciale et naval qu’il conviendrait, dans l’intérêt de l’industrie du pays, d’établir.”⁷³⁴

De Middenafdeling keurt de oprichting van de commissie goed, maar corrigeert De Foere enigszins. De abt gaat er (volgens de Middenafdeling onterecht) *a priori* nl. vanuit dat de industrie zich in een “situation fâcheuse” bevindt. De Middenafdeling argumenteert dat de nieuwe commissie niet van deze veronderstelling mag uitgaan en dit punt dient te onderzoeken.⁷³⁵ De commissie organiseert een bevraging van de Kamers van Koophandel⁷³⁶ en levert verschillende rapporten af in de periode 1840-1844. Een eerste rapport is klaar eind 1841.⁷³⁷ De Foere waarschuwt voor *rent-seeking behaviour*⁷³⁸:

---

⁷³³ Développemens du projet de loi, présenté par M. De Foere, tendant à protéger le commerce, la navigation et l’industrie du pays, 11 juni 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 126, 6.

⁷³⁴ Proposition de M. De Foere, 28 april 1840, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1839-1840, nr. 121.

⁷³⁵ Rapport fait par M. Dechamps, au nom de la section centrale chargée d’examiner la proposition de M. De Foere, 5 mei 1840, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1839-1840, nr. 135, 4.

⁷³⁶ De bevraging van de Kamers van Koophandel is een veelvoorkomend middel voor de wetgever om informatie in te winnen over het handelsbeleid, zo zal deze studie verder nog aantonen in het kader van het Franco-Belgisch Verdrag, zie *infra* Hoofdstuk 6.4.2.

⁷³⁷ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d’enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96. Zie ook M. SUTENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 31.

⁷³⁸ Dit begrip is vrij recent; het gebruik hier is anachronistisch. Vgl. G. STIGLER, “The theory of economic regulation”, *Bell Journal of Economics and Management Science* 1971, 3-21: “Regulation may be actively sought by an industry, or it may be thrust upon it. A central thesis of this paper is that, as a rule, regulation is acquired by the industry and is designed and operated primarily for its benefit. [...] We propose the general hypothesis: every industry or occupation

“[...] l’expérience a démontré que souvent les intérêts particuliers de quelques professions commerciales ou industrielles sont opposés à l’intérêt générale. Alors toutes les subtilités sont épuisées pour rester en possession de bénéfices acquis aux dépens de la société tout entière.”⁷³⁹

De Commissie deelt haar werkzaamheden op in twee delen. Men begint met een rapport over het handelsbeleid; naderhand zal het nog een rapport presenteren over het industrieel beleid. Het rapport over de handel valt uiteen in drie delen: 1) adviezen van de Kamers van Koophandel, 2) bespreking van de meningen van commissie- en parlementsleden, en 3) een bevraging en advies over de gelijkstelling van buitenlandse schepen met de eigen schepen op basis van wederkerigheid.⁷⁴⁰ Het rapport in zijn geheel telt meer dan 500 pagina’s, zodat een volledige bespreking praktisch gezien niet mogelijk is. Hier wordt getracht de essentie weer te geven en stil te staan bij de passages die rechtstreeks relevant zijn voor deze studie.

ii. [Bevindingen over het handelsbeleid: een gebrek aan afzetmarkten en de Belgische neutraliteit als obstakel](#)

Het belangrijkste pijnpunt waar de Kamers van Koophandel op wijzen, is het gebrek aan afzetmarkten.⁷⁴¹ Het is niet de eerste keer dat dit probleem wordt gesignaleerd in deze studie. De Europese buurlanden schermen de markt af door hoge tarieven; het aanknopen van handelsbetrekkingen met overzeese gebieden verloopt weinig succesvol. Handelsverdragen komen algemeen moeizaam tot stand: overheden hebben veelal niet de moed om in te gaan tegen nationale belangengroepen. De overheersende *mentalité* is protectionistisch. Indien er toch handelsverdragen gesloten worden, hebben deze betrekking op de ruil van producten die het ene land wel en het andere land niet produceert. Voor België is dit problematisch: de Belgische industrie produceert enkel goederen die andere landen ook zelf maken. De gesloten navigatieverdragen voldoen evenmin:

---

that has enough political power to utilize the state will seek to control entry. [...] One variant of the control of entry is the protective tariff (and the corresponding barriers which have been raised to interstate movements of goods and people.”

⁷³⁹ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d’enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 2.

⁷⁴⁰ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d’enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 2.

⁷⁴¹ Zie Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d’enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 4. Dit probleem loopt als een rode draad doorheen het rapport.

veelal wordt enkel de gelijkstelling van Belgische schepen met die van de contracterende staat bekomen.⁷⁴²

Een mogelijke oplossing voor het afzetmarktprobleem is naar de mening van De Foere een douane-unie te sluiten. De ene mogelijkheid is om aan aansluiting te zoeken bij Frankrijk, de andere bij de Zollverein. De Commissie meent dat beide opties valabel zijn vanuit economisch oogpunt. België moet echter op zoek gaan naar de douane-unie die de meeste synergiën oplevert. Hoe groter het verschil in natuurlijke grondstoffen en fabricaten die de twee landen maken, hoe beter. Een unie met Frankrijk is in deze zin wenselijk, omdat in het verleden reeds bewezen is dat beide markten als het ware een goede *match* waren, aldus de priester. Hij verwijst tevens naar de Franse koloniale handel en de mogelijke afzetmarkten aldaar. België zou in dit geval wel zijn plagiaat “littéraires et scientifiques” moeten stopzetten. De onderhandelingen over dergelijke douane-unie beloven echter zeer moeilijk te worden volgens De Foere. België laat zich te vaak vangen door “les déceptions diplomatiques”. Los daarvan, is er nog “la haute politique européenne”. De Foere vreest dat deze zich zal kanten tegen “cette fusion douanière”. De overwegingen die hem tot deze conclusie brengen, luiden als volgt. “Le droit public de l’Europe” in zijn huidige stand erkent “aux Etats de tout rang le droit de gouverner leurs affaires commerciales comme ils les entendent”. Een onafhankelijke staat ontkennen deze bevoegdheden uit te oefenen “denierait le droit de combiner les éléments de son existence, serait une cruelle dérision”. De Foere argumenteert m.a.w. dat een staat die niet de bevoegdheid heeft haar handelsbetrekkingen in alle vrijheid te regelen, niet werkelijk soeverein is. Hij appelleert vervolgens aan een soort van economisch zelfbeschikkingsrecht. Dit economisch zelfbeschikkingsrecht is door de grootmachten erkend bij de oprichting van de Zollverein en maakt deel uit van “le droit public européen”. Het miskennen van economische zelfbeschikking zou “une oppression flagrante” zijn vanwege de grootmachten.⁷⁴³ De Foere argumenteert:

“Si une opposition semblable se déclarait, quoi qu’elle fût indubitablement puisée dans les intérêts commerciaux de l’étranger, elle prendrait les dehors de la politique et chercherait ses prétextes dans le

---

⁷⁴² M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 32-33.

⁷⁴³ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d’enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 16-19.

nécessité d'équilibrer les forces européennes. Sans doutes, l'équilibre de l'Europe que jamais la Belgique ne soit réunie à la France. [...] L'Europe veillera donc au maintien de la neutralité armée de la Belgique.”⁷⁴⁴

Het is kortom inderdaad de *balance of power* die de beperkingen aan de Belgische soevereiniteit verklaart (zie *supra* Hoofdstuk 4.4.3.). Uit haar permanent neutraal statuut vloeien verplichtingen voort die rechtstreeks afhankelijk zijn van het Europese machtsevenwicht.⁷⁴⁵ Een douane-unie met Frankrijk verstoort het machtsevenwicht en is dus ontoelaatbaar, vanuit *juridisch* oogpunt. De Foere brengt daar een recht op economische zelfbeschikking tegen in: een onafhankelijke staat moet autonoom haar handelsbetrekkingen met het buitenland kunnen regelen. Is dit niet het geval, dan is zij niet werkelijk soeverein. Het ontkennen van deze bevoegdheden staat gelijk aan het ontkennen van een onafhankelijke en soevereine staat zelf. De Foere stelt impliciet dat men maar moeilijk kan ontkennen dat België *de facto* een soevereine staat is en dat bijgevolg de machtsevenwicht-doctrine dient te worden verworpen. Als België een soevereine staat is, wat het geval is, dan heeft het de bevoegdheid om haar handelsbetrekkingen in volle vrijheid te regelen. Het toetreden tot een douane-unie valt onder deze vrijheid. Bovendien staat Frankrijk zelf garant voor de Belgische neutraliteit. Het schenden van deze garantieverplichting staat echter los van het wel of niet bestaan van een douane-unie. Indien Frankrijk België wil binnenvallen, zijn het niet de douanebarrières die de Fransen zullen tegenhouden, zo stelt De Foere gevat.⁷⁴⁶ Indien de grootmachten België willen toestaan “d'exister et étendre sa prospérité”, moeten de mogendheden een Frans-Belgische douane-unie erkennen. Anders beslissen komt neer op het recht van de sterkste: “Mais quelle est la valeur du droit du faible placé en face de la force majeure?”, vraagt hij zich luidop af. De grote boosdoeners zijn de Britten, zo meent hij: “Sous les dehors de la politique d'équilibre, l'Angleterre fera au fond une opposition commerciale”. Telkens wanneer het continent dreigt te ontsnappen aan de dominantie van de Britse industrie, zoekt het in het Oosten en China “des compensations pour la

---

⁷⁴⁴ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d'enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 18.

⁷⁴⁵ Noteer ook dat De Foere spreekt van “neutralité armée”, waarmee hij impliciet aangeeft dat België het nationale grondgebied moet kunnen verdedigen. Vgl. G. ARENDT, *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel–Leipzig, C. Muquardt, 1845, 73-76. Zie ook F. DHONDT, “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, (1) 9.

⁷⁴⁶ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d'enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 18: “Si des circonstances favorables à l'envahissement de la Belgique se présentait et que la France eût l'intention de le consommer, ce ne seraient pas les barrières de douanes qui l'arrêterait.”

prodigieuse fécondité de son industrie; sa diplomatie s'efforcera d'asservir quelques pays européens à son despotisme commercial".⁷⁴⁷ De vraag is of de abt zich in deze kwestie niet van vijand vergist. Hij erkent ten slotte dat hij zich met dit advies buiten de grenzen van zijn opdracht begeeft en buigt zich verder over andere kwesties.

Volgens De Foere is het grote probleem tot slot dat België zelf vooral goederen aankoopt bij de grote Europese opslagplaatsen: Londen, Amsterdam en de Hanzesteden. De oplossing die hij voorstelt is het rechtstreeks importeren van goederen geproduceerd door onze handelspartners, in plaats van deze aan te kopen bij de grote opslagplaatsen. Op die manier wint België aan onderhandelingsmacht. Het geschikte middel om dit doel te bereiken is een systeem van differentiële importheffingen naargelang de herkomst van de (geïmporteerde) goederen. Daarnaast dient de regering ook de Belgische marine te stimuleren, zodat België zelf het vervoer van goederen in handen zou kunnen nemen en daar dan de vruchten zou van plukken.⁷⁴⁸ Deze interne wetgeving dient men aan te vullen met handelsverdragen, vooral met landen die de door België geproduceerde goederen zelf niet (kunnen) maken.⁷⁴⁹

iii. Bevindingen over het industrieel beleid

"[...] La plupart [de nos industries] sont en souffrance, et que la cause en est généralement attribuée à l'insuffisance du tarif douanier, qui n'assure pas même à nos industriels la jouissance du marché national [...]"⁷⁵⁰

De kernbevindingen van de onderzoekscommissie over het industrieel beleid, zoals hierboven weergegeven, leggen de schuld van de industriële problemen bij het douanetarief. De onderzoekscommissie beveelt zodoende aan de tarieven te verhogen en invoerverboden af te kondigen, zodat de Belgische industrie minstens de interne markt volledig voor zich heeft. Een tweede belangrijk punt is de superieure kwaliteit van Belgische producten: volgens de commissie moet de regering deze kwaliteit zien te behouden. De problemen op dit vlak zijn echter veel minder

---

⁷⁴⁷ Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d'enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96, 19.

⁷⁴⁸ Vgl. M. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 359.

⁷⁴⁹ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 34-35.

⁷⁵⁰ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, ii-iii.

dringend.⁷⁵¹ In essentie is hiermee alles gezegd over dit rapport. Het buigt zich verder nog over de stand van zaken binnen de verschillende industriële sectoren. Waar nuttig voor de eigen analyse, wordt beknopt stilgestaan bij de bevindingen van de commissie.

Wat betreft de wapenindustrie geldt dat deze nagenoeg een monopoliepositie inneemt op de Europese markt, maar niettegenstaande haar monopolie zich toch in “un état très-fâcheux” bevindt. Het probleem is vooral het gebrek aan transportmogelijkheden over zee; België dient een eigen marine uit te bouwen. Het huidige tarief van 6% dateert nog steeds van de periode onder Willem I.⁷⁵² De industrie van *les bonneteries* raakt meer en meer gemechaniseerd; het huidige tarief bedraagt 100 frank per 100 kilogram voor stukken die voor 100% uit wol zijn gemaakt.⁷⁵³ De vele petitiees aan de Kamer dragen allicht bij tot dit eerder hoge tarief. De Luikse spijkerfabrikanten lijden niet zozeer onder een te laag tarief, wel onder de Engelse concurrentie, waar ijzer (te) goedkoop is. Ze bevelen aan handelsverdragen te sluiten met Pruisen en Frankrijk om aldaar markttoegang te verkrijgen.⁷⁵⁴ De katoenijverheid is vooral dankzij het Continentaal Stelsel tot ontwikkeling kunnen komen, doch vooral dankzij:

“le célèbre Bauwens de Gand, bravant la peine capitale prononcée par la loi anglaise contre toute tentative d’exportation de machines à fabriquer, osa enlever les modèles de celles à filer le coton [...]”.⁷⁵⁵

Het douaneregime onder Willem I was echter zeer negatief voor de groei van deze industrie. Een mogelijke oplossing om deze industrie te relanceren is het opzetten van een koloniale handelsmaatschappij naar Hollands voorbeeld.⁷⁵⁶ De commissie beveelt ook aan het bestaande tarief te herzien en douanefraude aan te pakken. Het huidige tarief bedraagt 170 of 200 frank per 100 kilogram; in Frankrijk en Engeland geldt een invoerverbod, zodat er nog ruimte is voor een

---

⁷⁵¹ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d’enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, iii-iv.

⁷⁵² Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d’enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 1-2.

⁷⁵³ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d’enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 3-4.

⁷⁵⁴ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d’enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 16-18.

⁷⁵⁵ Het is enigszins frappant dat een industrieel spion zoals Bauwens gelauwerd wordt door een parlementaire onderzoekscommissie.

⁷⁵⁶ De invloed van de Gentse katoenindustrie, traditioneel orangistisch, ligt allicht aan de grond van deze aanbeveling.

verhoging.⁷⁵⁷ De sector van de hoogovens (ijzer, staal, gietijzer) ondervindt vnl. veel concurrentie vanuit Engeland, waar meer met cokes (in plaats van hout) als energiebron wordt gewerkt. Hoewel handarbeid goedkoper is in België dan over het kanaal, zijn de transportkosten aldaar lager. De regering zou er bijgevolg goed aan doen de tol die nog op verschillende plaatsen bestaat, af te schaffen. Het tarief op de stoommachines (10 à 15%) en locomotieven (4%) moet echter dringend omhoog. Een verhoging naar 25 à 60 frank per 100 kilogram zou effectief zijn volgens het rapport. De industrie in Luxemburg beklagt zich sterk over het verlies van grondgebied naar aanleiding van het verdrag der XXIV artikelen van 1839. Algemeen dient België snel de aanleg van een spoorwegennet te voltooien en beter gebruik te maken van haar nabijheid bij Duitsland. Op dit laatste vlak heeft de Belgische industrie nl. een onmiskenbaar voordeel op de Engelsen.⁷⁵⁸ Wat betreft steenkool heeft België de grootste voorraad op het continent, zo stelt de commissie. Het is vooral belangrijk om de transportmogelijkheden te verbeteren. De voornaamste aanbevelingen zijn de aanleg van spoorwegen en kanalen, het verbeteren van bevaarbaarheid van de Belgische rivieren en het afschaffen van allerhande tolheffingen.⁷⁵⁹ De chemie-industrie, geen onbelangrijke sector volgens het rapport, vraagt een verdubbeling van het bestaande tarief.⁷⁶⁰ De zijde-industrie vraagt de afschaffing van in- én uitvoerrechten op zijde en de eindproducten die zij fabriceert. De zijdefabrikanten menen te kunnen concurreren met het buitenland.⁷⁶¹ De glas- en kristalindustrie tot slot geeft aan dat de bestaande bescherming volstaat, aangezien deze de interne markt afschermt en volledig aan de Belgische industrie laat. Zij vraagt daarentegen wel de afschaffing van de uitvoerrestricties op haar producten.⁷⁶²

c) Tussentijdse conclusie

Het parlementair werk van Leon de Foere valt te omschrijven als “traditionalisme in actie”. Zijn wetsvoorstellen en rapporten omvatten steeds een pleidooi voor 1) hogere invoerrechten en 2)

---

⁷⁵⁷ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 22-26.

⁷⁵⁸ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 39-45.

⁷⁵⁹ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 48-50.

⁷⁶⁰ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 67.

⁷⁶¹ Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 72-73.

⁷⁶² Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 227, 77-79.

differentiële rechten. Met dit laatste wordt een verschillend tarief bedoeld naargelang goederen worden geïmporteerd door een Belgisch of buitenlands schip (ook weleens aangeduid als “onder Belgisch of vreemd paviljoen”). De oplossing voor de Belgische economie is het uitbouwen van een eigen vloot, zodat het rechtstreeks handel kan drijven zonder zich te moeten bevoorraden op de grote Europese opslagplaatsen. Ook dient opnieuw de aandacht gevestigd te worden op de rol van de Kamers van Koophandel in de werkzaamheden van de onderzoekscommissie. Er wordt nl. opnieuw een bevraging georganiseerd.

Het gebrek aan afzetmarkten wordt ook opnieuw gesignaleerd. Dé oplossing is volgens De Foere een douane-unie met Frankrijk. Omwille van het Europese machtsverwicht is dergelijke unie echter niet mogelijk. De priester brengt daar een soort van economisch zelfbeschikkingsrecht tegen in. België is immers erkend als soevereine en onafhankelijke staat. Een soevereine en onafhankelijke staat moet haar handelsbetrekkingen in alle vrijheid kunnen regelen. Anders is zij niet soeverein in de eigenlijke zin van het woord.

5.6.2. De Wet op de Differentiële Heffingen

a) Inleiding

Eerder is meermaals benadrukt hoe diverse auteurs de Wet op de Differentiële Heffingen als het hoogtepunt van protectionisme in België beschouwen. Deze studie buigt zich nu over de voorbereidende werken van deze wet en de wet zelf. Algemeen geldt dat de materie uiterst technisch is. Om die reden wordt vooral het conceptuele aspect van de wet belicht. Er wordt nl. een zeer gedetailleerde opdeling gemaakt naargelang het soort product en de herkomst van het product. Voor een eenvoudig goed zoals hout geldt bijv. een opdeling naargelang het hout 1) geschikt is voor de meubelmakerij, 2) gebruikt wordt voor het maken van verfstoffen en 3) fernambouc (ook weleens pernambouc genoemd, een speciale soort hout uit Brazilië). Voor ieder van deze drie categorieën gelden drie verschillende tarieven naargelang het hout wordt geïmporteerd 1) rechtstreeks vanaf de plaats van productie 2) vanwege elders (m.a.w. over zee), kanalen of rivieren en 3) over het vasteland. Op die manier zijn er alleen voor hout reeds negen verschillende tarieven. Bovendien wordt nog een onderscheid gemaakt naargelang een schip de goederen aanvoert onder Belgische vlag of een buitenlandse vlag. In het eerste geval liggen de tarieven lager, zodat men in feite tot achttien verschillende tarieven komt voor één enkel goed. Voor meer technische sectoren, bijv. de staal- en metaalindustrie, worden veelal naargelang het productieproces of eindproduct nog verdere

opdelingen gemaakt.⁷⁶³ Kortom, de Wet op de Differentiële Heffingen is uiterst complex en onoverzichtelijk. Mede om die reden is de wet allicht weinig bestudeerd. Een interessante vraag is in welke mate er een verschil is tussen het wettelijke land (*de jure*) en het werkelijke land (*de facto*). Het komt weinig realistisch voor dat het systeem in de praktijk strikt toegepast is geweest; fraude ligt voor de hand naarmate de complexiteit van een wettelijke regeling toeneemt. Men moet er nl. nog rekening mee houden dat de Wet op de Differentiële Heffingen als een soort van gemeen recht functioneert.⁷⁶⁴ Er kunnen andere tarieven gelden waar dit in een verdrag zo is overeengekomen. Een verdrag heeft echter in de regel slechts betrekking op een aantal goederen. Voor de andere goederen die niet in het verdrag voorkomen, geldt dan de Wet op de Differentiële Heffingen, i.e. het gemeen recht.

De leidende principes achter de Wet op de Differentiële Heffingen zijn de volgende.⁷⁶⁵ Voor de toepassing van de differentiële tarieven wordt rekening gehouden met de factoren 1) herkomst, 2) afstand, 3) de aard van de producten, 4) wederkerigheid, anders gezegd, in welke mate het land van herkomst Belgische producten toelaat op hun markt en 5) regels in verband met cabotage. Cabotage wordt verder buiten beschouwing gelaten, omdat deze factor slechts op een zeer beperkt aantal goederen slaat. Voor goederen die rechtstreeks geïmporteerd worden van de plaats van productie (factor herkomst), geldt een voordelig tarief. Bovendien wordt in bepaalde gevallen een voordelig tarief toegekend aan goederen die niet rechtstreeks van de productieplaats worden aangevoerd. Het gaat in dit geval om goederen met trans-Atlantische herkomst, vanuit de Levant of voorbij de Middellandse Zee. Het doel is m.a.w. de transit van goederen langs de grote Europese opslagplaatsen te ontmoedigen en de rechtstreekse aanvoer richting België te stimuleren. De tweede factor afstand heeft tot doel de langeafstandhandel te stimuleren. Voordelige tarieven gelden voor goederen die aangevoerd worden vanaf een plaats verder dan Kaap Hoorn (Chili) en Kaap de Goede Hoop (met het oog op het stimuleren van de handel met West-Indië). Door een onderscheid te maken naargelang de aard van de goederen (factor 3) wil men vooral de import van consumptiegoederen

---

⁷⁶³ Zie Amendements présentés par le Gouvernement, dans le Comité Général, au projet de loi de la commission d'enquête parlementaire, 25 april 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 289, 4.

⁷⁶⁴ De vergelijking met het verbintissenrecht en bijzondere overeenkomsten ligt voor de hand.

⁷⁶⁵ Zie Développements à l'appui du tarifs des droits différentiels: observations générales pour l'intelligence des principes généraux suivis dans l'application des droits différentiels, 25 april 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 290, 1-4. Vgl. ⁷⁶⁵ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 38.

(vnl. om het proletariaat tevreden te stemmen) en primaire (grond)stoffen (om de industrie draaiende te houden) stimuleren. Factor 4 heeft betrekking op markttoegang: indien Belgische producten een vreemde markt zonder veel moeilijkheden kunnen betreden, voorziet men een voordelig tarief. Het in rekening willen nemen van al deze factoren, draagt uiteraard bij tot de complexiteit van de wet.

De Wet op de Differentiële Heffingen wordt zeer goed voorbereid door de regering. In de parlementaire stukken vindt men bijv. een omvangrijke studie waarin de in België geldende tarieven voor de transit, in- en uitvoer van goederen worden vergeleken met Nederland, de Zollverein, Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten. Het gehele rapport telt maar liefst 480 pagina's met technische uiteenzettingen over de classificatie van goederen en de van toepassing zijnde tarieven. Het behandelt echter niet alleen de transit, in- en uitvoer van goederen, maar ook exportpremies en drawbacks.⁷⁶⁶ Het rapport geeft tevens aan dat de basis van het Belgische douaneregime nog steeds de wet van 1822 is, ingevoerd door Willem I.⁷⁶⁷ Omdat een bespreking van dit rapport in zijn geheel praktisch niet haalbaar is, wordt enkel stilgestaan bij de basis-invoertarieven op een beperkt aantal goederen met enig belang voor de Belgische economie. Een vergelijking is niet steeds evident, omdat in het ene land de heffing berekend wordt *ad valorem* (uitgedrukt in percentages), in andere landen per gewicht, variërende van goed tot goed.

Ten eerste is er bewerkt staal: in België geldt een tarief van 10%. In Nederland bedraagt dit tarief slechts 6%, voor de Zollverein 45 frank per 100 kilogram. Voor Frankrijk is het tarief veel hoger, m.n. 70 frank per 100 kilogram. Op Engels staal geldt een tarief van 15%.⁷⁶⁸ Ten tweede zijn er de tarieven op *les bonneteries* uit vlas. Het Belgisch tarief bedraagt 2 frank per kilogram, het tarief in Nederland 10%. De Zollverein heft een belasting van 1,65 frank per kilogram. In Frankrijk is het tarief voor Franse schepen 50 frank/kg en zelfs 125 frank/kg voor de aanvoer op een buitenlands

---

⁷⁶⁶ Zie Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317. De World Customs Organisation definieert drawbacks als volgt: "The term "drawback" in commercial law signifies the practice of paying back or refunding duties (customs, sales or excise duties) on re-exported goods (goods may be re-exported either unprocessed, processed or incorporated in other products) which have been previously taxed at importation. Drawback may also be called as "border tax adjustments".

⁷⁶⁷ Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317, vi.

⁷⁶⁸ Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317, 2-3.

schip. Het Engelse tarief is dan weer zeer laag: 2,45 frank per 100 kilogram. Het Belgisch tarief op zijde is 5 frank/kg, het Nederlandse 8,46 frank/kg, het Duitse 8,25 frank/kg. Voor Frankrijk is het tarief slechts 1,80 frank/kg, het Engels tarief 1,23 frank/kg.⁷⁶⁹ De lage Franse en Engelse tarieven verklaren allicht waarom de Belgische zijde-industrie betrekkelijk weinig klachten richt aan de Kamer.⁷⁷⁰ Het hoge Franse tarief op vlas verklaart op zijn beurt waarom er zoveel petitiees komen vanwege de vlasindustrie.⁷⁷¹ Op katoenproducten geldt zowel in België als Nederland een tarief van 1,69 frank per 100 kilogram. De Zollverein kiest voor de vrije uitvoer; Frankrijk belast opnieuw zwaar tegen 35 (voor Franse schepen) en 38,50 (voor buitenlandse schepen) frank per 100 kilogram. Het Engelse tarief is gematigder, m.n. 7,17 frank per 100 kilogram.⁷⁷² Wol als basisstof komt zowel België, Nederland, de Zollverein vrij binnen; in Frankrijk geldt een tarief van 20% (voor Franse schepen) en 22% voor buitenlandse schepen. Het Engels tarief is 0,11 frank/kg. De handel in wol als onbewerkte stof is m.a.w. relatief vrij, met uitzondering van Frankrijk. Voor geveerde en getinte wol staan de zaken er anders voor. In België geldt een tarief van 50 frank per 100 kilogram; in Nederland en de Zollverein is de invoer vrij. In Frankrijk bestaat geen afzonderlijke tarificatie voor geveerde en getinte wol; de Britse invoerrechten bedragen maar liefst 1230 frank per 100 kilogram.⁷⁷³ Het Belgisch tarief is nog enigszins gematigd, de Franse en Engelse tarieven liggen veel hoger. Nederland en de Zollverein zijn daarentegen zeer liberaal wat betreft de wolhandel. Het basistarief op glas is in België tot slot 10%, in Nederland 6%; de Zollverein heeft geen specifiek tarief. In Frankrijk geldt een invoerverbod; het Engels tarief bedraagt 15%.⁷⁷⁴

Dit korte overzicht toont aan dat de Belgische tarieven eerder aan de gematigde kant zijn. Hetzelfde geldt voor Engeland en de Zollverein. Frankrijk is de protectionistische kampioen; Nederland is over het algemeen het meest liberaal. Vooraleer de wet definitief wordt aangenomen, vinden nog

---

⁷⁶⁹ Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317, 22-23.

⁷⁷⁰ Zie *supra* Hoofdstuk 5.5.3. a).

⁷⁷¹ Zie *supra* Hoofdstuk 5.5.3. b).

⁷⁷² Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317, 54-55.

⁷⁷³ Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317, 110-111.

⁷⁷⁴ Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317, 195-196.

een aantal vragensessies plaats, vnl. naar aanleiding van allerlei amendementen die parlementsleden indienen. Deze worden hier niet besproken, aangezien het vaak om technische details gaat. Aan de basisprincipes van de wet wordt niet meer geraakt.

b) De Wet op de Differentiële Heffingen

Vooraleer de wet definitief aangenomen wordt, zijn echter maar liefst veertig zittingen noodzakelijk in de kamer, waarvan elf achter gesloten deuren. De mislukte onderhandelingen met Frankrijk scheppen een gunstig klimaat. Nothomb argumenteert dat de dag waarop de internationale handel volledig zal worden vrijgemaakt, nog ver weg is. Een groot deel van de debatten spitst zich niet zozeer toe op de tarieven zelf, maar veeleer op het onderscheid naargelang de aanvoer door een Belgisch dan wel een vreemd schip. Een aantal leidende figuren, waaronder de Brouckère, tonen zich vooral ontgoocheld over de richting die Europa lijkt uit te gaan: “[...] nous voyons toutes les nations travailler à se suffire à elles-mêmes”. De meeste staten leggen zich er in de eerste plaats op toe de interne markt voor zichzelf te houden.⁷⁷⁵

Op 25 juli 1844 wordt de Wet op de Differentiële Heffingen gepubliceerd in het Belgisch Staatsblad.⁷⁷⁶ De tarieven in de wet variëren aan de hand van de vijf factoren beschreven *supra* onder a). Voor fabricaten geldt algemeen een voordeel van 10% voor de aanvoer onder Belgische vlag. Fabricaten aangevoerd op een vreemd schip, krijgen geen “korting”. De algemene belastingvoet op de invoer stijgt zo significant: de Belgische marine is beperkt qua omvang. In feite is dit de grootste verandering die de Wet op Differentiële Heffingen teweegbrengt.⁷⁷⁷ Veelal verandert er eigenlijk weinig aan de bestaande tarieven. De tarieven op staal, wol, vlas en glas onder a) beschreven wijzigen bijv. niet. Enkel voor katoen verandert één en ander. Het bestaande tarief van 1,69 frank per 100 kilogram wijzigt als volgt. Voor West-Indische katoen die wordt aangevoerd langs Kaap de Goede Hoop geldt een tarief van 1,70 frank per 100 kilogram. Over het vasteland geldt een tarief van 4 frank per 100 kilogram, al valt te betwijfelen of deze situatie zich in werkelijkheid voorgedaan heeft. Daarnaast is er een restcategorie “toutes autres espèces”. Voor katoen afkomstig vanuit een haven voorbij Gibraltar geldt een tarief van opnieuw 1,70 frank per

---

⁷⁷⁵ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 39-42.

⁷⁷⁶ Wet 25 juli 1844, Loi sur les droits différentiels, BS 25 juli 1844.

⁷⁷⁷ Vgl. M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 43-45.

100 kilogram. Voor de aanvoer vanuit andere plaatsen langs zee, rivier of kanaal, geldt een tarief 2,25 frank per 100 kilogram. Invoer via het vasteland wordt getroffen door een heffing van 4 frank per 100 kilogram. Voor katoen aangevoerd via land is er dus sprake van meer dan een verdubbeling van de bestaande belasting. Men mag hierbij niet uit het oog verliezen dat de meeste goederen die België invoert bovendien uit de buurlanden komen. De Wet op de Differentiële Heffingen is vanuit deze optiek dus geen maat voor niets. Het is echter wel zo dat zelfs op het voordeel van 10% voor Belgische schepen heel wat uitzonderingen van toepassing (kunnen) zijn. Uitzonderingen kunnen nl. worden toegekend bij Koninklijk Besluit door de regering.⁷⁷⁸

5.6.3. Evaluatie van de Wet op de Differentiële Heffingen: hoogmis voor protectionisme of een maat voor niets?

De vraag is nu wat de precieze impact is geweest van de Wet op de Differentiële Heffingen voor de Belgische economie. Zoals aangegeven, heeft de Wet eigenlijk relatief weinig te maken met industrieel protectionisme. In de Wet zelf vindt men weinig tarieven terug die (rechtstreeks) betrekking hebben op fabricaten of, meer algemeen, goederen die werkelijk van belang zijn voor de Belgische industrie. Onder Hoofdstuk 5 werden bovendien de evoluties van de tarieven in de periode 1830-1844 belicht voor een aantal belangrijke sectoren binnen de Belgische industrie. In die periode van ongeveer vijftien jaar neemt de Belgische staat geen structurele maatregelen, zoals Hoofdstuk 5 eerder heeft aangetoond. Hier en daar worden wel *ad hoc* maatregelen genomen, maar deze zijn zelden revolutionair. De basiswet voor de douanerechten blijft de wet van 1822, aangenomen onder Willem I. Er werd een aantal keer aangestipt dat de tarieven vastgelegd door deze wet eerder laag zijn: het basistarief voor goederen die rechtstreeks verband houden met de industrie, is 6%. Art. 4 van de Wet op de Differentiële Heffingen⁷⁷⁹ bepaalt wel dat de korting van 10% voor “les objets manufacturés” niet langer wordt toegekend, tenzij goederen worden geïmporteerd door de Belgische marine. De Belgische vloot is aan de kleine kant, zodat men zou kunnen spreken van een algemene verhoging van 10%, al kan de regering uitzonderingen toekennen bij Koninklijk Besluit. Zelfs dan

---

⁷⁷⁸ Zie art. 4 Wet 25 juli 1844, Loi sur les droits différentiels, BS 25 juli 1844: “La déduction de 10 p.c. consacrée par l’art. 10 de la loi du 26 août 1822, ne sera plus accordée à l’importation des objets manufacturés, sauf les exceptions à designé par arrêté royal. Ces objets importés par mer, sous pavillon étranger, er par rivières et canaux, sous pavillon quelconque, payeront 10 p.c. en sous du tarif en vigueur.”

⁷⁷⁹ Zie art. 4 Wet 25 juli 1844, Loi sur les droits différentiels, BS 25 juli 1844: “La déduction de 10 p.c. consacrée par l’art. 10 de la loi du 26 août 1822, ne sera plus accordée à l’importation des objets manufacturés, sauf les exceptions à designé par arrêté royal. Ces objets importés par mer, sous pavillon étranger, er par rivières et canaux, sous pavillon quelconque, payeront 10 p.c. en sus du tariff en vigueur.”

komt men slechts bij een tarief van 16%, dat in vergelijking met andere Europese landen eerder gematigd is, zeker wanneer men naar de Franse tarieven kijkt. Suetens schrijft nochtans dat in 1851 de volgende tarieven gelden:

“Meubles, jusqu’à 20%; fils de lin, 36%; tissus de lin, 58%; tissus de laine, 24%; fils de coton, 38%; tissus de coton, 27%; fers, 84%; produits chimiques, 100%; machines, 32%; ouvrages de cuir, 18%; caoutchouc ouvré, 43%; ouvrages de terre, 20%; verrerie et cristallerie, 83%; ardoises, 22%.”⁷⁸⁰

Deze cijfers haalt de auteur uit een tussenkomst in de Kamer van Minister van Financiën Frère-Orban op 28 november 1851. Deze tarieven zijn heel wat hoger dan men kan opmaken uit de parlementaire stukken en belangrijkste wetgeving van de gegeven periode. Enkel voor glas is er het decreet van 20 augustus 1823 dat de invoerrechten inderdaad sterk optrekt. De vraag is nu hoe Frère-Orban tot deze cijfers komt. Ten eerste is niet geheel duidelijk hoe Frère-Orban tot de aangehaalde percentages komt. In veel gevallen worden tarieven uitgedrukt in een heffing per gewicht, zoals eerder is beschreven in Hoofdstuk 5. Het omzetten daarvan naar een percentage *ad valorem* ligt niet voor de hand.⁷⁸¹ Ten tweede zijn tarieven veelal niet eenduidig uit te drukken in de vorm van één percentage. In veel gevallen geldt een verschillend tarief naargelang het schip (buitenlands of Belgisch) de goederen invoert, de specifieke aard van het goed en de plaats van herkomst. Daarnaast moet men voor de berekening van het tarief steeds rekening houden met specifieke handelsverdragen. Veelal geldt voor het ene land een ander tarief dan voor het andere. Ten slotte verwijst Frère-Orban bij zijn tussenkomst niet naar enige wetgeving die zijn standpunt ondersteunt. In ieder geval volgen deze tarieven niet uit de Wet op de Differentiële Heffingen zelf. De vraag waar Frère-Orban deze cijfers dan precies vandaan haalt, is niet zo eenvoudig te beantwoorden. Zijn deze cijfers een retorische handigheid van Frère-Orban om het protectionistisch systeem te karikaturiseren en zo zijn eigen vrijhandelspositie te ondersteunen?

Wat er ook van zij, de Wet op de Differentiële Heffingen slaagt er in ieder geval niet in haar *ratio legis* te realiseren. De Belgische marine groeit niet zoals verwacht. In vergelijking met 1838 telt de

---

⁷⁸⁰ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 51.

⁷⁸¹ De heffing per gewicht omzetten naar een *ad valorem* tarief zou als volgt kunnen verlopen voor 100 kg ijzer. Eerst zou men de waarde van 100 kg ijzer moeten bepalen. Daarna kan men de verhouding tussen de heffing op het gewicht en de waarde van de goederen berekenen. Indien bijv. 100 kg ijzer in 1840 een waarde heeft van 1000 frank en de heffing 5 frank per 100 kg bedraagt, dan komt men tot een belasting *ad valorem* van 0,5%. In principe zou men voor langere periodes ook de inflatie van de Belgische frank in rekening nemen.

Belgische vloot in 1851 slechts vijf schepen meer (156 i.p.v. 151). De opbrengsten van de langeafstandhandel nemen met 8 miljoen toe (van 9 naar 17 miljoen). Op zich is dit nagenoeg een verdubbeling, ware het niet dat de intra-Europese handel met een waarde van 47 miljoen toeneemt over dezelfde periode.⁷⁸² Wel stelt men na 1844 een toename van de economische groei vast. In 1846 is het aandeel van de industrie in de Belgische economie even groot als dat van de landbouw. De snelle groei van de metaalindustrie na 1850 trekt de overige takken van de industrie met zich mee. Tussen 1840 en 1873 vertwaalfvoudigt de Belgische buitenlandse handel.⁷⁸³ Of deze toename te danken is aan de Wet van 1844 valt te betwijfelen. Het is onwaarschijnlijk, zonet onmogelijk, dat een eenvoudige verhoging van het tarief met 10% voor de lancering van de economie heeft gezorgd, bovendien op korte termijn. Tarieven zijn nl. geen economisch wondermiddel.

Ter conclusie rijst echter de vraag wat dan het belang is van de Wet op de Differentiële Heffingen. Wie de tekst van de wet zelf bekijkt, kan niet anders dan concluderen dat de meeste tariefaanpassingen slaan op goederen die eigenlijk weinig belangrijk zijn voor de Belgische economie. Het enige belang van de wet is gelegen in de algemene verhoging van 10% voor de invoer van goederen op een buitenlands schip (art. 4). De tweede vraag die men zodoende dient te stellen is waarom de meeste auteurs in basishandboeken steeds de Wet van 1844 vermelden als hoogtepunt voor het protectionisme in België (zie *supra* Hoofdstuk 1.2.). Het is eerder zo dat de wetten van 1821 en 1822 uit de Hollandse periode de basis vormen voor het Belgisch douaneregime.⁷⁸⁴ De Hollandse tarieven zijn echter eerder aan de lage kant. Het grote vraagteken is dus waarop Frère-Orban de door hem aangehaalde cijfers baseert voor zijn tussenkomst in de Kamer. Het ziet er naar uit dat er nogal wat hedendaagse auteurs zich door het discours van Frère-Orban hebben laten misleiden.⁷⁸⁵ Uit het eigen onderzoek volgt echter dat de Belgische tarieven nooit extreem hoog zijn

---

⁷⁸² M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 51-52. Suetens baseert zich voor deze berekeningen opnieuw op de tussenkomst van Frère-Orban in de Kamer van 28 november 1851, zodat men zich de vraag kan stellen of deze cijfers niet ideologisch gekleurd zijn.

⁷⁸³ R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 111-113.

⁷⁸⁴ Zie evenwel F. BAUDHUIN, *Histoire économique de la Belgique in Histoire de la Belgique contemporaine, 1830-1914*, Brussel, A. Dewit, 1928, 272, die wel het belang van de wetten van 1821 en 1822 duidt.

⁷⁸⁵ Suetens baseert zich voor zijn evaluatie van de Wet op de Differentiële Heffingen nagenoeg geheel op de tussenkomst van Frère-Orban. Latere auteurs verwijzen vaak naar Suetens. Coolsaet verwijst bijv. veelvuldig naar Suetens. Het valt echter niet uit te sluiten dat Suetens zich door zijn eigen ideologische vooringenomenheid laat leiden. In zijn boek laat hij zich hier en daar laatdunkend uit over allerhande protectionistische maatregelen. Suetens wordt na de Tweede Wereldoorlog de eerste voorzitter van de GATT, zodat er weinig twijfel kan bestaan over de liberale inslag van zijn opvattingen over de wereldhandel, zie R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 360.

geweest, in tegenstelling tot de tarieven in Frankrijk. De glassector geldt als uitzondering. Dit stemt overeen met de bevindingen van Chang:

“[...] almost all now-developed countries had adopted some form of infant industry promotion strategy when they were in catching-up positions. In many countries, tariff protection was a key component of this strategy [...] The apparent exceptions to this historical pattern [...] are Switzerland, the Netherlands and to a lesser extent Belgium [...]”⁷⁸⁶

Uit de beknopte vergelijking onder Hoofdstuk 6.6.2. a) valt inderdaad af te leiden dat de Nederlandse tarieven lager zijn dan de Belgische. Zeker in vergelijking met vooral de Franse tarieven, zijn de Belgische tarieven echter vrij gematigd. Dit wil echter nog niet zeggen dat *laissez-faire* noodzakelijkerwijze het beste beleid is om economische groei te creëren. Men mag nl. niet uit het oog verliezen dat onder Napoleons Continentaal Stelsel de Belgische economie een aantal jaren volledig beschermd is geweest voor Britse concurrentie. In de daaropvolgende jaren intervenueert Willem I actief en vrij fors in de Belgische economie door allerlei maatregelen.⁷⁸⁷ Tijdens deze jaren wordt de werkelijke basis gelegd voor de hoogvlucht van de Belgische industrie. De gematigde bescherming die de Belgische regering biedt na 1830 volstaat vervolgens om de kiemen tot bloei te laten komen die in de vorige periode gezaaid werden. Ten eerste mag men daarnaast niet uit het oog verliezen dat de Belgische industrie vrij effectieve financieringsmechanismen⁷⁸⁸ ter beschikking heeft om grote sommen kapitaal op te halen, vnl. dankzij de Société Générale. Ten tweede is het verband tussen het (gebrek aan een) mededingingsrecht en economische groei weinig bestudeerd. De rol van de Kamers van Koophandel komt verder nog aan bod, maar reeds in dit hoofdstuk kwam hun beleidsadviserende functie sterk naar voren. Hoewel ook voor werkgevers een coalitieverbod geldt, wordt dit verbod *de facto* niet afgedwongen (zie *supra* Hoofdstuk 2.2.3. c). Er zijn goede redenen om aan te nemen dat de wettelijk verankerde adviesfunctie van de Kamers in de praktijk een vrijbrief is voor kartelvorming. Er bestaat daarenboven zoiets als een “beggar-thy-neighbour”-mededingsbeleid, dat ertoe strekt het nationale producentensurplus te maximaliseren ten koste van

---

⁷⁸⁶ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 59. Zie ook O. ACCOMINOTTI en M. FLANDREAU, “Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century”, *World Politics* 2008, (147) 175.

⁷⁸⁷ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 42-43. Chang meldt tevens dat door de Oostenrijkers in de achttiende eeuw sterk geïnvesteerd werd in industriële infrastructuur, naast (tarief)bescherming tegen Britse en Hollandse concurrentie.

⁷⁸⁸ Zie A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 182.

het consumentensurplus van de handelspartners.⁷⁸⁹ Historische studies ontbreken echter volledig, zodat het onmogelijk is dieper op dit punt in te gaan. Ten slotte speelt technologische kennis een belangrijke rol in economische ontwikkeling. België is op dit vlak een voorloper in de negentiende eeuw.⁷⁹⁰

5.6.4. Epiloog: de langzame weg naar liberalisering vanaf 1848

Vanaf het revolutionair jaar 1848 breekt een nieuw tijdperk aan in Europa. Een *brave new world* kondigt zich aan.⁷⁹¹ Het Europese machtsevenwicht raakt uit balans.⁷⁹² Na twee decennia van unionisme komt in België een einde aan de eenheid tussen liberalen en katholieken. Een liberale regering onder leiding van Charles Rogier komt aan de macht in 1847. Deneckere noemt de periode vanaf 1850 “de triomfperiode van het liberalisme”.⁷⁹³ Nagenoeg heel Europa valt echter ten prooi aan revolutionaire uitpattingen. In Frankrijk komt in 1849 Napoleon III aan de macht: aanvankelijk als verkozen president, naderhand als keizer dankzij een staatsgreep. Zijn grote doel is het werk van het Congres van Wenen ongedaan te maken.⁷⁹⁴ De Belgische regering slaagt er tijdens deze woelige periode echter vrij goed in de orde te handhaven. België krijgt zo definitief de erkenning van de grootmachten als onafhankelijke staat die meespeelt op het Europese toneel. De staat België komt m.a.w. versterkt uit de crisis.⁷⁹⁵

De Wet op de Differentiële Heffingen komt zo reeds kort na haar totstandkoming onder vuur te liggen. Op 13 oktober 1844 wordt nog een Koninklijk Besluit uitgevaardigd dat de invoerrechten op machines, een aantal chemische producten en katoen- en zijdefabricaten verhoogt. Deze

---

⁷⁸⁹ E. IACOBUCCI, “The interdependence of trade and competition policies”, *World Competition* 1997, (5) 20-24.

⁷⁹⁰ H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 60. Zie ook A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 181.

⁷⁹¹ Zie voor een volledige uiteenzetting, D. LANGEWIESCHE, *Europa zwischen Restauration und Revolution 1815-1849*, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007, 72-113. Zie ook F. DHONDT, *Gestolde macht: historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 398-454 en R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 91-96.

⁷⁹² Zie R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 111-139.

⁷⁹³ G. DENECKERE, T. DE PAEPE, B. DE WEVER, G. VANTHEMSCHE, *Een geschiedenis van België*, Gent, Academia Press, 2014, 94-100, 103 en 109. Frère-Orban en Rogier maken van de revoluties in 1848 tevens van de gelegenheid gebruik om het Belgische bankwezen te hervormen, zie D. LUYTEN, “Pressiegroepen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Een concreet geval: de Société Générale tijdens de financiële crisis van 1848”, *BTNG-RBHC* 1986, (127) 133-157.

⁷⁹⁴ F. DHONDT, *Gestolde macht: historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 97-98.

⁷⁹⁵ R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 94-96.

maatregel is de laatste opstoot van protectionisme in België. Nadien zet de beweging richting vrijhandel zich definitief door. Adolphe Le Hardy de Beaulieu en Charles de Brouckère richten de “Association belge pour la liberté de commerce” op en pleiten vanaf 1844 onophoudelijk voor meer vrijhandel. Het nieuwe liberale kabinet spreekt zich in 1847 uit tegen protectionisme, bij monde van de Minister van Financiën Walthère Frère-Orban.⁷⁹⁶ In de daaropvolgende jaren zetten de opeenvolgende liberale kabinetten de eerste stappen richting vrijhandel. Het werkelijke startschot voor liberalisering op het Oude Continent is het jaar 1860, waarover zo dadelijk meer.

7. Conclusie: *infant industry protection* in België

Aan de hand van de contextuele rechtshistorische methode werd in dit hoofdstuk het agrarisch en industrieel beleid van België tijdens de periode 1830-1848 onder de loep genomen. Eerst werd echter stilgestaan bij de economische *ratio* van een aantal veelvoorkomende maatregelen, ook in België. Invoertarieven, exportsubsidies en exportrestricties passeren de revue. Economen zijn echter weinig eensgezind over de positieve of negatieve effecten van deze maatregelen op de economische groei. Het doel van dit hoofdstuk is echter vooral geweest om empirisch te beschrijven welke maatregelen vanuit *juridisch* oogpunt genomen zijn.

In de periode 1794-1815 geniet “België” als deel van het Franse Rijk van de volledige toegang tot de Franse afzetmarkten. De Napoleontische maatregelen, in het bijzonder het Continentaal Stelsel, schermen de markt volledig af voor Britse concurrentie. Deze periode is er vanuit economisch oogpunt één van extreem protectionisme. In de daaropvolgende jaren bouwt Willem I dit extreem protectionisme af. De principewetten van 1821 en 1822 zijn vrij gematigd. Voor producten die een direct verband hebben met de eigen, nationale industrie geldt een maximumtarief van 6% voor zowel de in- als uitvoer. Voor overige producten bestaat een maximumtarief van 3%, opnieuw voor zowel import als export. In de periode onder Willem I worden wel allerhande maatregelen genomen die de industrie ondersteunen, zodat het gematigd tarief dient te worden genuanceerd. De overheid intervenueert sterk in het economische wezen. De basiswetten van 1821 en 1822 blijven eigenlijk van kracht tot 1844. De Belgische regering grijpt in de eerste jaren na de Belgische onafhankelijkheid enkel *ad hoc* in. In feite kan men deze periode beschrijven in termen van *infant*

---

⁷⁹⁶ R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 101; M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 48-50.

industry protection. De Franse periode is de kinderfase, waarbij de onvolwassen industrie sterk dient te worden beschermd voor buitenlandse concurrentie. De periode onder Willem I is die van de kleuter, die langzaam op eigen benen leert staan, maar daarbij wel hulp nodig heeft vanwege, in dit geval, de staat. Na de Belgische onafhankelijkheid komt men bij de fase van adolescentie: gematigde tarieven, met voor het overige weinig correcties vanwege de staat. Enkel wanneer echt noodzakelijk, wordt ingegrepen door de overheid. Vanaf 1850 is de Belgische industrie volledig volwassen: vrijheid is voortaan het credo.

In de periode 1830-1844 stelt men inderdaad vast dat de wetgever betrekkelijk weinig ingrijpt. Enkel voor de landbouw is er de Wet van 1834 op de glijdende schaal. De agrarische sector staat toch ietwat apart binnen het gehele verhaal van *infant industry protection*. De glijdende schaal is een maatregel die zowel de inkomsten van grootgrondbezitters moet garanderen, als voor prijsstabiliteit moet zorgen. Dit laatste is erg belangrijk voor de economische ontwikkeling van de landbouwsector en kan zelfs voor kleine boeren als een vorm van sociale zekerheid beschouwd worden. Overige maatregelen ter bescherming en promotie van de landbouw komen pas vrij laat op gang in België, m.n. aan het einde van de negentiende eeuw. De conclusie luidt dan ook dat België geen actieve politiek van *infant industry promotion* gekend heeft voor de landbouwsector tijdens de negentiende eeuw.

Voor de industriële sectoren is het verhaal *op vlak van tarieven* niet fundamenteel anders. Tot de Wet op de Differentiële Heffingen van 1844 grijpt de wetgever slechts een beperkt aantal keer in. Algemeen blijft het douaneregime eerder gematigd, met de principewetten van 1821 en 1822 als basis. In de periode 1830-1844 stelt men wel vast dat de Kamers van Koophandel sterk ageren voor meer bescherming vanwege de overheid. Belangengroepen trachten het beleid te beïnvloeden in hun voordeel. De wetgever gaat hier slechts sporadisch op in. Er is dus meer sprake van *rent-seeking behaviour* dan *regulatory capture*. Zelfs het belang van de Wet van 1844 dient te worden genuanceerd. Behalve een algemene verhoging van 10% op fabricaten, bewerkstelligt deze wet eigenlijk weinig. Bovendien begint men reeds in de jaren 1850 met de afbouw van de differentieële rechten, vnl. onder impuls van Frère-Orban. Tot slot breekt vanaf 1860 vrijhandel door in geheel Europa dankzij het Cobden-Chevalier netwerk van verdragen, waarover meer in het volgende hoofdstuk.

VI. De transitie van protectionisme naar vrijhandel (1860-1865)

1. Methode

Voor een meer gedetailleerde uiteenzetting over de gehanteerde methode, wordt de lezer verwezen naar Hoofdstuk 1.7. Onderzoeksmethode. Wel wil deze inleiding nog een aantal zaken toevoegen aan de eerder geformuleerde methodologische overwegingen. Het volgend onderdeel gebruikt nl. zowel gepubliceerd als niet-gepubliceerd materiaal. Wat dit laatste betreft, bevat het Diplomatiek Archief te Brussel een schat aan informatie. Privéarchieven hebben soms het nadeel een vertekend beeld te geven van de geschiedenis. Documenten die de betrokken personen in een negatief daglicht zouden stellen, verdwijnen.⁷⁹⁷ In het archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken is de aanwezige hoeveelheid materiaal te groot om een voorafgaande selectie te maken, zodat het gevonden materiaal vrij ongefilterd kan worden geraadpleegd: “Het archief bevat niet alleen de ‘officiële’ papieren van ministers, diplomaten en gezanten, het is veel rijker dan dat. De activiteiten [sic] van drukkingsgroepen, de persoonlijke correspondentie van politici en ambtenaren bleven bewaard.”⁷⁹⁸ Het eigen onderzoek in het Diplomatiek Archief bevestigt dit. Vooral de tussenkomsten van de Kamers van Koophandel in het handels- en industrieel beleid zijn opmerkelijk. Nog opvallender zijn echter de (sporadische) tussenkomsten van private ondernemingen. De adviezen van de glassector (waarover meer *infra*) in verband met het Franco-Belgisch Verdrag zijn hier het beste voorbeeld van. De onderzoeker krijgt zo een unieke kijk op de verhouding tussen de staat en de private sector. De Waele stelt treffend: “Bovendien kan men, via een oordeelkundig gebruik van [het Diplomatiek Archief], de tussenkomsten van de bedrijfs- en patronale wereld, inzake de buitenlandse politiek, terugvinden”.⁷⁹⁹

De volgende hoofdstukken geven vooreerst een beknopte analyse van een aantal verdragen uit de periode 1830-1860. Zonder dergelijke bespreking is een goed begrip van de handelsverdragen uit de jaren 1860 niet mogelijk. Hoofdstuk 6.3. behandelt de eerste stap richting liberalisering, m.n. het Anglo-Frans Verdrag van 1860. Hoofdstuk 6.4. evalueert vervolgens de totstandkoming van het

---

⁷⁹⁷ M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 10-11.

⁷⁹⁸ M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 11.

⁷⁹⁹ M. DE WAELE, *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 11.

Franco-Belgisch Verdrag (1861). De verschillende maatregelen die de Belgische Staat neemt in verband met de (afkoop van) de Scheldetol worden niet behandeld. Hoewel de daarmee verband houdende verdragen belangrijk zijn voor de vrijmaking van de handel, is de literatuur daaromtrent reeds afdoende.⁸⁰⁰ Het zwaartepunt voor de analyse van het Belgisch handelsbeleid ligt zodoende bij het Anglo-Frans Verdrag (1860) en het Franco-Belgisch Verdrag (1861). Voor het desbetreffende onderdeel is primair bronnenmateriaal gebruikt. Om het onderzoek in zijn geheel haalbaar te houden, ligt de nadruk op de twee voornoemde verdragen. Deze twee verdragen zijn nl. het werkelijke startschot voor de grote golf van liberalisering en de constructie van het Cobden-Chevalier netwerk, waarbij een Europese eenheidsmarkt tot stand komt. België sluit in deze periode echter nog verdragen met Groot-Brittannië (1862), Zwitserland (1862), Pruisen, Italië, Bremen, Lübeck, Nederland, een additioneel verdrag met Frankrijk, Oldenburg, Hamburg, Zweden, Noorwegen en Denemarken (allen in 1863).⁸⁰¹

2. Het Belgisch handelsbeleid 1830-1860

Om de periode van liberalisering goed te kaderen worden een aantal verdragen uit de periode tussen 1830-1860 beknopt besproken. Hiertoe wordt hoofdzakelijk gebruik gemaakt van secundaire bronnen; de parlementaire voorbereidingen of debatten komen aan bod waar nuttig voor een analyse. Vooreerst bespreekt dit onderdeel een aantal verdragen uit de periode 1830-1840, omdat deze een (voorwaardelijke) most-favoured-nation clause (hierna: “MFN”) bevatten. Ten tweede wordt de Frans-Belgische Lijnwaadconventie van 1842 besproken, omdat deze meermaals aan bod komt in de diplomatieke correspondentie bij het Franco-Belgisch Verdrag van 1861.

6.2.1. Voorwaardelijke most-favoured-nation clauses in de vroege periode na de Belgische onafhankelijkheid

In de periode 1830-1840 sluit België verdragen met Brazilië, Turkije, Mexico, Griekenland en Frankrijk.⁸⁰² De most-favoured-nation clause komt in deze verdragen voor, zij het in voorwaardelijke vorm.⁸⁰³ Deze voorwaardelijke vorm van MFN wordt ook weleens “the American

---

⁸⁰⁰ Zie vnl. R. DEPOORTERE, *Le rachat du péage de l'Escaut*, Brussel, Académie royale de Belgique, 1991.

⁸⁰¹ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 93-94.

⁸⁰² Deze bevinding stemt overeen met de chronologie van Hornbeck, zie S. HORNBECK, “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, (619) 620-623.

⁸⁰³ O. ACCOMINOTTI en M. FLANDREAU, “Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century”, *World Politics* 2008, (147) 152.

clause” genoemd. Na de Amerikaanse onafhankelijkheid (vooral naar het einde van de achttiende eeuw toe) raakt deze clausule wijdverbreid onder impuls van de Amerikanen. Deze clausule komt erop neer dat voordelen toegekend door een eerste verdragspartij aan een derde land enkel van rechtswege toekomen aan de tweede verdragspartij onder welbepaalde voorwaarden. In de regel betekent de voorwaardelijke MFN clausule dat concessies gedaan aan een derde staat enkel zullen toekomen aan de verdragspartner indien deze verdragspartner dezelfde of een equivalente concessie doet als de derde staat gedaan heeft om de voordelen in kwestie te verkrijgen.⁸⁰⁴ Een fictief voorbeeld kan de werking van de voorwaardelijke MFN clausule verduidelijken. Stel vooreerst dat A en B een verdrag sluiten met een voorwaardelijke MFN clausule, waarin A haar tarief op steenkool met 10% verlaagt, in ruil voor een verlaging van het tarief op stoommachines met 5% door B. Stel dat A vervolgens een verdrag sluit met C, waarbij A een verlaging van 15% toekent van haar tarief op steenkool, in ruil voor een verlaging van het tarief op stoommachines van C met 10%. De voorwaardelijke MFN clausule in de relatie tussen A en B, ressorteert dan de volgende juridische gevolgen. Indien B haar tarief op stoommachines met nog eens 5% verlaagt (dus in totaal 10%), dan kan B juridisch gezien aanspraak maken op een verlaging door A van haar tarief op steenkool met 15%. De verlaging van het tarief van A met nog eens 5%, hangt dus af van de verlaging door B van haar tarief met nog eens 5%. De onvoorwaardelijke MFN clausule daarentegen vereist dergelijke bijkomende concessie niet. Indien A haar tarief verlaagt ten aanzien van C, dan kan B eveneens op deze verlaging aanspraak maken, ongeacht of B al dan niet een bijkomende toegeving doet. Omgekeerd geldt echter hetzelfde voor A ten aanzien van B.

6.2.2. De Frans-Belgische Lijnwaadconventie (1842)

Vanaf 1836 reageert Frankrijk met een verhoging van importheffingen op de toevloed van Brits textiel.⁸⁰⁵ De Britse export van vlas bedraagt in 1830 nog 3000 kilogram. Tegen 1841 stijgt de Britse export met een factor van 30, m.n. tot 99.000 kilogram. Deze Franse verhogingen treffen echter ook

---

⁸⁰⁴ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 16-17. Het verdrag met Mexico bevat interessant genoeg reeds een arbitrageclausule om geschillen te beslechten. Gezien de datum (1838) is dit merkwaardig. Verder onderzoek van deze clausule valt echter buiten het voorwerp van deze masterproef. Vgl. A. ILIASU, "The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860", *The Historical Journal* 1971, (67) 68-69. Vgl. tevens P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 6-7. Zie ook S. HORNBECK, "The most-favored-nation clause: history", *American Journal of International Law* 1909, (395) 400-401.

⁸⁰⁵ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 1.

de Belgische vlasproducten. Ongeveer 1/3 van de totale Belgische vlasexport gaat richting Frankrijk, zodat de gevolgen voor de Belgische vlasindustrie niet te overzien zouden zijn. De Britten verkopen naar aanleiding van een crisis in eigen land hun goederen met verlies.⁸⁰⁶ Er is m.a.w. sprake van *dumping* van Britse goederen op de Franse markt. De Fransen reageren vervolgens met importrestricties ter bescherming van de eigen markt.⁸⁰⁷ Frankrijk erkent echter dat voor de buurlanden waar de fabrieksvoorwaarden min of meer gelijk zijn, een uitzondering op de verhoogde tarieven kan worden gemaakt⁸⁰⁸ (precies omdat men vooral de Britse toevloed van textiel wil afremmen, niet zozeer de Belgische export). Het uitzonderingsregime voor België wordt vastgelegd in de zogeheten Lijnwaadconventie van 16 juli 1842.⁸⁰⁹ De centrale bepaling van het verdrag is artikel 1. Belgisch linnen kan de Franse grens oversteken tegen het tarief dat gold voor de inwerkingtreding van het nieuwe en recent (verhoogde) tarief in Frankrijk (België ontsnapt zo aan een verdubbeling van het tarief). Het Belgisch tarief blijft hetzelfde; wel wordt overeengekomen dat indien Frankrijk haar tarief verlaagt, België dit in dezelfde mate voor haar eigen tarief moet doen.⁸¹⁰ Het tarief aan de Frans-Belgische binnengrens wordt m.a.w. aan elkaar gekoppeld. Aan de buitengrens dient België bovendien het Franse tarief toe te passen. Kortom, Belgische vlasproducten genieten van een uiterst voordelig regime. Belgische producenten krijgen zo toegang tot de Franse markt aan een lager tarief in vergelijking met de overige handelspartners van Frankrijk, in het

---

⁸⁰⁶ Rapport fait, au nom de la Commission d'Industrie, par M. Serruys sur la sortie du fil de lin écreu, 27 maart 1832, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, 24.

⁸⁰⁷ De website van de Wereldhandelsorganisatie legt zeer duidelijk uit wat dumping precies is: "If a company exports a product at a price lower than the price it normally charges on its own home market, it is said to be "dumping" the product. Is this unfair competition? Opinions differ, but many governments take action against dumping in order to defend their domestic industries. [...] broadly speaking the WTO agreement allows governments to act against dumping where there is genuine ('material') injury to the competing domestic industry." In casu is bijgevolg duidelijk sprake van dumping, zie WTO, *Understanding the WTO: Agreements*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm; vgl. Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417: "[le Gouvernement français] a fait connaître que l'augmentation du droit avait été reconnue nécessaire pour arrêter l'invasion des fils et tissus de lin étrangers, dont l'importation toujours croissante avait atteint un chiffre très considerable, et menaçait de jeter la perturbation dans l'industrie nationale [...]".

⁸⁰⁸ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 1955, 25.

⁸⁰⁹ De Lijnwaadconventie werd voor de Belgische zijde onderhandeld door Firmin Rogier, broer van Charles Rogier. Firmin Rogier is ook de centrale figuur bij de onderhandelingen over het Frans-Belgisch Verdrag van 1861, waarover meer *infra*, zie voor de Lijnwaadconventie: Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 4.

⁸¹⁰ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 2.

bijzonder Engeland. Voor steenkool en gietijzer bestaat eveneens dergelijk gunstregime, zij het op informele basis. Dit laatste gunstregime kan m.a.w. te allen tijde worden herroepen. Voor dit economisch voordeel betaalt België echter wel een politieke prijs. De Belgische regering kan voor vlasproducten aan haar buitengrenzen nl. enkel het Franse tarief volgen.⁸¹¹ Het exposé concludeert als volgt:

“La Chambre comprendra toute l’importance, pour l’industrie linière, d’une application immédiate de la convention qui, en garantissant le marché intérieur de la concurrence des introductions étrangères, assurerait dès à présent, à la Belgique seule, la jouissance des avantages qu’elle est appelée à recueillir.”⁸¹²

Het gunstig tarief voor vlasproducten aan de binnengrens en een uniform tarief aan de buitengrens brengt inderdaad reeds in 1842 een (beperkte) gemeenschappelijke markt tot stand tussen België en Frankrijk. Het gebruik van het woord “marché intérieur” is hierbij zeer opvallend; het discours is m.a.w. vrij modern. Niet iedereen is echter tevreden met de overeengekomen Lijnwaadconventie. Er zijn ook critici in de Kamer. Tegenstanders argumenteren dat de wijze van goedkeuring van het verdrag in strijd is met art. 68 van de toen geldende Grondwet. Volgens de critici zou art. 68 Gw. visie verbieden dat het parlement aan de regering de bevoegdheid geeft verdragen te sluiten. Het parlement moet steeds de mogelijkheid krijgen om na te gaan of het verdrag daadwerkelijk voordelig is voor de Belgische Staat:

“[Ils] croient que les Chambres pourraient conférer au Gouvernement, non pas le pouvoir illimité de faire tous traités quelconques de commerce, comme il se borne à demander, un traité spécial dans les limites qu’il détermine, et formant le summum des sacrifices auxquels la Belgique devrait consentir. Une pareille délégation équivaudrait à une ratification.”⁸¹³

Door een technisch-juridische ingreep slaagt men er uiteindelijk in het probleem op te lossen. Verder onderzoek naar het al dan niet grondwettelijk karakter van de Lijnwaadconventie is voer voor grondwetspecialisten en valt buiten het bestek van deze masterproef. Niet enkel in de Kamer zelf

---

⁸¹¹ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 25-26.

⁸¹² Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 3.

⁸¹³ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 2-3.

zijn er kritische geluiden. Het advies van de Middenafdeling⁸¹⁴ is eveneens negatief. Zij stelt vast dat Frankrijk er sinds de Belgische onafhankelijkheid steeds in slaagt meer concessies af te dwingen vanwege België dan het zelf toestaat: “Si elle nous offre plus d’avantages aujourd’hui, c’est à la condition de les payer chèrement.” Wijzigingen van het Belgische douanetarief blijken telkens weer in het voordeel te zijn van Frankrijk; omgekeerd stuiten Belgische producten op steeds hogere douanetarieven aan de Franse grens.⁸¹⁵ De Middenafdeling ziet dus liever geen nieuwe verdragen met Frankrijk, omdat deze te frequent eenzijdig in het voordeel van de Fransen uitdraaien. Ondanks de kritiek, wordt het verdrag toch aangenomen. De voordelen voor de Belgische vlasindustrie zijn dan ook reëel: Belgische vlasproducten krijgen een geprivilegieerde toegang tot de Franse markt. In het licht van de Engelse superioriteit in de textielindustrie, is de eigenlijke waarde van deze privileges niet te onderschatten.⁸¹⁶ Een belangrijke vaststelling is alvast dat het verlies van deze voorkeurspositie een belangrijke rol speelt bij de Belgische appreciatie van het Anglo-Frans Verdrag, en meer bepaald de daarin opgenomen (onvoorwaardelijke) most-favoured-nation clause. Een tweede belangrijke vaststelling is dat de Lijnwaadconventie geen discussie doet ontstaan over de Belgische neutraliteit. De afstand van soevereiniteit in het kader van een, toegegeven, al bij al beperkte gemeenschappelijke markt, brengt klaarblijkelijk het Europese machtsevenwicht niet in het gedrang.

3. Het Anglo-Frans Verdrag (1860)

6.3.1. De economische situatie in België voorafgaand aan het Anglo-Frans Verdrag

In Hoofdstuk 5 werd beschreven hoe de Belgische industrie tijdens de periode 1830-1850 onder een gematigd-protectionistisch regime economisch volwassen werd. De meeste groeimodellen voorzien op het vlak van productie in een graduele transitie van consumptiegoederen naar kapitaalgoederen. De ontwikkeling van negentiende-eeuws België past echter niet binnen dit theoretisch kader. Vanaf 1840 voltrekt zich in de Belgische productieve sectoren een plotse ommeslag, gepaard gaande met een zich steeds versnellende economische groei. Rostows “take-off”-model geeft in deze zin een

---

⁸¹⁴ Over de Middenafdeling, zie W. DEWACHTER, *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2003, 350-351.

⁸¹⁵ Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à la convention de commerce conclue entre la Belgique et la France, le 16 juillet 1842, 26 juli 1842, *Parl.St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 417, 4.

⁸¹⁶ Dit verklaart ook waarom België in de daaropvolgende jaren met Frankrijk blijft onderhandelen over de vernieuwing van dit verdrag. Zie meer algemeen voor de relaties met Frankrijk van 1844 tot 1860, M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 70-76.

betere beschrijving van de economische ontwikkeling van België.⁸¹⁷ Vanaf de jaren 1850 draait de Belgische economie m.a.w. meer en meer op volle toeren. De handelspolitiek past zich aan deze nieuwe realiteit aan. De protectionisten verliezen steeds meer aan belang in de Kamer. De liberalen hebben het overwicht en kiezen resoluut voor meer vrijhandel. Als klein land blijft België echter afhankelijk van haar buurlanden.⁸¹⁸ Het is wachten op het Anglo-Frans Verdrag van 1860 tot zich op dit vlak een noemenswaardige evolutie voordoet.⁸¹⁹ Wanneer op het internationale toneel zich dergelijke opportuniteiten voordoen, maakt België hier volop gebruik van:

“Belgium [...] had come upon the commercial policy that ‘conformed most closely to its interests’ [...] Belgium pursued the art of commercial treaty-making assiduously, as befitted a small but highly industrialised state at the crossroads of Western Europe.”⁸²⁰

Meer nog dan andere landen neemt België deel aan de nieuwe verdragspolitiek die het Anglo-Frans Verdrag van 1860 inluidt en plukt het hier ook de vruchten van.⁸²¹ Vooraleer dit verdrag nader te bekijken, bespreekt deze studie nog de handelsrelaties tussen Frankrijk en Engeland voorafgaand aan 1860 (Hoofdstuk 6.3.2.). Daaropvolgend komt de discussie over steenkool als contrabande aan bod (Hoofdstuk 6.3.3.). Deze episode toont nl. het verband aan tussen neutraliteit, de internationale handel en het internationaal handelsrecht (te begrijpen als de regulering van de internationale handel). Hoofdstuk 6.3.4. behandelt de ontstaansgeschiedenis van het verdrag. De politieke motieven voor het verdrag worden belicht. Het hoofdstuk sluit inhoudelijk af met een juridische analyse (Hoofdstuk 6.3.5.).

---

⁸¹⁷ A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 182.

⁸¹⁸ Vgl. A. MILWARD en B. SAUL, *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 142-143.

⁸¹⁹ Voor een bespreking van het Belgisch extern handelsbeleid in de periode 1850-1860, zie M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 67-80.

⁸²⁰ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 60. Vgl. S. HORNBECK “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, (619) 624: “Dr. Glier says of Belgium that it was the most determined champion of the general and unconditional most-favored-nation treatment in all Europe.”

⁸²¹ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 60. Vgl. S. HORNBECK “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, (619) 624.

6.3.2. Een beknopte geschiedenis van de Anglo-Franse handelsrelaties voor 1860

Kort voor de Franse Revolutie bestaat enige toenadering tussen Frankrijk en Groot-Brittannië met het Verdrag van Eden-Rayneval van 1786. Hoewel het verdrag drie jaar later onwerkzaam wordt door de Franse Revolutie, is de korte periode van blootstelling aan Britse concurrentie een prikkel voor de Franse industrie om een inhaalbeweging te maken. In Groot-Brittannië is de *spinning jenny* op dat ogenblik reeds wijdverbreid, doch in Frankrijk nagenoeg onbekend. De nieuwe competitie vanwege de Britten heeft tot gevolg dat de Fransen Britse goederen gaan bestuderen en naderhand met succes kopiëren.⁸²² Tijdens de Franse Revolutie verslechteren de Anglo-Franse relaties, met als dieptepunt Napoleons decreten van 1806 en 1807 waarin hij de volledige blokkade van Engeland proclameert.⁸²³ Revolutionair en Napoleontisch Frankrijk verkeert m.a.w. in een geïsoleerde toestand. De Franse industrie raakt terug gewend aan protectionisme.⁸²⁴ De Restauratie zet deze evolutie verder. Louis XVIII breidt Frankrijks protectionistisch systeem uit op twee vlakken. Vooreerst is er agrarisch protectionisme: de wol, vlas-, graan- en katoenindustrie krijgt bescherming. Ook de zware industrie krijgt een protectionistisch regime dat monopolievorming toelaat: steenkool en varianten van ijzer krijgen nl. hoge importtarieven opgelegd. Zo krijgen ijzeren staven (i.e. ijzer dat in zekere mate verwerkt is) een tarief opgelegd van 50%; voor Brits gietijzer geldt zelfs een tarief van 120%.⁸²⁵

Na het Congres van Wenen, gaat Frankrijk door een tumultueuze periode. Een aantal verschillende grondwetten passeren de revue.⁸²⁶ Het valt buiten het bestek van deze studie om deze evoluties ten volle te belichten. Groot-Brittannië ontpopt zich in deze periode tot de absolute wereldmacht, ook op economisch vlak.⁸²⁷ De vaststelling hier volstaat dat de relaties tussen Frankrijk en Groot-Brittannië na het Congres van Wenen vreedzaam blijven: beide partijen trekken tijdens de negentiende eeuw (en ook daarna) niet meer ten oorlog tegen elkaar. In tegenstelling tot in Frankrijk, blijft het

---

⁸²² A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 6-7.

⁸²³ Zie *supra* Hoofdstuk 5.3.3. voor een meer gedetailleerde uiteenzetting.

⁸²⁴ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 8.

⁸²⁵ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 9.

⁸²⁶ Voor een volledig overzicht, zie F. DHONDT, *Gestolde macht: historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 165-198.

⁸²⁷ Voor een volledig overzicht, zie F. DHONDT, *Gestolde macht: historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 280-285.

in 1848 al bij al rustig over het Kanaal.⁸²⁸ In Frankrijk daarentegen komt Napoleon III aan de macht. Hij vormt de bestaande republiek om tot een nieuw keizerrijk en voert een zeer assertieve buitenlandpolitiek. Over zijn economische opvattingen bestaat echter onduidelijkheid. Men gaat ervan uit dat deze enigszins liberaal zijn.⁸²⁹ De rol van Napoleon III en Michel Chevalier (zijn belangrijkste adviseur op economisch vlak) bij de totstandkoming van een gemeenschappelijke markt, is significant. De Krimoorlog, waarin Frankrijk en Groot-Brittannië voor het eerst sinds lang aan dezelfde kant staan⁸³⁰, doet beide partijen de waarde van een Anglo-Franse alliantie inzien. Het is indirect de beëindiging van de Krimoorlog op het Congres van Parijs die de aanzet geeft tot het Anglo-Frans Verdrag van 1860, waarover meer in het volgend hoofdstuk.

6.3.3. De Verklaring van Parijs en de discussie over steenkool als contrabande

Een uitzondering op de free ships, free goods-regel (zie *supra* Hoofdstuk 4.3.) is de mogelijkheid tot inbeslagname van contrabande. Goederen die rechtstreeks bruikbaar zijn voor de oorlogsinspanning kunnen wel geconfisqueerd worden door een oorlogvoerende partij, ook wanneer een neutraal schip deze goederen transporteert. De door de Verklaring van Parijs algemeen gegarandeerde markttoegang kent dus wel een juridische beperking, m.n. contrabande. De vraag welke goederen precies contrabande zijn, is echter traditioneel voer voor discussie. In 1859 wordt dit probleem reëel door de doorbraak van stoomschepen. In het kader van het conflict tussen Oostenrijk, Sardinië en Frankrijk over Noord-Italië, verklaart Oostenrijk steenkool als contrabande te beschouwen. Geheel uit de lucht gegrepen is dit niet: oorlogsbodems draaiende op stoomenergie gebruiken nl. steenkool als brandstof. De Britten achten de economische belangen verbonden aan de steenkoolexport belangrijker dan het vermijden van een conflict over neutrale rechten. De Britten weigeren m.a.w. hun steenkoolexport stop te zetten. Hun verklaring van neutraliteit rept met geen woord over steenkool.⁸³¹

Napoleon III toont zich echter zeer bezorgd over rapporten die aangeven dat de Britten geen uitsluitsel willen geven over de vraag of ze steenkool als contrabande beschouwen of niet. Bijgevolg beveelt de Franse keizer een aantal maatregelen om eventuele problemen met de aanvoer van

---

⁸²⁸ F. DHONDT, *Gestolde macht: historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 282.

⁸²⁹ G. WRIGHT, "The origins of Napoleon III's free trade", *The Economic History Review* 1938, (64) 64.

⁸³⁰ S. NEFF, *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 97.

⁸³¹ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 97-98.

steenkool te voorkomen.⁸³² Een belangrijk punt in het Anglo-Frans Verdrag van 1860 is zodoende art. 11: “Les deux Hautes Puissances contractantes prennent l’engagement de ne pas interdire l’exportation de la houille et de n’établir aucun droit sur cette exportation.”⁸³³ Het *House of Lords* toont zich erg bezorgd over de Britse nationale veiligheid.⁸³⁴ Lord Airlie in het bijzonder toont zich erg sceptisch tegenover deze clausule. Hij meent dat de Britse nationale veiligheid in het gedrang komt door het verbod voor de Britten om de export van steenkool aan banden te leggen. In tijden van oorlog zou deze clausule de Britten zuur kunnen opbreken. De Fransen zouden immers Britse steenkool kunnen importeren om de oorlogsmachine te doen draaien. Andere Lords kanten zich tegen deze argumenten. In tijden van oorlog zou deze clausule vervallen volgens sommigen; nog een andere groep Lords argumenteert dan weer dat de Fransen eenvoudigweg hun steenkool in België zouden aankopen bij een Brits verbod.⁸³⁵ Het belang van deze clausule is voor de Fransen echter tevens gelegen in de onmogelijkheid voor de Britten om steenkool als contrabande te beschouwen. Het is precies om deze reden dat de Fransen aandringen op de opname van deze clausule in het Verdrag. Niettemin argumenteert de Britse regering in het *House of Commons* dat Groot-Brittannië, niettegenstaande de clausule, nog steeds het recht heeft om steenkool als contrabande te behandelen.⁸³⁶ Bij gebrek aan een oorlogsconflict tussen Frankrijk en Groot-Brittannië is in de praktijk de juridische vraag naar welke interpretatie de juiste is, nooit gerezen. Wel verduidelijkt deze episode het verband tussen neutraliteit en het internationaal handelsrecht.

6.3.4. Het Anglo-Frans Verdrag: ontstaansgeschiedenis

Over de precieze aanleiding voor het verdrag bestaat nogal wat discussie in de literatuur.⁸³⁷ Eerder werd reeds aangestipt dat Frankrijk en Groot-Brittannië succesvol samenwerken tegen Rusland gedurende de Krimoorlog. Nochtans zijn er historici die stellen dat de spanningen tussen de twee

---

⁸³² J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 112;

⁸³³ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Le Moniteur Universel: Journal Officiel de l’Empire Français*, n° 71, gedateerd 11 maart 1860

⁸³⁴ Vgl. A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 100. Zie ook P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 15-16.

⁸³⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Le Journal des Débats de lundi 20 février 1860*, 1-2. Vgl. A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 112-114.

⁸³⁶ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 112-113.

⁸³⁷ Zie voor een opsomming O. ACCOMINOTTI en M. FLANDREAU, “Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century”, *World Politics* 2008, (147) 151.

grootmachten over de Italiaanse eenmaking uiteindelijk leiden tot het verdrag.⁸³⁸ Andere historici verwijzen dan weer naar ideologische factoren. Onder Hoofdstuk 3.3.1. werd inderdaad aangetoond hoe liberalisme en Saint-Simonisme beiden in de idee van vrede-door-handel geloven. Van Cobden (een radicale liberaal) en Chevalier (een door Say geïnspireerde Saint-Simonist) is geweten dat ze vriendschappelijke relaties onderhouden. De twee leren elkaar kennen op een bijeenkomst van de Franse *Association pour la liberté du commerce* in 1846.⁸³⁹ Zij geloven oprecht dat de vrijmaking van de handel tussen de twee eeuwenlange concurrenten voor vrede zou zorgen.⁸⁴⁰ De intellectuele invloed van Bastiat (een vrijhandelsdenker) in Frankrijk is evenmin te onderschatten.⁸⁴¹ De ideologische factor speelt dus ongetwijfeld een rol. Het één sluit het ander echter niet uit. De Italiaanse kwestie heeft ook een rol in de toenadering tussen de Britten en de Fransen. Napoleon III wil nl. Britse tussenkomst in deze kwestie vermijden. Het verdrag wordt door de Fransen enigszins als pasmunt gebruikt met het oog op het gunstig stemmen van Groot-Brittannië, zodat deze neutraal zouden blijven in het Frans-Oostenrijkse conflict.⁸⁴²

Het is eveneens in het kader van de Italiaanse kwestie dat Richard Cobden zich in oktober 1859 naar Parijs begeeft op een vredesmissie.⁸⁴³ Naar aanleiding van de Italiaanse perikelen is in Groot-Brittannië groot wantrouwen ontstaan ten aanzien van Frankrijk. Napoleon III toont zich weinig consequent in het nakomen van het zgn. Villafranca-akkoord, gesloten na de oorlog met Oostenrijk. Bovendien zijn de Fransen na de Krimoorlog met de opbouw van een nieuwe nationale vloot begonnen. Bij de Engelse publieke opinie leeft zodoende de idee dat de Britse maritieme heerschappij in het gedrang dreigt te komen. Hoewel Palmerston zeker niet negatief staat ten aanzien

---

⁸³⁸ A. ILIASU, "The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860", *The Historical Journal* 1971, (67) 72-98 voor een volledige uiteenzetting. Zie ook P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 8-9.

⁸³⁹ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 40-41. Zie ook P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 9-10.

⁸⁴⁰ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 1.

⁸⁴¹ C. KINDLEBERGER, "The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875", *The Journal of Economic History* 1975, (20) 38-39. Zie ook E. DE LAVELEYE, *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 41-47.

⁸⁴² C. KINDLEBERGER, "The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875", *The Journal of Economic History* 1975, (20) 39-40. Zie ook A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 60-62.

⁸⁴³ A. ILIASU, "The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860", *The Historical Journal* 1971, (67) 72. Vgl. O. ACCOMINOTTI en M. FLANDREAU, "Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century", *World Politics* 2008, (147) 153-154.

van Napoleon III, neemt hij de nodige voorzorgsmaatregelen. De scheepsbouw en rekrutering voor het leger wordt opgedreven; wapens worden gemoderniseerd. Een gewichtige verhoging van het militaire budget wordt tevens vooropgesteld.⁸⁴⁴ Cobden en zijn aanhangers, die laatdunkend de “peace party” worden genoemd door overige leden van het Engelse parlement, protesteren tegen de plannen van Palmerston. Het is in dit kader dat Chevalier een handelsverdrag suggereert als oplossing. De Fransen zijn er nl. sterk op gericht de Britse francofobie in te dammen. Napoleon III wil de Britse invloedssfeer op het continent zo klein mogelijk houden, om zo zijn plannen te kunnen realiseren (het hertekenen van de kaart van Europa, naar het voorbeeld van zijn oom). In het licht van zijn Italiaanse plannen, houdt hij de Engelsen liever te vriend.⁸⁴⁵ Wanneer Cobden het voorstel van Chevalier voorlegt aan Gladstone, toont deze zich eerder enthousiast. Bij Palmerston en Russell valt het voorstel daarentegen op een koude steen.⁸⁴⁶ Niettemin mag Cobden doorgaan met de onderhandelingen, vnl. dankzij Gladstone. Napoleon III blijft echter ook nog enige tijd onbeslist. Met zijn anti-pauselijk pamflet *Le pape et le congrès*, had hij nl. reeds de Franse katholieken tegen zich in het harnas gejaagd.⁸⁴⁷ Daarnaast zijn er een aantal protectionistische ministers die Napoleons kar proberen te doen keren door hem op de hoogte te brengen van petitie vanwege de industrie, die de bestaande bescherming willen behouden.⁸⁴⁸ Russell en Palmerston geven uiteindelijk toch hun zegen aan het verdrag. Zij vrezen dat een Frans-Engelse breuk tot oorlog op het continent zou leiden. Beide willen vermijden dat Napoleon zou vervreemden van Groot-Brittannië: dit zou hem er nl. toe kunnen brengen de ideeën van zijn oom te hernemen en een invasie van Engeland te plannen.⁸⁴⁹ Cobden zelf wil vooral de Britse militaire uitgaven beperken en de wapenwedloop tussen beide

---

⁸⁴⁴ A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 48-49. Zie ook P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 8-9.

⁸⁴⁵ A. ILIASU, “The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860”, *The Historical Journal* 1971 (67), 74-76; P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 14.

⁸⁴⁶ A. ILIASU, “The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860”, *The Historical Journal* 1971 (67), 76-77; A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 50-51. Zie ook P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 10-11.

⁸⁴⁷ Vgl. P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 13-14.

⁸⁴⁸ A. ILIASU, “The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860”, *The Historical Journal* 1971 (67), 87.

⁸⁴⁹ A. ILIASU, “The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860”, *The Historical Journal* 1971 (67), 88-89; A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 48-49.

landen stopzetten. Hij hoopt zelfs op wederzijdse ontwapening dankzij het verdrag.⁸⁵⁰ Zijn doel is m.a.w. pacifistisch, wat consistent is met het vrede-door-handel idee.⁸⁵¹ In 1859 maakt tot slot eerst Chevalier de reis over het Kanaal om steun te krijgen voor het handelsverdrag. Met de steun van Cobden, slaagt Chevalier erin Gladstone te overtuigen. Kort daarna trekt Cobden richting Parijs en praat aldaar met Minister Rouher en de keizer zelf.⁸⁵² Vanaf oktober 1859 onderhandelen Cobden en Chevalier in het geheim over het te sluiten handelsverdrag.⁸⁵³ Twee maanden later vangen de officiële onderhandelingen aan. Kort daarop, met name op 23 januari 1860, wordt het Anglo-Frans Verdrag ondertekend door Baroche en Rouher (aan de Franse zijde) en Cowley en Cobden (aan de Engelse kant).⁸⁵⁴

Een kettingreactie doet zich vervolgens voor doorheen heel Europa. Binnen de zes jaar sluit Frankrijk maar liefst elf bijkomende verdragen; de Britten slechts vier. Het netwerk dat zo tot stand komt, strekt zich uit over nagenoeg heel West- en Centraal Europa. Dit verdragsnetwerk kan men echter niet los zien van de dominante strekking binnen het internationaal recht, het positivisme (zie *supra* Hoofdstuk 3.2. Een positivistisch tijdperk). De positivisten stellen in essentie dat internationaal recht gevormd wordt ofwel door de statenpraktijk, ofwel door verdragen. De vorming van een algemeen door staten aanvaarde praktijk verloopt bovendien bijzonder traag. Op de korte termijn biedt deze wijze van rechtsvorming dus weinig soelaas. Het sluiten van verdragen is bijgevolg de enige uitweg om wenselijke principes of regels snel doorgang te doen vinden in het internationaal recht. Deze techniek om nieuw recht te vormen werd tevens gebruikt in de campagne tegen de slavenhandel. De idee toen was om door een “spinnenweb” van verdragen een aantal principes algemeen te doen erkennen op het internationale niveau.⁸⁵⁵ Hetzelfde geldt in feite voor het Cobden-Chevalier netwerk. Immers, omstreeks 1860 komt Europa klaarblijkelijk tot een zekere consensus dat MFN een wenselijke regel is. Het vrede-door-handel idee speelt hierbij een

---

⁸⁵⁰ A. ILIASU, “The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860”, *The Historical Journal* 1971 (67), 91-92.

⁸⁵¹ Vgl. G. WRIGHT, “The origins of Napoleon III’s free trade”, *The Economic History Review* 1938, (64) 64-67, voor een brief van een adviseur van Napoleon III die vol staat van verwijzingen naar vrede-door-handel.

⁸⁵² A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 56-59.

⁸⁵³ Voor een volledige uiteenzetting over de onofficiële onderhandelingen, zie A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 64-78.

⁸⁵⁴ Voor een volledige uiteenzetting over de officiële onderhandelingen, zie A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 79-102.

⁸⁵⁵ J. M. LEMNITZER, *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 68.

belangrijke rol als “verenigend” principe voor zowel de liberalen als Saint-Simonisten. De onvoorwaardelijke MFN clause voldoet zodoende aan de ideologische vereisten van een grote groep beleidsmakers, die noodgedwongen hun doelstelling enkel binnen het positivistisch kader kunnen realiseren. Een netwerk van verdragen ligt dan voor de hand, omdat deze aanpak zijn nut toen bewezen heeft. De multilaterale conventie is in 1860 daarentegen nog een weinig beproefde techniek. De Verklaring van Parijs was nl. slechts zes jaar oud. Net zoals met de slavenhandel is het Cobden-Chevalier netwerk er echter in geslaagd het liberale MFN principe te veralgemenen en de markt vrij(er) te maken.⁸⁵⁶ De onvoorwaardelijke MFN clauses zorgen er nl. voor dat ieder van de deelnemende staten recht heeft op de laagste tarieven die zijn verdragspartner met een andere staat is overeengekomen.⁸⁵⁷ In het volgende hoofdstuk wordt op deze MFN clause dieper ingegaan.

6.3.5. De eerste moderne most-favoured-nation clause

Eerder heeft dit hoofdstuk (onder 6.2.1.) de voorwaardelijke MFN clauses geduid. In de Belgische handelspolitiek kort na de onafhankelijkheid komen dergelijke clauses veelvuldig voor. Nog eerder werd *supra* onder Hoofdstuk 4.2.1. (Een netwerk van verdragen en MFN clauses: voorganger van het Cobden-Chevalier netwerk?) reeds uitgebreid stilgestaan bij de geschiedenis van MFN en de misverstanden die omtrent deze clause bestaan. Ten slotte heeft deze studie ook *supra* in Hoofdstuk 2.2.3. b) belicht hoe MFN vandaag de hoeksteen is van het multilaterale handelssysteem (GATT en WTO). Het samenlezen van deze hoofdstukken 1) geeft een algemeen beeld van de geschiedenis van MFN en 2) toont aan waarom MFN vandaag nog actueel is. Het volgende hoofdstuk (in het bijzonder Hoofdstuk 6.4.4.) zal zich tot slot nog buigen over de Belgische interpretatie van de MFN clause in het Anglo-Frans Verdrag. Anders dan men zou verwachten, staan Belgische diplomaten aanvankelijk eerder wantrouwig tegenover deze clause. Ze zien meer na- dan voordelen verbonden aan deze clause. Het verdient aanbeveling om deze hoofdstukken als één geheel te beschouwen.

---

⁸⁵⁶ Contra O. ACCOMINOTTI en M. FLANDREAU, “Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century”, *World Politics* 2008, (147) 180-182.

⁸⁵⁷ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 28. Zie ook D. LAZER, “The free trade epidemic of the 1860s and other outbreaks of economic discrimination”, *World Politics* 1999, (447) 447-448.

Voor de tekstuele analyse van het verdrag wordt gesteund op de officiële publicatie ervan in *Le Moniteur Universel: Journal officielle de l'Empire français*.⁸⁵⁸ Art. 19 van het Verdrag formuleert de MFN clause in de volgende bewoordingen:

“Chacune des Hautes Puissances contractantes s’engage à faire profiter l’autre Puissance de toute faveur, de tout privilège ou abaissement dans les tarifs des droits à l’importation des articles mentionnés dans le présent Traité, que l’une d’elles pourrait accorder à une tierce Puissance. Elles s’engagent, en outre, à ne prononcer l’une envers l’autre aucune prohibition d’importation ou d’exportation qui ne soit en même temps applicable aux autres nations.”⁸⁵⁹

De twee verdragspartijen verbinden er zich op basis van deze clause inderdaad toe om iedere gunst en privilege dat zij aan een derde staat toekennen ook aan hun verdragspartner te verstrekken.⁸⁶⁰ Louter tekstueel en grammaticaal is er echter sprake van een zekere constructieve ambiguïteit. Omvatten de begrippen “faveur” en “privilège” ook de verlaging van tarieven op andere dan de in het verdrag opgesomde goederen?⁸⁶¹ Dient men “l’abaissement dans les tarifs des droits à l’importation” samen te lezen met “des articles mentionnés dans le présent Traité”? Immers, het gebruikte verbindingswoord is “of”, zodat “l’abaissement dans les tarifs des droits à l’importation des articles mentionnés dans le présent Traité” een ander begrip is dan “faveur” en “privilège”. Anders gezegd, heeft de beperking “des articles mentionnés dans le présent Traité” ook betrekking op “faveur” en “privilège” of staan deze laatste twee begrippen op zichzelf?

---

⁸⁵⁸ Jammer genoeg bevat het Diplomatiek Archief geen Engelse versie van het verdrag, zodat een vergelijking tussen de Franse en Engelse versie niet mogelijk is. De Oxford Historical Treaties Series lijkt wel een Engelstalige versie van het verdrag te hebben, maar de Gentse bibliotheek is helaas niet geabonneerd op deze Series. Voor de Franse tekst, zie Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Le Moniteur Universel: Journal Officiel de l'Empire Français, n° 71*, gedateerd 11 maart 1860.

⁸⁵⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Le Moniteur Universel: Journal Officiel de l'Empire Français, n° 71*, gedateerd 11 maart 1860. Vgl. met art. I (1) GATT, i.e. de algemene most-favored-nation clause waarop de WTO gebaseerd is: “1. With respect to customs duties and charges of any kind imposed on or in connection with importation or exportation or imposed on the international transfer of payments for imports or exports, and with respect to the method of levying such duties and charges, and with respect to all rules and formalities in connection with importation and exportation, and with respect to all matters referred to in paragraphs 2 and 4 of Article III,* any advantage, favour, privilege or immunity granted by any contracting party to any product originating in or destined for any other country shall be accorded immediately and unconditionally to the like product originating in or destined for the territories of all other contracting parties.” Deze clause is duidelijk ruimer geformuleerd dan art. 19 van het Anglo-Frans Verdrag.

⁸⁶⁰ Vgl. met de classificatie van S. HORNBECK, “The most-favored-nation clause: history”, *American Journal of International Law* 1909, (395) 403-404. Hij onderscheidt vijf verschillende types MFN clauses aan de hand van hun formulering. De MFN clause zoals hier geciteerd past echter niet binnen zijn typologie. Art. 19 is een combinatie van de “simple transfer”-vorm en de “simple reciprocal”-vorm.

⁸⁶¹ Een interessante vraag is ook of de begrippen “faveur” en “privilège” betrekking kunnen hebben op exportrestricties.

De vraag stellen is eenvoudiger dan ze te beantwoorden. Er zijn nl. geen aanwijzingen dat de clause zoals geformuleerd aanleiding zou gegeven hebben tot juridische discussies. Tot slot verbiedt de clause nog de afkondiging van in- en uitvoerverboden, tenzij deze ook toepassing vinden ten aanzien van derde staten. De additionele Anglo-Franse conventie van 16 november 1860⁸⁶² erkent impliciet de onduidelijkheid van de MFN clause zoals aanvankelijk geformuleerd. Art. 5 van deze additionele conventie leest als volgt:

“Each of the High Contracting Powers engages to extend to the other any favor, any privilege or diminution of tariff which either of them may grant to a third Power in regard to the importation of goods whether mentioned or not mentioned in the treaty of 23rd of Jan. 1860.”

Deze clause stelt een aantal zaken duidelijk. Vooreerst heeft de bepaling geen betrekking op exportrestricties. “In regard to the importation of goods” heeft grammaticaal gezien betrekking op zowel “any favor, any privilege or diminution of tariff”.⁸⁶³ De clause “verbetert” art. 19 ook in de zin dat MFN niet enkel betrekking heeft op de in het verdrag geënumereerde goederen, maar eenvoudigweg op *alle* goederen.⁸⁶⁴ Hoe dan ook, de clause zoals aanvankelijk geformuleerd in het Anglo-Frans Verdrag wordt vervolgens als model gebruikt voor tientallen verdragen die zowel België als andere Europese landen onderling zullen sluiten in de jaren 1860. Van deze groep landen mag men nochtans zeggen dat België “the most determined champion of the general and unconditional most-favoured-nation treatment in all of Europe” was.⁸⁶⁵ De Anglo-Franse versie van MFN wordt echter aanvankelijk eerder koeltjes ontvangen door het Belgische establishment, zoals verder nog wordt aangetoond. De MFN clause die uiteindelijk in het Franco-Belgisch Verdrag wordt opgenomen toont nochtans wel veel gelijkenissen met de hier besproken clause.

---

⁸⁶² Helaas kon deze additionele conventie niet teruggevonden worden in het Diplomatiek Archief, zodat de auteur noodgedwongen op een secundaire bron dient terug te vallen, hoewel dit vanuit kritisch historisch oogpunt eigenlijk uit den boze is, zie S. HORNBECK “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, (619) 623.

⁸⁶³ Toegegeven zou het woord “or” voorafgaand aan “diminution” nog discussie kunnen doen ontstaan, maar aangezien de partijen art. 19 hebben willen verduidelijken door deze bepaling is het onwaarschijnlijk dat men dit gegeven over het hoofd heeft gezien. Vanuit deze optiek is des te spijtiger dat de auteur niet voor zowel art. 19 als art. 5 over een Engelse en Franse versie beschikt.

⁸⁶⁴ Vgl. S. HORNBECK “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, (619) 623.

⁸⁶⁵ S. HORNBECK “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, (619) 624.

Vooraleer te besluiten, dient nog kort één en ander gezegd te worden over de andere clausules in het Anglo-Frans Verdrag. De Engelse regering verbindt zich ertoe de nog bestaande invoerrechten op een groot aantal fabricaten af te schaffen. In hoofdzaak heeft deze belofte betrekking op wapens, een aantal chemische stoffen, allerlei soorten kleding, ijzer, bewerkt staal, machines en wol. Op zich is deze stap voor de Engelsen klein. Immers, in 1846 en 1853 werden reeds verregaande maatregelen genomen om de markt vrij te maken. Ook de invoerrechten op wijn en eaux-de-vie gaan omlaag, traditioneel een gevoelig punt voor de Britten. Frankrijk op haar beurt staat voor een ommekeer. Het verbindt zich ertoe de invoerrechten op een groot aantal goederen te verlagen tot 25% vanaf 1 oktober 1864. Voorafgaand aan deze periode mag een tarief van ten hoogste 30% van kracht blijven. De toegevingen van de Fransen lijken op het eerste zicht minder zwaar door te wegen dan die van de Britten. Dit is echter slechts schijn. De invoer van sommige producten waarvoor voortaan een tarief van 25 à 30% zal gelden, was voorheen nl. volledig verboden. Bovendien wordt een specifiek invoerrecht voor steenkool, cokes en ijzer overeengekomen. Op 12 oktober en 16 november van hetzelfde jaar worden daarnaast nog bijkomende conventies gesloten, die de invoerrechten (ook van Franse kant) sterk verlagen, ver beneden de 25%. Deze conventies betreffen niet onbelangrijke producten zoals glas, metaal, machines en chemische producten.⁸⁶⁶

6.3.6. Conclusie bij het Anglo-Frans Verdrag

De conclusie luidt dat Frankrijk en Groot-Brittannië elk hun eigen beweegredenen hebben voor het Verdrag. Zeker voor Napoleon III wegen de politieke belangen zwaarder door dan de economische. Het behoud van de Anglo-Franse alliantie, ontstaan tijdens de Krimoorlog, is voor Louis Napoleon een cruciaal middel om zijn boude plannen op het continent te verwezenlijken. Vooral in verband met de Italiaanse kwestie en de annexatie van Nice en de Savoye, wil de Franse keizer Engelse tussenkomst vermijden. Over het Kanaal bestaat bij de Britse beleidsmakers heel wat wantrouwen tegenover Napoleon III. Uiteindelijk verkiezen de Britten echter hun economische belangen boven een conflict met Frankrijk. De angst voor een herhaling van het Continentaal Stelsel is echter ook aanwezig. De vriendschap tussen Richard Cobden en Michel Chevalier speelt nochtans ook een rol. Beide mannen onderhandelen en verdedigen het verdrag bij de Britse en Franse machthebbers. Het is het vrede-door-handel idee dat beide mannen op éénzelfde lijn brengt. Cobden is nl. een

---

⁸⁶⁶ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 82-84; A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 98-101.

vrijhandelsadept; Chevalier een Saint-Simonist. Ideeën kunnen dus zeer krachtig zijn en politieke, economische én juridische verandering teweegbrengen. De plaats die het sociaal netwerk van de tandem Cobden-Chevalier inneemt en de gedeelde ideeën binnen dit netwerk, blijft voorlopig nog onderbelicht. Het is aan toekomstig onderzoek om deze piste te onderzoeken.

Art. 19 formuleert de eerste moderne, i.e. onvoorwaardelijke, MFN clause. Er is echter sprake van een zekere ambiguïteit, zodat een tweede verdrag nodig is om de clause te verduidelijken. Aangezien dergelijke MFN clauses tot op heden de hoeksteen zijn van ons multilaterale handelssysteem, kan het belang van deze juridische revolutie niet genoeg benadrukt worden. In de jaren daaropvolgend ontstaat in Europa een netwerk aan verdragen gebaseerd op het Anglo-Franse model. In het volgende onderdeel buigt deze masterproef zich over de Belgische receptie van het Anglo-Frans Verdrag en MFN.

4. Het Franco-Belgisch Verdrag (1861)

6.4.1. De onofficiële onderhandelingen tussen Frankrijk en België

a) *Chevaliers brief aan Firmin Rogier en de vrees voor de teloorgang van de Belgische vlasindustrie*

Eind 1860 starten de officiële onderhandelingen tussen Frankrijk en België over een nieuw handelsverdrag.⁸⁶⁷ Onofficiële onderhandelingen gaan echter al veel vroeger van start, zelfs nog voor het Anglo-Frans Verdrag officieel wordt aangekondigd. De diplomatieke correspondentie in het Diplomatiek Archief vangt nl. reeds aan in de maand januari. Een sussende brief van Michel Chevalier aan Firmin Rogier luidt het startschot in voor België om een nieuw handelsverdrag met Frankrijk voor te bereiden. Deze brief duidt op een grote bezorgdheid binnen het Belgisch diplomatiek korps.⁸⁶⁸ Wat Chevalier schrijft is bijzonder belangwekkend:

“Le traité de commerce avec l’Angleterre m’est connu. Il le sera de vous même en détail sous peu de jour. J’ai lieu de croire qu’il sera dans le moniteur du 3 février; c’est la jour fixé quant à présent. Mais

---

⁸⁶⁷ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 28-29.

⁸⁶⁸ De brief is gericht aan “mon cher ami”. Het gaat echter vrijwel zeker over Firmin Rogier. Het overgrote deel van de briefwisseling in het geraadpleegde portfolio is van de hand van Firmin Rogier. Bovendien schrijft Chevalier “J’aurai sous peu un entretien avec votre frère et lui donnerai les aperçus plus détaillés.” Hiermee doelt Chevalier zonder twijfel op Charles Rogier. Zie Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Minute indicateur*, n°2649, gedateerd 20 februari 1860.

ce qui ne sera peut-être pas dans le moniteur, c'est que la politique commerciale de la France est changée, le cap de navire est retourné. Le traité abolit toutes les prohibitions. [...] le traité ne stipule que pour l'Angleterre; mais on est prêt ici à signer des traités semblables avec les autres états. Vous n'avez qu'à frapper, on vous ouvrira. [...] Votre proximité et votre contiguïté vous confèrent des avantages que rien ne pourra vous ravir et qu'on n'a aucunement la pensée d'amoindrir par des moyens artificiels. [...] La liberté de commerce, c'est la paix affermie, c'est le développement du bien être de la classe la plus nombreuse et la plus pauvre. Voilà pourquoi j'y suis tant attaché et j'espère que sous votre impulsion elle fera de nouveau progrès. L'empereur y est tout acquis, et il a montré une grande fermeté.”

Chevalier geeft aan dat de Franse handelspolitiek op het punt staat een ommekeer te maken. Dit gaat echter niet alleen op voor de handelsrelaties met Groot-Brittannië. Frankrijk wil gelijkaardige verdragen sluiten met andere naties. Napoleon III zou daartoe vastbesloten zijn. Bovendien heeft België nog het voordeel van de nabijheid. België is inderdaad op dat ogenblik de derde grootste bevoorradener van Frankrijk; beide economieën zijn daarenboven vrij complementair, eerder dan concurrenten.⁸⁶⁹ Het vrede-door-handel idee komt verder prominent naar voren. De vrijheid van handel zal tot vrede en het welzijn van de arbeidersklasse leiden. Chevaliers Saint-Simonistische inspiratie is duidelijk. Firmin Rogier is echter niet gerustgesteld. In een brief aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken van 17 februari⁸⁷⁰ laat hij zijn bezorgdheid blijken:

“La France, après le 1e juin de 1861 pourra-t-elle condenser à nos fils et tissus de lin un régime privilégié? Il semble que non, d'après l'article 19 du traité qu'elle vient de conclure avec l'Angleterre. Si nos fils et tissus de lin, à partir de 1e juin 1861, doit soumis aux mêmes droits qu'acquitteront les similaires anglais, et par suite tous les autres, quels seront ces droits?”

Ten gevolge van art. 19, de MFN clause, zal België zijn geprivilegieerde positie op de Franse markt voor vlasproducten verliezen. Deze preferentiële markttoegang gaat in essentie nog terug op de Frans-Belgische Lijnwaadconventie van 1842 (zie *supra* Hoofdstuk 6.2.2.). In navolging van de Lijnwaadconventie werd een nieuw verdrag onderhandeld in 1854, waarvan de termijn aanvankelijk zou aflopen in 1859. De duur van het verdrag werd echter met twee jaar verlengd, zodat de nieuwe

---

⁸⁶⁹ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 29.

⁸⁷⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Minute indicateur*, n°2649, gedateerd 17 februari 1860.

datum waarop het verdrag niet langer gelding heeft, 1 juni 1861 werd.⁸⁷¹ Niet toevallig wordt in het Anglo-Frans Verdrag overeengekomen om het nieuwe onderlinge tarief voor textiel in werking te doen treden op 1 juni 1861, de dag waarop het bestaande verdrag tussen België en Frankrijk verloopt (art. 15, 4° Anglo-Frans Verdrag).⁸⁷² De Belgische voorkeurspositie voor vlas was Britse handelaars al langer een doorn in het oog. De Britten wilden dus expliciet komaf maken met de voorkeursbehandeling van België op de Franse markt, vnl. voor vlas.⁸⁷³ Firmin Rogier vreest zo uit te komen bij een tarief van 30% *ad valorem* voor vlas (art. 1 Anglo-Frans Verdrag). Dit tarief zou veel hoger zijn dan het vorige en dus desastreus voor de Belgische vlasindustrie. De Belgische ambtenaren die aan het dossier werken zijn zich eveneens bewust van de crisissituatie. In een haastig gepende brief aan de Minister van Binnenlandse Zaken maakt een ambtenaar nog eens duidelijk dat door het Anglo-Frans Verdrag het Franse tarief voor vnl. linnen op 30% *ad valorem* zou komen (art. 1 juncto 19 van het Verdrag). De ambtenaar waarschuwt dat de Belgische linnenindustrie ten onder zal gaan aan Engelse concurrentie.⁸⁷⁴

Het is opmerkelijk hoeveel correspondentie bekommernis toont voor de vlasindustrie. Overigens geldt deze bemerking ook voor de parlementaire voorbereidingen uit de periode 1830-1844 (zie *supra* Hoofdstuk 5.5. en 5.6.). Charles Rogier zendt specifiek over deze vlasindustrie naar aanleiding van het Anglo-Frans Verdrag nog een bijkomende nota aan de Vrière. Hij reproduceert hierbij grotendeels de argumenten van zijn broer Firmin. Op basis van art. 1 van het Verdrag zullen Engelse vlas- en henneproducten voortaan genieten van een invoerrecht van maximum 30% *ad valorem*, zo meent hij. De vierde paragraaf van art. 15 stelt bovendien dat het gegeven maximumtarief in 1864 zal dalen naar 25% (i.e. art. 15, 4°, zoals in de vorige paragraaf werd aangegeven). Tot slot is er nog art. 19, de most-favoured-nation clause. Deze drie artikelen bezorgen het Ministerie van Binnenlandse Zaken het meeste kopzorgen. Immers, het samenlezen ervan noopt tot de vaststelling dat Frankrijk het voordelig regime zoals overeengekomen in de

---

⁸⁷¹ M. SUETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 84-86.

⁸⁷² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Le Moniteur Universel: Journal Officiel de l'Empire Français*, n° 71, gedateerd 11 maart 1860. Zie ook A. L. DUNHAM, *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 98-99.

⁸⁷³ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 29.

⁸⁷⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Minute indicateur*, n°2649, gedateerd 20 februari 1860.

Lijnwaadconventie niet wil verlengen. Charles Rogier heeft dit goed begrepen. De afschaffing van het voordelig vlasregime voor België was nl. een expliciete eis van de Engelsen bij de onderhandelingen met Frankrijk. In de woorden van Charles Rogier:

“De ces divers dispositions combinées, il résulte que si la France a voulu laisser intacte notre convention linière qui n’expire que le 1er juin 1861, elle a néanmoins manifesté d’une manière formelle son intention de ne pas le renouveler dans les termes où elle existait avant l’acte du 23 janvier [i.e. het Anglo-Frans Verdrag].”⁸⁷⁵

De Minister ziet het Anglo-Frans Verdrag, in het bijzonder de MFN clause, als een soort van contractbreuk. De verschillende geledingen binnen de Belgische overheid hebben het duidelijk moeilijk met het gegeven dat vele textielproducten, vooral vlas, niet langer van een voorkeursregime zullen kunnen genieten. Gelet op de MFN clause waarvan de Engelsen het voordeel genieten, “nous n’avons plus le même intérêt à en poursuivre la concession”. Bovendien mag men niet uit het oog verliezen dat de markt verzadigd kan raken, zo stelt de Minister. Lagere invoerrechten kunnen tot hogere consumptie leiden (producten worden immers goedkoper voor de consument), maar indien zowel Engelse als Belgische producten de Franse markt betreden, dreigt een overaanbod. Men verwacht ook een toename van de Franse productie, die zich zal vernieuwen door de verhoogde concurrentie. Desalniettemin mag de regering niet uit het oog verliezen dat “notre cause se confond à quelques égards avec celle des anglais”. Zowel België als Groot-Brittannië wensen over het algemeen lagere tarieven. Voor een groot deel verkopen Belgische en Britse ondernemingen immers verschillende producten op de Franse markt, zodat van echte concurrentie geen sprake is. In die zin zijn de lagere tarieven een goede zaak. Er zit bovendien weinig anders op voor België dan zo laag mogelijke tarieven te onderhandelen met de Fransen. Waar de Engelsen dezelfde producten op de Franse markt brengen, is er geen andere optie dan eenvoudigweg de concurrentie aan te gaan. Opnieuw wordt het Anglo-Frans Verdrag als een echte *gamechanger* beschouwd:

“[...] Notre situation vis-à-vis de la France est tellement modifiée par le traité du 23 janvier, que nous ne pouvons plus nous contenter de négocier avec ce pays sur le pied de nos arrangements

---

⁸⁷⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l’Intérieur. Direction générale de l’agriculture et de l’industrie, n° 1903*, gedateerd 30 maart 1860.

internationaux actuels, et que nous devons chercher à obtenir des stipulations dont les bases soient au moins aussi larges que celle de cet acte.”⁸⁷⁶

b) *Het rapport van Rouher over de gevolgen van het Anglo-Frans Verdrag*

In de uitgave van *L'Union Commerciale* op 20 februari 1860 speelt de douanekwestie en de nieuwe politiek van Napoleon III een prominente rol. De krant bespreekt het rapport van de Franse minister Rouher gericht aan Napoleon III en publiceert het rapport volledig.⁸⁷⁷ Zoals Chevalier stelt in zijn brief aan Firmin Rogier, spreekt het rapport inderdaad van de heroriëntering van de Franse handelspolitiek. Technisch gezien stelt het rapport voor om de tarieven op wol en katoen vanaf 15 april 1860 af te bouwen. Voor Europese producten zou een tarief van 5 frank per kilogram gelden⁸⁷⁸; niet-Europese producten mogen Frankrijk vrij binnenkomen. Het rapport stelt tevens voor de exportsubsidies ten voordele van de wol- en katoenindustrie af te schaffen.⁸⁷⁹ Het rapport van Rouher, de Franse Minister van Landbouw, Handel en Publieke Werken, bevat echter heel wat overwegingen die inzicht geven in de beweegredenen voor de nieuwe buitenlandpolitiek van Napoleon III.⁸⁸⁰ Deze zijn eigenlijk interessanter dan de technische maatregelen die het rapport beschrijft en voorstelt. Hoewel het rapport oorspronkelijk gepubliceerd wordt in *le Moniteur Français*, nemen *L'Union Commerciale* en *Le Journal des Débats Politiques et Littéraires*⁸⁸¹ de tekst integraal over: dit toont aan hoe belangrijk het rapport is. Om deze redenen volgt een korte samenvatting. Eerst wordt aangegeven hoe essentieel de wol- en katoenindustrie is voor de Franse economie en de nieuwe politiek van Napoleon III:

“Le programme [...] pose comme une des bases principales du nouveau régime économique à inaugurer en France, le dégrèvement des matières premières que l'industrie met en oeuvre. Parmi ces

---

⁸⁷⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l'Intérieur. Direction générale de l'agriculture et de l'industrie, n° 1903*, gedateerd 30 maart 1860.

⁸⁷⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *L'Union Commerciale, troisième année, 1860, n. 34*.

⁸⁷⁸ Indien de producten worden aangeleverd met een Frans schip, geldt een lager tarief, m.n. 3 frank per 100 kilogram.

⁸⁷⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *L'Union Commerciale, troisième année, 1860, n. 34*, eerste sectie.

⁸⁸⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *L'Union Commerciale, troisième année, 1860, n. 34*, derde sectie.

⁸⁸¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Le Journal des Débats de lundi 20 février 1860*, pagina's 1-2.

matières, la laine et le coton jouent un rôle important; car [...] ces deux filaments se prêtent merveilleusement à toutes les applications industrielles.”

De nieuwe politiek zou echter niet alleen goed zijn voor de industrie, maar ook voor de consument. Dit laatste is opmerkelijk. Rouher geeft expliciet aan dat importtarieven ten laste komen van de consument.⁸⁸² De nieuwe politiek van Napoleon III wordt zo gepresenteerd als een vorm van consumentenbescherming:

“Exonérer [les laines et cotons] des droits de douane qu’ils paient encore est donc une mesure des plus utiles [...] non seulement pour l’industrie, mais encore pour le consommateur, sur lequel, en fin de compte, retombe l’impôt.”⁸⁸³

Vaststelling is tevens dat de douanerechten als een belasting worden aanzien. De Minister stelt dan ook dat de enige benadeelde van de douanehervorming de schatkist is. Hij meent bovendien dat de protectionistische tarieven van weleer toe te schrijven zijn aan aanhangers van de Restauratie. Op die manier schildert Rouher de koningsgezinde fracties af als tegen de industrie en de consument:

“Pour les laines, [...] la taxe a eu une origine plutôt protectrice de fiscal, et on peut dire qu’elle a été imposée par le parti qui dominait dans les conseils du gouvernement de la Restauration.”⁸⁸⁴

Uit deze korte passage kunnen twee belangrijke conclusies getrokken worden. De eerste is dat de buitenlandpolitiek van Napoleon III ook gerecupereerd wordt voor de binnenlandse politiek.⁸⁸⁵ De tweede conclusie is dat het verband tussen fiscaliteit en protectionisme, i.e. het (internationaal) economisch recht ook door tijdgenoten wordt aangevoeld. Dat de nieuwe politiek van Napoleon III tot doel heeft de consument (m.a.w. de massa) aan zijn kant te krijgen, blijkt opnieuw duidelijk uit de volgende passage:

“Ses [les industries] étaient suffisamment sauvegardés par des primes qui, à la sortie de nos fils et tissus de laine, et compensaient, au delà, les droits payés à l’entrée de matière brute. Mais si les intérêts de la production, tels qu’on les entendait à cette époque, se trouvaient satisfaits, il en était tout autrement

---

⁸⁸² Vgl. *supra*, Hoofdstuk 5.2.1.

⁸⁸³ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Le Journal des Débats de lundi 20 février 1860*, pagina’s 1-2.

⁸⁸⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Le Journal des Débats de lundi 20 février 1860*, pagina’s 1-2.

⁸⁸⁵ Ook in België is dit het geval, vgl. R. COOLSAET, *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 101-104.

de ceux du consommateur; car le système protecteur, poussé à des limites extrêmes, crée la cherté autour de lui, et rend inaccessibles aux classes populaires les objets de consommation même les plus usuels.”

Consumentenbescherming is dus een reële bekommernis voor de Franse regering, al heeft die bekommernis zeer duidelijke politieke beweegredenen (m.n. de steun van de arbeidersbevolking verkrijgen). Uit deze passage valt reeds op te maken dat de Franse regering niet hoog oploopt met een systeem van exportsubsidies. Hoge invoerrechten zorgen nl. voor hogere prijzen op de eigen markt (wat nadelig is voor de consument), terwijl exportsubsidies daarentegen vooral de buitenlandse consument ten goede komen.⁸⁸⁶ *National self-sufficiency*⁸⁸⁷ is een illusie en leidt enkel tot *retaliation* door de handelspartners. De oplossing is uiteraard vrijhandel:

“La combinaison de droit élevés à l’entrée et de primes à la sortie a d’ailleurs ce singulier résultat, de faire payer plus cher par le consommateur indigène que par l’étranger les marchandises qui jouissent de ces primes [...] Un pays qui veut tout produire chez lui tend nécessairement à l’isolement et excite de la part des autres puissances des mesures rétorsives.”⁸⁸⁸

c) De “blijde” intrede van most-favoured-nation in België

Ondertussen neemt België de nodige voorbereidingen om een nieuw verdrag te sluiten met Frankrijk. Minister van Binnenlandse Zaken Charles Rogier toont zich in een brief aan zijn collega Buitenlandse Zaken de Vrière verontrust over de impact die het Anglo-Frans Verdrag op de Belgische industrie zou kunnen hebben. Deze leidende figuren binnen de Belgische regering voelen aan dat de spelregels veranderd zijn:

“Désormais cette convention étant passée en force de loi, nous ne pourrons plus avoir sur le marché français le position privilégiée pour n’importe quel produit industriel. Nos rapports avec la France se trouveront ainsi profondément modifiés, et si nous devons entreprendre avec ce pays des négociations

---

⁸⁸⁶ Vgl. *supra* Hoofdstuk 5.2.2. Exportsubsidies

⁸⁸⁷ Voor een uiterst interessante uiteenzetting over het verband tussen het internationaal economisch recht en nationale zelfvoorziening, zie J.M. KEYNES, “National self-sufficiency”, *The Yale Review* 1933, 755-769.

⁸⁸⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Le Journal des Débats de lundi 20 février 1860*, pagina’s 1-2.

nouvelles, en vue d'un arrangement commercial, il faudra probablement adapter des bases beaucoup plus larges que celle qui ont prévalu dans le passé.”⁸⁸⁹

Charles Rogiers broer Firmin, een voornaam figuur binnen het Belgische diplomatieke korps, toont vooral verbazing en zelfs ongenoegen over art. 19 van het Anglo-Frans Verdrag. Hij meent dat MFN vooral een obstakel is dat het succesvol afronden van de toekomstige onderhandelingen met Frankrijk zal bemoeilijken. Het verlies van de preferentiële toegang tot de Franse markt zit hem bijzonder hoog: “Ce qui caractérisera nos prochaines négociations avec la France, c’est que nous ne pourrons plus, au définitive, atténuer que le droit commun.”⁸⁹⁰ Vanuit Belgisch oogpunt valt de ontevredenheid over het verlies van de Belgische voorkeurspositie goed te begrijpen. Bekijkt men de zaken daarentegen vanuit hedendaags oogpunt (of vanuit het Britse standpunt in 1860), dan is MFN wel degelijk een stap vooruit (in zoverre men uiteraard aanneemt dat een liberaal handelsbestel een positief gegeven is). Een wederkerige voorrang wat betreft markttoegang is immers discriminerend ten aanzien van derde staten. Wanneer A en B (in casu België en Frankrijk) de toegang tot elkaars markt versoepelen, kan tussen hen beide sprake zijn van *trade creation*, i.e. een toename van de handel tussen de twee betrokken partijen. Voor een derde partij C (in casu Groot-Brittannië) daarentegen kan er sprake zijn van *trade diversion*. Wanneer A en B samen een monopsonie⁸⁹¹ hebben, kunnen zij zelfs hun extern tarief verhogen ten aanzien van derde partijen zonder daar zelf iets bij te verliezen. MFN werd precies in de GATT opgenomen om een situatie te voorkomen waarbij twee partijen aan elkaar preferentiële markttoegang toekennen, ten nadele van een derde staat.⁸⁹² Het is ook om deze reden dat art. XXIV GATT bepaalt dat douane-unies en vrijhandelszones enkel compatibel zijn met de GATT in zoverre dat “duties and other restrictive regulations of commerce be eliminated with respect to ‘substantially all the trade’ between the constituent countries”. Art. XXIV verbiedt tevens dat de partijen die deelnemen aan een douane-unie of vrijhandelszone de externe tarieven ten aanzien van derden zouden verhogen.⁸⁹³ Vanuit deze optiek valt goed te begrijpen waarom de Britten er ten aanzien van Frankrijk zo op aandringen om

---

⁸⁸⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 1 (januari-februari 1860). *Ministère de l’Intérieure, Direction générale de l’Agriculture et de l’Industrie*, n° 8063, de data 22 februari 1860.

⁸⁹⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère des Affaires Etrangères. Minute*, n° 2643, gedateerd 2 maart 1860.

⁸⁹¹ Een monopsonie is een situatie waarbij er slechts één koper is en vele verkopers.

⁸⁹² M. TREBILCOCK, *Advanced introduction to international trade law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2015, 38.

⁸⁹³ M. TREBILCOCK, *Advanced introduction to international trade law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2015, 44-47.

een einde te maken aan het Belgische voorkeursregime. MFN zorgt immers voor gelijkschakeling van de concurrentie op internationaal vlak. Het is op zijn beurt het verlies van dit concurrentieel voordeel waar de leidende figuren in België wakker van liggen.

Dat het gewicht van Firmin Rogier zwaar weegt, volgt uit de lezing van een uitgebreid verslag⁸⁹⁴ geschreven door zijn broer Charles Rogier gericht aan Minister van Buitenlandse Zaken de Vrière. Voor de evaluatie van art. 19 volgt Charles Rogier nagenoeg over de gehele lijn de analyse van zijn broer Firmin. Het verslag is echter breder. Charles Rogier schetst de stand van zaken begin 1860 vanuit Belgisch perspectief en geeft zijn verwachtingen voor de toekomst weer. Ten aanzien van Engeland vallen zijn toekomstverwachtingen nog relatief goed mee.

“Il me semble [...] que pour s’éclaircir complètement cette grave question, il convient d’examiner succesivement le traité de 23 janvier [i.e. het Anglo-Frans Verdrag]: 1° au point de vue de nos relations avec l’Angleterre; 2° au point de vue de nos rapports avec la France; 3° eu égard à notre regime intérieur [...] Il n’y a d’exception que par un seul produit et cette exception pourrait avoir des conséquences d’autant plus fâcheuses que ce produit est un de ceux que les Flandres fournissent à peu près exclusivement à nos voisins d’autre marche [...]”.

Wat betreft Engeland is de situatie eenvoudig: België geniet dezelfde concessies als Frankrijk, met uitzondering voor een aantal specifieke producten zoals wijn, eau-de-vie en rum die voor België weinig belangrijk zijn. Enkel voor chicorei, een Vlaams exportproduct stellen zich problemen: de Minister vreest dat de Engelse chicorei de Vlaamse zal verdringen op de internationale markten. Als de toekomstverwachtingen voor de handelsrelaties met Groot-Brittannië nog enigszins meevallen, is Charles Rogier heel wat negatiever gestemd over Frankrijk. Zelfs indien Frankrijk haar traditioneel op Colbert geïnspireerde handelspolitiek⁸⁹⁵ laat varen, vreest de Minister dat de uitkomst voor België enkel negatief kan uitdraaien. MFN is hiervoor verantwoordelijk:

“En ce qui concerne la France, l’état des choses qui résultera de ce traité ne se présente pas [...] sous un aspect aussi satisfaisant. Si, un thèse générale, nous pouvons nous féliciter de voir ce pays denoncer

---

⁸⁹⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l’Intérieur. Direction Générale de l’Agriculture et de l’Industrie*, n° 2643, gedateerd 2 maart 1860.

⁸⁹⁵ Het Colbertisme als Franse traditie (i.e. *le rôle dirigiste* van de Franse staat) moet echter genuanceerd worden, zie H.-J. CHANG, “Institutions and economic development: theory, policy and history”, *Journal of Institutional Economics* 2011, (473) 492 en H.-J. CHANG, *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 35-39.

à ses idées de prohibition et de protection excessive, il n'est pas moins vrai qu'eu égard à la manière dont ce changement s'accomplit, il ne doive en résulter pour nous des pertes assensibles [...] Ces dispositions doivent avoir pour effet immédiat au prochain: 1° de nous enlever la position privilégiée que nous avons sur le marché français pour plusieurs de nos produits les plus importants, tels que les fils et tissus de lin, la houille, le cote, les fontes, les machines et mécaniques; 2° de donner au contraire cette position privilégiée pour beaucoup de matières de grande consommation à l'Angleterre, notre plus redoutable rival en l'industrie, et cela non seulement au moyen de réductions de tarifs, mais encore par la levée de la prohibition qui continuerait à nous opposer une barrière infranchissable. L'art. 19 du traité du 23 janvier est très explicite à cet égard. Il assure aux anglais le partage de toutes les faveurs qui seraient concédées à d'autres peuples pour les articles mentionnés dans le traité.”⁸⁹⁶

Art. 19 van het Verdrag, de MFN clause, is dus de grote boosdoener. Dat bepaalde toegevingen aan de Britten ook België ten goede zouden kunnen komen, stelt dit negatieve beeld niet bij. Integendeel, de Minister vreest op lange termijn voor *trade diversion* ten voordele van de Britten. Aan de hand van de statistieken meent Charles Rogier een *trade diversion* effect zelfs met quasizekerheid te kunnen voorspellen. De Minister gaat ervan uit dat de deuren die opengaan voor de Engelsen, tegelijkertijd die voor de Belgen sluiten. Hij ziet de internationale handel m.a.w. als een *zero-sum game*:

“Si d'ailleurs nous subissons pas le perte immédiate, on peut contester que, pour l'avenir, nous sommes exposés à de graves dangers; en effet, l'Angleterre, à la faveur de sa position exclusive et privilégiée, sera en mesure de nouer en France de nombreuses relations qui, provisoirement et pour un terme assez long, nous seront interdites, de telle sorte que lorsque le droit commun⁸⁹⁷ prévalant, l'accès du marché français nous sera permis à notre tour, nous trouverons dans une foule de cas la place prise et les Anglais en possession d'échanges qu'il nous sera malaise, sinon impossible de leur enlever [...] On ne risque cependant pas de se tromper en disant d'une manière générale que pour la plupart des produits que, sous le régime de droits actuels, l'Angleterre parvient à placer en assez grande quantité sur le

---

⁸⁹⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l'Intérieur. Direction Générale de l'Agriculture et de l'Industrie, n° 2643*, gedateerd 2 maart 1860.

⁸⁹⁷ De vraag of de minister hier het gewone, algemene Franse invoerrecht bedoelt, i.e. het gemeen handelsregime, dan wel het internationaal publiekrecht is niet duidelijk. Nochtans is dit een interessant gegeven: valt men bij afwezigheid van een verdrag terug op het interne Franse recht inzake in- en uitvoer of op een internationaalrechtelijk gewoonterecht? Het is waarschijnlijker dat het eerste bedoeld wordt, aangezien dergelijk internationaal gewoonterecht niet bestaat.

marché français, sa situation s'améliora, sous l'empire d'un traitement privilégié, de telle sorte que la lutte deviendra très difficile sinon impossible pour ses concurrents.”⁸⁹⁸

De Minister meent dat het Anglo-Frans Verdrag de volgende Belgische producten met zekerheid negatief zal treffen: keramiek, vlas, kleding, metaalwerken, gietijzer, machines, katoen en zijde. Vooral het verlies van de Belgische export van vlas ter waarde van 12 miljoen frank naar Frankrijk wordt gevreesd. De Minister denkt echter ook reeds aan oplossingen. Eenmaal het bestaande verdrag afloopt met Frankrijk, komen Belgische producten onder het gemene Franse handelsregime. Met uitzondering van steenkool (waarvoor de Belgen gelijkgesteld worden met de Engelsen), zullen Belgische producten getroffen worden ofwel door een invoerverbod, ofwel door zeer hoge invoerrechten. Voor Engelse producten daarentegen geldt sinds het Anglo-Frans Verdrag een maximumtarief van 30% en vanaf 1864 zelfs maar 25%. Wat betreft producten ten aanzien waarvan een invoerverbod geldt, is de enige oplossing het sluiten van een nieuw handelsverdrag. Het wijzigen van het eigen douaneregime is nl. geen optie:

“Quant aux produits frappés de prohibition, il est inutile de s'en occuper: aucune mesure, de quelque nature qu'elle soit, en dehors d'un traité de commerce [oorspronkelijke cursivering], ne saurait racheter pour nous l'inegalité de position qui nous est faite [...] La réforme de notre tarif, entreprise dans ce but, donnerait lieu à des graves difficultés; il suffit de se rappeler l'émotion violente soulevée par le projet de réduire certains droits même dans les limites d'une protection de 10 à 30%, pour qu'on ne conserve aucune illusion sur les embarras de toute sorte qui assailliraient le Gouvernement dans le cas où, en vue de donner à notre industrie une forte impulsion, il voudrait procéder à des dégrèvements de tarif assez influents pour conduire à ce but.”⁸⁹⁹

Charles Rogier vreest m.a.w. dat protectionistische tendenzen bij de Belgische fabrieksbazen zullen opspelen. Deze overweging van een leidend figuur binnen de Belgische regering toont aan dat belangengroepen een reële impact hebben op de besluitvorming. Een vorm van *regulatory capture*

---

⁸⁹⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l'Intérieur. Direction Générale de l'Agriculture et de l'Industrie, n° 2643*, gedateerd 2 maart 1860.

⁸⁹⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l'Intérieur. Direction Générale de l'Agriculture et de l'Industrie, n° 2643*, gedateerd 2 maart 1860.

valt tijdens de negentiende eeuw dus niet uit te sluiten.⁹⁰⁰ Als belangengroepen de wijziging van het Belgische interne recht verhinderen, rest de regering nog slechts één mogelijkheid, m.n. het onderhandelen van een verdrag met Frankrijk. De bedoeling van dergelijk verdrag moet zijn Belgische producten op gelijke voet te stellen met de Britse, of minstens gelijkaardige voordelen te bekomen. De brief aan Firmin Rogier van Michel Chevalier⁹⁰¹ in het achterhoofd is dit een reële mogelijkheid. Het is onwaarschijnlijk dat Firmin zijn broer Charles hierover niet gebriefd zou hebben. Charles Rogier stelt, nog steeds in hetzelfde verslag aan de Vrière:

“[...] Si je suis d’avis qu’il ne faut négliger aucune mesure qui, en modifiant notre régime intérieur, peut donner un nouvel essor à notre industrie, je suis persuadé aussi que nous ne saurions conjurer la plupart des effets nuisibles dont nous menace le traité du 23 janvier, qu’en négociant avec la France pour être admis à partager les bénéfices de cette convention.”⁹⁰²

Meer nog, door een nieuw handelsverdrag te onderhandelen meent Charles Rogier “une large réforme de tarif que nous aurions beaucoup de peine à réaliser sans cette circonstance.” Een nieuw handelsverdrag biedt dus ook opportuniteiten om tot hervormingen te komen. Dergelijke hervorming wordt reeds lang tevergeefs voorbereid; bovendien schat Charles Rogier de kans dat een verdrag gelijkaardig aan het Anglo-Frans Verdrag kan gesloten worden vrij hoog in. Het ziet er dus naar uit dat Chevaliers brief aan Firmin zijn impact heeft op Charles Rogier, die op zijn beurt de Belgische regering in een pro-Franse richting stuwt. Charles Rogier toont zich daarenboven overtuigd van de voordelen die vrijhandel zal brengen. Zijn pleidooi is er één voor unilaterale vrijhandel, in feite een erg Engelse opvatting.⁹⁰³ Hij ziet een nieuw handelsverdrag als een

---

⁹⁰⁰ Het gebruik van het begrip *regulatory capture* is hier anachronistisch, zie G. STIGLER, “The theory of economic regulation”, *Bell Journal of Economics and Management Science* 1971, 3-21, voor één van de eerste public-choice theorieën over belangengroepen.

⁹⁰¹ Vgl. *supra* 6.4.1. a), in het bijzonder deze passage: “[...] le traité ne stipule que pour l’Angleterre; mais on est prêt ici à signer des traités semblables avec les autres états.”

⁹⁰² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l’Intérieur. Direction Générale de l’Agriculture et de l’Industrie, n° 2643*, gedateerd 2 maart 1860.

⁹⁰³ Een centrale stelling van het werk van Marsh is dat de Britten vooral over vrijhandel denken in termen van unilaterale vrijhandel, terwijl onderhandelaars op het continent in termen van wederzijdse concessies denken. Hij stelt voor een onderscheid te maken naargelang onderhandelaars denken in termen van unilaterale vrijhandel (*free traders*) of wederzijdse concessies (*commercial liberals*). Dit verschillend denken over vrijhandel ligt volgens Marsh ook aan het ongemak van Groot-Brittannië als (voormalig) lid van de Europese Unie en dus ook de Brexit, zie P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 6-7 en 210-211. Het onderscheid wordt echter gemaakt doorheen het hele werk. De vraag is of Marsh’ centrale stelling wel klopt, gezien Charles Rogier hier duidelijk een voorstander blijkt te zijn van unilaterale vrijhandel en dus geen *commercial liberal* is. Eén zwaluw maakt echter de lente niet.

opportuniteit om het Belgisch handelsregime te liberaliseren en de protectionisten de pas af te snijden door het bekomen van Franse concessies:

“[...] D’après M. Gladstone, à l’exception du droit sur les eaux-de-vie, [l’Angleterre] n’a rien donné à la France qu’elle n’eût dû amplement sacrifier dans son propre intérêt. L’utilité d’une réforme de tarif étant pour nous un point lors de discussion, nous devons, ce semble, saisir avec d’autant plus d’empressement l’occasion de la réaliser au moyen de concessions faites à la France, que nous écarterons ainsi les seuls arguments des protectionistes qui fassent encore quelque impression sur le public et qui sont puisés dans la doctrine de la réciprocité.”⁹⁰⁴

Charles Rogier besluit dat nieuwe onderhandelingen met Frankrijk zo snel mogelijk moeten worden aangeknoopt, liefst nog voor de in werking zijnde Lijnwaadconventie afloopt. Hij voelt dat de tijdsgeest meezit en waarschuwt voor een nieuwe wind, waarbij hij doelt op de publiekrechtelijke instabiliteit van Frankrijk. De basis voor een nieuw Frans-Belgisch verdrag zal het Anglo-Frans Verdrag zijn, waarmee het zgn. “netwerk van de Cobden-verdragen” zich aankondigt. Zijn besluit luidt nl. als volgt:

“[...] Je pense qu’il convient de préparer dès à présent les bases des négociations à entamer avec la France, en prenant pour point de départ et de règle le traité du 23 janvier.”

d) Tussentijdse conclusie

Dit onderdeel begon met de brief van Michel Chevalier aan Firmin Rogier, die hij overigens aanspreekt met “mon cher ami”. Dit wijst op een zekere vriendschapsband. In de brief verwijst Chevalier ook naar “un entretien avec votre frère”, waarmee Charles Rogier wordt bedoeld. De gebroeders Rogier bewegen zich m.a.w. binnen het sociaal netwerk van Chevalier. In de brief benadrukt Chevalier de nieuwe handelspolitiek van Frankrijk en de wil van Napoleon III om een gelijkaardig verdrag te sluiten met België. De Belgische reactie is aanvankelijk uitgesproken negatief. Er wordt gevreesd voor het verlies van de Belgische voorkeurspositie op de Franse markt. Deze vrees is terecht: MFN maakt discriminatie ten voordele van België onmogelijk. Niettemin stelt men vast dat Charles Rogier besluit van de nood een deugd te maken en de nodige stappen neemt

---

⁹⁰⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère de l’Intérieur. Direction Générale de l’Agriculture et de l’Industrie, n° 2643*, gedateerd 2 maart 1860.

om een nieuw handelsverdrag te onderhandelen met Frankrijk. Allicht is hij daartoe bewogen door Chevaliers brief aan zijn broer Firmin. Het Anglo-Frans Verdrag wordt als model vooropgesteld.

Uit het rapport van Rouher over de nieuwe handelspolitiek valt heel wat te zeggen. Het is echter duidelijk dat Napoleon III zijn nieuwe handelspolitiek ook tracht te recupereren voor intern gebruik. Zo wordt het rapport gepubliceerd in meerdere toonaangevende kranten. Rouher presenteert het nieuwe commercieel beleid van de keizer als voordelig voor de consument. Tegelijkertijd wordt ook een negatief beeld geschetst van de protectionisten, die hij in een adem noemt met de Restauratie. Zo slaat Louis Napoleon twee vliegen in één klap: hij tracht de consument gunstig te stemmen en zijn tegenstanders negatief in beeld te brengen.

6.4.2. De bevraging van de Kamers van Koophandel

a) *De Kamers van Koophandel als wettelijk erkend instituut*

In de maand maart organiseert het Ministerie van Buitenlandse Zaken een bevraging van de Kamers van Koophandel. Hun advies wordt gevraagd over een eventueel nieuw verdrag met Frankrijk: de belangrijkste argumenten worden in de komende paragrafen weergegeven. De *Chambre de Commerce* als instelling verdient echter eerst enige toelichting. Hun geschiedenis is echter (nog) niet grondig bestudeerd. De beschikbare bronnen over de Kamers van Koophandel zijn dus vrij beperkt.⁹⁰⁵ Nochtans hebben zij traditioneel steeds een belangrijke adviesfunctie naar de overheid toe vervuld. Vanuit de overheid bestaat immers de legitieme behoefte om de economie en het zakenleven te stimuleren. Het betrekken van *stakeholders* is dan ook een logische keuze. Men stelt echter wel vast dat het voor de Kamers steeds moeilijk balanceren is tussen enerzijds de adviesfunctie en anderzijds de eigen belangenbehartiging.⁹⁰⁶ De adviezen van de Kamers over een Frans-Belgisch handelsverdrag bevestigen dit. De meeste *Chambres* hebben vooral aandacht voor het eigenbelang.

Door een Koninklijk Besluit van 1841 verkrijgen de Kamers een wettelijk statuut. Het KB regelt tevens de rechten en verplichtingen van de Kamers.⁹⁰⁷ Hun voornaamste bevoegdheid is om op

---

⁹⁰⁵ De lezer zal dit eveneens vaststellen aan de hand van het weinig gevarieerde voetnotenapparaat.

⁹⁰⁶ C. VANCOPPENOLLE, "Inleiding" in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (7) 7.

⁹⁰⁷ C. VANCOPPENOLLE, "De Kamers van koophandel als officiële instanties van de Belgische overheid (1830-1875)" in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 51.

vraag van de regering of de wetgevende kamers een standpunt in te nemen over maatregelen die betrekking hebben op de handel en industrie. Vancoppenolle spreekt van een “soort van permanent toezicht op de economische ontwikkeling”. Ook moeten de Kamers de overheid wijzen op groeibelemmerende elementen. Er bestaat wettelijk gezien m.a.w. zowel een adviesrecht als een informatieplicht.⁹⁰⁸ Uiteindelijk werden de Kamers door de wet van 11 juni 1875 afgeschaft, vnl. onder impuls van Frère-Orban. Vanaf de jaren 1860 worden de *Chambres* minder dynamisch; veelal zijn hun voorstellen weinig origineel en eerder behoudsgezind. Ook het aantal vergaderingen neemt af; de Kamers worden ook steeds minder geraadpleegd.⁹⁰⁹ Frère-Orban meent daarenboven dat de *Chambres* in hun adviezen te veel het regionale belang en soms zelfs privébelangen laten meespelen. Vanuit zijn liberale opvatting argumenteert Frère-Orban bovendien dat het beter is om de oprichting van handelskamers en gelijkaardige associaties vrij te laten.⁹¹⁰ De briefwisseling tussen het Ministerie van Buitenlandse Zaken en de Kamers tonen aan dat Frère-Orban weleens gelijk zou kunnen hebben gehad. Men stelt inderdaad vast dat de lokale belangen sterk doorwegen in de adviezen van de Kamers. Algemeen kanten zij zich eerder tegen een liberale politiek en bepleiten ze bescherming van de eigen industrie. De *Chambres* moeten bijgevolg een doorn in het oog geweest zijn van een overtuigd liberale politicus zoals Frère-Orban. Dit kan ook hun afschaffing in 1875 verklaren.

In de Kamers zelf zetelen vooral groothandelaars, industriëlen, reders, directeurs van vennootschappen en investeerders. De precieze samenstelling verschilt van streek tot streek. In de Kamer van Brussel zetelen bijv. veel fabrikanten, aangezien in Brussel de machinebouw een belangrijke industrie is. Naast de machinefabrikanten bevat het Brusselse ledenbestand ook heel wat bankdirecteurs van de *Société Générale*, de *Banque Nationale* en *Banque de Belgique*. In Oostende stelt men de grote aanwezigheid vast van handelaars en vooral reders. Luik wordt gekenmerkt door een groot aantal bestuurders van vennootschappen, wat verklaard wordt door de sterke aanwezigheid van de *Banque de Belgique* in de Luikse industrie.⁹¹¹ De Gentse Kamer wordt vnl.

---

⁹⁰⁸ C. VANCOPPENOLLE, “Inleiding” in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 52.

⁹⁰⁹ C. VANCOPPENOLLE, “Inleiding” in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 56.

⁹¹⁰ C. VANCOPPENOLLE, “Inleiding” in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 54.

⁹¹¹ C. VANCOPPENOLLE, “Inleiding” in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 55.

beheerst door de grote katoenfabrikanten en vlasspinnerijen. Hetzelfde geldt voor Aalst, waar vnl. textiefabrikanten een belangrijke plaats innemen. In Dendermonde is de olie-industrie dan weer goed vertegenwoordigd. In de Kamer van Charleroi zetelen vooral eigenaars van steenkoolmijnen, hoogovens en glasfabrikanten. Voor de Vervierse Kamer valt de aanwezigheid van lakenfabrikanten sterk op. Op de Limburgse ledenlijsten vindt men vooral stokers terug. Algemeen geldt dat de Kamers eerder een “clubje van machtige ondernemers” waren. In de ledenlijsten ziet men heel vaak dezelfde namen opduiken: vaak gaat het om onderling verbonden, rijke families.⁹¹² Vaak oefenen deze personen daarnaast nog een openbare functie uit in de gemeente- of provinciale politiek. Heel wat Kamerleden zijn bovendien tevens rechter in de Rechtbank van Koophandel, bekleden een belangrijke positie binnen het Belgische bankwezen of in spoorwegmaatschappijen.⁹¹³ Kortom, het coalitieverbod voor werkgevers is door het instituut van de Kamers van Koophandel een wel erg lege doos.⁹¹⁴

Op 3 maart 1860 komt op het Ministerie van Buitenlandse Zaken een algemene circulaire toe van de Kamers van Koophandel.⁹¹⁵ De Kamers tonen zich vooral bezorgd over de nieuwe Franse tarieven voor allerhande vormen van Brits ijzer. Bovendien spreken ze de verwachting uit dat ook Duits ijzer van gelijkaardige voordelen zal gaan genieten. De Kamers stellen zich de vraag of het wenselijk is dat ook Belgisch ijzer van dit voordelig tarief moet kunnen genieten. Ze waarschuwen hierbij voor “un des conditions auxquelles le Gouvernement français subordonnera le partage des faveurs accordés à la métallurgie anglaise sera, très prochainement, la libre sortie de tous nos minerais.” Waar de Kamers deze informatie vandaan halen, is echter niet geheel duidelijk. Het lijkt dat ze de regering onder druk willen zetten om niet teveel toegevingen te doen aan de Fransen. Daarnaast merken ze op dat de MFN clause in art. 19 van het Verdrag niet uit het oog verloren mag worden: “[...] d’après l’art. 19 du traité du 23 janvier, l’Angleterre sera en droit de réclamer

---

⁹¹² C. VANCOPPENOLLE, “Inleiding” in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 58-59.

⁹¹³ C. VANCOPPENOLLE, “Inleiding” in C. VANCOPPENOLLE (ed.), *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, (51) 59-61.

⁹¹⁴ B.-S. CHLEPNER, *Cent ans d’histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l’université de Bruxelles 1956, 20-22. Chlepner vermeldt inderdaad dat hij in de statistieken geen toepassingen gevonden heeft van veroordelingen van werkgevers op basis van art. 414 Sw. Dit laatste artikel is sowieso reeds minder restrictief dan het vergelijkbaar artikel over het coalitieverbod van werknemers (art. 415 Sw.).

⁹¹⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère des Affaires Etrangères. Minute, n° 2643*, gedateerd 3 maart 1860. De onderlijning in de verder geciteerde passage is origineel.

pour elle la jouissance de tout ce qui nous sera concédé par la France.” Opnieuw volgt uit deze tussenkomst dat België, en ook de Belgische industrie, MFN niet als een opportuniteit zien, maar eerder als een bedreiging. Iedere concessie aan de Belgen is er immers ook één aan de Britten, zodat de concurrentiepositie van de Belgische industrie zelfs bij Franse toegevingen nadelig blijft ten opzichte van de Britse.

b) De adviezen van de Kamers aan het Ministerie van Buitenlandse Zaken

Het Ministerie van Buitenlandse Zaken vraagt vervolgens een advies betreffende drie zaken aan de Kamers. De oorspronkelijke vraag om advies werd helaas niet teruggevonden in het Diplomatiek Archief. Uit de respons van de Kamers kan men echter opmaken welke de gestelde vragen zijn. De drie vragen waarop het Ministerie van Buitenlandse Zaken antwoord wil, luiden als volgt. Eén: is het wenselijk om het huidige systeem naar intern recht van differentiële heffingen, zoals ook vastgelegd in verschillende verdragen, te behouden of kiest de regering beter voor een ander, meer eenduidig systeem? Twee: indien Frankrijk zich bereid toont de privileges voor de Belgische vlasindustrie te verlengen, welke concessies kan of mag de Belgische regering hier tegenover stellen? Hoe ver mag ze gaan op vlak van toegevingen om de geprivilegieerde toegang tot de Franse markt te behouden voor vlasproducten? Drie: indien het behoud van privileges voor de vlasindustrie niet mogelijk blijkt, welke maatregelen moet de regering dan nemen? Een tweede serie vragen heeft betrekking op het Anglo-Frans Verdrag, in het bijzonder MFN. Samengevat ziet deze vraag eruit als volgt: is het in het belang van België om hetzelfde statuut te bekomen als de Engelsen, en zoja, welke toegevingen kunnen hier tegenover staan? De volgende paragrafen buigen zich over de verschillende adviezen van de Kamers.

De Kamer van Koophandel van het arrondissement Ieper en Diksmuide toont zich erg sceptisch. De Lijnwaadconventie van 1842 heeft niet de gehoopte voordelen gebracht voor de Belgische vlasindustrie. De Kamer meent dat de Belgische export zich beter zou heroriënteren en andere afzetmarkten zoekt dan Frankrijk. Ze besluit:

“Pour ces motifs, la chambre de commerce estime que la Belgique n’a plus d’intérêt à entamer de nouvelles négociations sur les bases de traités conclus avec la France depuis 1842.”⁹¹⁶

---

⁹¹⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce des Arrondissements d’Ypres et de Dixmude*, n° 473, gedateerd 4 maart 1860.

De Naamse Kamer van Koophandel laat aanvankelijk in niet mis te verstane bewoordingen begrijpen dat het sterk gekant is tegen de afschaffing van de Wet op de Differentiële Heffingen.⁹¹⁷ In een meer uitgebreide nota van 15 maart pleit de Naamse Kamer dan weer vrij resoluut voor het vrijlaten van de export van ijzermineralen. In tegenstelling tot vele andere Kamers toont zij zich eerder verheugd over de mogelijkheden die de toekomst belooft. De Naamse industrie meent te kunnen concurreren met de Engelse op de Franse markt, zolang de tarieven op de uitvoer van ijzer maar verdwijnen.⁹¹⁸

De provinciale regering van Luxemburg laat ook van zich horen (Luxemburg heeft nl. geen eigen Kamer van Koophandel). De brief is één lange klaagbrief over de teloorgang van de Luxemburgse metaalnijverheid.⁹¹⁹ Er wordt nog slechts 780 ton gietijzer en 442 ton ijzer geproduceerd en geleverd, allen voor de interne Belgische markt. De Luxemburgse export bestaat niet langer. Er zijn wel enkele fabrieken die landbouwinstrumenten, kleine stoommachines en hydraulische wielen produceren. Deze industrie is nog springlevend; haar producten worden met winst verkocht in het Groot-Hertogdom Luxemburg en Duitsland. De Luxemburgse regering hoopt nu de Franse afzetmarkt te kunnen openen voor de producten van haar metaalnijverheid. Ze hoopt op die manier niet alleen de tanende industrie te redden, maar ook een nieuwe afzetmarkt te vinden voor haar gespecialiseerde producten. Ze vraagt de Belgische regering te bekomen dat Frankrijk de bestaande heffingen en verboden opheft en vervangt door een invoerrecht van 30% *ad valorem*.⁹²⁰ Voor ijzeren staven wordt een verlaging van het invoerrecht van 12 frank naar 7 frank gevraagd. Wat betreft de gespecialiseerde producten (landbouwinstrumenten, stoommachines en hydraulische wielen) gelden Franse invoerrechten die *de facto* neerkomen op een invoerverbod, aldus de Luxemburgers. Ook

---

⁹¹⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Namur*, n° 2643, gedateerd 8 maart 1860.

⁹¹⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Namur*, n° 2643, gedateerd 15 maart 1860.

⁹¹⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Gouvernement Provincial de Luxembourg*, n°2643, gedateerd 16 maart 1860: “Depuis très longtemps, l’industrie métallurgique du Luxembourg n’est plus qu’elle était autrefois.”

⁹²⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Gouvernement Provincial de Luxembourg*, n°2643, gedateerd 16 maart 1860: “Nous avons tout intérêt à voir s’ouvrir le marché français pour nos produits métallurgiques. [...] Les droits actuels et la prohibition seraient rempacés par un droit de 30 p.c. de la valeur. [...] Selon toute apparence, nos fontes ouvrées pourraient lutter contre les produits similaires français en France. [...]”.

daarvoor dient een invoerrecht van 30% *ad valorem* bekomen te worden.⁹²¹ Wat betreft de concurrentie met de Engelsen, geeft de Luxemburgse gouverneur aan dat het wenselijk is dezelfde voordelen te bekomen, “[...] parce qu’il est possible également à [la métallurgie Anglaise] de fabriquer à plus bas prix que la métallurgie française.” Op de vraag van de minister of de vrije uitvoer van alle Belgische mineralen een gelijkwaardige concessie zou zijn voor dezelfde voordelen als de Engelse industrie verkregen heeft⁹²², reageert de Luxemburgse gouverneur positief. Voor wat hoort wat, zo stelt de gouverneur, dus mag de regering toegevingen doen:

“Si, par suite de l’abaissement des droits de l’importation en France de nos fontes, de nos fers, de nos fers ouvrés, nos anciens établissements chômant aujourd’hui, se relèvent ils employeront nos minerais en concurrence avec les maîtres de forge français; sans doute cette matière première coûtera davantage, mais ce n’est qu’à cette condition que nos établissements jouiront des faveurs accordées aux anglais, et il est juste en recevant un avantage, d’en concéder un autre.”

De Provinciale Regering van Luxemburg stuurt op 6 april nog een tweede advies aan de Minister van Buitenlandse Zaken.⁹²³ De Lijnwaadconventie dient niet te worden vernieuwd volgens de Luxemburgers. Sinds de eerste verdragen met Frankrijk gesloten werden ter wille van de vlasindustrie, is de situatie danig veranderd. In 1860 wordt nog slechts minder dan 1/3 van de Belgische vlasproducten richting Frankrijk geëxporteerd, waar dat percentage vroeger meer dan 2/3 bedroeg. De hernieuwing van de Lijnwaadconventie is dan ook geen “nécessité inévitable” meer. Frankrijk blijft weliswaar een belangrijke markt, maar “des grands sacrifices” zijn niet wenselijk om de verlenging te bekomen van de voordelen die België vroeger werden toegekend. Sluit Frankrijk de markt af, dan kan de Belgische export zich beter heroriënteren en zijn vlas elders verkopen. De Luxemburgers geven echter toe dat ze ter zake geen belangen hebben, aangezien er geen vlasindustrie bestaat in de provincie. De Provinciale Regering maakt daarentegen wel van de gelegenheid gebruik om de situatie van haar leisteengroeves (*les ardoisières*) toe te lichten. Ze vreest

---

⁹²¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Gouvernement Provincial de Luxembourg*, n°2643, gedateerd 16 maart 1860: “[...] les droits élevés du tarif français, équivalent presque à une prohibition, seraient remplacés également par un droit de 30 p.c. de la valeur.”

⁹²² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Gouvernement Provincial de Luxembourg*, n°2643, gedateerd 16 maart 1860: “Vous me faites savoir que le partage des faveurs accordées à la métallurgie anglaise, sera la condition de la libre sortie de tous nos minerais.” [oorspronkelijke cursivering]

⁹²³ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Gouvernement Provincial du Luxembourg*, 2e Division N° 1843/9, *Traité de commerce avec la France*, gedateerd 6 april 1860.

nl. dat Frankrijk bij het verlopen van de Lijnwaadconventie zal terugkeren naar de oude, hogere invoerrechten op leisteen. Dankzij het vorige verdrag is de export van leisteen richting Frankrijk sterk toegenomen. De Luxemburgse Gouverneur erkent echter ridderlijk dat de leisteengroeves van weinig belang zijn voor de algemene toestand van de Belgische industrie:

“Je comprends que le commerce ne soit pas assez considérable pour engager le Gouvernement belge, dans le vue de conserver ces avantages à nos ardoisières, à consentir, au profit de la France, à des sacrifices qui pèseraient sur d’autres industries belges”.

De Gouverneur hoopt echter dat de Belgische regering op één of andere wijze de leisteengroeves zal ondersteunen. Hij suggereert het verhogen van de Belgische invoerrechten op Franse leisteen: “[...] on serait amené à frapper les ardoises de Fumay de droits plus élevés à leur importation en Belgique”. De Gouverneur is echter zelf niet geheel overtuigd of het verhogen van de tarieven wel een goede zaak zou zijn, want hij besluit als volgt:

“Mais ce serait là, il faut bien le dire, une guerre de tarifs de douanes qui n’est plus dans les idées ni l’esprit de l’époque”.

De Kamer van Koophandel te Charleroi laat zich evenmin onbetuigd. Zij staat eerder weigerachtig ten opzichte van een nieuw verdrag met Frankrijk.⁹²⁴ De Kamer meent twee grote struikelblokken te ontwaren, 1) de vrije export van Belgische mineralen naar Frankrijk en 2) art. 19 van het Anglo-Frans verdrag, de MFN clausule.⁹²⁵ De argumenten tegen het afschaffen van het uitvoerverbod van Belgische mineralen bestaan er vooral in dat de aan de grens gelegen metaalnijverheid (vnl. deze in het Département du Nord en de industrie in Maubeuge aan de oevers van de Sambre) even goedkope basisgrondstoffen zal kunnen bekomen als de metaalindustrie in Charleroi. Zij zal nl. voortaan basisgrondstoffen van dezelfde kwaliteit en tegen dezelfde prijs kunnen verkrijgen. De Franse industrie zal voortaan concurrentiëler zijn ten opzichte van de Belgische. Het enige verschil zal nog

---

⁹²⁴ De brief opent: “L’examen des questions que soulève ce projet de traité fait reconnaître qu’au point de vue de la métallurgie la conclusion soulevait de grandes difficultés.”, zie Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Charleroi*, n° 2643, gedateerd 18 maart 1860.

⁹²⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Charleroi*, n° 2643, gedateerd 18 maart 1860: “[...] ce projet de traité est dominé par deux conditions principales qui, au point de vue belge, paraissent inconciliables; d’une part, c’est la libre sortie de tous les minerais que le Gouvernement français voudra faire inscrire; d’autre c’est la execution de l’art. 19 du traité Anglo-Français qui stipule, que si des conditions plus avantageux sont accordées à des autres pays, ils seront aussi accordées à l’Angleterre.”

in de transportkosten gelegen zijn, maar dan nog vreest de metaalnijverheid in Charleroi voor significante achteruitgang van haar industrie. Wederzijde concessies zouden de Belgische industrie weinig opleveren, gelet op het feit dat de Engelsen de meest-begunstigde-natie zullen blijven, conform het Anglo-Frans Verdrag:

“[...] [le Gouvernement français] devrait donc abaisser pour les produits anglais le tarif au même niveau, or, il est peu probable que dans les circonstances actuelles, en présence des réclamations qu’a soulevé déjà le tarif établi par le traité, le Gouvernement français consente, quant à present, à une nouvelle reduction.”

MFN maakt het dus, althans volgens de Kamer van Koophandel te Charleroi, onwaarschijnlijk dat de Fransen nog bijkomende toegevingen zullen doen aan de Belgen, precies omdat dergelijke toegevingen ook meteen moeten toegekend worden aan de Engelsen. De Kamer van Koophandel schetst een bleek toekomstbeeld. België dient nieuwe afzetmarkten te vinden, maar zal overall moeten concurreren tegen de Engelse industrie. De enige manier om dergelijke strijd te kunnen winnen, is door de Belgische basisgrondstoffen goedkoop te houden, d.w.z. door het uitvoerverbod te behouden. Bovendien bestaat de vrees dat de Franse industrie competitiever zal worden onder impuls van de goedkoper geworden basisgrondstoffen:

“Nous devons donc chercher et trouver ailleurs des débouchés nouveaux, et ces débouchés nous ne pouvons les obtenir qu’en luttant partout avec l’Angleterre. [...] Sous l’influence de son nouveau régime économique, l’industrie française favorisée par des matières à bon marché et stimulée par l’aiguillon de la concurrence, ne tardera pas à réaliser d’importantes progrès qui l’aideront à repousser nos produits.”

Hiermee erkent de Kamer van Koophandel dat toegenomen concurrentie wel degelijk heilzaam kan zijn. Zij overweegt echter niet dat dit ook voor de eigen industrie zou kunnen gelden. Ter conclusie toont de Kamer zich echter plots welwillender, na paginalang donderwolken geschetst te hebben. Wederzijde concessies kunnen ook voordelig zijn:

“[...] Il est du reste toujours dangereux en fait de traité de commerce, de poser des principes absolus, il faut tenir compte des circonstances et de la manière dont les négociations se présentent. [...] Persuadés que la forgerie se trouve lésée par certaines dispositions du traité, elle recevra soit directement soit indirectement des avantages qui, pour elle feront compensation”.

De Kamer van Koophandel te Nijvel geeft eveneens haar mening te kennen.⁹²⁶ Ze meent in de eerste plaats dat het weinig zin heeft de Wet op de Differentiële heffingen te behouden. Ten tweede stelt zij dat de regering niets bijzonder hoeft te doen voor de vlasindustrie. Het volstaat dat zij de vlasnijverheid ondersteunt zoals iedere andere industrie; wel is het van bijzonder belang om de trans-Atlantische handel te stimuleren. Ze wijst verder op de voordelen van toegenomen concurrentie:

“L’industrie linière est sortie de l’ornière de la routine et des vieilles habitudes pour adopter résolument les nouveaux procédés de fabrication; en appliquant l’aptitude et le génie de ses industriels à les perfectionner, elle regagnera promptement son ancienne réputation et le degré de prospérité qui a fait longtemps le bonheur des Flandres.”

De Kamer meent kortom dat té veel bescherming geen goede zaak is, omdat zij de industrie niet aanzet tot vernieuwing. Meer concurrentie daarentegen leidt tot creativiteit en vooruitgang van de industrie: een pleidooi tégen infant industry protection dus. Over de metaalnijverheid stelt zij in een andere brief van dezelfde datum⁹²⁷ dat het evenwel van belang is dat de Belgische industrie dezelfde voordelen kan genieten als de Engelse (op basis van het Anglo-Frans Verdrag) en, naar men vermoedt, ook binnenkort de Duitse. Het pleidooi van de Nijvelse Kamer laat er ditmaal geen enkel e twijfel over bestaan dat zij eerder tegen protectionisme gekant is. Zij rekent duidelijk niet op enige *goodwill* vanwege de Fransen, integendeel. Op de vraag of de Nijvelse metaalnijverheid bepaalde concessies noodzakelijk acht vanwege Frankrijk stelt zij enigszins cynisch:

“Cette question nous paraît devoir être résolue négativement. La France a l’habitude de nous faire payer trop cher les avantages qu’elle nous accorde. Nous devons demander à la France que [sic] être mis sur le même pied que les nations les plus favorisées.”

Net zoals de Kamer van Koophandel te Charleroi staat de Kamer wél positief ten aanzien van het uitvoerverbod op grondstoffen, om grotendeels dezelfde redenen. Men vreest vnl. dat de hoogovens aan concurrentiekracht zullen inboeten ten aanzien van de Fransen. Het uitvoerverbod afschaffen is

---

⁹²⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Nivelles*, n ° 260. *Objet: traités de commerce*, gedateerd 22 maart 1860.

⁹²⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Nivelles*. *Objet: Industrie métallurgique*, gedateerd 22 maart 1860.

volgens de Nijvelse Kamer niets minder dan een bedreiging voor de hoogovenindustrie. De exportrestricties dienen daarom behouden te blijven.

De *Chambre de Commerce et des Fabriques* van Brussel geeft haar mening ter kennis aan de Minister van Buitenlandse Zaken op 24 maart 1860.⁹²⁸ Over het systeem van differentiële rechten geeft de Brusselse Kamer principieel een negatief advies. Aangezien de Belgische wetgeving geen differentiële rechten meer bevat, is het onlogisch om deze in nieuwe verdragen in te schrijven, zo stelt de Kamer. Dit argument klopt niet geheel: in 1860 zijn er wel nog differentiële rechten van kracht in België. Pas in 1865 worden deze volledig afgeschaft.⁹²⁹ De Kamer vervolgt dat men anderzijds wel rekening moet durven houden met de politieke realiteit. Indien Frankrijk differentiële rechten vraagt, is het beter hieraan toe te geven zo dit noodzakelijk zou zijn om toegang tot de Franse markt te behouden. Dit laatste moet het primordiale doel zijn van de Belgische regering, aldus de Kamer van Koophandel te Brussel. De Franse markt is nl. te belangrijk voor de Belgische industrie. Daarnaast buigt zij zich over de vraag of de Belgische vlasindustrie haar geprivilegieerde positie moet behouden. De Kamer toont zich eerder realistisch en geeft aan dat het behoud van privileges moeilijk haalbaar zal zijn; hoewel de export van vlasproducten naar Frankrijk groot blijft, meent zij geen uitspraak te kunnen doen over welke concessies aan Frankrijk al dan niet wenselijk zijn om de bestaande privileges te kunnen behouden. Tot slot geeft de Kamer nog aan dat de vraag van het Ministerie van Buitenlandse Zaken naast de kwestie is. Immers, op basis van art. 19 van het Anglo-Frans Verdrag *kan* de Belgische industrie geen exclusieve privileges meer krijgen. Ieder voordeel toegekend aan de Belgen, zal nl. ook toegekend worden aan de Britten ingevolge de MFN clausule. Belgische producten zullen dus steeds aan dezelfde voorwaarden in concurrentie komen met de Engelse. Juridisch gezien heeft de Kamer m.a.w. goed de essentie van MFN begrepen. MFN strekt er precies toe de internationale concurrentievoorwaarden gelijk te schakelen, zoals eerder besproken onder Hoofdstuk 6.4.1. c). De Kamer vreest echter wel dat de Engelse industrie het Belgische marktaandeel in Frankrijk gestaag zal overnemen.

---

⁹²⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Bruxelles. Objet: traité de commerce avec la France*, gedateerd 24 maart 1860.

⁹²⁹ Zie M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 100-101.

De Brusselse Kamer geeft verder nog een apart advies over de metaalindustrie.⁹³⁰ De centrale vraag is of het wenselijk is dat de Belgische metaalindustrie dezelfde voordelen zou genieten als de Britse, en in de toekomst ook de Duitse (een verdrag daartoe ligt in het verschiet). De Kamer meent dat het antwoord op de vraag vanzelfsprekend ja is, aangezien de Britse metaalnijverheid de Belgische anders zal verdringen op de Franse markt. De toegeving die de Fransen vragen (de vrije uitvoer van alle Belgische mineralen) “est très fâcheuse sans doute”, betoogt de Kamer. Enerzijds zou men principieel deze toegeving moeten weigeren, anderzijds is de Franse afzetmarkt één van de grootste voor producten van de Belgische metaalindustrie. Met andere woorden: het is kiezen tussen twee vuren, maar het behoud van de Franse afzetmarkt weegt zwaarder. Wel dient de Belgische regering alles uit de kast te halen om zoveel mogelijk uit deze concessie te halen. Het verdient aanbeveling om te eisen dat *le Gouvernement impériale* de Franse invoerrechten op gietijzer zou verlagen. Dat dergelijke concessie ook aan de Britten zou toekomen, is op zich geen probleem. Immers, Belgisch gietijzer is van hogere kwaliteit en de transportkosten liggen lager. Het concurrentieel voordeel ligt dus bij België, niet bij de Engelsen.

De *Chambre de Commerce et des Fabriques* te Verviers brengt de Minister van Buitenlandse Zaken eveneens op 24 maart 1860 op de hoogte van haar standpunt in een vrije lange brief.⁹³¹ Zij maakt zich zorgen over de verwachte toename van concurrentie uit Manchester, vnl. voor de kledingindustrie. Algemeen gaat de Kamer te Verviers ervan uit dat de onderhandelingen met de Engelsen over een nieuw verdrag uiteindelijk weinig problemen zullen stellen, gelet op haar politiek van unilaterale reducties van tarieven:

“Le système de l’Angleterre est de renoncer à faire des traités, et de régler son tarif sans se préoccuper du régime des autres nations et si dans le cas actuel elle a fait un traité c’est que c’était le seul moyen de briser des obstacles qu’elle rencontrait en France [...]”

De Kamer verwacht dan ook dat de Britse concessies aan Frankrijk ook zullen worden toegekend aan België.⁹³² De Vervierse Kamer heeft dit juist voor: de traditionele politiek van Engeland is er

---

⁹³⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Bruxelles. Objet: Métallurgie*, gedateerd 24 maart 1860.

⁹³¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Verviers. Objet: France et Angleterre*, gedateerd 24 maart 1860.

⁹³² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Verviers. Objet: France et Angleterre*, gedateerd 24

inderdaad één van unilaterale concessies.⁹³³ Over de relaties met Frankrijk schetst de Vervierse *Chambre* een somberder beeld:

“Ce qui nous soucit le plus dans le traité, c’est à côté de la réduction des droits sur certains articles, la levée des prohibitions et leur emplacement par des droits quelque’exagérés [sic], de 30% dans la 1er période et de 25 dans la seconde qui commencera le 1er Octobre 1864.”

Voor Frankrijk luidt het Anglo-Frans Verdrag een nieuw tijdperk in, zo stelt de Kamer. Bijzonder is de kritiek op het Franse systeem, waarbij de keizer door het sluiten van handelsverdragen het *corps législatif* kan passeren.⁹³⁴ De Vervierse Kamer geeft ongevraagd over deze bevoegdheid van de keizer haar mening:

“Ce moyen est utile pour briser une opposition inintelligente nourrie de préjugés et il faut le dire de préjugés entretenus par le gouvernement qui défend, à peu de chose près, l’enseignement de l’économie politique”.

De kritiek van de Vervierse Kamer is toch wel opvallend. Wil zij impliciet de Belgische regering bekritisieren voor haar onderwijsbeleid door te wijzen op de gebreken bij de Fransen?⁹³⁵ De *Chambre* vervolgt immers:

“Si cet enseignement avait été propagé, l’opinion publique aurait fait justice de l’opposition, ce qui eut mieux valu que l’usage d’un pouvoir qui condamne une majorité au silence”.

In ieder geval is het duidelijk dat de auteurs van de brief gekant zijn tegen protectionisme en vrijhandel genegen zijn. De aanbeveling luidt dat België een verdrag moet sluiten met Frankrijk om op gelijke voet behandeld te worden met de Engelsen. Specifiek voor de vlasindustrie moet de

---

maart 1860: “Nous n’hésitons pas à croire que les réductions accordé à la France deviendront le tarif commun de l’Angleterre”.

⁹³³ Zie P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 6-7 en 210-211 en *supra* voetnoot 903.

⁹³⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Verviers. Objet: France et Angleterre*, gedateerd 24 maart 1860: “Nous nous sommes rappel l’une des bizarreries, assez curieux, du regime français. Une loi votée par le corps législatif peut seule supprimer des prohibitions, modifier le régime des douanes et par un traité l’Empereur peut de son autorité, sans l’intervention du corps législatif, supprimer des prohibitions, faire des réductions de droits au profit d’une nation.”

⁹³⁵ De eerste schoolstrijd vindt pas achttien jaar later plaats, zodat het niet voor de hand ligt om deze opmerking in dit kader te plaatsen. De mogelijkheid valt echter ook niet geheel uit te sluiten.

Belgische regering de afschaffing van het hoge Franse invoertarief bekomen. De voorkeur voor vrijhandel is zeer duidelijk. Lagere invoerrechten zullen de vraag verhogen:

“Voulez-vous encourager la filature? Déclarez la libre entrée des fils et le tissage s’organisera et le tisserand belge demandera des fils belges et le filateur belge cherchera les matières premières, modifiera son outillage en face d’une demande constante de fils de certaine qualité.”

De verdere argumenten van de Kamer hebben eveneens een liberale inslag. Zo pleit ze nog voor de verlaging van de Belgische invoerrechten op Franse zijde. Daarnaast stelt de Kamer dat de Belgische regering er goed zou aan doen zowel de tarieven op wijn als de accijnzen te verlagen: het verband tussen het fiscaal recht en de invoerrechten wordt hier nogmaals geïllustreerd (zie *supra* Hoofdstuk 2.2.3.). De regering moet er tevens voor zorgen dat de gemeenten hun octrooirechten op wijn niet optrekken ter compensatie.

Ook de *Chambre de Commerce de St. Nicolas* beantwoordt de vraag van de Minister.⁹³⁶ Het advies stelt dat “le système des droits différentiels doit être banni d’une manière absolue de notre tarif douanier.” Het systeem van differentiële heffingen moet dus verdwijnen volgens de Kamer. Ze meent dat verdere toegevingen aan Frankrijk om voordelen te bekomen voor de vlasindustrie niet effectief zullen zijn. Indien men geen enkel privilege kan bekomen vanuit Frankrijk, dient men eenvoudigweg “une juste réciprocité” in acht te nemen ten aanzien van Franse producten. De Sint-Niklazenaren verliezen hierbij uiteraard uit het oog dat de Belgische markt voor Frankrijk eerder bijkomend is. Frankrijk heeft nl. reeds een grote interne markt. De Belgische industrie is bijgevolg veel meer afhankelijk van de Franse dan omgekeerd.

De dialoog met de Kamers van Koophandel zet zich verder. Gent benadrukt sterk dat de Franse afzetmarkt vooral voor de vlasindustrie heel belangrijk is. Indien de regering geen geprivilegieerd tarief kan afdwingen, dan moet ze ervoor zorgen dat het minstens op gelijke voet komt met andere naties. Kortom, de Gentse Kamer maant de regering aan genoeg te nemen met het statuut van meest begunstigde natie:

---

⁹³⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de St. Nicolas*, n° 368. *Objet: Industrie linière*, gedateerd 24 maart 1860.

“[...] s’il n’est plus permis à la Belgique d’espérer pour ses produits liniers un tarif de faveur, elle doit au moins s’assurer que les produits ne seront pas frappés de droits plus forts que ceux des autres nations”.⁹³⁷

De Kamer van Koophandel te Leuven is één van de weinige Kamers die zich niet laat afleiden door particuliere belangen, maar ook breder denkt. Ze geeft het advies aan de regering om in het nieuwe verdrag met Frankrijk niet langer met differentiële heffingen te werken, doch met heffingen *ad valorem*. Daarnaast stelt zij dat het weinig zinvol is nog verdere toegevingen te doen aan Frankrijk om de Belgische vlasindustrie te redden. Dit neemt niet weg dat het wenselijk zou zijn voordelen te bekomen ten aanzien van de Engelsen, maar enkel wanneer daar geen toegevingen tegenover staan kan men deze piste bewandelen, aldus de Leuvense Kamer. Het belangrijkste argument is in essentie het volgende:⁹³⁸

“La Chambre de Commerce est d’avis [...] de ne plus faire de nouveaux sacrifices pour essayer de conserver un marché qui tend visiblement à nous échapper entièrement [...].”

De Luikse Kamer van Koophandel maakt ook van de gelegenheid gebruik een advies te geven aan de regering. Klaarblijkelijk zetelen in de Luikse Kamer radicale voorstanders van vrijhandel. Hun discours is sterk geïnspireerd op dat van Richard Cobden over het Kanaal. Eerder werd aangegeven hoe Charles Rogier en de Vervierse Kamer er ook dergelijke opvattingen op nahouden.⁹³⁹ De Luikenaars pleiten voor een unilaterale aanpak, eerder dan voor een rondje armworstelen om wederzijdse concessies. Dergelijke benadering is identiek aan wat de Anti-Corn Law League voorstelt in Engeland en de politiek die Richard Cobden propageert. De Kamer is m.a.w. goed op de hoogte van de ontwikkelingen in Engeland. De Luikse industriëlen geven het advies aan de overheid om niet langer een geprivilegieerde toegang tot de Franse markt te zoeken voor Belgisch vlas. Beter is het om elders in Europa nieuwe afzetmarkten te vinden. MFN maakt de Belgische voorkeursbehandeling bovendien juridisch onmogelijk. Naar de mening van de Luikenaars is een nieuw tijdperk aangebroken:

---

⁹³⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Gand, indicateur n° 2643*, gedateerd 26 maart 1860.

⁹³⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce et des Fabriques de Louvain, indicateur n° 2643*, gedateerd 27 maart 1860.

⁹³⁹ Zie *supra*, voetnoten 903 en 933.

“[...] La Chambre de Commerce insiste que plus que jamais pour que la Belgique ne fasse plus de concessions en faveur de tel ou tel pays – mais que toute modification qu’elle voudra faire à des lois de douanes soit d’application générale [...] La nouvelle réforme douanière par la quelle l’Angleterre sans demander aucune réciprocité nous ouvre ses ports en franchise de tous droits sur la plupart des articles devrait l’exemple[...] Le principe de la reciprocité a évidemment fait son temps [...] Notre conviction est que nous atteindrons le but que nous devons avoir en vue, c’est-à-dire, l’abaissement des tarifs étrangers en adoptant les mêmes principes commerciaux que l’Angleterre, ces principes ont déjà fait beaucoup dans cette voie et tout presage qu’ils sont destinés à accomplir tout ce qu’on atteindait”.⁹⁴⁰

Evenwel erkent de Kamer wel dat er ook tegenstanders zijn van een politiek van unilaterale concessies. Inderdaad, achter hoge tarieven naar intern recht schuilt immers vaak een strategie: een staat die van in den beginne zijn tarieven hoog stelt, kan meer toegevingen doen, waarvoor het op zijn beurt concessies kan eisen. De Kamer erkent dit gegeven, doch verwijst in de eerste plaats naar het belang van de consument bij lagere invoerrechten. Daarbij komt nog dat de Engelse welvaart niet te ontkennen valt en dat haar industrie sinds de unilaterale afschaffing van allerlei invoerrechten een nog hogere vlucht heeft genomen dan voordien. Dit Engels voorbeeld verdient navolging, aldus de Kamer. De regering zou er goed aan doen haar hele systeem van douanerechten op Engelse leest te schoeien. Volgens de Luikenaars zal de Belgische industrie hier ongetwijfeld wel bij varen.⁹⁴¹ De *Chambre de Commerce* van Luik komt tevens met een afzonderlijk advies over de behandeling van steenkool en allerhande siderurgie-producten.⁹⁴² De Luikse steenkoolsector en de siderurgie is één van de leidende industrieën in België, zodat dit niet hoeft te verwonderen. Het begint met een vrij technische bespreking van de nieuwe tarieven op verschillende soorten staal. In essentie stelt de Kamer echter vast dat voortaan een tarief van 30% zal gelden voor de overgrote meerderheid van Engels staal. De Luikenaars geven in eerste instantie aan dat de wijze van berekening van de invoerrechten in het voordeel van België is. De belasting bij invoer wordt nl. berekend op de prijs. Nabijheid is in dit geval een groot voordeel, zo geven de Luikse industriëlen aan. De prijs omvat immers ook de transport- en verzekeringskosten, waardoor de invoerbelasting proportioneel

---

⁹⁴⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Liège*, gedateerd 30 maart 1860 (1).

⁹⁴¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Liège*, gedateerd 30 maart 1860 (1).

⁹⁴² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Liège*, gedateerd 30 maart 1860 (2).

toeneemt. De Kamer vreest echter dat indien art. 13 van het Verdrag wordt omgezet in wetgeving éénzelfde, specifiek tarief zal gaan gelden voor alle export richting Frankrijk. Dit zou nadelig zijn voor de Belgische industrie. Het belangrijkste punt dat de Luikse *Chambre* maakt is echter het volgende. De Luikenaars achten MFN niet zozeer een probleem, anders dan vele andere Kamers van Koophandel. Weliswaar valt het te betreuren dat de Belgische export voortaan geen geprivilegieerde positie meer zal innemen op de Franse markt, het komt er eenvoudig op aan zo groot mogelijke tariefreducties te bekomen. Deze zullen ook toekomen aan de Engelsen, doch dit is onvermijdelijk volgens de Kamer te Luik. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat Frankrijk ook een eigen staalindustrie heeft. Het moet in de eerste plaats de bedoeling zijn zoveel mogelijk op gelijke voet te komen met de Franse industrie zelf:

“[...] Il est certe de notre intérêt d’obtenir les mêmes réductions de tarif que les anglais, quoique les réductions ne nous mettent pas encore en état de lutter avantageusement sur le marché français contre les français eux-mêmes, aussi, et pour y parvenir devons nous chercher à obtenir toutes les faveurs possibles, dussent-elles même être partagée par l’Angleterre.”

Wat betreft de voorgestelde concessie aan de Fransen, m.n. de vrije uitvoer van mineralen, toont de Luikse Kamer zich vrij genuanceerd. Enerzijds zorgen de beperkingen op de uitvoer voor een lagere prijs, anderzijds hebben heel wat hoogovenmeesters zelf de ijzermijnen in hun bezit. Laat men de uitvoer volledig vrij, dan dreigt een prijsstijging. De negatieve gevolgen van dergelijke prijsstijging kunnen echter opgevangen worden, precies omdat de hoogovenmeesters veelal zelf ijzermijnen uitbaten. De Kamer concludeert echter dreigend dat een verhoging van de Franse invoerrechten op steenkool en staalproducten desastreus zou zijn voor België:

“Si le Gouvernement français en abaissant les droits d’entrée sur les houilles et les produits sidérurgiques, maintient ou hausse ceux sur les produits manufacturés, le marché français restera complètement perdu pour nous”.⁹⁴³

Dergelijk scenario is m.a.w. absoluut te vermijden. Ook de Doornikse Kamer van Koophandel stelt dat het sop niet langer de kool waard is: nieuwe toegevingen doen aan de Fransen om van hen concessies te verkrijgen voor vlas is geen goede piste. De statistieken die de *Chambre* ter beschikking heeft tonen nl. aan dat de Lijnwaadconventie niet de toename van de export naar

---

⁹⁴³ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Liège*, gedateerd 30 maart 1860.

Frankrijk teweeggebracht heeft die men had gehoopt. De toegang tot de Franse markt is daarentegen steeds moeilijker geworden, zodat de Doornikse industrie zich genoodzaakt zag andere afzetmarkten te zoeken. Bovendien is het weinig zinvol toegevingen te doen aan de Fransen om een voordeel te verkrijgen wanneer de Engelsen in gelijke mate zullen profiteren. MFN kan dus opnieuw op weinig enthousiasme rekenen vanwege de Belgische industrie. De oplossing die de Kamer voorstelt is vrij origineel. Zij geeft aan de regering het advies met overheidsgeld “une société d’exportation” op te richten. Deze onderneming zou dan vlasproducten moeten aankopen bij de Belgische industrie en vervolgens in het buitenland verkopen.⁹⁴⁴ In een tweede advies van 30 maart 1860 geeft de *Chambre de Commerce de Tournay* haar mening over de nieuwe positie van de Belgische staalindustrie naar aanleiding van het Anglo-Frans Verdrag. De Kamer te Doornik geeft net als vele andere Kamers aan dat een nieuw verdrag op een geheel andere basis zal moeten onderhandeld worden. MFN wijzigt nl. de spelregels:

“[...] Ce traité rendait impossible tout renouvellement de convention sur les bases actuelles: en effet, ces conventions reposaient sur le principe de sacrifices réciproques et exclusifs; aujourd’hui la France s’étant lié les mains vis-à-vis l’Angleterre, ne peut plus accorder aucune concession de ce genre.”⁹⁴⁵

Eenzijds is dit een nadeel, aldus de Kamer, aangezien Belgische goederen (vlas, steenkool en gietijzer) geen voordelig regime meer kunnen genieten in de toekomst. Anderzijds staat hier wel tegenover dat België geen toegevingen meer zal moeten doen op wol en zijde ten aanzien van Frankrijk. Precies omdat de Fransen geen exclusieve concessies meer *kunnen* doen voor vlas (gelet op MFN), kunnen zij ook niet langer tegeneisen stellen met betrekking tot wol en zijde. De Belgische vlasindustrie zal stevige verliezen lijden; daartegenover staat dat de wolindustrie zal profiteren doordat de Franse concurrentie verdwijnt. Principieel is een nieuw verdrag met Frankrijk wel wenselijk, maar gezien MFN zullen de voordelen die Frankrijk kan toekennen aan België steeds beperkt zijn. De Doornikse Kamer stelt wel dat Frankrijk geen belang heeft bij het weigeren van een gelijkaardig statuut aan België. Het is nl. zo dat Engeland de politiek aanhoudt van unilaterale tariefverlagingen. Nagenoeg alle buitenlandse producten zijn in principe vrijgesteld van

---

⁹⁴⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de des Fabriques de Tournay*. *Objet: Traité de commerce avec la France*, gedateerd 30 maart 1860.

⁹⁴⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de des Fabriques de Tournay*. *Objet: Traités franco-belge et anglo-français*, gedateerd 30 maart 1860.

invoerrechten in Engeland. Weigert Frankrijk hetzelfde statuut toe te kennen aan België, dan kan de Belgische industrie eenvoudigweg eerst zijn goederen exporteren naar Engeland, en vervolgens vandaar naar Frankrijk. De Britse heffingen op transit zijn immers ook eerder laag, aldus de Doorniknaars.⁹⁴⁶ Of dit werkelijk een goede oplossing is, wordt hier in het midden gelaten. De Kamer geeft echter zelf aan dat dergelijke aanpak geen goede oplossing is voor steenkool, gietijzer, machines, ijzer, mineralen, kalk en allerhande gesteenten. Voor de Belgische industrie zijn dit toch geen onbelangrijke producten, waarmee de Kamer zijn vorige stelling inzake de transit langs Engeland in feite ondergraaft. Wat betreft steenkool, kan de Belgische regering zich verwachten aan de vraag om uitvoerbeperkingen af te schaffen. De Fransen hebben zich nl. op vraag van de eigen industrie ertoe verbonden de belastingen op steenkool te verminderen. De Doornikse industriëlen achten toegevingen op dit vlak geen struikelblok. Voor de staalindustrie is het noodzakelijk minstens op gelijke voet te komen met de Engelsen: de concurrentie in de staalindustrie vanuit Engeland is nu reeds moeilijk houdbaar. Naar de mening van de Kamer is een toegeving op de uitvoer van minerale gesteenten om dergelijk statuut te bekomen bijgevolg billijk en evenwichtig. De conclusie luidt m.a.w. dat absoluut een gelijk statuut met Engeland moet worden afgedwongen voor de staalindustrie; de vrije uitvoer van Belgische mineralen is een toelaatbare concessie om tot een overeenkomst te komen.

Het rapport van de Doornikse Kamer is in haar conclusies verder nog opmerkelijk toegeeflijk ten aanzien van de Fransen.⁹⁴⁷ Zij stelt nl. voor om de tarieven op Franse wijn te verlagen, traditioneel een gevoelig punt. Daarnaast vraagt zij de invoerrechten, indien deze hoger zijn, algemeen en unilateraal te verlagen tot 30% of 25%. Indien mogelijk, meent zij ook dat het wenselijk is de in- en uitvoer van steenkool, mineralen, kalk en allerhande gesteenten vrij te laten, op voorwaarde dat de Fransen hetzelfde doen. Tot slot stelt zij voor om het statuut van meest begunstigde natie toe te kennen aan de Fransen, op voorwaarde dat zij hetzelfde statuut toekennen aan België. Kortom, in haar conclusies toont de Doornikse Kamer van Koophandel een sterke voorkeur voor vrijhandel, die gelijkaardig is aan de Engelse benadering zoals gepropageerd door Richard Cobden. Het is wel

---

⁹⁴⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de des Fabriques de Tournay. Objet: Traités franco-belge et anglo-français*, gedateerd 30 maart 1860.

⁹⁴⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de des Fabriques de Tournay. Objet: Traités franco-belge et anglo-français*, gedateerd 30 maart 1860.

opvallend dat zij eerst de vragen van de regering braaf beantwoordt, om vervolgens in haar conclusies een geheel andere toon aan te slaan, m.n. die van quasi-unilaterale vrijhandel.

De West-Vlaamse Kamer van Koophandel geeft toe dat de export van vlas richting Frankrijk de laatste jaren enkel nog is afgenomen, zodat nieuwe toegevingen om een geprivilegieerd statuut te verkrijgen in principe niet wenselijk zijn. Dit is opmerkelijk, aangezien de Kamer hierbij in eigen vel snijdt. In West-Vlaanderen wordt nogal wat vlas gekweekt. De Kamer meent dat de Belgische opofferingen niet opwegen tegen de beperkte voordelen die de Fransen in ruil toekennen. Het stelt echter wel dat de vlasindustrie in Roeselare steeds meer vlasproducten exporteert richting Frankrijk. De West-Vlamingen tonen zich bijzonder gevoelig voor het algemeen belang, wat zeer opmerkelijk is vergeleken met het discours van sommige andere Kamers. De Kamer toont kortom een sterk staaltje van vaderlandsliefde. De Franse concurrentie is de laatste jaren daarenboven sterk toegenomen, waardoor het aanbod de vraag overtreft. Als gevolg dalen de prijzen, die de Franse concessies nog in waarde verminderen:

”La Belgique, doit-elle dans l’intérêt exclusif d’une partie du pays, partie forte importante, centre de production considérable, il faut le reconnaître, continuer à s’imposer de lourds sacrifices? Nous le disons sans détour et avec une entière franchise, les avantages que crée à l’industrie linière le traité Franco-Belge, ne sont pas proportionnés aux onéreuses compensations qui en dont le prix, et dussent nos intérêts en souffrir momentanément, nous ne nous croirions pas en droit de nous plaindre du retrait de cet acte internationale [...] La France ne restera donc pas notre tributaire et la conclusion du traité avec la Grande-Bretagne ne fera qu’accélérer le dénouement que nous signalons.”⁹⁴⁸

De West-Vlamingen stellen dat het beter is de export te heroriënteren richting Duitsland, Zwitserland, Italië en Nederland en daar de concurrentie aan te gaan met Britse vlasproducten. De Kamer meent dat het dergelijke concurrentie moet aankunnen, omdat “le taux des salaires en Angleterre et en Irlande est supérieur aux salaires que nous payons en Belgique [...]”. Van een loonkostenhandicap is dus geen sprake, integendeel. De lageloonpolitiek die België gedurende de negentiende eeuw kenmerkt, waarborgt m.a.w. de concurrentiekracht ten aanzien van de Engelsen.

---

⁹⁴⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de la Flandre Occidentale. Objet: Traités franco-belge et anglo-français*, gedateerd 30 maart 1860.

De *Chambre de Commerce* in Bergen geeft in een afzonderlijk advies (medeondertekend door Charles Saintelette, secretaris van de Kamer, doch later bekend omwille van zijn theorie over de arbeidsongevallen) een aantal argumenten aan de regering om de verlaging van de Franse uitvoerrechten op hout te vragen. De Bergense industrie kent nl. een grote vraag naar hout om stutten in de mijnen te bouwen. De Kamer meent dat de bestaande uitvoerrechten manifest strijdig zijn met de door de Franse regering verkondigde principes: “un droit de sortie de 12 francs par stère ou de plus de 20% ad valorem, serait en contradiction flagrante avec les principes économiques récemment proclamés par le Gouvernement impérial.” Indien de Fransen de vrije uitvoer van Belgische mineralen vragen ten voordele van haar eigen staalindustrie, dan is het naar de mening van de *Chambre* maar eerlijk dat zij zelf de vrije uitvoer van hout toestaan ten voordele van de Belgische mijnindustrie.⁹⁴⁹

De Oostendse Kamer van Koophandel bepleit vooral maatregelen ten voordele van de vlasindustrie. Zij erkent dat waar twintig jaar eerder de Belgische vlasindustrie ongeveer $\frac{3}{4}$ van haar producten exporteert richting Frankrijk, in 1860 dit nog slechts $\frac{1}{4}$ bedraagt. De export is verplaatst richting diverse andere landen. In die zin stelt de Kamer dat vlasindustrie er goed zou aan doen “sans cependant abandonnés la lutte sur les marchés français, de fixer leur [i.e. de vlasindustrie] attention sur des débouchés plus accessibles et moins désavantageux.” De Oostendenaars vragen wel dat de regering lagere tarieven zou bekomen voor verse vis. Hoewel de Belgische vis van hogere kwaliteit zou zijn dan de Franse, stuiten de Oostendse vissers op “une protection exorbitante”. Ten gevolge daarvan is de vis in Frankrijk dubbel zo duur als in België. De consument betaalt dus meer in Frankrijk voor lagere kwaliteit. De Kamer argumenteert dat de Franse beschermingsmaatregelen geen succes hebben en de ontwikkeling van de Franse marine niet gestimuleerd heeft zoals gehoopt.⁹⁵⁰ De argumenten van de Oostendse Kamer doen enigszins vreemd aan: het kan inderdaad juist zijn dat de maatregelen van de Franse regering niet het gehoopte effect hebben en dat de Franse consument te veel betaalt voor zijn vis. Dit is echter niet de verantwoordelijkheid van de Belgische regering. De Oostendenaars hopen echter dat de Belgisch regering de boodschap overbrengt aan de Fransen om zo de opening van de markt te forceren. Bovendien vrezen de Belgische visserijen dat

---

⁹⁴⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Chambre de Commerce de Mons*, gedateerd 6 april 1860.

⁹⁵⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Oostende, 16 avril 1860*, gedateerd 16 april 1860.

de Franse vissers weldra zullen uitgroeien tot een te duchten concurrent. De beschermingspolitiek van de Fransen zou dus toch het gewenste effect kunnen hebben, al geeft de Kamer dit niet expliciet toe. De Oostendse visserijen vrezen m.a.w. dat de Franse visserijen volwassen, en dus concurrentieel, zouden worden ten gevolge van *infant industry protection*:

“[...] En admettant dès aujourd’hui une certaine quantité de [onleesbaar] qu’elle pourrait augmenter graduellement sans nuire à la propre industrie. Placée ainsi petit à petit sous l’influence de la concurrence étrangère, la pêche française, stationnaire aujourd’hui, quoique disposant des éléments des autres pêches, s’engagerait nécessairement dans la voie du progrès et produirait en peu de temps aussi avantageusement que des rivales.”

c) De adviezen van de glasindustrie: geen Kamer, toch politieke onderhandelingsmacht

Zeer opvallend en tekenend voor de grote invloed van de glasindustrie, is het advies van de onderneming “Les Etablissements de St-Marie-D’Oignies pour la Fabrication des glaces et Produits Chimiques” Het betreft een “Société anonyme de manufactures de glaces, verres a vitre, cristaux et gobeleteries.” Klaarblijkelijk heeft Minister van Buitenlandse Zaken Adolphe de Vrière rechtstreeks advies gevraagd aan deze onderneming over het nieuw te sluiten verdrag met Frankrijk. Het kan enige verbazing wekken dat de Belgische Staat advies vraagt aan de private sector over de te volgen handelspolitiek. De glasindustrie is traditioneel echter zeer sterk in België en op de internationale markten, wat de stap van de minister kan verklaren. De onderneming klaagt hoe de Belgische regering in het verleden weinig ondernomen heeft om de prohibitieve heffingen aan de Franse grens oplopende tussen de 50 à 120% te verhelpen. Frans glas komt daarentegen België binnen aan een tarief *ad valorem* variërende van 6 tot 12%. Het volstaat niet dezelfde voordelen te bedingen als de Engelsen, een tarief van 25 of 30% zou evengoed prohibitief zijn voor de Belgische glasfabrikanten. De glasfabrikanten geven het advies aan de regering om wederkerigheid te bedingen in het nieuwe verdrag, waarbij gestreefd moet worden naar gematigde tarieven variërende tussen de 10 à 15% *ad valorem*. Beter nog zou het zijn om de invoerrechten te berekenen op de oppervlakte van de glaswerken; dit zou een bijkomend voordeel opleveren voor de Belgen. Een lager tarief dan 10-15% voor Franse glaswerken bij de invoer is absoluut uit den boze: dit zou de glasindustrie enorme schade opleveren. Dergelijk tarief moet ook het streefdoel zijn voor een akkoord met de Britten en de Zollverein. De brief concludeert:

“En présence des dispositions de la France vers une régime plus libéral, il est à espérer [...] que l’exception de rigueur dont les glaces belges ont été frappées, viendra à disparaître [...]”⁹⁵¹

De Minister heeft niet alleen St-Marie-D’Oignies geraadpleegd, maar ook “La Compagnie de Floreffe” over de te volgen strategie inzake glas.⁹⁵² Het regime zoals vastgelegd in het verdrag met Frankrijk van 1854 is ontoereikend; *de facto* zou België zich dan neerleggen bij een Frans invoerverbod. Ook Floreffe meent dat een tarief van 30% niet meer dan “une concession fictive” zou zijn. Een wederkerig tarief van ongeveer 15% *ad valorem* is daarentegen wel een goed streefdoel. Verder beklagen de glasfabrikanten van Floreffe zich over de oneerlijke concurrentie vanwege de Fransen, die ze beschuldigen van ongeoorloofde *dumping*-praktijken.⁹⁵³ De Belgische regering wordt aangemaand snel maatregelen te nemen. Doet de regering dit niet, dan dreigt delokalisatie:

“En effet, les fabricants de glaces français protégés par un droit prohibitif sur l’entrée des glaces se réalisaient des bénéfices énormes dans leur pays sur les prix qu’ils y obtenaient pour leurs glaces de moindre qualités et réservaient leurs plus belles glaces pour l’exportation qu’ils vendaient à très bas prix sur tous les marchés étrangers. Ils pouvaient ainsi, partout ailleurs qu’en France vendre leurs glaces en dessous de leur prix de revient, tout en réalisant un beau bénéfice sur l’ensemble de leur entreprise. On conçoit aisément que dans ces conditions nous avons à compte avec une concurrence très onéreuse [...] Le danger réelle de cette situation nous forcer à eriger une manufacture de glaces en France. Cette migration de capitaux belges chez nos voisins du midi fut par consequent, en grande partie, le résultat d’une prohibition de nos produits chez eux et d’un droit d’entrée ad valorem illusoire chez nous” [originele nadruk].

---

⁹⁵¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). De brief heeft geen titel; enkel een datum, m.n. 22 april 1860. Het gaat duidelijk om een vertrouwelijk document, enkel bedoeld voor de minister zelf.

⁹⁵² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). De brief heeft geen titel; enkel een datum, m.n. 24 april 1860. Het gaat duidelijk om een vertrouwelijk document, enkel bedoeld voor de minister zelf.

⁹⁵³ De website van de Wereldhandelsorganisatie legt zeer duidelijk uit wat *dumping* precies is: “If a company exports a product at a price lower than the price it normally charges on its own home market, it is said to be “dumping” the product. Is this unfair competition? Opinions differ, but many governments take action against dumping in order to defend their domestic industries. [...] broadly speaking the WTO agreement allows governments to act against dumping where there is genuine (‘material’) injury to the competing domestic industry.” In casu is bijgevolg duidelijk sprake van *dumping*, zie WTO, *Understanding the WTO: Agreements*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm. Het gebruik van dit begrip is hier anachronistisch, maar draagt wel bij tot een beter begrip van de historische feiten.

De toon van de glasfabrikanten te Floreffe is toch wel zeer opmerkelijk. Hun dreigement een fabriek op te zetten in Frankrijk getuigt van een zekere politieke onderhandelingsmacht. Het discours oogt ook vrij modern. Het ziet er bovendien naar uit dat zij zeer goed begrijpen wat de betekenis van de nieuwe MFN clause in het Anglo-Frans Verdrag in de praktijk inhoudt. Het is immers zo dat indien België toegevingen zou doen aan Frankrijk over de tarieven op glas en België vervolgens een verdrag sluit met de Zollverein waarin het de Duitse staten MFN-status toekent, de Duitsers dezelfde voordelen zullen genieten als de Fransen. Dit is niet wenselijk, zo lijkt het advies te suggereren, zonder MFN of het Anglo-Frans Verdrag te vermelden. De glasfabrikanten dringen aan op bilateraal onderhandelen en wederzijdse concessies. Zij zijn gekant tegen de Engelse vrijhandelsopvatting van unilaterale concessies:

“En abaissant le tarif douanier en ce qui concerne l’entrée en Belgique des glaces de toutes provenances, sans un abaissement reciproque du Zollverein aussi bien que de la France, vous replacerez notre industrie vis-à-vis des manufactures françaises établies en Allemagne, dans le fâcheuse situation que nous avons à l’égard de l’industrie similaire de la France, avant que nous allions y fonder une manufactures de glaces” [originele nadruk].

De glasfabrikanten eisen tot slot uitdrukkelijk garanties vanwege de minister. Unilaterale concessies zijn uit den boze. Toegevingen ten aanzien van Frankrijk, mogen niet uitgebreid worden naar de Zollverein toe, zonder dat er iets tegenover staat. Deze laatste passage toont opnieuw aan dat de glasfabrikanten menen aanzienlijke *leverage* te hebben ten aanzien van de regering. Het luidt opnieuw dreigend:

“Nous aimions à croire, Monsieur le Ministre, que telle ne sera pas vôtre manière d’agir en cette concurrence; que vous voudrez bien prendre en sérieuse considération les observations que nous avons pris la liberté de vous faire sur ce sujet et que, partant, si, dans la négociation d’un nouveau traité avec la France, vous êtes amené à lui faire des concessions sur les droits d’entrée pour les glaces, vous voudrez bien réserver cette faveur exclusivement à la France et ne l’accorder à d’autres pays et notamment au Zollverein qu’à la condition expresse d’une réciprocité équitable de leur part”.

d) Tussentijdse conclusie bij de adviezen van de Kamers van Koophandel

Ter voorbereiding van de onderhandelingen met Frankrijk beroept de Belgische regering zich op de adviesplicht van de Kamers van Koophandel. De vele Kamers die België rijk is antwoorden op zeer uiteenlopende wijze op de vraag om informatie vanwege de Minister van Buitenlandse Zaken de

Vrière. Het is zodoende niet mogelijk om een algemeen beeld te schetsen van de inhoud van de adviezen. Wel is er de vaststelling dat eigenlijk enkel de Kamers van Leuven en West-Vlaanderen aandacht hebben voor het algemeen belang. De overige Kamers tonen zich eerder opportunistisch en adviseren de regering vooral rekening houdende met het eigenbelang. Verder zijn er een aantal *Chambres* (Luik, Verviers en Doornik) die een unilaterale vrijhandelspolitiek bepleiten. Onder 6.4.1. c) werd aangegeven dat ook Charles Rogier dergelijke benadering suggereert. Sinds de “repeal of the Corn Laws” is unilaterale vrijhandel de officiële politiek van Groot-Britannië, vnl. onder impuls van Richard Cobden. Deze aanpak komt erop neer dat men tarieven unilateraal verlaagt, in plaats van te onderhandelen over wederzijdse concessies. Als ieder land zijn tarieven zou afschaffen, komt men immers veel makkelijker tot vrijhandel dan door onderhandelingen. Deze opvatting is klaarblijkelijk minstens tot op zekere hoogte doorgedrongen in België. De omzetting van unilaterale vrijhandel in beleid zal er echter nooit komen op het continent. Enkel in Engeland worden dergelijke maatregelen genomen. In deze zin zijn de Britten uniek.

6.4.3. Frère-Orban en de gemeentelijke octrooirechten als obstakel

Charles Rogier ontvangt van de Minister van Financiën Frère-Orban een negatief advies over diens voornemen om te gaan onderhandelen met Frankrijk over een nieuw verdrag⁹⁵⁴, in het bijzonder over het Belgisch douaneregime voor Franse *eaux-de-vie*, klassiek een gevoelig punt. Men verwacht dat Frankrijk hieromtrent eisen zal stellen. Frère-Orban toont zich weinig enthousiast over de nieuwe onderhandelingen i.v.m. sterke drank: “Je m’empresse de vous informer qu’il est impossible de faire à cet égard aucune concession.” De Minister van Financiën heeft immers net een voorstel tot afschaffing van de gemeentelijke octrooirechten gedaan in de Kamer, waarbij de taks op buitenlandse *eaux-de-vie* een doorslaggevende rol speelt.⁹⁵⁵ Bovendien zijn de invoerrechten die de Fransen betalen bij invoer op de Engelse markt nog vele malen hoger dan de Belgische. Nieuwe toegevingen ter zake zijn dan ook uitgesloten, zo stelt Frère-Orban. Het is opmerkelijk dat Frère-Orban zich kant tegen onderhandelingen over een liberaal handelsverdrag met Frankrijk, aangezien

---

⁹⁵⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère des Finances. Administration des Contributions directes, Douanes et Accises, 2e Direction. N°11355: Douanes. Objet: négociations éventuelles avec la France – spiritueux.*

⁹⁵⁵ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère des Finances. Administration des Contributions directes, Douanes et Accises, 2e Direction. N°11355: Douanes. Objet: négociations éventuelles avec la France – spiritueux:* “Vous savez que les *eaux-de-vie* étangères forment un des éléments de la combinaison que j’ai présentée à la Chambre pour arriver à la suppression des octrois communaux.”

hij algemeen bekend staat als groot voorstander van vrijhandel. Het is waarschijnlijk dat hij op het gegeven ogenblik de hervorming van de gemeentelijke octrooirechten meer een prioriteit acht dan een verdere liberalisering op het internationale niveau. In feite gaat deze afschaffing van gemeentelijke octrooirechten nl. over de eenmaking van de Belgische interne markt. Het belang daarvan voor de economie valt niet te onderschatten.

6.4.4. Firmin Rogier en het Franco-Belgisch Verdrag

Op het ogenblik dat het Anglo-Frans Verdrag gesloten wordt, is Firmin Rogier hoofd van de Belgische ambassade in Parijs. Eerder werd geduid dat hij de broer is van Charles Rogier, op dat ogenblik Minister van Binnenlandse Zaken. Charles Rogier is tevens een vooraanstaand liberaal die reeds in 1830 bij de Belgische Revolutie een voortrekkersrol speelt. Een groot deel van de diplomatieke correspondentie in verband met het Anglo-Frans en Franco-Belgisch Verdrag is van de hand van Firmin Rogier. Uit de brief van Chevalier besproken onder 6.4.1. a) kan men opmaken dat de twee heren elkaar goed kennen. Firmin Rogier, en bij uitbreiding zijn broer Charles, maken dus deel uit van Chevaliers sociaal netwerk, waartoe ook Richard Cobden behoort. Belangrijke figuren binnen de Belgische elite staan kortom in (al dan niet rechtstreeks) contact met de drijvende krachten achter het Anglo-Frans Verdrag.

a) Firmin Rogiers voorbereidingen voor de onderhandelingen met Frankrijk

Op 14 maart bericht Firmin Rogier aan de Belgische regering dat hij vanuit de Franse administratie bevestiging gekregen heeft dat de voordelen die aan Engeland toegekend worden, normaliter ook zullen worden uitgebreid naar andere landen waarmee Frankrijk een handelsverdrag zal sluiten.⁹⁵⁶ Vanaf eind maart komen de definitieve voorbereidingen voor het onderhandelen van een nieuw verdrag bijgevolg in een stroomversnelling. De Vrière vraagt advies aan Firmin Rogier over mogelijke concessies aan Frankrijk. De Minister wil goed ingelicht zijn, teneinde niet ten prooi te vallen aan Franse misleiding. Firmin Rogier wordt gevraagd al het nodige te doen om informatie te krijgen over de Franse eisen:

---

⁹⁵⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique. N°256/187*, gedateerd 14 maart 1860.

“Afin de pouvoir déterminer les concessions que nous pourrons être dans le cas d’offrir à la France, il nous serait grandement utile de connaître à l’avance ce que le Gouvernement français compte nous demander.”⁹⁵⁷

Kort daarop analyseert Firmin Rogier in een nota aan de Vriëre de gevolgen voor België van een Frans wetsvoorstel met betrekking tot wol. De problematiek illustreert sterk het samenspel tussen de regels van internationaal recht en nationaal recht; ook de economische problematiek komt aan bod. Daarom is een bespreking hier op zijn plaats. Het Franse wetsontwerp laat de import van niet-Europese wol op een Frans schip toe tegen 3 frank per 100 kg (i.e. een tarief van 3% op het gewicht). Echter, het Frans paviljoen en het Engelse zijn door een handelsverdrag van 1820 gelijkgeschakeld, zodat niet-Europese wol aangevoerd op een Engels schip ook tegen 3% Frankrijk kan binnenkomen. Dergelijke wol wordt belast tegen een tarief van 5% bij invoer anders dan via een Frans schip (of door gelijkschakeling, een Engels schip). Voor wol die via de haven van Antwerpen en vervolgens langs de spoorwegen Frankrijk wordt binnengebracht, geldt aldus een tarief van 5%. Het gevolg is dat niet-Europese wol eerder in Londen zal gestockeerd worden dan in Antwerpen. Het zijn dus vooral de Engelsen die profiteren van het Verdrag van 1820; dit is echter in strijd met de *ratio legis* van de nieuwe Franse wet. De bedoeling is nl. expliciet om de Franse marine en de langeafstandhandel met Australië te stimuleren door Franse schepen te bevoordelen. *De facto* wordt Australische wol daarentegen door Engelse schepen naar Londen getransporteerd, om vervolgens naar Frankrijk te worden uitgevoerd, eveneens op een Engels schip. Deze zijn immers gelijkgesteld met Franse schepen. De haven van Antwerpen verliest bijgevolg een deel van de handelsstroom.⁹⁵⁸ Deze episode toont aan hoe complex de internationale handel midden negentiende eeuw reeds is.

In een tweede nota bespreekt Firmin Rogier het Franse voorkeursregime waarvan België voor ijzer en staal heeft kunnen genieten vooraleer het Decreet van 1853 werd ingevoerd.⁹⁵⁹ Voorafgaand aan 1853 heeft België nl. steeds van preferentiële toegang tot de Franse markt kunnen genieten, en dit voor een cruciale sector zoals de staalindustrie. De nota legt sterk de nadruk op het belang van een

---

⁹⁵⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Ministère des Affaires Etrangères. Indicateur n° 2643, N° d’ordre 208*, gedateerd 21 maart 1860.

⁹⁵⁸ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Note sur les laines en masses*, niet gedateerd.

⁹⁵⁹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Traité de commerce de la France avec l’Angleterre au point de vue des intérêts belges. Fers et fontes*, niet gedateerd.

gelijke behandeling met de Engelsen. Gevreesd wordt wel de tegenstand van de Franse hoogovernemeesters, die zich tegen dergelijke overeenkomst zullen verzetten. België moet echter doorzetten, aldus Firmin Rogier. De centrale rol van Michel Chevalier wordt benadrukt:

“Le moment est venu pour le gouvernement Belge de faire tous ses efforts pour être traité au moins comme les anglaises [...] Si la Belgique fait un traité de commerce, elle trouvera donc contre elle les intérêts que l’on vient d’indiquer; mais elle trouvera pour elle le Ministre et son entourage, monsieur Michel Chevalier et ses amis”.

b) Ménagement à trois: Michel Chevalier, Eugène Rouher en Napoleon III, door de ogen van Firmin Rogier

Op 3 april 1860 ontvangt Minister van Buitenlandse Zaken de Vrière een volledige stand van zaken vanwege Firmin Rogier over het nieuwe Franco-Belgische Verdrag.⁹⁶⁰ De hoofdlijn is dat de Fransen een reeks nieuwe verdragen willen sluiten met het Anglo-Frans Verdrag als model.

“[...] Le système auquel s’arrêterait le Gouvernement Impérial dans la conclusion des traités de commerce serait l’application aux diverses Puissances des stipulations de la Convention récente avec l’Angleterre”.⁹⁶¹

De nota geeft een uiterst boeiende weergave van de dynamiek binnen het Franse onderhandelingsteam. Firmin Rogier beschrijft de psychologie van centrale figuren zoals Chevalier, Napoleon III en Minister Eugène Rouher. De lezer krijgt zo een uniek inzicht in de tijdsgeschiedenis. Michel Chevalier staat niet negatief tegenover een systeem van differentiële heffingen op Belgisch vlas en ijzer. Chevalier is echter een dromer, een academicus in zijn ivoren toren, met weinig gevoel voor praktische aangelegenheden, zo analyseert Firmin Rogier:

“Je n’ignore pas que M. Michel Chevalier semble croire qu’un régime différentiel pourrait nous être résumé pour certains produits, notamment les lins et les fers [...] Mais il ne faudrait pas, je crois, attacher une véritable importance à ces assertions. M. Chevalier est plutôt un théoricien qu’un agent pratique, capable d’exercer une influence sérieuse sur les décisions de l’Administration; il est d’ailleurs fort enclin à prendre ses désirs pour des réalités; le traité anglais n’est pour lui qu’un premier pas vers

---

⁹⁶⁰ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860.

⁹⁶¹ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860.

une complète liberté; mais il est peu probable qu'on le suive dans cette voie: le traité a été un acte politique, il a été l'oeuvre de M. Cobden seul auquel l'Empereur a toute accordé, sans marchander; M. Chevalier a été choisie un peu comme homme de paille dans cette négociation, vu il fallait un élément français ostensible; et l'on semble croire généralement que là se [onleesbaar] son rôle".⁹⁶²

Firmin Rogier gelooft m.a.w. niet echt in de vooropgestelde liberalisering van de Europese handel: hij verwijt Chevalier een gebrek aan realisme. Het Anglo-Frans Verdrag dient slechts een politiek doel volgens Firmin Rogier. Het is inderdaad onmiskenbaar zo dat in de visie van Napoleon III het Verdrag met Engeland ook een politiek karakter heeft (zie *supra* Hoofdstuk 6.3.4. Het Anglo-Frans Verdrag: ontstaansgeschiedenis). Firmin Rogier schat de situatie hier toch enigszins verkeerd in. Het is juist dat Louis Napoleon de Anglo-Franse alliantie wilde verstevigen door een handelsverdrag, vooral in het licht van de Italiaanse kwestie en de annexatie van Nice en de Savoye. Chevalier is er echter tegen de verwachting van Rogier wel in geslaagd zijn plannen te verwezenlijken. Hij ziet Chevalier onterecht louter als een stroman van de keizer. De nota vervolgt:

“Les dispositions bienveillantes de l'Empereur pour l'industrie belge n'ont été exprimées par Sa Majesté elle même comme à M. Chevalier. Mais je sais que d'autre part, l'Empereur a été depuis lors assailli par d'incessantes réclamations auxquelles il n'a pu rester indifférent et qu'il a été notamment frappé du chiffre d'ouvriers congédiés et de ceux qui le seront prochainement”.⁹⁶³

Anders gezegd, Firmin Rogier lijkt de invloed van Chevalier te onderschatten. Hij vreest dat de klachten vanwege de industrie en de door hen vooropgestelde toename van de werkloosheid de Franse keizer zal doen terugkrabbelen. Hij gelooft bovendien niet dat België een systeem van differentiële heffingen zal kunnen afdwingen. Minister Eugène Rouher kant zich immers tegen dergelijke benadering:

“[...] Point essentiel c'est le langage de M. Rouher qui est formel à cet égard; le Ministre m'a déclaré qu'il ne voulait pas de régime différentiel et qu'il tenait surtout à simplifier les tarifs par des mesures générales uniformes. Le Traité, comme on l'a répété sans cesse, n'est qu'un forme; le fond, c'est le

---

⁹⁶² Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860.

⁹⁶³ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860.

remaniement des tarifs par des réductions de droits et par la levée des prohibitions sans le concours du Corps législatifs.”⁹⁶⁴

Kortom, Rouher wil vooral liberalisering door vereenvoudiging. Handelsverdragen lenen zich hier uitstekend toe, omdat Napoleon III hiervoor een exclusieve bevoegdheid heeft. Ratificering vanwege het Franse parlement is niet vereist. De vraag is of dit voor België wel zo negatief is. Immers, in de bevraging van de Kamers van Koophandel is één van de vragen of België nog een systeem van differentiële rechten dient na te streven. Dit doet vermoeden dat de liberale regering op dat ogenblik al twijfels heeft bij dergelijk systeem. Kort daarop, in 1865, wordt het systeem van differentiële rechten definitief afgeschaft onder impuls van Frère-Orban.⁹⁶⁵

c) MFN door de ogen van Firmin Rogier

Tot slot buigt Firmin Rogier zich nog over de interpretatie van art. 19 van het Anglo-Frans Verdrag: de MFN clause. Hij betoogt dat de Fransen een mogelijke interpretatie over het hoofd zien:

“En présence de cette déclaration, l’interprétation de l’article 19 du traité anglais n’a plus d’intérêt pratique. M. Rouher semble personnellement partager l’opinion émise à Londres et qui attribue de plein droit et gratuitement à l’Angleterre toutes faveurs faites à des tiers: l’Administration entière, y compris les bureaux de M. Rouher lui-même, ne comprend pas qu’on puisse seulement songer à donner ce sens à une clause qui ne saurait être considérée que comme de pur style”.⁹⁶⁶

Firmin Rogier meent m.a.w. dat de Fransen zouden kunnen argumenteren dat de MFN clause als een stijlclause moet begrepen worden. De toekomst wijst echter uit dat dergelijke interpretatie manifest verkeerd is. MFN is niet louter een stijlclause. De nota vervolgt:

“[...] Si une semblable exigence se produiserait [sic], la France serait, dis l’abord, en mesure d’embarrasser sérieusement le Gouvernement Britannique, en faisant [sic] usage du même droit, en vertu de cette disposition bilatérale. Mais, je le répète, si le résultat est le même, il importe peu du moins pour le moment, qu’il provienne de la lettre du traité ou du système arrêté librement dans la pensée du Gouvernement Impérial de prendre ce traité pour base générale: et en admettant même que

---

⁹⁶⁴ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860.

⁹⁶⁵ Zie M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 100-101.

⁹⁶⁶ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860.

de part et d'autre, un fait d'accord pour n'user du bénéfice de l'art. 19 qu'à titre onéreux, il en résultant une situation précaire et de fâcheuses chances d'altération dans l'économie des Conventions tiers".⁹⁶⁷

De bewoordingen van Firmin Rogier zijn nogal onhandig, maar deze passage betreft de interpretatie van MFN als voorwaardelijke of onvoorwaardelijke clause (zie *supra* Hoofdstuk 6.2.1.). De grote vraag is of men de voordelen van MFN zonder meer kan invoeren of enkel onder "bezwarende titel". Vermoedelijk doelt Rogier hiermee op een vereiste van wederkerigheid. De toekomst wijst uit dat MFN behandeling overeengekomen in het Anglo-Frans Verdrag, onvoorwaardelijk is, *zonder* vereiste van wederkerigheid. Rogier stelt terecht de vraag of de onvoorwaardelijke MFN clause zo niet onrechtmatig doorwerkt in de verhouding tussen een verdragspartij en een derde staat. Een onvoorwaardelijke MFN clause in de verhouding tussen A en B, kan inderdaad een impact hebben op de verhouding tussen B en C. Deze discussie toont nog maar eens aan hoe diplomaten worstelen met deze nieuwe realiteit.

d) *Tussentijdse conclusie: Firmin Rogier en het Franco-Belgisch Verdrag*

In verschillende nota's aan de Vrière toont Firmin Rogier een scherp inzicht te hebben in de verhoudingen tussen Frankrijk en België wat betreft de internationale handel. Hij heeft klaarblijkelijk ook het voordeel goede contacten te onderhouden met hooggeplaatste figuren binnen de Franse regering, niet in het minst met Michel Chevalier. Ondanks de vriendschappelijke correspondentie die beide personen koesteren, onderschat Firmin Rogier de invloed van Chevalier op de Franse keizer. Hij vindt Chevalier een dromer die te weinig voeling heeft met de politieke realiteit: te veel een academicus, te weinig een *realpolitiker*. Veruit het meest interessant is echter zijn visie op MFN. Hij meent dat er argumenten te vinden zijn voor een interpretatie van MFN als loutere stijlclause. Op het eerste zicht lijkt deze stelling uit de lucht gegrepen. Dit is echter niet het geval. Dworkin stelt nl.:⁹⁶⁸

"Legal practice, unlike many other social phenomena, is *argumentative*. Every actor in the practice understands that what it permits or requires depends on the truth of certain propositions that are given sense only by and within practice; the practice consists in large part in deploying and arguing about

---

⁹⁶⁷ Brussel, Diplomatiek Archief, Fonds handelsverdragen en diplomatieke onderhandelingen. Inventaris 2074, boek 2 (maart-mei 1860). *Légation de Belgique, N° 333/244*, gedateerd 3 april 1860. Het geciteerde gedeelte van de nota is niet altijd even goed leesbaar, zodat er fouten in de weergave kunnen geslopen zijn. De essentie van de boodschap is echter duidelijk.

⁹⁶⁸ R. DWORKIN, *Law's empire*, Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1986, 13.

these propositions. People who have law make and debate claims about what law permits or forbids that would be impossible - because senseless – without law and a good part of what their law reveals about them cannot be discovered except by noticing how they ground and defend these claims”.

Recht onderscheidt zich van andere sociale fenomenen omdat juristen⁹⁶⁹ zich bezighouden met het toekennen van verschillende betekenissen aan eenzelfde (groep van) woord(en). Taal is inherent onduidelijk en leent zich tot verschillende interpretaties.⁹⁷⁰ Het “waarheids”-gehalte van een argument hangt echter af van een bepaalde consensus binnen de juridische praktijk.⁹⁷¹ Geconfronteerd met een geheel nieuwe clause, bestaat dergelijke consensus over welke interpretaties aanvaardbaar zijn vooralsnog niet.⁹⁷² Vanuit deze optiek is de interpretatie voorgesteld door Firmin Rogier *niet* uit de lucht gegrepen. Firmin Rogier begrijpt bovendien wel degelijk de inhoud van de clause. De vraag of onvoorwaardelijke MFN clauses niet onrechtmatig de verhouding tussen de verdragspartijen en een derde land kan beïnvloeden is immers legitiem. Dergelijke impact bestaat inderdaad.

6.4.5. Tekstuele analyse van het Franco-Belgisch Verdrag

Op 1 mei 1861 wordt het nieuwe handelsverdrag tussen België en Frankrijk ondertekend door enerzijds Firmin Rogier en Charles Liedts en anderzijds de Franse ministers Thouvenel en Rouher (de eerste bevoegd voor Buitenlandse Zaken, de tweede voor Landbouw, Handel en Publieke Werken). Voor het einde van de maand, m.n. op 28 mei, verschijnt de tekst ervan in het Belgisch Staatsblad.⁹⁷³ De belangrijkste artikelen van het verdrag worden hier beknopt besproken.

---

⁹⁶⁹ Een mogelijk tegenargument is dat Firmin Rogier een diplomaat is, geen jurist. In de negentiende eeuw is er nog geen sprake van juridisering in het internationaal handelsrecht, zodat deze “functie” noodzakelijkerwijze door diplomaten of regeringsfunctionarissen dient te worden vervuld. Deze studie neemt als uitgangspunt dat er tussen de taak van een jurist en een diplomaat geen wezenlijk verschil bestaat. De logica van taal is nl. een universeel probleem, zoals Wittgenstein heeft aangetoond in zijn *Tractatus Logico-Philosophicus*.

⁹⁷⁰ Vgl. F. S. COHEN, “Transcendental nonsense and the functional approach”, *Columbia Law Review* 1935, (809)823-824.

⁹⁷¹ Dworkin erkent dat over deze consensus - of beter de inhoud ervan – discussie kan bestaan.

⁹⁷² Een mogelijk tegenargument is dat MFN clauses niet geheel nieuw zijn. Voorwaardelijke clauses komen reeds voor begin negentiende eeuw en dus moet er een consensus bestaan over welke argumenten aanvaardbaar zijn en welke niet. Firmin Rogier is echter een ervaren diplomaat - de Lijnwaadconventie van 1842 werd door hem onderhandeld –, wat tot de conclusie leidt dat onvoorwaardelijke MFN als stijlclause een aanvaardbaar argument is en bijgevolg binnen de consensus past.

⁹⁷³ Wet 28 mei 1861, Loi qui approuve le traité de commerce conclu, le 1er mai 1861, entre la Belgique et la France (1), *BS* 28 mei 1861.

In de art. 1 en 2 worden het Belgisch en Frans paviljoen gelijkgeschakeld. Anders gezegd, in de onderlinge relaties tussen België en Frankrijk geldt eenzelfde tarief, ongeacht of de belaste goederen worden aangeleverd met een Belgisch dan wel een Frans schip. Art. 3 heeft betrekking op de aanpassing van de uitvoerrechten langs beide kanten. Art. 4 legt een specifiek tarief vast voor chemische producten van Belgische herkomst wanneer deze worden ingevoerd in Frankrijk. Art. 5 heeft betrekking op drawbacks⁹⁷⁴ voor chemische producten. Frankrijk verbindt zich ertoe deze af te schaffen. Art. 6 stemt de accijnzen in beide landen op elkaar af. Indien een in het verdrag geënumereerd “article de production ou de fabrication nationale” getroffen wordt door een accijnsverhoging, mag de andere partij de invoerrechten op “un article similaire” verhogen. In feite bevat art. 6 een sanctiemechanisme voor art. 7. Dit artikel bepaalt nl. dat op “les marchandises originaires de l’un des deux pays et importées dans l’autre” geen accijnzen of gelijksoortige consumptiebelasting mag worden geheven die hoger is dan de belasting op “les marchandises similaires de production nationale”.⁹⁷⁵

Art. 16 is identiek aan art. 11 van het Anglo-Frans Verdrag (zie *supra* Hoofdstuk 6.3.3. De Verklaring van Parijs en de discussie over steenkool als contrabande). Beide partijen verbinden zich ertoe noch de export van steenkool te verbieden, noch de uitvoer te belasten. De Kamers van Koophandel die de regering adviseerden om de exportrestricties op steenkool te behouden, worden dus niet op hun wenken bediend. De Fransen doen echter wel een toegeving van hun kant. Zij verbinden zich ertoe voor de duur van het verdrag de invoerrechten op steenkool, steenkoolbriketten en cokes niet te verhogen. De Belgische regering zorgt dus wel voor een compensatie ten voordele

---

⁹⁷⁴ De World Customs Organisation definieert drawbacks als volgt: “The term “drawback” in commercial law signifies the practice of paying back or refunding duties (customs, sales or excise duties) on re-exported goods (goods may be re-exported either unprocessed, processed or incorporated in other products) which have been previously taxed at importation. Drawback may also be called as “border tax adjustments”. In feite gaat het om een vorm van exportsubsidies, zie *supra* Hoofdstuk 5.5.2. Exportsubsidies voor een meer gedetailleerde bespreking.

⁹⁷⁵ Deze clause kan als een vroege voorloper van de “national treatment”-clause beschouwd worden. Art. III (2) GATT leest als volgt: “The products of the territory of any contracting party imported into the territory of any other contracting party shall not be subject, directly or indirectly, to internal taxes or other internal charges of any kind in excess of those applied, directly or indirectly, to like domestic products.” De betekenis van deze laatste term “like domestic products” staat erg ter discussie, zie H. HORN en P. MAVROIDIS, “Still hazy after all these years: the interpretation of national treatment in the GATT/WTO case-law on tax discrimination”, *European Journal of International Law* 2004, (39) 39-69. Over art. 6-7 van het Franco-Belgisch Verdrag zouden gelijkaardige discussies mogelijk zijn. Art. III (2) GATT en art. 7 van het FBV zijn vrij gelijkaardig. Art. 7 FBV luidt als volgt: “Les marchandises de toute nature, originaires de l’un des deux pays et importées dans l’autre, ne pourront être assujéties à des droits d’accise ou de consommation supérieurs à ceux qui grèvent ou grèveraient les marchandises similaires de production nationale”. De termen “like domestic products” en “les marchandises similaires de production nationale” zijn zelfs nagenoeg identiek.

van de eigen staal- en metaalindustrie. Het ziet er echter wel naar uit dat de Fransen beter onderhandeld hebben. Zij bekomen nl. ook vanwege België een verlaging van de invoerrechten tot 1 frank per 1000 kilogram op een welbepaalde soort steenkool, steenkoolbriketten en cokes (van Franse oorsprong).

De overige artikelen van het verdrag zijn minder interessant. Het verdrag bevat heel wat meer administratieve bepalingen dan het Anglo-Frans Verdrag, o.m. met betrekking tot douanecontroles. In art. 30 komen beide partijen nog overeen om wederzijds iedere belasting op de transit van goederen af te schaffen. Specifiek wordt ook MFN behandeling inzake transit overeengekomen. Verder wordt in artikel 35 Algerije met Frankrijk geassimileerd. Art. 36 heeft dan weer betrekking op de aandelen- en obligatiehandel. Titels uitgegeven door Franse overheidslichamen en naamloze vennootschappen dienen op officieel in België erkende beurzen worden toegelaten, in zoverre deze titels op de Parijse beurs toegelaten zijn. Omgekeerd geldt hetzelfde voor titels uitgegeven door Belgische overheidslichamen en naamloze vennootschappen die zijn toegelaten op de beurs van Brussel. Art. 37 tot slot bevat de MFN clause. Deze wordt als volgt geformuleerd:

“Chacune des deux hautes parties [sic] contractantes s’engage à faire profiter l’autre de toute faveur, de tout privilège ou abaissement dans les tarifs des droits de l’importation ou à l’exportation des articles mentionnés ou non dans le présent traité, que l’une d’elles pourrait accorder à une tierce puissance. Elles s’engagent, en outre, à n’établir l’une envers l’autre aucun droit ou prohibition d’importation ou d’exportation qui ne soit, en même temps, applicable aux autres nations.”

Deze bepaling is nagenoeg identiek aan de MFN clause in het Anglo-Frans Verdrag (zie *supra* Hoofdstuk 6.3.5. De eerste moderne most-favoured-nation clause). Er zijn echter twee kleine verschillen waarvan het belang inhoudelijk gezien significant is. Ten eerste slaat “toute faveur, privilège ou abaissement dans les tarifs” zowel op in- als uitvoerrechten. In het Anglo-Frans Verdrag heeft MFN behandeling daarentegen enkel betrekking op *invoerrechten*. Ten tweede heeft de MFN behandeling zoals hier geformuleerd betrekking op alle mogelijke artikelen. Er staat nl. “des articles mentionnés ou non” ter verduidelijking. Voor het overige is de MFN clause van art. 19 van het Anglo-Frans Verdrag identiek aan die van art. 37 van het Franco-Belgisch Verdrag.

Tot slot wil deze studie nog een korte blik werpen op *les tableaux de tarifs* bij het verdrag. Algemeen kan men zeggen dat deze tabellen lagere tarieven bevatten in vergelijking met bijv. de tarieven die men terugvindt bij de Wet op de Differentiële Heffingen. Gelet op de stevige taal van de

glasfabrikanten ten aanzien van Minister de Vrière (zie *supra* 6.4.2. c), valt inderdaad op dat de Belgische invoerrechten op glas vrij hoog blijven. Algemeen geldt een tarief van 10% *ad valorem*. Hoewel een vergelijking niet zo evident is, ziet men dat zelfs voor allerhande soorten ijzerwerken, metaal en staal toch lagere invoerrechten gelden dan op glas, hoewel deze industrie ook zeer belangrijk is voor België. Op onbewerkt staal wordt bijv. slechts een tarief van 1 frank per 100 kilogram geheven. Er zijn kortom aanwijzingen dat private belangengroepen wel degelijk een invloed kunnen uitoefenen op het regeringsbeleid.

6.4.6. Conclusie bij het Franco-Belgisch Verdrag

De voorbereidingen van Belgische kant over een nieuw handelsverdrag beginnen met een vriendschappelijke brief van Chevalier aan Firmin Rogier. Frankrijk geeft aan bereid te zijn een verdrag te sluiten met België met het Anglo-Frans Verdrag als model. Aanvankelijk bestaat er van Belgische kant nogal wat wantrouwen ten aanzien van het Franse voornemen. De nieuwe onvoorwaardelijke MFN clause wordt als problematisch beschouwd voor de positie van Belgische producten op de Franse markt. België zet vervolgens onder impuls van Charles Rogier, allicht daartoe aangemaand door zijn broer, stappen ter voorbereiding van een nieuw verdrag. Een uitgebreide bevraging van de Kamers van Koophandel wordt georganiseerd. Deze Kamers zijn wettelijk erkend en elitair samengesteld. Het coalitieverbod voor werkgevers is zo een lege doos. De adviezen van de Kamers zijn echter zo uiteenlopend dat de vraag zich opdringt of deze adviezen - en bij uitbreiding de Kamers zelf - wel enig nut hebben. Niet toevallig worden de *Chambres de Commerce* een tiental jaar later afgeschaft door Frère-Orban. Er zijn verder sterke aanwijzingen voor *rent-seeking behaviour* vanwege de Kamers. Zeker de invloed van de glasfabrikanten op het beleid is disproportioneel. De vraag vanwege de Minister de Vrière om advies vanwege een privéonderneming is opmerkelijk.

Ook opmerkelijk is dat ondanks de vriendschappelijke contacten tussen beide, Firmin Rogier toch enige twijfels heeft bij de betrouwbaarheid van Chevalier. Hij vindt de voormalige professor economie te veel een dromer, met weinig gevoel voor politiek. Rogier onderschat echter de invloed van Chevalier op de keizer. Frankrijk sluit vanaf 1860 in een tijdspanne van slechts zes jaar nog handelsverdragen met maar liefst elf landen in Europa.⁹⁷⁶ België volgt Frankrijk op de voet en wordt

---

⁹⁷⁶ P. MARSH, *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 28.

één van de voortrekkers bij de totstandkoming van een Europese gemeenschappelijke markt. België sluit in deze periode nl. nog verdragen met Groot-Brittannië (1862), Zwitserland (1862), Pruisen, Italië, Bremen, Lübeck, Nederland, een additioneel verdrag met Frankrijk, Oldenburg, Hamburg, Zweden, Noorwegen en Denemarken (allen in 1863).⁹⁷⁷ Deze handelsverdragen hebben allen het Anglo-Frans Verdrag van 1860 als model. Art. 19, de MFN clause, is de sleutelbepaling van dit verdrag. Nochtans is discussie mogelijk over de interpretatie van deze clause. Er is sprake van een zekere ambiguïteit. Een ervaren diplomaat zoals Firmin Rogier signaleert twee problemen. Ten eerste zou men de clause kunnen beschouwen “comme de pur style”. Bij gebreke aan een consensus over aanvaardbare interpretaties is Rogiers opmerking niet geheel uit de lucht gegrepen. Ten tweede oordeelt Rogier dat MFN in onvoorwaardelijke vorm onaanvaardbare gevolgen kan hebben voor derde staten. Het is echter precies de essentie van MFN om discriminatoire behandeling in de handelsrelaties tussen staten uit te schakelen. Hoe dan ook, de ambiguïteit van MFN zoals geformuleerd door art. 19 weerhoudt België en Frankrijk er niet van de MFN clause in het Franco-Belgische Verdrag op min of meer dezelfde wijze te formuleren. In minder dan een decennium “bekeert” nagenoeg heel Europa zich tot de onvoorwaardelijke vorm van MFN. Door het sluiten van een groot aantal handelsverdragen, inclusief MFN, ontstaat uiteindelijk het Cobden-Chevalier netwerk en een gemeenschappelijke Europese markt. De voordelen van de onvoorwaardelijke MFN-vorm zijn echter zo groot dat MFN de desintegratie van de gemeenschappelijke markt omstreeks de eeuwwisseling overleeft. Zelfs na de twee meest donkere periodes in de geschiedenis van de mensheid, kiest de wereld ervoor om kort na de Tweede Wereldoorlog MFN terug op te nemen als hoeksteen van de GATT. MFN in zijn onvoorwaardelijke vorm is zo vandaag nog steeds de basis van het multilaterale handelssysteem.

VII. Algehele conclusie

1. Beantwoorden deelonderzoeksvragen

7.1.1. Toelichting bij werkwijze

In de overkoepelende conclusie voor deze masterproef, komt de auteur niet meer terug op de Hoofdstukken I (Inleiding en methodologie) en II (Theoretische beschouwingen). Deze twee

---

⁹⁷⁷ M. SÜETENS, *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu'à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 93-94.

hoofdstukken dienen als - weliswaar uitgebreide – inleiding tot het bestudeerde onderwerp en geven de gevolgde werkwijze weer. De lezer die graag de essentie van deze hoofdstukken weergegeven ziet, wordt verwezen naar de samenvatting aan het eind van ieder hoofdstuk. Meer algemeen past overigens de bemerking dat aan het eind van ieder hoofdstuk getracht werd om de essentie samen te vatten. Verschillende deelhoofdstukken bevatten ook tussentijdse conclusies om de bevindingen van deze studie behapbaar te maken voor de lezer. In deze algehele conclusie wordt teruggegrepen naar de onderzoeksvragen geformuleerd in Hoofdstuk 1.6. Deze worden beantwoord in een volgorde die overeenstemt met de structuur van het onderzoek zelf. In eerste instantie worden de onderzoeksvragen in verband met het negentiende-eeuwse internationaal publiekrecht beantwoord (Hoofdstuk III in het onderzoek). Aansluitend buigt deze conclusie zich over de onderzoeksvragen in verband met neutraliteit (Hoofdstuk IV in het onderzoek). Vervolgens wordt het interne recht behandeld (Hoofdstuk V en VI in het onderzoek). De centrale onderzoeksvraag tot slot wordt afzonderlijk beantwoord.

7.1.2. De structuur van het internationaal publiekrecht: een eeuw van positivisme, met “concurrenten”

Hoofdstuk III heeft tot doel de volgende vraag te beantwoorden: hoe ziet het internationaal publiekrecht (structuur en doctrine) eruit tijdens de negentiende eeuw? Anders gezegd, wat zijn de spelregels voor staten inzake de regulering van de internationale handel? Het antwoord op deze vraag zou vrij kort kunnen zijn: tijdens de lange negentiende eeuw regeert het positivisme. De constructie van regels is gebaseerd op wat waarneembaar is door observatie. De soevereine gelijkheid van staten is het kernpunt van de positivistische opvatting. De nadruk ligt zo op het interstatelijk en consensueel karakter van internationaal recht. Voor het internationaal economisch recht is de stand van zaken niet fundamenteel anders. Hieruit volgt dat staten principieel volledig vrij zijn te bepalen met wie zij handel drijven, wanneer en op welke wijze. Een soevereine staat is volledig vrij de internationale handel te reguleren zoals haar goeddunkt. Deze soevereiniteit is enkel beperkt wanneer een staat daarin heeft toegestemd. Staten kunnen er m.a.w. voor kiezen hun soevereiniteit en fundamenteel daaraan verbonden rechten te beperken. Zij zijn hier echter niet toe verplicht; verplichtingen bestaan enkel in zoverre een staat deze heeft aanvaard. Vooraleer sprake kan zijn van een beperking op de statelijke soevereiniteit, is dus steeds toestemming vereist vanwege die staat zelf. Deze toestemming kan zowel impliciet als expliciet zijn. Verdragen zijn de expliciete

vorm van toestemming en zodoende een belangrijke bron van recht. De impliciete vorm van toestemming is de statenpraktijk. Een staat die zich niet initieel verzet tegen internationaal gewoonterecht stemt impliciet toe beperkingen op haar soevereiniteit te aanvaarden. Positivisten maken m.a.w. gebruik van een zekere fictie in de vorm van impliciete toestemming. Internationaal gewoonterecht is zodoende een tweede belangrijke bron van internationaal recht. Voor het internationaal economisch recht is deze laatste bron van recht te verwaarlozen. Staten vallen bijgevolg nagenoeg volledig terug op verdragen om hun onderlinge handelsrelaties te regelen. In die verdragen zijn zij echter volkomen vrij om de handel te reguleren zoals hen goeddunkt. Er bestaat zelfs geen verplichting om regulerend op te treden. Kortom, het antwoord op de vraag naar de spelregels is eigenlijk dat er *inhoudelijk* geen spelregels zijn. Staten zijn volledig vrij om op *materieel* vlak hun onderlinge rechten en verplichtingen te regelen. Op intern vlak zijn er geen beperkingen. Wel zijn er *formele* spelregels, die erop neerkomen dat soevereine staten om hun onderlinge relaties te regelen steeds wederzijdse toestemming nodig hebben. Dit kan steeds door het sluiten van een verdrag, waarvan de betrokken staten echter de inhoud vrij kunnen bepalen.

Het positivisme bestaat echter niet in een vacuüm en ondervindt ook invloeden vanwege andere denkbeelden. Hoewel liberalisme eerder een economische opvatting is dan een juridische, formuleert zij ook op vlak van het recht een alternatief voor het positivisme. Liberalen argumenteren dat marktmechanismen en de allocatie van productieve middelen op basis van ieders eigenbelang niet enkel voor de nationale markt, maar ook op het internationale niveau tot de meeste welvaart leiden. De liberale school bepleit individuele vrijheid en een minimale staat. Op interstatelijk vlak dienen staten regulatoire barrières af te bouwen, zodat ook daar marktmechanismen hun werk kunnen doen. De theorie van het comparatief voordeel legitimeert vrijhandel. Richard Cobden wordt doorgaans - terecht – geassocieerd met deze school.

Een tweede krachtige concurrent is het Saint-Simonisme. Deze school benadrukt interdependentie en de harmonische samenwerking tussen staten. Het belang van industriële ontwikkeling staat centraal. Saint-Simonisten argumenteren dat een technocratische en financiële elite de macht in handen behoort te nemen, voor de uitbouw van transportnetwerken moet zorgen en efficiënte financieringsmechanismen dient op te zetten. Een belangrijk vertegenwoordiger van deze school is Michel Chevalier.

Zowel de liberalen als de Saint-Simonisten geloven - weliswaar elk op hun manier - dat samenwerking tussen staten en vrijhandel tot eeuwige vrede zal leiden. Zowel Cobden als Chevalier geloven in de idee van vrede-door-handel. Begin jaren 1860 slaan beide heren de handen in elkaar en creëren uiteindelijk een netwerk van vrijhandelsverdragen in Europa. De juridische basis van dit netwerk is de onvoorwaardelijke most-favoured-nation clause. Wel past de vaststelling dat de constructie van dit netwerk volgens de *formele* spelregels van de positivisten verloopt. De betrokken partijen sluiten verdragen en geven dus hun wederzijdse toestemming met betrekking tot de rechten en plichten opgenomen in het verdrag. Inhoudelijk dringen zo in het internationaal economisch recht de opvattingen van het liberalisme en Saint-Simonisme door. Dankzij het Cobden-Chevalier netwerk, komt een gemeenschappelijke Europese markt tot stand gelegitimeerd door de idee van vrede op het Europese continent. Het zijn diezelfde, of toch zeer gelijkaardige, ideeën die vandaag aan de basis liggen van de Europese Unie. De geschiedenis herhaalt zich inderdaad.

7.1.3. De Verklaring van Parijs en het internationaal handelsrecht: de afbraak van handelsbarrières op zee

De volgende onderzoeksvraag heeft betrekking op neutraliteit en de Verklaring van Parijs. De vraag werd als volgt geformuleerd: in welke mate verandert de Verklaring van Parijs de structuur van het internationaal publiek- en handelsrecht en welke gevolgen heeft dit voor België?

Met de Verklaring van Parijs krijgen neutrale partijen op zee meer rechten dan ooit tevoren. Het free ships, free goods-principe wordt algemeen erkend. Deze nieuwe regel is een uiting van de liberale ideologie. De Verklaring wijzigt als zodanig de structuur van het internationaal publiek- of handelsrecht niet, maar past binnen het positivistische kader. Wel nemen staten voor het eerst hun toevlucht tot een multilateraal verdrag om een principe algemeen te doen erkennen. Multilaterale verdragen zijn in feite een vorm van *instant custom*. De veralgemening van de free ships, free goods-regel betekent de definitieve erkenning van de *freedom of the seas*. Voortaan staan de zeeën open voor neutrale schepen om allerhande goederen te vervoeren, zelfs richting een vijandelijke, oorlogvoerende partij. De enige noemenswaardige uitzondering op deze regel geldt voor contrabande. Deze uitzondering dient men weliswaar te nuanceren, gelet op de lakse interpretatie die ook België tijdens de negentiende eeuw durft voorstellen ter verdediging van de wapenhandel. Macht blijft kortom onmiskenbaar een rol spelen.

Hoe dan ook is de Verklaring van Parijs een grote stap vooruit in de definitieve afbraak van barrières voor de handel op zee. Vanuit economisch oogpunt, maakt het weinig verschil of goederen in beslag genomen worden op zee door de marine, dan wel aan de grens door de douanepolitie. De ontmanteling van handelsbarrières op zee, is zo de ontmanteling van barrières aan de landsgrenzen voorafgegaan. Voor een permanent neutrale staat (België), bieden deze ruime rechten voor *neutrals* uiteraard grote voordelen. Belgische schepen krijgen dankzij de Verklaring in principe steeds toegang tot de buitenlandse markt, zonder het risico te lopen op zee te worden onderschept, doorzocht en te worden geconfisqueerd. Het belang voor België is dus tweevoudig: 1) de afbouw van barrières voor de handel op zee en 2) gegarandeerde markttoegang voor Belgische schepen en goederen, die immers steeds neutraal zijn.

7.1.4. Permanente neutraliteit en de handelspolitiek: het Europese machtsevenwicht als *juridische* beperking op de Belgische soevereiniteit

Hoe past de Belgische neutraliteit als nieuw juridisch begrip binnen dit kader en welk verband heeft dit met de handelspolitiek?

Permanente neutraliteit is begin negentiende eeuw inderdaad een volkomen onbekend juridisch begrip. Diplomaten en rechtsgeleerden gaan ervan uit dat de statenpraktijk zal moeten uitwijzen wat de rechten en verplichtingen verbonden zijn aan deze status. Permanente neutraliteit - en het respecteren van de rechten en plichten daaraan verbonden – dient beschouwd te worden als een *conditio sine qua non* voor de (blijvende) erkenning van het juridisch bestaan van België. De erkenning van de Belgische soevereiniteit is juridisch verbonden aan haar permanent neutrale status ingevolge het verdrag der XXIV artikelen van 1839.⁹⁷⁸ Een schending *proprio motu* van haar verplichtingen, brengt bijgevolg het bestaan van België als soevereine en onafhankelijke staat (juridisch) in het gedrang. Haar erkenning is immers steeds voorwaardelijk.

Permanente neutraliteit omvat een aantal verplichtingen, zoals de verdediging van het grondgebied, die in het economisch voordeel van het land zijn. Een permanent neutrale staat is ook ontdaan van

---

⁹⁷⁸ De vraag of België dit verdrag geratificeerd heeft of tenminste ingestemd heeft met haar permanent neutrale status doet m.i. niet ter zake. Men zou nochtans vanuit een positivistisch kader kunnen argumenteren dat een soevereine staat niet gedwongen kan zijn de verplichtingen inzake permanente neutraliteit na te leven, tenzij zij daarin heeft toegestemd. Het uitgangspunt van het positivisme is immers de soevereine gelijkheid van staten. Voorafgaand aan de erkenning door de grootmachten in het verdrag der XXIV artikelen is België echter nog geen soevereine staat, zodat zij geen beroep kan doen op de rechten verbonden aan soevereiniteit. Deze soevereiniteit ontstaat pas na erkenning door de grootmachten, onder de voorwaarde dat België permanent neutraal zal zijn en blijven.

haar soeverein recht oorlog te voeren. Zodoende zijn permanent neutrale staten “gedwongen” zich te richten op de economische vooruitgang van hun land en bevolking. In deze zin begrepen “stuurt” permanente neutraliteit de handelspolitiek van een land. Deze status laat bovendien toe steeds te genieten van de voordelen van klassieke neutraliteit, die zeker sinds de Verklaring van Parijs niet te versmaden zijn.

Deze studie betoogt verder dat *balance of power* het verklarend principe is voor het onderscheid tussen klassieke en permanente neutraliteit. De permanente neutraliteit van België werd nl. als voorwaarde voor haar erkenning opgelegd om het Europese machtsevenwicht in stand te houden. De rechten en verplichtingen die op België rusten, zijn rechtstreeks afhankelijk van het machtsevenwicht. Kortom, wat België wel en niet mag is, bepalen uiteindelijk de grootmachten. Zij oordelen nl. of de acties van België de *balance of power* dreigen te doen overhellen in deze of gene richting. Bij dergelijke beoordeling speelt macht uiteraard een belangrijke rol; dit vloeit voort uit het woord *machtsevenwicht* zelf. Dit neemt niet weg dat het *in casu* om een juridisch principe gaat. Op België rusten bijgevolg een aantal *sui generis* verplichtingen die rechtstreeks voortvloeien uit het behoud van het Europese machtsevenwicht. Omdat België als klein land slechts een kleine interne markt heeft, is het steeds op zoek naar afzetmarkten voor de eindproducten van haar industrie. Deze permanente zoektocht naar afzetmarkten botst echter met permanente neutraliteit. Een douane-unie met de buurlanden, in het bijzonder Frankrijk, dient zich nl. aan als de ideale oplossing voor het afzetmarkt-probleem. De grootmachten verzetten zich consequent tegen dergelijke unie, want onverenigbaar met het machtsevenwicht. Deze studie concludeert dat België op basis van haar *sui generis* verplichtingen inzake permanente neutraliteit, ontdaan is van de soevereine bevoegdheid een douane-unie (en bij uitbreiding politieke unies) te sluiten met de grotere buurlanden. Voor de handelspolitiek zijn de gevolgen verstrekkend: het betekent dat het land elders afzetmarkten dient te zoeken, bij voorkeur overzees. Met enige goede wil ziet men in dit verhaal de kiemen van een koloniaal project.⁹⁷⁹

7.1.5. *Infant industry protection* en het Belgisch intern recht: een verhaal van gematigdheid

Over het intern recht werden de volgende twee deelonderzoeksvragen geformuleerd:

---

⁹⁷⁹ Nochtans bestond er in verband met Congo juridische discussie over de vraag of een permanent neutrale staat wel kolonies kan of mag hebben.

- Hoe ziet het Belgisch intern recht eruit (vorm en inhoud)?
- Heeft België gebruik gemaakt van *infant industry protection of promotion* om de ontwikkeling van de industrie te stimuleren, en zo ja, welke juridische instrumenten heeft het daartoe gebruikt?

Vooraleer deze vragen te beantwoorden, wil deze studie nog aanstippen dat het onderscheid tussen intern recht en internationaal recht niet steeds dienend is. Zo kan men zich de vraag stellen of een verdragsregel tot het intern recht behoort, dan wel tot het internationaal recht. Deze masterproef heeft er (impliciet) voor gekozen om verdragen als een vorm van intern recht te beschouwen. De regels opgenomen in verdragen vullen aan en wijzigen immers het interne douanerecht. Verdragen worden in de regel omgezet en bijgevolg geïncorporeerd in de eigen rechtsorde. Een uitgebreid, supranationaal geheel van regels over de regulering van de internationale handel bestaat eigenlijk niet tijdens de negentiende eeuw. Hoogstens is het Cobden-Chevalier netwerk daartoe een eerste aanzet.

Beide deelonderzoeksvragen kunnen eigenlijk samen beantwoord worden. Een opsplitsing tussen agrarisch- en industrieel protectionisme dient zich daarentegen wel aan. Inzake agrarisch protectionisme is het antwoord op deze vragen vrij eenvoudig. De gekozen vorm is steeds wetgeving; verdragen over de landbouwsector zijn er eigenlijk niet. Inhoudelijk kiest de wetgever in 1834 voor een systeem van prijsstabiliteit door middel van de glijdende schaal. De functie daarvan is dubbel: enerzijds voldoende hoge inkomsten voor de grootgrondbezitters garanderen, anderzijds ook het garanderen van een stabiele verkoopprijs voor boeren. Stabiele prijzen zijn erg belangrijk voor de economische ontwikkeling van de landbouwindustrie. Voor kleine boeren is prijsstabiliteit zelfs als een premature vorm van sociale zekerheid te beschouwen. Overige inhoudelijke maatregelen in verband met krediet en verzekeringen in de landbouwsector, komen pas veel later op het toneel. Wat betreft de landbouwsector is het antwoord op de vraag naar *infant industry promotion* dan ook negatief.

Voor de eigenlijke industrie is het antwoord op deze vraag minder eenduidig. Naar de vorm maakt de Belgische overheid gebruik van zowel wetgeving als verdragen. Reeds vrij vroeg na de onafhankelijkheid sluit België allerhande verdragen die betrekking hebben op industriële producten. De maatregelen ter bescherming en promotie van de (zware) industrie zijn veel breder dan deze in de landbouwsector. Om deze reden werd gefocust op bescherming door middel van tarieven,

aangezien dit de meest voorkomende vorm van protectionisme is. Een adequate beoordeling van protectionisme in België vergt een uitbreiding van het bestudeerde tijds kader. De twee decennia onder Franse overheersing zijn nl. een periode van extreem protectionisme. De Belgische industrie kan zich in deze jaren vrij rustig ontwikkelen zonder de concurrentie vanwege de Britse industrie. Hoewel Willem I aansluitend voor een zeer gematigd douaneregime kiest, neemt hij wel allerhande maatregelen die de industrie tot voordeel strekken. Vooral op vlak van industriële financiering is zijn beleid vrij origineel. Tot 1844 neemt de Belgische overheid weinig bijkomende maatregelen. De Wet op de Differentiële Heffingen stuurt het Hollandse douaneregime slechts in beperkte mate bij.

Inzake *tarifaire* bescherming heeft in België kortom nooit een uitgebouwd systeem van *infant industry protection* bestaan. Het Belgische douaneregime laat zich het best beschrijven als gematigd protectionistisch. Bijgevolg zijn er twee mogelijke conclusies: 1) industrialisatie vergt geen actieve interventie vanwege de staat; een liberale politiek leidt vanzelf tot economische ontwikkeling of 2) bescherming door tarieven is slechts één mogelijke vorm van overheidsinterventie; andere maatregelen kunnen even adequaat zijn om de industrialisatie te stimuleren. Er zijn aanwijzingen dat eerder de tweede verklaring de juiste is. Ten eerste wordt de Belgische industrie gekenmerkt door effectieve financieringsmechanismen, vooral dankzij de Société Générale. Ten tweede is er de wettelijke verankering van de Kamers van Koophandel, in feite een vrijbrief voor kartelvorming. Een “beggar-thy-neighbour”-mededingingsbeleid kan een middel zijn om het nationale producentensurplus te maximaliseren ten koste van de handelspartners. Ten derde staat België tijdens de negentiende eeuw ook bekend voor het niet respecteren van intellectuele eigendomsrechten. Industriële spionage en technologische diefstal werden niet bestraft en soms zelf aangemoedigd van overheidswege. Het vergt echter een meer diepgaand onderzoek om definitief uitspraak te doen over deze elementen en hun rol bij de industrialisatie van België. De enige conclusie op dit ogenblik is dan ook dat België geen actief beleid van hoge tarieven gevoerd heeft met het oog bescherming van de eigen industrie. Het protectionisme in België was gematigd.

2. Beantwoorden centrale onderzoeksvraag

Het hoofddoel van deze masterproef is te beschrijven *hoe* en *waarom* het Belgisch handelsregime, waarvan de juridische veruiterlijking in wetgeving en handelsverdragen terug te vinden is, de overgang van protectionisme naar vrijhandel maakt midden negentiende eeuw. De centrale

onderzoeksvraag werd als volgt geformuleerd: met welke juridische instrumenten verwezenlijkt België in het midden van de negentiende eeuw de overgang van protectionisme naar vrijhandel, en waarom vindt deze evolutie plaats?

Het antwoord op de vraag met welke juridische instrumenten de transitie van protectionisme naar vrijhandel wordt gerealiseerd, is vrij eenduidig. Het geliefkoosde instrument van de Belgische wetgever is een handelsverdrag. De afbouw van tarieven wordt bij voorkeur bilateraal onderhandeld, aan de hand van wederzijdse concessies. Unilaterale vrijhandel blijft een door en door Britse opvatting en vindt eigenlijk nooit doorgang op het continent, hoewel er onder Belgische beleidsmakers en binnen de Kamers van Koophandel wel voorstanders van dergelijke unilaterale politiek zijn. De afbouw van protectionistische tarieven door wijziging van de eigen wetgeving, het “gemeen” douanerecht, doet zich slechts sporadisch voor. De verdragspolitiek van België was veel belangrijker bij de totstandkoming van een vrijhandelsregime.

De “waarom”-vraag, de vraag naar de historische oorzaak, is vanzelfsprekend veel moeilijker te beantwoorden. Waarom vonden de Europese beleidsmakers het plots wenselijk om tarieven af te bouwen en de handel vrij(er) te laten? Anders gezegd, wat dreef hen tot verre gaande liberalisering en de constructie van een gemeenschappelijke Europese markt? Alvast past hierbij de opmerking dat “de” historische oorzaak niet bestaat. Het is eerder zo dat meerdere oorzaken tegelijkertijd verantwoordelijk zijn voor de transitie van protectionisme naar vrijhandel. Twee elementen dienen zich aan als “hoofd”oorzaak.

Ten eerste is omstreeks 1850 de wijziging van de economische basisstructuur van België voltrokken. De technologische vooruitgang die de eerste industriële revolutie brengt, laat toe op steeds grotere schaal te produceren, vnl. in Groot-Brittannië, op de voet gevolgd door België. Specialisatie speelt hierbij een belangrijke rol. De interne markt is niet voldoende groot om nog voldoende afzetmogelijkheden te garanderen voor de gemechaniseerde productiemethoden. In dergelijke omstandigheden is protectionisme om twee redenen niet interessant. Hoge tarieven vallen in feite ten laste van de consument. Protectionisme maakt producten duurder, ten gevolge waarvan de grote massa eenvoudigweg minder *kan* consumeren. De voordelen van vrijhandel nemen m.a.w. toe naarmate de productie stijgt. Ten tweede biedt vrijhandel de mogelijkheid vreemde markten te openen voor de eigen producten. Een te kleine interne markt dwingt tot het zoeken van afzetmarkten

elders. Een vrijhandelspolitiek leent zich hier uitstekend toe. De kernoorzaak is echter de technologische vooruitgang die toelaat meer goederen te produceren dan voorheen.

De tweede oorzaak voor de transitie van protectionisme naar vrijhandel is de kracht van een idee, gedeeld door een groep van mensen (i.e. een sociaal netwerk), waarbinnen ieder individu de macht heeft om politiek-juridische veranderingen door te voeren. Voor Engeland denkt men aan Richard Cobden, voor Frankrijk aan Michel Chevalier en voor België aan Charles Rogier. Liberalisering van de handel wordt politiek en economisch gelegitimeerd door het gedeelde idee dat handel tot wereldwijde vrede zal leiden. Dit idee wordt gedeeld door zowel economen en politici van liberale en Saint-Simonistische strekking. Binnen het liberale gedachtegoed zijn er bovendien de vrijhandelseconomen die *free trade* ook economisch onderbouwen aan de hand van de theorie van het comparatief voordeel. Het comparatief voordeel is tot op vandaag de legitimatie voor ons liberaal, multilateraal handelssysteem. Vrijhandelseconomen zoals Smith, Say en Ricardo worden aangehaald in parlementaire voorbereidingen en diplomatieke correspondentie. Beleidsmakers kennen hun theorieën en baseren hun politiek handelen op deze kennis. Liberale ideeën dringen zo door in de politieke en bijgevolg in het recht. Recht is immers gestolde politiek.

VIII. Bibliografie

ABBENHUIS, M., *An age of neutrals: great power politics, 1815-1914*, Cambridge, Cambridge University Press, 2014, 289 p.

ABRAHAM, F., en DE WIT, G., “Export promotion via official export insurance”, *Open economies review* 2000, 5-26.

ACCOMINOTTI, O., en FLANDREAU, M., “Bilateral treaties and the most-favored-nation clause: the myth of trade liberalization in the nineteenth century”, *World Politics* 2008, 147-188.

Amendements présentés par le Gouvernement, dans le Comité Général, au projet de loi de la commission d'enquête parlementaire, 25 april 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 289.

ARENDDT, G., *Essai sur la neutralité de la Belgique, considérée principalement sous le point de vue du droit public*, Brussel – Leipzig, C. Muquardt, 1845, 212 p.

- BAMMENS, N., PEETERS, B., en REYPPENS, N., *Internationaal fiscaal recht in Fiscaal compendium*, Mechelen, Wolters Kluwers, 2016, 377 p.
- BARTELS, L., “The UK’s WTO Schedules”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, 83-86.
- BARTELS, L., “The UK’s status in the WTO after Brexit”, *SSRN Research Paper*, 23 september 2016, <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2841747>.
- BATEMAN, M., en CHANG, H.-J., “Microfinance and the illusion of development: from hubris to nemesis in thirty years”, *World Economic Review* 2012, 13-36.
- BAUDHUIN, F., *Histoire économique de la Belgique in Histoire de la Belgique contemporaine, 1830-1914*, Brussel, A. Dewit, 1928, 408 p.
- BEIERLE, T., “Agricultural trade liberalization—Uruguay, Doha, and beyond”, *Journal of World Trade* 2002, 1089-1110.
- BLACK, J., HASHIMZADE, N., en MYLES, G., *A Dictionary of economics*, Oxford, Oxford University Press, 2017, <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-3>.
- BLACK, J., HASHIMZADE, N., en MYLES, G., *A Dictionary of economics*, Oxford, Oxford University Press, 2017, <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780198759430.001.0001/acref-9780198759430-e-477>.
- BOONE, M., *Historici en hun métier: een inleiding tot de historische kritiek*, Gent, Academia Press, 2015, 343 p.
- CHAISSÉ, J., “Rising protectionism threatens global trade: WTO law and litigation in Asia”, *Asian Dispute Review* 2017, 112-118.
- CHANG, H.-J., *Kicking away the ladder: development strategy in historical perspective*, Londen, Anthem Press, 2003, 187 p.
- CHANG, H.-J., “Rethinking public policy in agriculture: lessons from history, distant and recent”, *The Journal of Peasant Studies* 2009, 477-515.

- CHANG, H.-J., *23 Things they don't tell you about capitalism*, Londen, Penguin Books, 2010, 286 p.
- CHANG, H.-J., "Institutions and economic development: theory, policy and history", *Journal of Institutional Economics* 2011, 473-498.
- CHARNOVITZ, S., "WTO Appellate Body Roundtable", *Proceedings of the American Society of International Law* 2005, 175-187.
- CHARNOVITZ, S., "What is international economic law", *Journal of International Economic Law* 2011, 3-22.
- CHLEPNER, B.-S., *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles 1956, 436 p.
- Convention douanière neerlando-belgo-luxembourgeoise. Rapport sur les conversations ministerielles neerlando-belgo-luxembourgeoises, tenues à La Haye, 10-13 mars 1949.
- COCKFIELD, A., "Introduction: the last battleground of globalization" in COCKFIELD, A. (ed.), *Globalization and its tax discontents: tax policy and international investments. Essays in honour of Alex Easson*, Toronto, University of Toronto Press, 2010, 3-17.
- COHEN, F. S., "Transcendental nonsense and the functional approach", *Columbia Law Review* 1935, 809-849.
- COOLSAET, R., *België en zijn buitenlandse politiek 1830-2015*, Leuven, Van Halewyck, 2014, 817 p.
- DEESE, W., en REEDER, J., "Export taxes on agricultural products: recent history and economic modelling of soybean export taxes in Argentina", *Journal of International Commerce & Economics* 2008, 185-213.
- DEMOULIN, R., *Guillaume Ier et la transformation économique des Provinces belges (1815-1830)*, Luik, Faculté de philosophie et lettres, 1938, 466 p.
- DENECKERE, G., DE PAEPE, T., DE WEVER, B., VANTHEMSCHE, G., *Een geschiedenis van België*, Gent, Academia Press, 2014, 315 p.

DEPOORTERE, R., *Le rachat du péage de l'Escaut*, Brussel, Académie royale de Belgique, 1991, 414 p.

Développemens de la proposition de M. A. Rodenbach, tendant à imposer de 10 p.c. à l'entrée les toiles étrangères, 16 november 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 3.

Développemens de la proposition de M. Eugène Desmet, sur la restriction à la libre sortie des lins indigènes, 2 december 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 33.

Développemens du projet de loi, présenté par M. De Foere, tendant à protéger le commerce, la navigation et l'industrie du pays, 11 juni 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 126.

Développemens présentés par M. Desmazières, sur la proposition de vingt-quatre représentants des Flandres, relative à une augmentation de droit à l'entrée sur les cottons étrangères, 29 januari 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 62.

Développemens de la proposition de M. Berger, relative à la sortie du minerais de fer, 27 januari 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 68.

Développemens à l'appui du tarifs des droits différentiels: observations générales pour l'intelligence des principes généraux suivis dans l'application des droits différentiels, 25 april 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 290.

DEWACHTER, W., *De mythe van de parlementaire democratie: een Belgische analyse*, Leuven, Acco, 2003, 475 p.

DHONDT, F., "Looking beyond the tip of the iceberg: diplomatic praxis and legal culture in the history of public international law", *Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte Edition Rechtskultur* 2013, afl. 2, 31-42.

DHONDT, F., "La neutralité belge 1830-1914: nouvelles approches ou retour à l'histoire diplomatique?", *Journées internationales d'histoire du droit et des institutions des pays flamands, picards et wallons* 2016, [file:///C:/Users/Acer/Downloads/F. DHONDT La neutralite permanente de la.pdf](file:///C:/Users/Acer/Downloads/F._DHONDT_La_neutralite_permanente_de_la.pdf).

DHONDT, F., *Gestolde macht : historische en vergelijkende inleiding tot het publiekrecht*, 2017, Brussel, ASP/VUBPress, 463 p.

DHONDT, F., “Permanent neutrality or permanent insecurity? Obligation and self-interest in the defence of Belgian neutrality, 1830-1870”, *CORE Working Papers* 2017, No. 2017-2, 1-28.

DHONDT, F., “‘Complete the Chain of Universal Law and Order’: The first continental conferences of the Friends of Peace and the interdisciplinary dream of peace”, *CORE Working Papers* 2018, No. 2018-1, 1-29.

DOLLE, T., en LEYS, D., “The trade and customs law consequences of Brexit”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, 117-124.

DRAPER, M., *The Belgian army and society from independence to the Great War*, Houndmills, Palgrave, 2018, 281 p.

DUNHAM, A. L. “The development of the cotton industry in France and the Anglo-French Treaty of Commerce of 1860”, *The Economic History Review* 1928, 281-307.

DUNHAM, A. L., *The Anglo-French Treaty of Commerce of 1860 and the progress of the industrial revolution in France*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 1930, 409 p.

DUVE, T., “Global Legal History – A Methodological Approach”, *Max Planck Institute for European Legal History Research Paper Series No. 2016-04* 2016, <https://ssrn.com/abstract=2781104>.

DWORKIN, R., *Law’s empire*, Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1986, 470 p.

DE FOERE, L., *De la tolérance: Discussion philosophique, théologique et historique sur la tolerance*, Brugge, De Moor, 1816, 64 p.

DE LAVELEYE, E., *Etudes historiques et critiques sur le principe et les conséquences de la liberté de commerce internationale*, Parijs - Brussel, Ch. Muquardt, 1857, 146 p.

DE RUYSSCHER, D., *Gedisciplineerde vrijheid: een geschiedenis van het handels- en economisch recht*, Antwerpen-Apeldoorn, Maklu, 2014, 183 p.

DE WAELE, M., *De ontwikkeling van de Belgische buitenlandse politiek sinds 1830*, Gent, Rijksuniversiteit Gent, 1984, 202 p.

EINHORN, T., “International customs law” in WOLFRUM, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, www.mpepil.com

EWALD, W., “Comparative Jurisprudence (II): The Logic of Legal Transplants”, *American Journal of Comparative Law* 1995, 489-510.

Exposé des motifs a l’appui du projet de loi portant des modifications au tarif des douanes, sur la frontière de la province de Luxembourg, 6 maart 1839, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1838-1839, nr. 90.

Exposé des motifs d’un projet de loi tendant à faire ratifier et compléter l’arrêté royal du 26 juillet 1841, relatif à l’entrée des fils de lin et de chanvre, 25 november 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 22.

Exposé des motifs accompagnant le projet de loi relatif à l’entrée des houilles de la Sarre dans le Luxembourg, 27 november 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 30.

Exposé des motifs: Projet de loi pour modifier le tarif général des douanes en vigueur, relativement aux droits de sortie, 10 november 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 12.

Exposé des motifs: Projet de loi pour modifier le tarif général des douanes en vigueur, quant aux droits d’entrée, 10 november 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 13.

FAKHRI, M., “The institutionalisation of free trade and empire: a study of the 1902 Brussels Convention”, *London Review of International Law* 2014, 49-76.

FAKHRI, M., “Globalizations of Law From the Perspective of International Trade Law (and Agricultural Commodities)”, *Jindal Law Review* 2015, 18-27.

FERGUSON, F., *The square and the tower: networks, hierarchies and the struggle for global power*, Londen, Allen Lane, 2017, 608 p.

FISCHER, L., HASELL, J., CHRISTOPHER PROCTOR, J., UWAKWE, D., WARD-PERKINS, Z., en WATSON, C., *Rethinking economics: an introduction to pluralist economics*, Londen-New York, Routledge, 2018, 141 p.

FRAEDRICH, L., en KANIECKI, C., “The American agenda on trade: what’s happened and what’s next?”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, 262-267.

GAURIER, D., *Histoire du droit international. Auteurs, doctrines et développement de l’Antiquité à l’aube de la période contemporaine*, Rennes, Presses universitaires de Rennes, 2005, 525 p.

GAURIER, D., “Cosmopolis and Utopia” in FASSBENDER, B., en PETERS, A. (eds.), *The Oxford Handbook of the history of international law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 250-293.

GAURIER, D., *Histoire du droit international de l’Antiquité à la création de l’ONU*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2014, 1136 p.

GHERARI, H., *Droit international des échanges*, Brussel, Bruylant, 2017, 455 p.

GILSON, R., en ROE, M., “Understanding the Japanese Keiretsu: Overlaps between corporate governance and industrial organization”, *Yale Law Journal* 1993, 871-906.

GREEN, A., en TREBILCOCK, M., “Enforcing WTO Obligations: what can we learn from export subsidies?”, *Journal of International Economic Law* 2007, 653-683.

GSTÖHL, S., en HANF, D., “The EU’s Post-Lisbon free trade agreements: commercial interests in a changing constitutional context”, *European Law Journal* 2014, 733-748.

GOVAERE, I., “The future direction of the EU internal market: on vested values and fashionable modernism”, *Columbia Journal of European Law* 2009, 67- 80.

GREGORI, S., “From the People to the Industrialists: Saint-Simon and the eclipse of sovereignty” in SOLIANI, R. (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, 149-166.

HÄBERLI, C., “Brexit without WTO-Problems: for the UK? The EU? Global business?”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, 87-91.

Havana Charter for an International Trade Organisation (24 maart 1948), https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/havana_e.pdf

HEIMBECK, L., “Discovering legal silence: global legal history and the liquidation of state bankruptcies (1854–1907)” in DUVE, T., (ed.), *Entanglements in Legal History: Conceptual Approaches*, Frankfurt am Main, Max Planck Institute for European Legal History Open Access Publication, 2014, 461-487, <http://dx.doi.org/10.12946/gplh1>.

HEIRBAUT, D., “A tale of two legal histories”, in MICHALSEN, D. (ed.), *Reading past legal texts*, Oslo, Unipax, 2006, 91-112.

HEIRBAUT, D., “Een pleidooi voor meer geschiedenis van het economisch recht in België”, *PM* 2010, 207-217.

HEIRBAUT, D., *Een beknopte geschiedenis van het sociaal, economisch en fiscaal recht in België*, Gent, Academia Press, 2013, 172 p.

HEIRBAUT, D., “Some reflexions on the methodologies of legal history”, *Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte Edition Rechtskultur* 2013, afl. 2, 89–92.

HEIRBAUT, D., “De landverzekering in België vóór 1874: een grote onbekende”, *Tijdschrift voor Verzekeringen* 2017, 224-232.

HEIRBAUT, D., en GERKENS, J.-F., “In the shadow of France. Legal acculturation and legal transplants in the Southern Netherlands/Belgium” in CORDERO, J. (ed.), *Legal culture and legal transplants La culture juridique et L'acculturation du droit Volume I*, Mexico, Internat. Acad. of Comparative Law, 2012, 167-193.

HERDEGEN, M., “International economic law” in WOLFRUM, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 1, www.mpepil.com

HERDEGEN, M., *Principles of international economic law*, Oxford, Oxford University Press, 2013, 493 p.

HO, J., “The evolution of contractual protection in international law: Accessing diplomatic archives, discovering diplomatic practice, and constructing diplomatic history” in SCHILL, S., TAMS, C.,

HOFMANN, R. (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, 213-219.

HOPKINS, T., “The limits of ‘cosmopolitical economy’: Smith, List and the paradox of peace through trade”, in HIPPLER, T., en VEC, M., *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 77-91.

HORN, H., en MAVROIDIS, P., “Still hazy after all these years: the interpretation of national treatment in the GATT/WTO case-law on tax discrimination”, *European Journal of International Law* 2004, 39-69.

HORNBECK, S., “The most-favored-nation clause: history”, *American Journal of International Law* 1909, 395-422.

HORNBECK, S., “The most-favored-nation clause: interpretation”, *American Journal of International Law* 1909, 619-647.

HOWSE, R., “The World Trade Organization 20 years on: global governance by judiciary”, *European Journal of International Law* 2016, 9-77.

HOWSE, R., en JOSLING, T., “Agricultural export restrictions and international trade law: a way forward”, *IPC Position Paper* 2012, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council
<http://www.agritrade.org/Publications/ExportRestrictionsandTradeLaw.html>.

HUSA, J., “Research designs of Comparative Law – Methodology or Heuristics?” in ADAMS, M., en HEIRBAUT, D. (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, 53-68.

IACOBUCCI, E., “The interdependence of trade and competition policies”, *World Competition* 1997, 5-33.

ILIASU, A., “The Cobden-Chevalier Commercial Treaty of 1860”, *The Historical Journal* 1971, 67-98.

INGCO, M., en NASH, J., *Agriculture and the WTO : creating a trading system for development*, Washington DC, World Bank en Oxford University Press, 2004, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/14930>, 387 p.

IRWIN, D., “The truth about trade: what critics get wrong about the global economy”, *Foreign Affairs* 2016, 84-95.

IRWIN, D., “The false promise of protectionism: why Trump's trade policy could backfire”, *Foreign Affairs* 2017, 45-

JACQUEMYNS, G., *Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850)*, Brussel, Lamertin, 1929, 464 p.

JANSSEN, A., “Brexit: Der Herzinfarkt der Europäischen Union”, *European Review of Private Law* 2016, 731-732.

JESSUP, P. C., “The birth, death and reincarnation of neutrality”, *American Journal of International Law* 1932, 789-793.

JESSUP, P. C., en DEAK, F., *Neutrality: its history, economics and law. Volume I: The origins*, New York, Columbia University Press, 1935, 294 p.

JESSUP, P. C., *Neutrality: its history, economics and law. Volume IV: Today and tomorrow*, New York, Columbia University Press, 1936, 237 p.

KEENE, E., “The treaty-making revolution of the nineteenth century”, *The International History Review* 2012, 475-500.

KENNEDY, D., “Three globalizations of law and legal thought: 1850-2000” in TRUBEK, D., en SANTOS, A. (eds.), *The new law and economic development. A critical appraisal*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006, 19-73.

KENNEDY, D., “Globalisation of critical discourses on law” in DE BURCA, G., KILPATRICK, C., en SCOTT, J. (eds.), *Critical perspectives on global governance: liber amicorum Dave M Trubek*, Oxford-Portland, Hart Publishing, 2014, 3-13.

KERZNER, D., en CHODIKOFF, D., *International tax evasion in the global information age*, Cham, Irwin Law Inc., 2016, 425 p.

- KEYNES, J.M., “National self-sufficiency”, *The Yale Review* 1933, 755-769.
- KILGARRIFF, A., “Googleology is Bad Science”, *Computational linguistics* 2007, 147-151.
- KINDLEBERGER, C., “The rise of free trade in Western Europe, 1820-1875”, *The Journal of Economic History* 1975, 20-55.
- KLEIN, M., “When economists agree, but (many) others do not: dueling narratives on international trade”, *The Fletcher Forum of World Affairs* 2018, 5-19.
- LAMBERTS, E., *De kruistocht tegen het liberalisme: facetten van het ultramontanisme in België in de 19e eeuw*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1984, 361 p.
- LANGEWIESCHE, D., *Europa zwischen Restauration und Revolution 1815-1849*, München, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 256 p.
- LASSER, M., “Comparative readings of Roscoe Pound’s Jurisprudence”, *American Journal of Comparative Law* 2002, 719-752.
- LAZER, D., “The free trade epidemic of the 1860s and other outbreaks of economic discrimination”, *World Politics* 1999, 447-483.
- LEGRAND, P., “Against a European Civil Code”, *Mod L Rev* 1997, 44-66.
- LEGRAND, P., “The impossibility of legal transplants”, *Maastricht J. Eur. & Comp. L.* 1997, afl. 4, 111-124.
- LEMNITZER, J. M., “That moral league of nations against the United States: the origins of the 1856 Declaration of Paris”, *The International History Review* 2013, 1068-1088.
- LEMNITZER, J. M., *Power, law and the end of privateering*, Basingstoke, Palgrave MacMillan, 2014, 226 p.
- LIM, C., en SENDUK, J., “The wages of belonging: rare earths from China and the return of GATT à la carte”, *Global Trade and Customs Journal* 2014, 380-396.
- LISSENS, R., *Een lectuur van ‘Le Spectateur belge’ (1815-1830) van Leo de Foere: traditionalisme in actie*, Gent, Koninklijke Academie voor Taal en Letterkunde, 2000, 182 p.

- LIST, F., *The national system of political economy: translated by Sampson S. Lloyd*, Londen, Longmans Green and Co., 1909, 366 p.
- LUYTEN, D., “Pressiegroepen in de eerste helft van de negentiende eeuw. Een concreet geval: de Société Générale tijdens de financiële crisis van 1848”, *BTNG-RBHC* 1986, 127-162.
- LYONS, T., “Commentary: customs union: EU foundation stone, Brexit stumbling stone”, *Global Trade and Customs Journal* 2017, 344-349.
- MARCEAU, G., “WTO and export restrictions”, *Journal of World Trade* 2016, 563-586.
- MARSH, P., *Bargaining on Europe: Britain and the first Common Market, 1860-1892*, New Haven (Conn.), Yale University Press, 1999, 246 p.
- MEGRET, F., “International law as law”, in CRAWFORD, J., en KOSKENNIEMI, M. (eds.), *The Cambridge companion to international law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 64-92.
- MEISSNER, K., “MERCOSUR, the ups and downs of regional integration in South America” in KRAPOHL, S. (ed.), *Regional integration in the Global South: external influence on economic cooperation in ASEAN, MERCOSUR and SADC*, Cham, Palgrave MacMillan, 2017, 147-178.
- MICHEL, J.-P., SHEN, Y., AIDEN, A., VERES, A., GRAY, M., THE GOOGLE BOOKS TEAM, PICKETT, J., HOIBERG, D., CLANCY, D., NORVIG, P., ORWANT, J., PINKER, S., NOWAK, M., and AIDEN, E., “Quantitative analysis of culture using millions of digitized books”, *Science* 2011, 176-182.
- MILWARD, A., “Tariffs as constitutions” in STRANGE, S., en TOOZE, R. (eds.), *The International Politics of Surplus Capacity*, Londen, George Allen & Unwin, 1981, 57-66.
- MILWARD, A., en SAUL, B., *The development of the economies of continental Europe 1850-1914*, Cambridge-Massachusetts, George Allen & Unwin, 1977, 555 p.
- MITRA, M., en JOSLING, T., “Agricultural export restrictions: welfare implications and trade disciplines”, *IPC Position Paper: Agricultural and Rural Development Policy Series* 2009, gepubliceerd op de website van de International Food & Agricultural Trade Policy Council, http://www.agritrade.org/documents/ExportRestrictions_final.pdf.

NEFF, S., *The rights and duties of neutrals: general history*, Manchester, Manchester University Press, 2000, 246 p.

NEFF, S., *Justice Among Nations: a History of International Law*, 2014, Cambridge – Massachusetts, Harvard University Press, 2014, 628 p.

NORTH, D., en THOMAS, R., *The rise of the western world: a new economic history*, Cambridge, Cambridge University Press, 1973, 172 p.

NYSTROM, E., en TANENHAUS, D., “The future of digital legal history: no magic, no silver bullets”, *American Journal of Legal History* 2016, 150-167.

OECD, *Model Tax Convention on Income and on Capital: condensed version 2014*, OECD Publishing, 2014, 496 p., http://dx.doi.org/10.1787/mtc_cond-2014-en.

ORFORD, A., “On international legal method”, *London Review of International Law* 2013, 166-197.

PATRICK GLENN, H., “Are legal traditions incommensurable?”, *American Journal of Comparative Law* 2001, 133-145.

PAULUS, A., “Treaties of Friendship, Commerce and Navigation” in WOLFRUM, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, www.mpepil.com

PECHENIK, E., DANFORTH, C., en DODDS, P., “Characterizing the Google Books corpus: strong limits to inferences of socio-cultural and linguistic evolution”, *PLOS ONE* 2015, 1-24.

PETERSMANN, E.-U., *Constitutional functions and constitutional problems of international economic law*, Freiburg, University Press Fribourg Switzerland, 1991, 464 p.

PETERSMANN, E.-U., “Justice in international law? From the ‘International Law among States’ to ‘International Integration law’ and ‘Constitutional Law’”, *EUI Working Papers – Law* 2006, afl. 46, 1-37.

PETERSMANN, E.-U., “The future of the WTO: from authoritarian ‘mercantilism’ to multilevel governance for the benefit of citizens”, *Asian Journal of WTO & International Health Law and Policy* 2011, 45-80.

PETERSMANN, E.-U., “Methodology problems in international economic law and adjudication”, *EUI Working Papers – Law* 2016, 1-38.

PETERSSON, N., “The promise and threat of free trade in a globalizing economy: a European perspective” in HIPPLER, T., en VEC, M. (eds), *Paradoxes of peace in nineteenth century Europe*, Oxford, Oxford University Press, 2015, 92-110.

PHILLIPS, A., en REEDE, A., *Neutrality: its history, economics and law. Volume II: The Napoleonic period*, 1936, New York, Columbia University Press, 339 p.

PIERMARTINI, R., “The role of export taxes in the field of primary commodities”, *World Trade Organisation Papers* 2004, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/discussion_papers4_e.pdf

PIHLAJAMÄKI, H., “Comparative contexts in legal history: are we all comparatists now?” in ADAMS, M., en HEIRBAUT, D. (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, 121-132.

PORRAS, I., “The doctrine of the providential function of commerce in international law: idealizing trade” in KOSKENNIEMI, M., GARCIA-SALMONES ROVIRA, M., en AMOROSA, P. (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 313-358.

Prix moyen des céréales pendant la quatrième semaine de février 1833 - Mouvement des grains en 1832 – Prix moyens des céréales de 1819 à 1828, et en 1831 et 1832, 14 maart 1833, *Parl. St.*, nr. 98.

Proposition de M. De Tiecken de Terhoven pour la libre exportation des céréales, 4 maart 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 89.

Proposition de M. De Foere, 28 april 1840, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1839-1840, nr. 121.

Projet de loi relatif à l’entrée, à la sortie et au transit des céréales, 12 maart 1833, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 97.

Projet de loi: Développemens de la proposition de M. Eloy de Burdinne relative aux céréales, 14 januari 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 40.

Projet de loi portant des modifications au tarif des douanes, tel qu'il a été adopté par la Chambre, 11 november 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 57.

Projet de loi tendant à modifier l'arrêté du 13 avril 1843, relatif au droit d'entrée sur les fontes, 21 november 1843, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 10.

Proposition de loi relative à l'entrée et au transit des fers et fontes venant de l'étranger, 20 december 1832, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1832-1833, nr. 34.

Question du lin – Renseignements fournis par M. le Ministre de l'Intérieur et des Affaires Etrangères, 14 maart 1838, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1838-1839, nr. 152.

QURESHI, A., en ZIEGLER, A., *International economic law*, Londen, Sweet & Maxwell, 2009, 548 p.

Rapport de la Commission sur la proposition de M. Zoude, relative aux droits d'entrée sur les fers étrangers, 6 december 1831, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 61.

Rapport au nom de la Commission d'Industrie, fait par M. Ch. Vilain XIII, sur diverses pétitions et particulièrement sur celle du sieur Obert, relative à l'entrée des tissus de soie étrangers, 12 januari 1832, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1831-1832, nr. 80.

Rapport fait par M. Desmazières, au nom de la Section centrale, sur les propositions de Mm. De Foere, A. Rodenbach et E. Desmet, relatives aux lins, toiles et fils, 30 april 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1833-1834, nr. 96.

Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la Commission d'Industrie, sur les pétitions des fabricans de coton du royaume, 24 november 1834, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1834-1835, nr. 5.

Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale, sur la proposition de vingt-quatre Députés des Flandres, relative à l'Industrie cotonnière la Commission de l'Industrie, 28 augustus 1835, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1835-1836, nr. 26.

Rapport fait par M. Hye-Hoys, au nom de la Section Centrale, sur le projet de loi modifiant certains articles du tariff des douanes, présenté par Mm. les Ministres de l'Intérieur et des Finances, 11 april 1837, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1836-1837, nr. 165.

Rapport fait par M. Zoude, au nom de la commission de l'industrie, sur la levée du droit à la sortie du fil de mulquinerie, et sur des pétitions de filateurs et négociants en toile, 7 februari 1838, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1837-1838, nr. 102.

Rapport fait par M. Dechamps, au nom de la section centrale chargée d'examiner la proposition de M. De Foere, 5 mei 1840, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1839-1840, nr. 135.

Rapport fait par M. Desmet, au nom de la commission de l'industrie, sur les pétitions des filateurs de Grez et de St.-Léonard, au sujet de l'entrée des fils étrangers, 22 december 1840, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1840-1841, nr. 63.

Rapport fait par M. De Foere, au nom de la commission d'enquête parlementaire, sur les trois questions posées par le Chambre des Représants, 22 december 1841, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 96.

Rapport fait par M. Desmet, au nom de la commission permanente de l'industrie, sur le projet de loi relatif à l'entrée des houilles de la Sarre dans le Luxembourg, 19 januari 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 110.

Rapport fait par M. Zoude, au nom de la commission de l'industrie, sur une pétition de la société des manufactures de glaces de Ste-Marie-d'Oignies, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 401.

Rapport fait par M. De Smet, au nom de la commission de l'industrie, sur la pétition du comité-directeur de l'association pour le progrès de l'industrie linière, dont l'analyse a été présentée à la séance du 10 juin 1842, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1842, nr. 402.

Rapport fait par M; Eugène De Smedt, au nom de la commission de l'industrie, sur les pétitions de la chambre de commerce de Verviers et du comité directeur de l'association pour le progrès de l'industrie linière, tendant à obtenir une majoration des droits d'entrée sur les fils et tissus de laine, 14 juni 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1841-1842, nr. 403.

Rapport fait par M. Zoude, au nom de la section centrale chargée d'examiner le projet de loi sur les droits d'entrée, 22 december 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 70.

Rapport présenté par M. Zoude, au nom de la commission d'enquête instituée par la Chambre, 25 februari 1844, *Parl. St., Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844*, nr. 227.

REGAN, D., "What are trade agreements for? – Two conflicting stories told by economists, with a lesson for lawyers", *Journal of International Economic Law* 2006, 951-988.

REITZ, J.C., "How to do comparative law", *American Journal of Comparative Law* 1998, 617-636.

ROEBUCK, D., "The past is another country: legal history as comparative law", *Asia Pacific Law Review* 1994, 9-23.

ROBINSON, S., "Autonomous neutralization", *American Journal of International Law* 1917, 607-616.

RUFFIN, R., "David Ricardo's discovery of comparative advantage", *History of Political Economy* 2002, 727-748.

RUIZ FABRI, H., "Regulating trade, investment and money" in CRAWFORD, J., en KOSKENNIEMI, M. (eds.), *The Cambridge companion to international law*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012, 352-372.

SACCO, R., "Legal formants: a dynamic approach to comparative law", *American Journal of Comparative Law* 1991, 1-34.

SANNWALD, R., en STOHLER, J., *Economic integration: theoretical assumptions and consequences of European unification*, New Jersey, Princeton University Press, 1959 (heruitgave 2016), 260 p.

SCHILL, S., TAMS, C., en HOFMANN, R., "International investment law and history: an introduction" in SCHILL, S., TAMS, C., HOFMANN, R. (eds.), *International investment law and history*, Cheltenham-Northampton, Edward Elgar Publishing, 2018, 3-37.

SCHMOECKEL, M., *Rechtsgeschichte der Wirtschaft seit dem 19. Jahrhundert*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2008, 486 p.

SCHNAKENBOURG, E., *Entre la guerre et la paix : neutralité et relations internationales, XVIIe-XVIIIe siècles*, Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2013, 375 p.

SCHÜTZE, R., “European Community and Union, decision-making and competences on international law issues” in WOLFRUM, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, www.mpepil.com

SIEMS, M., “The curious case of overfitting legal transplants” in ADAMS, M., en HEIRBAUT, D. (eds.), *The Method and Culture of Comparative Law*, Oxford, Hart Publishing, 2014, 133-146.

SKINNER, Q., “Meaning and understanding in the history of ideas”, *History and Theory* 1969, 3-53.

SMITH, A., *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, Londen, Methuen & Co., 1904, editie E. Cannan, <http://www.econlib.org/library/Smith/smWN13.html>.

SOBEL-READ, K., “Global value chains: a framework for analysis”, *Transnational Legal Theory* 2014, 364-407.

SOMERS, E., “Belgium Luxembourg Economic Union” in WOLFRUM, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, www.mpepil.com.

Sortie des lins et des étoupes. Enquête faite en 1842 par ordre de M. le Ministre de l’Intérieur, 9 mei 1842, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1842-1843, nr. 124.

STEARNS, P., *Globalization in world history*, Abingdon, Routledge, 2009, 168 p.

STIGLER, G., “The theory of economic regulation”, *Bell Journal of Economics and Management Science* 1971, 3-21

SUETENS, M., *Histoire de la politique commerciale de la Belgique depuis 1850 jusqu’à nos jours*, Brussel, Librairie Encyclopédique, 1955, 447 p.

SYKES, A., “The questionable case for subsidies regulation: a comparative perspective”, *Journal of Legal Analysis* 2010, 473-523.

TALLGREN, I., “The faith in humanity and international criminal law” in KOSKENNIEMI, M., GARCIA-SALMONES ROVIRA, M., en AMOROSA, P. (eds.), *International law and religion: historical and contemporary perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2017, 334-362.

Tarif belge des droits d'entrée, de sortie et de transit, au 1er juillet, mis en rapport avec les tarifs des Pays-Bas, de l'Association allemande, de France, de l'Angleterre, et des Etats-Unis, 1 juli 1844, *Parl. St.*, Kamer van Volksvertegenwoordigers 1843-1844, nr. 317.

TEVINI, A., "ASEAN's long journey to effective trade in goods liberalization: scope and depth of integration commitments under the ASEAN Trade in Goods Agreement", *Journal of World Trade* 2016, 997-1028.

TODD, P., *Cases and materials on international trade law*, Londen, Sweet & Maxwell, 2003, 1054 p.

TREBILCOCK, M., *Understanding trade law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2011, 204 p.

TREBILCOCK, M., *Advanced introduction to international trade law*, Cheltenham, Edward Elgar, 2015, 215 p.

TURLINGTON, E., *Neutrality: its history, economics and law. Volume III: The World War Period*, New York, Columbia University Press, 1936, 267 p.

VALLES, C., "Appellate Body Report in China: Rare Earths – Addressing violations of WTO-Plus obligations", *Global Trade and Customs Journal* 2015, 130-135.

VANCOPPENOLLE, C., *Tussen beleid en belang. Geschiedenis van de Kamers van Koophandel in België (17de-20ste eeuw)*, Brussel, Algemeen Rijksarchief, 1995, 128 p.

VANHAUTE, E., "The end of peasantries? Rethinking the role of peasantries in a world-historical view", *Review: Fernand Braudel Center for the Study of Economies, Historical Systems, and Civilizations* 2008, 39-59.

VANHAUTE, E., en VAN MOLLE, L., "Belgian agrarian and rural history, 1800–2000" in THOEN, E., en VAN MOLLE, E. (eds.), *Rural history in the North Sea area : an overview of recent research (Middle Ages - 20th Century)*, Turnhout, Brepols, 2006, 217-248.

VAN CAENEGEM, R., "The English common law, a divergence from the European pattern", *TRG* 1979, afl. 1, 1-7.

VAN CROMBRUGGE, S., “De winstbepaling van Belgische en vaste inrichtingen in het internationaal fiscaal recht” in VAN CROMBRUGGE, S. (ed.), *Actuele Fiscale Thema's 2007*, Kalmthout, Biblio, 2008, 69-123.

VAN DIJCK, M., *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgisch landbouwbeleid 1830-1884*, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 2008, 488 p.

VAN ELSUWEGE, P., “Tussen interne markt, douane-unie en vrijhandelszone: op zoek naar een model voor de toekomstige economische relaties tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk”, *Sociaal-Economische Wetgeving* 2017, 182-188.

VAN ELSUWEGE, P., en CHAMON, M., “Die Benelux-Union: ein Laboratorium für eine erweiterte Integration” in HATJE, A., en MÜLLER-GRAF, P.-C. (eds.), *Europäisches Organisations- und Verfassungsrecht*, Baden-Baden, Nomos, 2014, 905-917.

VAN MOLLE, L., *Ieder voor allen: de Belgische Boerenbond, 1890-1990*, Leuven, Belgische Boerenbond, 1990, 391 p.

VON BORRIES, R., “European Coal and Steel Community (ECSC)” in WOLFRUM, R. (ed.), *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, www.mpepil.com

YA QIN, J., “Reforming WTO discipline on export duties: sovereignty over natural resources, economic development and environmental protection”, *Journal of World Trade* 2012, 1147-1190.

YERNAULT, D., VANTHEMSCHE, G., en LAGASSE, D., *L'Etat et la propriété: le droit public économique par son histoire (1830-2012)*, Brussel, Bruylant, 2013, 1399 p.

WAHL, N., en PRETE, L., “Blowin’ against the wind: on ACTA, AA, CETA, TTIP and the forgetfulness of David Ricardo”, *Journal of World Trade* 2017, 763-786.

WALCH, J., *Michel Chevalier: économiste Saint-simonien 1806-1879*, Lille, Service de reproduction des thèses de l'Université de Lille III, 1974, 527 p.

WHATMORE, R., *What is intellectual history?*, Cambridge, Polity Press, 2016, 180 p.

WINSLOW, E., “Neutralization”, *American Journal of International Law* 1908, 366-386.

WITTE, E., MEYNEN, A. en LUYTEN, D., *Een politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, Antwerpen, Manteau, 2016, 512 p.

World Trade Report 2010, Trade in Natural Resources (23 juli 2010), *World Trade Organisation Secretariat*, raadpleegbaar op https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr10_e.htm.

WTO, *Understanding the WTO: Agreements*, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm8_e.htm.

WTO Appellate Body (30 januari 2012), China – Measures Related to the Exportation of Various Raw Materials WT/DS394/DS395/DS398/AB/R.

WTO Panel Report (26 maart 2014), China – Measures Related to the Exportation of Rare Earths, Tungsten and Molybdenum, WT/DS431/DS432/DS433/R.

WOUTERS, J., VAN LANGENHOVE, L., VIDAL, M., DE LOMBAERDE, P., en DE VRIENDT, W., *De Benelux: tijd voor een wedergeboorte?*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 279 p.

WRIGHT, G., “The origins of Napoleon III’s free trade”, *The Economic History Review* 1938, 64-67.

WRIGHT, Q., “The present status of neutrality”, *American Journal of International law* 1940, 391-415.

ZEYNEP PIRIM, C., “The EU-Turkey customs union: from a transitional to a definitive framework?”, *Legal issues of economic integration* 2015, 31-56.

ZHANG, W., “When global tax reform meets international trade rules”, *CTEI Working Papers* 2016, 1-20.

ZOUACHE, A., “Institutions and development in Saint-Simonian political economy” in SOLIANI, R. (ed.), *Economic thought and institutional change in France and Italy, 1789-1914: A comparative study*, Springer eBooks, Springer International Publishing, 2017, 167-175.